

SOMERSET MAUGHAM

Borotvaélen

William Somerset Maugham

BOROTVAÉLEN

William Somerset Maugham: The Razor's Edge
© William Somerset Maugham, 1944

Fordította Kéry László
Az 1947-ben megjelent fordítást az eredetivel
összevetette és a könyvet szerkesztette Budai Katalin

*Nehéz a keskeny borotvaélen járni.
A bölcsek szerint éppily nehéz az üdvösség útja.*

Katha-Upanishad

Első fejezet

1

Soha ilyen kétségek közt nem kezdtem még regénybe. Csak azért mondom regénynek, mert nem tudom, mi másnak nevezhetném. A történet, amit el akarok mondani, egyszerű, és sem halál, sem házasság nincs a végén. A halál mindent lezár, s ilyennek kell lennie az átfogó regénybefejezésnek is. De a házasság is jó megoldás, és a nagyképűek helytelenül teszik, ha lemosolyogják azt a valamit, amit „happy ending”-nek szoktunk nevezni. Az egyszerű ember egészséges ösztöne megsúgja, hogy ezzel minden el van mondva, amit el kellett mondani. Mikor a férfi és a nő, akár a legképtelenebb viszonytagságok után, végül egymásra talál, betöltötték élettani hivatásukat s az érdeklődés átsiklik a következő nemzedékre. De térjünk a tárgyra. Ebben a könyvben emlékeimet gyűjtöttem össze egy férfiról, akivel csak nagy időközönként kerültem közelebbi kapcsolatba; hogy közben mi történt vele, arról édeskeveset tudok. Azt hiszem, az alkotásban szerzett gyakorlatomnál fogva elég túrhetően ki tudnám tölteni ezeket a hézagokat s az elbeszélésemet így összefüggőbbé kerékeíthetném. De semmi kedvem ehhez. Azt akarom megírni, amit közvetlen tapasztalásból tudok.

Jó néhány éve írtam egy regényt, a „The Moon and Sixpence”^[1] címűt. Kiválasztottam Paul Gauguin, a híres festőt, s élve a regényíró kiváltságával, alkottam egy eseménysort, hogy bemutassam azt a karaktert, amelyet én magam teremtettem ama gyér adatok sugalmazására, amelyeket a francia festőről tudtam. Mostani regényemben szó sincs ilyesmiről, ebben nincs semmi kitalálás. Nem akarván kínos helyzetbe hozni még ma is élő embereket, történetem szereplőit átkereszteltem, s más úton-módon is igyekeztem biztosítani őket, hogy senki se ismerjen rájuk. Akiről a könyv szól, nem híres ember. Lehet, hogy sosem lesz az. Lehet, ha az élete egyszer véget ér, földi útja nem hagy több nyomot, mint a patakba dobott kavics a víz színén. A könyvemet tehát, ha egyáltalán olvassák, esetleges

belső érdekessége okán fogják olvasni. De az is lehet, hogy az az életmód, amelyet kiválasztott magának, s jellemének különleges ereje és kedvessége egyre növekvő hatással lesz felebarátaira, s talán jóval a halála után rá fognak jönni, hogy élt ebben a korban egy rendkívüli ember. Akkor aztán napvilágra kerül, hogy kiről írtam én ebben a könyvben, s akik életének korai szakaszáról akarnak megtudni valamicskét, azok több-kevesebb hasznát veszik ennek az írásnak. Úgy hiszem, hogy könyvemben, természetesen a maga szűkös korlátai közt, használható forrásra lelnek majd barátom életrajzírói.

Nem állítom, hogy az itt következő párbeszéddek szóról szóra hívek, mint egy jegyzőkönyv. Sosem készítettem jegyzeteket arról, amit itt vagy ott beszéltek, de jó emlékezőképességem van, s bár a beszélgetéseket saját szavaimmal adom elő, hitem szerint mégis hűségesen tükrözik azt, ami elhangzott. Az imént azt mondtam, hogy nincs semmi kitalálás ebben a könyvben. Helyesbítenem kell. Éltem én is azzal a szabadsággal, amellyel a történetírók élnek Hérodotosz óta, s olyan szavakat adtam szereplőim ajkára, amiket tőlük nem hallottam és nem is hallhattam. Az okom ugyanaz volt, mint a történészeké: elevenné, hitelessé tenni bizonyos helyzeteket, amelyek hatástalanok maradnának a csupasz elbeszélésben. Azt akarom, hogy olvassanak, s azt hiszem, jogom van mindent elkövetni annak érdekében, hogy könyvem olvasható legyen. Az értelmes olvasó úgyis könnyűszerrel rá fog jönni, hol alkalmaztam ezt a fogást, s tesszése szerint elvetheti.

A másik ok, ami miatt félve fogtam ebbe a munkába, az az, hogy szereplőim nagyjából amerikaiak. Az embereket nagyon nehéz megismerni; úgy gondolom, csak saját honfitársainkat ismerhetjük meg igazán. Mert a férfiak és nők nemcsak önmagukkal azonosak, hanem azonosak azzal a tájjal is, amelyben születtek, a városi lakással vagy a tanyaudvarral, ahol járni tanultak, a játékokkal, amiket gyerekkorukban játszottak, öreganyók meséivel, amiket hallgattak, az étellel, amit ettek, az iskolával, ahová jártak, a sporttal, amivel szórakoztak, a költőkkel, akiket olvastak és az Istennel, akiben hittek. Ezek a dolgok együttesen formálták őket azzá, amik, s ezeket nem lehet hallomásból megismerni, ezeket élni kell. Csak úgy lehet

ismerni őket, ha az ember *azonos* velük. S miután az ember más nemzetek fiait csak megfigyelés alapján ismeri, bajos egy könyv lapjain hitelességet kölcsönözni nekik. Nem sikerült még Henry Jamesnek, ennek a finom és pontos megfigyelőnek sem, aki negyven évig élt Angliában, olyan angolt teremteni, aki ízig-vérig angol lett volna. Ami engem illet, néhány novellámtól eltekintve, nem írtam meg másokat, csak angolokat, s ha egy-két novellában mégis megkockáztattam másfajta kísérletet is, ennek az a magyarázata, hogy a novella jobban elbírja a nagy vonásokkal odavetett karaktereket. Elég az olvasónak vázlatot adni s ráhagyni, hogy töltsse ki a részleteket. Valaki azt kérdezheti, ha Paul Gauguin meg tettem angolnak, miért nem jártam el hasonlóképpen ebben a könyvben is? A válasz egyszerű: nem tudtam. Szereplőim akkor már nem azok lettek volna, akik. Nem állítom, hogy olyanok ők, amilyeneknek az amerikaiak látják magukat, inkább olyanok, ahogyan az angol szem látja az amerikaiit. Meg sem kíséreltem beszédsajátságaikat utánozni. Az a zagyvaság, amit az angol írók ilyen esetekben elkövetnek, csak ahhoz a másik zagyvasághoz hasonlítható, mikor amerikai írók próbálnak úgy írni, ahogy Angliában beszélnek. A tájnyelv sötét verem. Henry James angol történeteiben folyton próbálkozott vele, persze sosem jutott kielégítő eredményre, s ahelyett, hogy az élőbeszéd hatását érte volna el, ahogy szerette volna, igen gyakran kínos zökkenőkkel kedvetleníti el az angol olvasót.

2

Ezerkilencszáztizenkilencben, útban a Távols-Kelet felé, éppen Chicagóban voltam. Történetünkön kívül eső okokból két-három hétig kellett itt maradnom. Nemrég jelent meg egy regényem, amelynek nagy sikere volt, s miután a dolog még újdonságszámba ment, alig-hogy megérkeztem, nyilatkoznom kellett a sajtónak. Másnap reggel csöngetett a telefonom. Fölvettem.

– Itt Elliott Templeton beszél.

– Elliott? Azt hittem, Párizsban van.

– Nem, látogatóban vagyok a nővéremnél. Szeretnék, ha eljönne hozzánk ma ebédre.

– Kész-örömet.

Megmondta, hogy hányra, és földiktálta a címet.

Tizenöt éve ismertem Elliott Templetonot. Ekkor már hatvan felé járhatott, magas, elegáns, jóképű férfi volt, sűrű, hullámos és sötét haja csak annyira deresedett, hogy ez még előkelőbbé tette a megjelenését. Mindig remekül öltözött. Fehérneműjét Charvet-nél csináltatta, ruháját, cipőjét, kalapját viszont Londonban. Párizsban a Gauche partján volt lakása, a divatos Rue St. Guillaume-on. Akik nem szerették, azt mondták róla, hogy ügynök, de ő méltatlankodva utasította vissza ezt a vádat. Volt megfelelő ízlése és tudása, s nem tagadta, hogy régebben, mikoriban Párizsban megtelepedett, gazdag gyűjtőknek jótékony tanácsokkal szolgált, ha képet akartak vásárolni. S ha társadalmi összeköttetései révén tudomást szerzett róla, hogy valamelyik tönkrement nagyúr, angol vagy francia, hajlandó egy elsőrangú képet áruba bocsátani, örömet hozta össze amerikai képtárigazgatókkal, akik, véletlen értesülése szerint, éppen ettől vagy attól a mestertől kerestek egy szép képet. Sok régi család volt Franciaországban, s akadt egypár Angliában is, amely a körülmények kényszerére hajlandó volt megválni egy kézjegyes Buhltól, vagy egy íróasztaltól, amelyet maga Chippendale csinált, ha a dolgot simán nyélbe lehetett ütni: s örültek, hogy ismertek egy nagy műveltségű, kifogástalan modorú embert, aki bizalmasan el tudta intézni az ügyet.

Persze mindenki sejtette, hogy Elliott hasznot húz az adásvételből, de ezek az emberek olyan jól neveltek voltak, hogy az ilyesmit nem tették szóvá. Kellemetlen alakok azt bizonygatták, hogy a lakásában minden eladó, s valahányszor meghív néhány gazdag amerikait egy felséges ebédre, ahol saját termésű borait kínálgatja, egy-két nagy értékű képe mindig eltűnik, vagy az intarziás komód helyébe kerül egy fénymázás. Ha megkérdezték, hogy ez vagy az hova lett, azt a természetes magyarázatot adta, hogy nem találta elég előkelőnek s kicserélte egy finomabbra. Hozzáfűzte még, hogy az ember beleun, ha mindig ugyanazok a dolgok ütköznek a szemébe.

– *Nous autres américains*, mi amerikaiak – mondotta –, szeretjük a változatosságot. Ebben van a mi gyengeségünk és a mi erőnk is.

Párizsban egyik-másik amerikai hölgy, aki állítólag mindent tudott róla, azt beszélte, hogy egészen szegény családból származik, s csak azért tud oly fényűzően élni, mert módfölkött ügyes. Nem tudom, mennyi pénze lehetett, de hercegi házigazdája bizonyára szép summát szedett be tőle a lakásért, amely ráadásul gazdagon volt bebútorozva. A falakon a nagy francia festők képei: Watteau, Fragonard, Claude Lorraine és így tovább; a padlón Savonnerie- és Aubusson-szőnyegek pompáztak, a szalonban pedig XV. Lajos korabeli bútort, olyan elegáns, hogy nyugodtan lehetett Madame de Pompadouré, ahogy ő állította. Mindenesetre volt annyi pénze, amiből, fogalmi szerint, úriemberhez méltó módon élhetett, anélkül, hogy pénzkeregeten kellett volna törnie a fejét. S hogy a múltban hogyan szerezte meg ezt a pénzt, e témát okosabb volt nem feszegetni, ha az ember nem akart lemondani az ismeretségéről. Így tehát megszabadulva az anyagi gondoktól, átadhatta magát élete uralkodó szenvedélyének, a társadalmi kapcsolatok ápolásának. Üzleti összeköttetései, melyek Franciaországban és Angliában a pénztelen előkelőségekhez kapcsolódtak, megszilárdították talpa alatt azt a talajt, melyre Európába érkezve fiatalon rálépett, zsebében befolyásos személyiségekhez címzett ajánlólevelekkel. Származása megkönnyítette az útját néhány magas rangú amerikai hölgyhöz, akikhez szintén volt levele, hiszen ősi virginiai családból származott, s egyik anyai elődje a Függetlenségi Nyilatkozat aláírói közt szerepelt. Jól el volt tehát látva ajánlásokkal, értelmes volt, jó táncos, ügyes céllövő, kitűnő teniszező. Min-

den mulatságon szívesen látták. Ontotta a virágcsokrokat és a drágábbnál drágább csokoládét, s bár keveset társalgott, annyi eredetiség volt benne, hogy mindig tetszést aratott. Ezek a gazdag hölgyek oda voltak a mulatságtól, ha bohémkocsmákba cipelte őket a Sohóban vagy a Latin Negyed *bistró*iba. Örökös készenlétben volt, hogy hasznossá tegye magát, s nem lehetett tőle olyan vesződéses dolgot kérni, amit örömmel meg ne tett volna. Rengeteg fáradságot vett a nyakába, hogy élemedett hölgyekkel megkedveltesse magát, s nem tellett sok időbe, máris *ami de la maison* lett, a ház kedvence, sok tekintélyes családnál. Hallatlanul kedves volt, sohasem bánta, ha az utolsó pillanatban, valaki cserbenhagyván a háziasszonyt, megkérték, hogy üljön egy szörnyen unalmas vénasszony mellé s legyen hozzá olyan elbájosító, amilyen csak ő tud lenni.

Egy-két év alatt, Londonban is, ahová a szezon végén ment – ősz elején a vidéki családokat látogatta végig – és Párizsban is, ahol megtelepedett, mindenkit ismert, akit egy amerikai fiatalember csak megismerhetett. Azok a hölgyek, akik elsőnek vezették be a jó társaságba, meg voltak lepve, mikor kiderült, hogy mennyire kiszélesedett az ismeretségi köre. A felfedezést vegyes érzésekkel fogadták. Egyrészt tetszett nekik, hogy fiatal pártfogoltjuk ekkora sikert aratott, másrészt bosszantotta őket, hogy bizalmas viszonyba került rengeteg olyan emberrel, akikkel ők csak formálisan érintkezhetek. S bár továbbra is udvariasnak, szolgálatkésznek bizonyult, kényelmetlen érzéssel vették tudomásul, hogy lépcsőnek használta őket társadalmi emelkedéséhez. Sznobot szimatoltak benne. S természetesen az is volt, óriási sznob. Szégyentelen sznob. Lepergett róla minden sértés, lepattogzott róla minden visszautasítás, hajlandó volt a legvaszosabb gorombaságot is lenyelni, ha arról volt szó, hogy meghívassa magát egy estélyre, ahová el akart menni, vagy hogy összekötést szerezzen egy savanyú vénasszonyhoz, akinek vagyona és neve volt. S ebbe nem fáradt bele. Ha kiszemelte a zsákmányt, egy botanikus makacsságával üldözte, aki szembenéz árvízzel, földrengéssel, mocsárlázzal és ellenséges bennszülöttekkel, csak hogy valamely ritka orchideapéldányt megkaparintson. Az 1914-es világháború kínálta az utolsó nagy alkalmat. Mikor a háború kitört, egy tábori kórházhoz jelentkezett, s először Flandriában, aztán az Argonne-

ban szolgált. Egy év múlva gomblyukában piros szalaggal tért vissza, és beügyeskedte magát a párizsi Vöröskereszthez. Akkor már jómódban élt s nemes lelkűen részt vett abban a jótékonyági munkában, amelyet befolyásos emberek támogattak. Mindig kész volt arra, hogy finom ízlését és szervezőképességét latba vesse, ha olyan jótékony célú tevékenységről volt szó, amelynek messze terjedt a híre. Tagja lett Párizs legelőkelőbb két klubjának. A legfinomabb francia hölgyeknek egyszerűen *ce cher Elliott* volt. Végleg befutott.

3

Mikor először találkoztam Elliott-tal, fiatal író voltam, mint oly sokan, s ő nem sok ügyet vetett rám. De egyetlen arcot sem felejtett el, s mikor újból összeakadtam vele valahol, szívélyesen megrázta a kezemet, ám semmi jelét nem mutatta, hogy ismeretségünket el akarná mélyíteni. S ha megláttam az Operában, mondjuk egy magas rangú személy társaságában, könnyen elnézett a fejem fölött. Aztán meglehetősen zajos sikerem támadt a színpadon, s egyszeriben azt tapasztaltam, hogy Elliott sokkal melegebben közeledik hozzám. Egyszer levelet kaptam tőle, amelyben Claridge-hez hívott ebédre. Itt szokott megszállni, ha Londonban tartózkodott. Kisebb összejövétel volt, nem túl előkelő, s nekem az volt a benyomásom, hogy ki akar próbálni. De ettől kezdve, ahogy sikereim nyomán egyre több barátom támadt, vele is gyakrabban összejöttem. Kevéssel ezután néhány őszi hetet Párizsban töltöttem, s egy közös ismerősünk házában találkoztam vele. Megkérdezte, hol lakom, s egy-két nap múlva újabb ebédmeghívást kaptam, ezúttal a lakására. Mikor beléptem, meglepetve tapasztaltam, hogy a társaság milyen válogatott. Befelé elvgyorodtam.

Finom társadalmi érzéke úgy diktálta, hogy angol társaságban, író lévén, nem sokat számítok, de Franciaországban, ahol az írónak éppen író voltánál fogva van tekintélye, már annál többet. A következő évek folyamán ismeretségünk egész bizalmassá vált, de nem fejlődött barátsággá. Nem is tudom, lehetett-e egyáltalán barátkozni Elliott Templetonnal. Őt az emberek nem érdekelték, csak társadalmi pozíciójuk. Ha éppen Párizsban jártam, vagy ő jött át Londonba, továbbra is meghívott olyan összejövetelekre, amelyeken valami különlegességgel akart szolgálni, vagy világjáró amerikaiaknak akart kedveskedni. A vendégek egy része, úgy sejtettem, régi ügyfele volt, mások ismeretlenek, akiket ajánlólevelekkel küldtek hozzá. Ezek aztán megkeserítették az életét. Kötelességének érezte, hogy segítsen rajtuk, de nem volt hajlandó összehozni őket nagyúri barátaival. A legkönnyebben persze úgy rázta le őket a nyakáról, ha meghívta va-

csorára vagy elvitte színházba, ami sokszor nem ment simán, mert három hétre előre be volt táblázva minden estéje; azonkívül azt is sejtette, hogy vendégei nincsenek nagyon elragadtatva ettől a megoldástól. Nekem, az írónak, a nem túl fontos embernek, néha elmondta ezeket a bosszúságait.

– Az amerikaiakban egy csepp figyelem nincs, mikor ajánlóleveleket osztogatnak. Nem mintha nem látnám szívesen, akiket hozzám küldenek, de hogy miért kell rátukmálnom őket a barátaimra, nem tudom.

A csorbát rendszerint úgy próbálta kiköszörölni, hogy hatalmas rózsáskosarakat, óriási doboz csokoládékat küldözgetett, de néha jobban meg kellett erőltetnie magát. Ilyenkor fordult elő – s ez meglehetősen naivitásra vallott a részéről, azok után, amiket elmondott –, hogy meghívott egy-egy estélyre.

„Úgy szeretnének találkozni magával” – írta hízelegve. „Mrs. Ezésez rendkívül művelt hölgy, aki minden sorát olvasta.”

Mrs. Ezésez aztán elmondta, hogy mennyire élvezte „Mr. Perrin és Mr. Traill” című könyvemet és gratulált „Mollusc” című drámámhoz. Az egyiket Hugh Walpole írta, a másikat Hubert Henry Davies.

4

Ha ezek után az olvasónak az a benyomása támad, hogy Elliott Templeton kiállhatatlan fráter volt, akkor igazságtalanul bántam ezzel az emberrel.

Az volt ő, amit a franciák *serviable*-nak neveznek; tudomásom szerint ennek a szónak nincs pontos megfelelője az angolban. A szótár szerint az angol *serviceable*-nek szolgálatkész, udvarias, nyájas értelme elavult. Pedig pontosan ilyen volt Elliott. Bőkezű, s bár pályája elején bizonyára alantasabb indítékból árasztotta el ismerőseit virággal, édességgel, ajándékokkal, később is ugyanezt tette, amikor már semmi szükség nem volt rá. Öröme telt benne, ha adhatt. Vendégszerető volt. Szakácsának Párizs-szerte keresni kellett a párját, s biztos lehettél, hogy asztalánál a legfinomabb primőröket megkapod. Borai remek ízlésről tanúskodtak. Kétségtelen, hogy vendégeit inkább társadalmi rangjuk, semmint társaságbeli kellemességük alapján válogatta ki, de súlyt vetett rá, hogy legalább egy-két olyant is meghívjon, aki mulatságos társalgó, úgyszólván ezeken az estélyeken szinte mindig egész jól el lehetett szórakozni. A háta mögött kinevették, rámondták, hogy piszkos sznob, de azért szívesen elfogadták a meghívását. Folyékonyan, helyesen, tökéletes hangsúlyozással beszélt franciául. Nagy szorgalommal elsajátította azt az angolságot is, amely Angliában használatos, s csak egész érzékeny fül vehette észre néha itt-ott beszédében az amerikai hanglejtést. Jó társalgó volt, különösen, ha sikerült elterelnie az embernek a beszélgetést a hercegekről és hercegnőkről, de most, hogy a helyzete megszilárdult, még ezekről is hajlandó volt, különösen, ha négy szemközt maradt valakivel, egész mulatságosan elcsevegni. Szellemesen tudott rossznyelvüsködni, s ezeknek a fennkölt személyiségeknek minden kis botránja a fülébe jutott. Tőle tudtam meg, hogy kicsoda X. hercegné legkisebb gyermekének az apja és hogy ki a szeretője Y. márkinak. Nem hiszem, hogy Proust többet tudott volna az arisztokrácia magánéletéről, mint Elliott Templeton.

Ha Párizsban jártam, gyakran ebédeltünk együtt, egyszer a lakásán, máskor vendéglőben. Szeretek a régiségkereskedések közt kószálni, néha veszek is valamit, de többnyire csak nézelődöm – Elliott mindig örömet tartott velem. Ismerte és őszintén szerette a szép dolgokat. Azt hiszem, bejáratos volt minden párizsi régiségboltba s barátságban állott a tulajdonosokkal. Imádott alkudozni, s valahányszor nekivágtunk utunknak, így szólt hozzám:

– Ha meg akar venni valamit, meg ne próbáljon alkudozni. Csak intsen nekem és bízva rám a többit.

Ujjongott a gyönyörűségtől, ha fele áron meg tudott szerezni nekem valamit, amire szemet vetettem. Élvezet volt elnézni, ahogy alkudott. Vitatkozott, hízelgett, elfutotta a méreg, a kereskedő jobbik énjéhez apellált, szemébe nevetett, kimutatta a szóban forgó tárgy rosszságát, fenyegetődött, hogy soha többé be nem teszi a lábát ide, felsóhajtott, rándított egyet a vállán, óva intette a boltost, összeráncolt homlokkal, dühösen elindult az ajtó felé, s mikor végre megnyerte a csatát, szomorúan ingatta a fejét, mintha megadná magát. Aztán angolul a fülembe suttogott:

– Vigye el. A duplájáért se lenne drága.

Elliott buzgó katolikus volt. Nem sokkal azután, hogy Párizsba került, összeakadt egy abbéval, akit széltében dicsértek és tiszteltek, mert sok hitetlent és eretneket visszavezetett a nyájba. Szerette a jó társaságot, kitűnő elme volt. Térítői buzgalmát kizárólag a gazdagon és a főrangúakon gyakorolta. Elkerülhetetlen volt, hogy Elliott figyelmét föl ne keltse ez az ember, aki ugyan alacsonyról származott, de akit szívesen láttak a legrátartibb családoknál is. Bizalmasan elárulta hát egy gazdag amerikai hölgynek, akit az abbé nemrég térített meg, hogy a családja ugyan a püspöki egyház híve, de ő a maga részéről már régóta vonzódik a katolikus egyházhoz. A hölgy meghívta Elliottot és az abbét vacsorára, mindössze ők voltak hárman, s az abbé csak úgy sziporkázott. A háziasszony a katolicizmusra terelte a szót, az abbé kenetteljesen, de fontoskodás nélkül beszélt, ahogy nagyvilági ember – aki azért pap – beszélhet egy másik nagyvilági emberhez. Elliott hiúságának hízelgett, hogy az abbé mindent tudott róla.

– Vendome hercegnő beszélt önről valamelyik nap. Azt mondta, rendkívül intelligensnek tartja önt.

Elliott belepirult a gyönyörűségbe. Valóban bemutatták a királyi fenségnek, de arra gondolni sem mert, hogy a fenséges asszony őt az eszében tartsa. Az abbé bölcsen, jóságosan beszélt a hitről. Kiderült, hogy tág látókörű, nézőpontja modern és az egész ember toleráns. Szavai nyomán úgy merült föl az egyház Elliott előtt, mint valami előkelő klub, amelybe egy úriembernek önmaga iránti kötelessége belépni. Félév múlva föl is vették. Megtérése és bőkezűsége, melyet a katolikus jótékony célok irányában tanúsított, fölnyitott néhány olyan ajtót is, amely azelőtt zárva volt előtte.

Lehet, hogy indítóokai, amelyek eltérítették ősei hitétől, nem voltak egész tiszták, de vitán felül áll az is, hogy megtérése után az áhítat csak úgy sugárzott belőle. Minden vasárnap misére ment abba a templomba, amelyikbe a legelőkelőbb emberek jártak, rendszeresen gyönt és időnként elzarándokolt Rómába. Az idők folyamán elnyerte jámborsága jutalmát, pápai kamarás lett belőle, e minőségében kifejtett buzgalmát pedig egy rendjellel, úgy emlékszem, a Szent Sírrenddel honorálták. A *katolikus* Elliott pályája éppoly szépen ívelt fölfelé, mint az *homme du monde*-é.

Gyakran föltettem a kérdést magamban, miből sarjadhat az a sznobizmus, amely ezt az egyébként intelligens, kedves és művelt embert előnti. Nem holmi uborkafára kapaszkodott föl. Apja az egyik déli állambeli egyetem rektora volt, nagyapja elég magas rangú pap. Elliott, mint világosfejű ember, jól tudta, hogy sokan csak a szabad lakmározás reményében fogadják el a meghívását, s hogy ezek ostoba, értéktelen emberek. De hangzatos címeik ragyogása vakká tette őt hibáikkal szemben. Azt kell hinnem, hogy bizalmas viszonyban lenni ezekkel az ősnemes urakkal, hű csatlósként szolgálni hölgyeik mellett: olyan diadalérzéssel töltötte el őt, amely sohasem vesztett ízéből; s gyanítom, hogy az egész mögött valami szenvedélyes romantikusság húzódott meg, amelynek hatása alatt a korcs kis francia hercegben a keresztes vitézt látta, aki Szent Lajossal vonult a Szentföldre, a hetvenkedő angol rókaavadász-grófban pedig azt az őset, aki VIII. Henrik kíséretében ment parádézni. Ezek társaságában visszaérezte magát a tágas és dicső múltba. Azt hiszem, mikor a

góthai almanachot lapozta, szíve hevesen dobogott, amint egyik név a másik után idézte föl a régi háborúk, történelmi ostromok és híres párbajok, diplomáciai cselszövések és királyi szerelmek emlékét. Mert hát ilyen ember volt Elliott Templeton.

5

Éppen mosakodtam és szedelődzködtem, indulni akarván az ebédre, amelyre Elliott hívott, mikor fölcsengetett a portás, hogy Elliott már itt is van. Egy kissé meglepett, de ahogy elkészültem, rögtön lementem.

– Úgy gondoltam, biztonságosabb, ha eljövök és magammal viszem – mondotta, mikor kezet fogtunk. – Biztosan nem ismeri ki magát valami jól Chicagóban.

Sok amerikainál tapasztaltam már ezt az érzést, aki hosszabb ideig élt külföldön, hogy Amerika nehéz, sőt veszélyes hely, ahol az európaiakat nem tanácsos magára hagyni.

– Korán van még. Egy darabig gyalog is mehetünk – indítványozta.

A levegő csípett egy kicsit, de az ég felhőtlen volt, jólesett az embernek kinyújtóztatni a lábát.

– Azt hiszem, egy-két dolgot el kell mondanom a nővéremről, mielőtt megismerné – szólott Elliott menetközben. – Egyszer-kétszer meglátogatott Párizsban, de úgy emlékszem, maga akkor nem volt ott. Nem lesz nagy társaság. Csak a nővérem, aztán a lánya: Isabel, és Gregory Brabazon.

– A lakásdíszítő? – kérdeztem.

– Igen. A nővéremnek rémes a lakása, s Isabel meg én szeretnénk, ha átalakíttatná. Véletlenül megtudtam, hogy Gregory Chicagóban tartózkodik, rávettem hát a nénémet, hogy hívja meg ma ebédre. Persze nem az a kimondott úriember, de jó ízlése van. Ő rendezte be Mary Olifant kastélyát és St. Earth-ék rezidenciáját. A hercegnő el volt ragadtatva tőle. A Louisa házáat különben látni fogja a saját szemével. Soha nem fogom megérteni, hogy volt képes benne lakni annyi évig. Ami azt illeti, azt sem tudom megérteni, hogy tud egyáltalán Chicagóban élni.

Kiderült, hogy Mrs. Bradley özvegy, akinek három gyermeke van, két fiú és egy leány; de a fiúk sokkal idősebbek a lánynál és már házasok. Az egyik állami hivatalnok a Fülöp-szigeteken, a másik, ha-

sonlóan az apjához, diplomata s most Buenos Airesben van. Mrs. Bradley férje a világ különféle tájain szolgált, s miután Rómában néhány évig első osztályú tanácsos volt, követté nevezték ki az egyik dél-amerikai köztársaságba a nyugati partvidéken, ott is halt meg.

– Mikor meghalt, rá akartam venni Louisát, hogy adja el ezt a chicagói házat – folytatta Elliott –, de őt érzelmi szálak kötötték ide. A ház hosszú idő óta a Bradley család tulajdona, s a Bradleyk az egyik legrégebbi család Illinois-ban. 1839-ben jöttek át Virginiából s körülbelül hatvan mérföldnyire telepedtek le ettől a helytől, ahol ma Chicago van. Az a birtok még ma is az övék.

Elliott habozott egy pillanatig, rám nézett, hogy mit fogok vajon szólni ahhoz, amit mond.

– A Bradleyk, mikor itt letelepedtek, olyan gazdálkodófélek voltak. Nem tudom, tudja-e, hogy a múlt század közepe táján, mikor a középnyugati vidékeket kezdték feltárni, egy csomó virginiai fiatalember, tehetős családok legkisebb fiai, engedtek az ismeretlen csábításának és otthagyták szülőföldjük húsosfazekát. A sógorom apja, Chester Bradley is megsejtette, hogy Chicagónak jövője van és beszegődött itt egy ügyvédi irodába. A végén mindenesetre annyi pénzt hagyott a fiára, hogy annak nem kellett a megélhetésen törnie a fejét.

Elliottnak nem annyira a szavaiból, mint inkább a tónusából ki lehetett venni: nem helyesli, hogy Chester Bradley faképnél hagyta örökségét, a méltóságos udvarházat és a széles földeket, hogy beálljon ügyvédbojtárnak; de az a tény, hogy vagyont gyűjtött, legalább részben megvigasztalta. Igaz, az sem nagyon tetszett neki, mikor később Mrs. Bradley fényképeket mutatott nekem vidéki „birtokuk”-ról, ahogy ő mondta. Szerény gerendaház került a szemem elé, csinos kis kerttel, egy kőhajításnyira azonban ott volt a csűr is, az istálló is, a disznóólak is, körül pedig a lapos, kopárt pusztaság. Az volt az érzésem, hogy Chester Bradley nagyon jól tudta, mit csinál, mikor otthagya ezt a tanyát és a városban próbált szerencsét.

Aztán taxiba szálltunk. Barna kőház előtt tett le bennünket, amely keskeny volt és meglehetősen magas, a bejárathoz meredek lépcsősor vezetett. Be volt építve más házak közé, s külseje még e napfényes őszi délből is olyan mocskos-barna volt, hogy az ember el nem

tudta képzelni, hogyan fűzhetnek ehhez valakit érzelmi szálak. Az ajtót magas, izmos, ősz hajú néger lakáj nyitotta ki és bevezetett bennünket a szalonba. Mrs. Bradley felemelkedett ültő helyéből, ahogy beléptünk, és Elliott bemutatott neki. Fiatalkorában szép asszony lehetett, arcvonásai, bár elszélesedtek, még mindig jól hatottak, s szép szeme volt. De sápadt orcája, amelyről szinte támadólag hiányzott a festék vagy púder, megereszkedett s első pillanatra kiderült, hogy az öregkori kövérséggel szemben csatát veszített. Úgy sejtem, nem volt hajlandó belenyugodni ebbe a vereségbe, mert ahogy leült, rendkívül feszesen tartotta magát egy egyenes támlájú székben. A kegyetlenül szoros fűző miatt azonban ez az ülőalkalmatosság még mindig kényelmesebb volt, mint egy párnázott szék. Kék ruhát viselt, mely csupa zsinórozás volt, magas gallérját halcsont merevítette. Szép fehér haja volt, amelyet szorosra fonva, bonyolultan kikészítve hordott. A másik vendég még nem érkezett meg, s várakozás közben egyről-másról beszélgettünk.

– Elliott azt mondta, hogy a déli útvonalon jött – szólalt meg Mrs. Bradley. – Kiszállt Rómában?

– Igen. Egy hetet ott töltöttem.

– Hogy van az én kedves Margit királyném?

A kérdés egy kissé meglepett. Azt válaszoltam, hogy nem tudom.

– Ó, hát nem látogatta meg? Elragadó asszony. Olyan kedves volt hozzánk, mikor Rómában éltünk. Az uram első osztályú követségi tanácsos volt. Miért nem látogatta meg? Maga nem olyan sötét ember, mint Elliott, hogy ne léphetne be a királyi palotába.

– Nem – mosolyodtam el. – Az igazat megvallva, nem ismerem őfelségét.

– Nem ismeri? – csodálkozott Mrs. Bradley, mintha nem akarna hinni a fülének. – Hogyhogy nem ismeri?

– Őszintén szólva az írók általában nem nagyon komázgatnak királyokkal és királynőkkel.

– De ez olyan édes asszony – méltatlankodott Mrs. Bradley, mintha csúf pökhendiség lenne a részemről, hogy nem ismerem őfelségét. – Biztos vagyok benne, hogy nagyon tetszene magának.

Ebben a pillanatban föltárult az ajtó és a komornyik betessékelte Gregory Brabazont.

Gregory Brabazon, meghazudtolva nevét, nem volt romantikus figura. Alacsony volt és rendkívül kövér, teljesen kopasz, csak a füle táján és a tarkóján göndörödött fekete hajkoszorú, arca piros és csupasz, mintha minden pillanatban heves verejtékezésbe akarna kitörni, gyorsjárású, szürke szem, érzéki ajkak, vaskos állkapocs. Angol volt, londoni bohémtársaságokban egy párszor már találkoztam vele. Kedélyesen, szívélyesen viselkedett, rengeteget kacagott, de nem kellett különösebb jellemismerőnek lenni ahhoz, hogy megállapítsd: ez a kitörő kedvesség csak álarc, amely egy rendkívül agyafúrt üzletembert takar. Évek óta London legnépszerűbb lakásdíszítője volt. Hangja csak úgy zúgott, keze apró volt és kövér, és csodálatosan kifejező. Beszédes gesztusaival, egy-egy izgatott szózuhataggal el tudta ragadni a tétovázó üzletfél képzeletét, úgyhogy szinte lehetetlen volt megtagadni a megrendelést, amelyet ő láthatólag csak különös kegyből fogadott el.

Újra a lakáj lépett be, egy tálcán koktélt hozott.

– Nem várunk Isabelre – mondotta Mrs. Bradley és felvett egy poharat.

– Hol van Isabel? – kérdezte Elliott.

– Golfozni ment Larryval. Azt mondta, lehet, hogy későre marad. Elliott felém fordult.

– Larry nem más, mint Laurence Darrell, Isabel vőlegénye.

– Azt hittem, maga nem iszik koktélt, Elliott – mondottam.

– Nem is iszom – válaszolta komoran, ahogy kiitta a poharát –, de mi az ördögöt csináljon az ember ebben a barbár, szesztilalmas országban? – Felsóhajtott. – Egyes házakban már Párizsban is kezdnek koktélt felszolgálni. Az alantas kapcsolatok lerombolják a jó modort.

– Badarság, amit beszélsz, Elliott – mondta Mrs. Bradley.

Elég kedélyesen mondta, de olyan határozottsággal, amelyből megsejtettem, hogy kemény asszony, s ahogy rápillantott Elliotttra, nevetve, de ravaszkásan, abból megértettem, hogy nincsenek illúziói felőle. Kíváncsi voltam, hogyan fog elbánni Gregory Brabazonnal. Észrevettem, hogy a lakberendező szakértő pillantással mérte végig a szobát, mikor belépett s dús szemöldökét önkénytelenül felrántotta. A szoba tényleg meglepő volt. A tapétán, a kretonfüggönyökön és

a bútorok szövetén ugyanaz a minta díszlett. A falakon súlyos aranykeretbe foglalt képek lógtak, amelyeket Bradleyék nyilvánvalóan Rómában vásároltak. Szűz Máriák Rafael iskolájából, Szűz Máriák Guido Reni iskolájából, tájképek Zuccarelli iskolájából, romok Pannini iskolájából. Pekingi tartózkodásuk emlékei, pazarul túlfaragott ébenfa asztalok, hatalmas cloisonné-vázák, aztán ott voltak chilei és perui szerzeményeik is, potrohos kőfigurák és agyagvázák. Volt egy Chippendale-íróasztal és egy berakásos vitrin is. A fehérsejtem lámpaernyőkre valami szerencsétlen festő Watteau-ruhás pásztorokat és pásztorlányokat pingált. Rémes volt az egész, de egyúttal, nem tudom, miért, kellemes is. Volt valami otthonos, családias hangulata, s az ember érezte, hogy ennek a hihetetlen zsibvásárnak van valami jelentése. Ezek az összeférhetetlen dolgok mégis összetartoztak, mint Mrs. Bradley életének a részei.

Alighogy kiittuk a koktélt, nyílt az ajtó és egy lány lépett be, sarkában egy fiatalemberrel.

– Elkéstünk? – kérdezte. – Visszahoztam Larryt is. Kap valamit enni?

– Remélem, hogy kap – mosolyodott el Mrs. Bradley. – Csengess Eugennek és mondd, hogy tegyen föl még egy terítéket.

– Ő nyitott ajtót. Már megmondtam neki.

– Isabel lányom – mondotta Mrs. Bradley, felém fordulva. – És Laurence Darrell.

Isabel hirtelen kezet adott, s nagy hévvel fordult Gregory Brabazonhoz.

– Maga az, Mr. Brabazon? Majd megölt már a türelmetlenség, hogy beszélhessek magával. Imádom, amit Clementine Dormeréknél csinált. Nem rémes ez a szoba? Évek óta próbálom megfőzni mamát, hogy csináltasson velem valamit, most végre itt a nagy alkalom. Mondja meg őszintén, milyennek találja?

Meg voltam róla győződve, hogy Brabazonnak esze ágában sincs megmondani. Gyors pillantást vetett Mrs. Bradleyre, de az ő közömbös arckifejezése nem árult el semmit. Úgy döntött, hogy Isabel az, aki számít, és hatalmasan felnevetett.

– Az egyszer biztos, hogy nagyon kényelmes meg miegymás – mondotta –, de ha az igazat akarja hallani, be kell vallanom, hogy

elég szörnyű.

Isabel magas növésű lány volt, hosszúkás arcú, egyenes orrú, kedves szemekkel, telt ajakkal, ami úgy látszik, családi vonás lehetett. Csinos volt, noha egy kicsit hízásra hajló, amit korának tudtam be, s úgy gondoltam, hogy később, ahogy idősebb lesz, karcsúbbá válik. Erős, szép keze volt, bár egy kicsit ez is kövér, s a lába, amely kilátszott a rövid szoknyából, szintén vastagnak tűnt. Bőre finom és rózsás színű, részben bizonyára a délelőtti mozgástól s a szélől, mely hazafelé a nyitott kocsiban kipirította. Ragyogott, tele volt vidámsággal. Sugárzó egészsége, játékos kedve, életöröme, a boldogság, amely kiérződött belőle, vidámságot lehelt másokra is. Olyan természetesen viselkedett, hogy mellette Elliott, minden eleganciájával, piperkőcnek hatott. Az ő üdeségéhez képest Mrs. Bradley, sápadt, ráncos arcával, fáradtnak és öregnek tetszett.

Levonultunk az ebédhez. Gregory Brabazon pislogni kezdett, mikor meglátta az ebédlőt. A falakat sötétpiros papír borította, mely a szövethez akart hasonló lenni, a kontárul festett képekről mogorva, savanyú képű férfiak és nők néztek le, a néhai házigazda közvetlen felmenői. Ő is látható volt az egyik képen, nagy bajusszal, merev tartásban, frakkban, kemény gallérral. Mrs. Bradley képe, egy kilencvenes évekbeli francia festő munkája, a kandalló fölött lógott: világoskék selyem nagyestélyi ruhában ábrázolta, nyakán gyöngy, hajában gyémántdísz. Egyik ékszerekkel teleaggatott kezében csipkezsibkendőt szorongatott, amely olyan gonddal volt megfestve, hogy a legkisebb öltés is látszott rajta, a másikban egy strucctoll-legyezőt. A fekete tölgybútorzat egyszerűen lenyűgözte a szemlélőt.

– Mit szól ehhez? – kérdezte Isabel Gregory Brabazontól, mikor leültünk.

– Azt hiszem, jó sokba kerülhetett – válaszolta.

– Bizony, sokba került – mondta Mrs. Bradley. – Az apósomtól kaptuk nászajándékba. A világ minden részébe magunkkal vittük. Lisszabonba, Pekingbe, Quitóba, Rómába. A mi kedves Margit királynénknak nagyon tetszett.

– Mit csinálna, ha a magáé lenne? – kérdezte Isabel Brabazontól, de még mielőtt az válaszolhatott volna, Elliott megadta helyette a feleletet.

– Begyűjtana vele – mondotta.

Hárman arról kezdtek beszélni, hogyan rendeznék be a szobát. Elliott ragaszkodott a XV. Lajos korabeli bútorzathoz, Isabel impozáns ebédlőasztalt akart és olasz székeket. Brabazon úgy vélte, hogy a Chippendale-bútorok jobban illenének Mrs. Bradley egyéniségéhez.

– Meggyőződésem, hogy ez rendkívül fontos – mondotta –, az egyéniség. – Elliotthoz fordult. – Maga biztosan ismeri Olifant hercegnőt.

– Maryt? Egyik legkedvesebb barátném.

– Meghívott, hogy rendezzem be az ebédlőjét, s ahogy megláttam, azt mondtam: II. György.

– Hogy eltalálta! Feltűnt nekem a szoba, mikor utoljára ott vacsoráztam. Remek ízléssel van berendezve.

Így folyt tovább a beszélgetés. Mrs. Bradley csak hallgatott, nem lehetett tudni, mire gondol. Én keveset beszéltem, Isabel lovagja pedig, Larry – a vezetékneve nem jutott eszembe – nem szólt egy szót sem. Az asztal túlsó felén ült, Elliott és Brabazon között, s én minduntalan rápillantottam. Egészen fiatal volt. Körülbelül olyan magas, mint Elliott, majdnem egy méter nyolcvan, sovány, kissé lompos. Jóképű, sem nem szép, sem nem csúnya, meglehetősen félénk, minden feltűnőbb vonás nélkül. Arra mindenesetre felfigyeltem, hogy bár, emlékezetem szerint, megérkezése óta alig szólt egypár szót, mégis természetesen viselkedett s különösképpen úgy tűnt föl, mint-ha részt venne a beszélgetésben, annak ellenére, hogy ki sem nyitja a száját. A keze is megragadta a figyelmemet: hosszú volt, de a testmagasságához képest nem túl nagy, szépen formált, de ugyanakkor erőteljes is. Arra gondoltam, hogy egy festő szívesen lefestené ezt a kezét. Teste elég vézna volt, de nem törékeny, sőt, azt mondhatnám, hogy inas és kemény. Nyugodt, komoly arcát lesütötte a nap, egyébként színtelen volt, arcvonásai szabályosak, nem túl élesek. Pofacsontja eléggé kiugrott, halántéka homorúan rajzolódott. Sötétbarna haját enyhe hullámok törték át. Szeme nagyobbak látszott, mint amekkora volt: mélyen bent ült a szemüregben, hosszú, sűrű pilla hajolt fölébe. Különös szeme volt, nem olyan dús, dióbarna színű, mint Isabelnek és a mamájának, hanem olyan fekete, hogy a szembogarat nem lehetett megkülönböztetni a szivárványhártyától, s ez

különös erőt kölcsönzött tekintetének. Volt benne valami természet adta báj, ami vonzóvá tette, egyszeriben megértettem, hogy miért szeretett bele Isabel. A lány néha egy-egy pillanatra ránézett, s úgy véltem, hogy nézésében nemcsak szerelem van, hanem mélységes szeretet is. Tekintetük összeakadt, s a fiú szemében olyan gyöngéd-ség csillant meg, hogy gyönyörűség volt nézni. Nincs meghatóbb, mint látni a fiatalok szerelmét, s én, aki akkor már jól bent jártam a férfikorban, irigyeltem őket, de egyúttal, el nem tudtam képzelni, miért, sajnáltam is. Ez persze butaság volt, mert legalábbis akkori tudomásom szerint – semmi nem állott útjában boldogságuknak. A körülmények kedvezőknek mutatkoztak, a legcsekélyebb ok sem volt rá, hogy egybe ne keljenek és boldogan ne éljenek, amíg meg nem halnak.

Isabel, Elliott és Gregory Brabazon tovább beszélgettek a ház belső átalakításáról, remélve, hogy sikerül valami beleegyezésfélét kicsikarni Mrs. Bradleyből, de ő csak jószágon mosolygott.

– Ne rontsatok rám ajtóstul. Kell egy kis idő, amíg meggondolom.

– Odafordult a fiatalemberhez. – Mi a te véleményed, Larry?

A fiú mosolygó szemmel nézett végig rajtuk.

– Nem hiszem, hogy olyan nagy jelentősége lenne az egésznek.

– Hűtlen kutya! – kiáltotta Isabel. – Nem megmondtam, hogy nekünk kell segítened?

– Ha Louisa néni meg van elégedve azzal, ahogy van, minek változtatni?

Kérdése annyira a lényegre tapintott s annyira ésszerű volt, hogy felkacagtam. Rám nézett és elmosolyodott.

– Azért nem kell úgy vigyorognod, mert valami butaságot mondtál – korholta Isabel.

De a fiú még jobban vigyorgott, s ekkor észrevettem, hogy apró, fehér, szabályos fogai vannak. Tekintetében volt valami, ami Isabelnek arcába kergette a vért s elakasztotta a lélegzetét. Nem hiszem, hogy tévedtem, amikor úgy éreztem, hogy ez a lány halálosan szerelmes ebbe a fiúba, de nem tudom miből, arra következtettem, hogy szeretetében van valami anyáskodó elem is. S ez egy kicsit meglepett egy ilyen fiatal lánynál. Ajkán lágy mosoly ült, s most újból Gregory Brabazonhoz fordult.

– Ne törődjék velem. Szörnyen buta és neveletlen alak. Nem ért ez a világon semmihez, csak a repüléshez.

– A repüléshez? – kérdeztem.

– Pilóta volt a háborúban.

– Azt hittem volna, hogy a háború idején még gyerek volt.

– Az is volt, éretlen tacskó. Komiszul viselkedett. Megszökött az iskolából, átlógott Kanadába. Hazudott egy nagyot, elhitték neki, hogy tizenhét éves és felvették a légierőkhöz. A fegyverszünet megkötése idején már Franciaországban harcolt.

– Isabel, ne untasd ilyesmivel a vendéget – mondta Larry.

– Én ismerem, mióta az eszemet tudom. Mikor visszajött, olyan remekül nézett ki az egyenruhában – a zubbonya tele volt édes kiszalagokkal –, hogy úgyszólván le se mentem a nyakáról, amíg meg nem ígérte, hogy feleségül vesz, csak hogy nyugalma legyen tőlem. Rém nagy konkurenciával kellett megküzdenem.

– De Isabel! – szólt rá a mamája.

Larry áthajolt hozzám az asztalon.

– Egy szavát se higgye el. Tulajdonképp nem rossz gyerek, csak szeret füllenteni.

Vége volt az ebédnek, Elliott és én eljöttünk. Korábban említettem neki, hogy a múzeumba tartok, szeretném megnézni a képeket, s ő ígérte, hogy elkalauzol. Nincs nagyon ínyemre másvalakivel menni a képtárba, de nem mondhattam meg, hogy jobb szeretnék egyedül maradni, s nem utasítottam vissza a kíséretét. Útközben Isabelről és Larryról beszélgettünk.

– Roppant bájos dolog két ilyen fiatal gyereket látni, akik ennyire szeretik egymást – mondtam.

– Túlságosan is fiatalok ahhoz, hogy összeházasodjanak.

– Miért? Nincsen annál remekebb, mint fiatalnak lenni és szerelmesnek, és belevágni a házasságba.

– Ne nevettesse ki magát. A lány tizenkilenc éves, a fiú alig húsz. Nincs semmi foglalkozása. Van egy csekélyke jövedelme, évi háromezer, ahogy Louisától hallom, s Louisa sem valami gazdag asszony. Amije van, az kell neki magának.

– A fiú kereshet valami foglalkozást.

– Éppen ez az. Meg se próbálja. Láthatólag teljesen kielégíti a semmittevés.

– Biztosan elég cudar napokat élt át a háborúban. Szüksége van egy kis pihenésre.

– Egy éve pihen már. Éppen elég ideje.

– Én rendes fiúnak nézem.

– Nekem sincs semmi kifogásom ellene. Jó családból való és mi-egyéb. Az apja Baltimore-ból került ide. A román nyelvek helyettes tanára volt a Yale-en, vagy valami más efféle. Az anyja Philadelphiából, régi kvéker családból származott.

– Múlt időben beszél róluk. Nem élnek már?

– Nem. Az anyja szülés közben halt meg, az apja úgy tizenkét évvel ezelőtt. Az apjának egy régi diáktársa nevelte föl, egy marvini orvos. Ott ismerkedett vele össze Louisa és Isabel.

– Hol van ez a Marvin?

– Ahol a Bradley-birtok. Louisa az egész nyarat ott szokta tölteni. Megsajnálta a gyereket. Nelson doktor agglegény, nem sokat ért a gyerekneveléshez. Louisa volt az, aki kivitte, hogy a fiút a Szent Pál-iskolába adják, s karácsonyi vakációra mindig meghívta ide. – Elliott franciásan vont egyet a vállán. – Előre láthatta, hogy mi lesz ennek a kikerülhetetlen következménye.

Megérkeztünk a múzeumba, s a figyelmünket most már a képek foglalták le. Ismét mély hatást tett rám Elliott szakértelme, ízlése. Végigterelt a termeken, mintha egy egész csapat turista lennék, s nincs az a művészettörténész professzor, aki tanulságosabb előadást vádolt volna ki, mint ő. Titokban megfogadva, hogy újból eljövök majd, egyedül, s kedvemre kinézelődöm magam, beadtam neki a derekam. Egy idő múlva megnézte az óráját.

– Gyerünk – mondotta. – Képtárban sosem töltök többet egy óránál. Ennyi időre terjed az ember élvezőképessége. Majd egy más alkalommal befejezzük.

Hálásan megköszöntem a szívességét, mikor elváltunk. Kétségtelen, hogy tanultam tőle, de fel is mérgesített.

Mikor elbúcsúztam Mrs. Bradleytől, megemlítette, hogy másnapra Isabel egy-két barátnője van meghívva vacsorára, amely után tánc

lesz, s ha eljönnék, beszélgethetnék egy kicsit Elliott-tal, mikor a fiatalok már nem lesznek ott.

– Roppant jólesnék neki – tette hozzá. – Oly sokáig élt külföldön, hogy itthon nem nagyon találja a helyét. Nem talál itt senkit, akivel meg tudná értetni magát.

Elfogadtam a meghívást, s mikor elváltunk a múzeum lépcsőjén, Elliott megköszönte.

– Elveszett léleknek érzem magam ebben a nagy városban – mondotta. – Megígértem Louisának, hogy hat hétig vele maradok, 1912 óta nem láttuk egymást, de már nagyon számolom a napokat, hogy mikor juthatok vissza Párizsban. Párizs az egyetlen kultúrembernek való hely a világon. Édes barátom, tudja, hogy néznek itt rám ezek? Úgy néznek rám, mint valami csodabogárra. Barbárok.

Elnevettem magam és sarkon fordultam.

6

Másnap este, miután elhárítottam Elliott telefonajánlkozását, hogy értem jön, minden baj nélkül megérkeztem Mrs. Bradleyékhez. Látogatóm volt, aki föltartott, s így egy kicsit elkéstem. Akkora lárma szűrődött ki a szobából, amint mentem fölfelé a lépcsőn, hogy azt hittem, nagy társaságot hívtak meg. Annál jobban meglepett, mikor láttam, hogy mindössze tizenketten vannak, magamat is beleszámítva.

Mrs. Bradley fenséges jelenség volt, zöld szaténruhában, nyakán örvszerű, gyöngyszemekkel kirakott nyakékkal, Elliott pedig remekül szabott szmokingjában olyan elegánsan feszített, ahogy csak ő tudott. Míg kezet fogtunk, Arábia minden illata az orromba csapódott. Bemutattak egy kövérkés, magas férfinak, akinek pirosan égett az orcája s láthatólag rosszul érezte magát az ünnepélyes ruhában. Valami Nelson doktor volt, de ekkor ez még semmit sem jelentett nekem. A társaság többi tagja Isabel baráti köréhez tartozott, de a nevüket nem nagyon értettem, ahogy elhadarták. A lányok fiatalok voltak és csinosak, a fiúk fiatalok és szép szál legények. Egyik sem tett rám különösebb benyomást, kivéve egy fiút, aki feltűnően magas volt és izmos. Lehetett egy méter kilencven-kilencvenkettő, hatalmas, széles vállakkal. Isabel édes volt, hófehér selyemruhában, hosszú, földig érő szoknyában, amely eltakarta vastag lábát; a ruha szabása elárulta, hogy jól kifejlett melle van; meztelen karja kissé kövérnek tűnt, de a nyaka kedvesen hatott. Izgalom fűtötte át, gyönyörű szeme ragyogott. Kétségbevonhatatlanul rendkívül szemrevaló, kívánatos fiatal nő volt, de világosan látszott az is, hogy kellemetlenül el fog hízni, ha nem vigyáz.

Vacsoránál Mrs. Bradley és egy félénk, ostobácska kinézésű kislány mellett jelölték ki a helyemet, aki még a többieknél is fiatalabbnak látszott. Ahogy leültünk, Mrs. Bradley, megkönnyítendő a dolgomat, elmagyarázta, hogy a lányka nagyszülei Marvinban laknak, s hogy ő és Isabel együtt jártak iskolába. Neve – ez volt az egyetlen név, amelyet aznap este megértettem – Sophie. Az asztalnál keresztül-kasul nagy zsidobongás indult meg, mindenki kiabált, rengeteget

nevettek. Látszott, hogy nagyon jól összeszoktak. Mikor nem voltam elfoglalva a háziasszonnyal, megpróbáltam beszélgetést kezdeni a szomszédnőmmel, de nem arattam valami nagy sikert. Ő csendesebben viselkedett, mint a többi. Nem volt szép, de kellemes arcú, hegyes, pisze orrocskával, széles ajakkal, zöldeskék szemekkel. Haja, melyet egyszerűen fésült, homokbarna. Rendkívül karcsú volt, a melle majdnem olyan lapos, mint egy fiúé. Nevetett azon a hancúrozáson, ami körülötte folyt, ám kissé erőltetetten, mint akit nem mulattat annyira az egész, amennyire mutatja. Úgy sejtettem, azon erőlködik, hogy ő is jópofa legyen. Nem tudtam megállapítani, hogy egy kicsit butácska-e, vagy csak szörnyen félénk, s miután többféle témával megpróbálkoztam s mindegyiket el kellett ejteni, jobb híján arra kértem, mondaná el, kik ülnek az asztal körül.

– Nelson doktort biztosan ismeri – mondta arra a középkorú férfira, aki velem szemben ült, Mrs. Bradley másik oldalán. – Larry gyámja. A mi doktor bácsink Marvinban. Nagyon okos ember, repülőgépalkatrészeket szerkeszt, amiket senki se használ, ha pedig ezzel nincs elfoglalva, akkor iszik.

Ahogy ezt mondta, halvány szemének sugárzásából megsejtettem, hogy sokkal több rejlik ebben a kislányban, mint gondoltam. Egymás után mondta meg a fiatalok nevét, elbeszélte, kik a szüleik, a fiúknál, hogy melyik kollégiumban végeztek és mivel foglalkoznak. Mindebből nem lehetett túl sokat megtudni.

– Csuda édes kislány – vagy: – Az a fiú remekül golfozik.

– Hát az a hatalmas fickó azzal a bozontos szemöldökkel?

– Ja, Gray Maturin. Az apjának van egy óriási háza Marvinban a folyóparton. Ő a mi milliomosunk. Szörnyen büszkék vagyunk rá. Ő jelenti nálunk az arisztokráciát. Maturin, Hobbes, Rayner és Smith. Az egyik leggazdagabb ember Chicagóban s Gray az egyetlen fia.

Annyi kedves gunyorosságot csempészett a neveknek ebbe a felsorolásába, hogy fürkészve néztem rá. Észrevette és elpirult.

– Beszéljen még valamit Mr. Maturinról.

– Nincs semmi más mondanivalóm róla. Gazdag. Köztisztületnek örvend. Épített nekünk egy templomot Marvinban, és egymillió dollárt adott a chicagói egyetemnek.

– A fia nagyon jóképű.

– Csinos fiú. Az ember nem is hinné, hogy a nagyapja még ír paraszt volt, a nagyanyja pedig, egy svéd nő, pincérlány valami vendéglőben.

Gray Maturin inkább feltűnő volt, mint csinos. Volt valami nyers, befejezetlen jellege; rövid, tömpe orr, érzéki száj, viruló ír ábrázat; dús, lágyan omló, hollófekete haj, sűrű szemöldök s alatta tiszta, egészen kék szem. Nagydarab volt, mégis arányos, ruha nélkül gyönyörű férfi lehetett. Duzzadt az életerőtől, tele volt férfiassággal. Larry, aki ott ült mellette s nem sokkal volt alacsonyabb, cingár legénynek tűnt hozzá képest.

– Rajonganak érte – mondta az én csendes kis szomszédnőm. – Ismerek több lányt, aki gyilkolni is képes volna miatta. De nincs sok esélyük.

– Miért?

– Tényleg nem tud erről semmit?

– Honnan tudnék?

– Olyan szerelmes Isabelbe, hogy se lát, se hall, Isabel viszont Larryba szerelmes.

– Mi akadály van annak, hogy kiüsse Larryt a nyeregből?

– Larry a legjobb barátja.

– Ez már komoly nehézség.

– Különösen, ha valaki olyan korrekt gondolkozású, mint Gray.

Nem tudtam megállapítani, hogy ezt egészen komolyan gondolja-e, vagy valami kis csúfolódás bujkál a hangjában. Modorában nem volt semmi fölényesség, pökhendiség vagy hányavetiség, mégis úgy éreztem, hogy egy kis humorért, rosszmájúságért nem megy a szomszédba. Kíváncsi voltam, valójában mire gondolhat, míg velem beszél, de jól tudtam, hogy ezt úgysem deríthetem ki. Láthatólag nem volt valami biztos saját magában, s az az érzésem támadt, hogy egyetlen gyerek lehetett s elszigetelten élt nála jóval idősebbek társaságában. Volt valami szendesség, tartózkodás benne, ami vonzóvá tette, de ha nem tévedtem abban, hogy sokáig élt magára hagyva, akkor az is biztos, hogy a maga csendességében jól megfigyelte a körülötte lévő öregebbeket, és határozott véleményt alakított ki róluk. Mi, akik már túl vagyunk életünk delén, sokszor nem is sejt-

jük, milyen könnyörtelenül és milyen pontosan ítélnék meg bennünket az egészen fiatalok. Újra belenéztem zöldeskék szemébe.

– Hány éves maga?

– Tizenhét.

– Sokat olvas? – kérdeztem vaktában.

De mielőtt válaszolhatott volna, Mrs. Bradley, aki lelkiismeretesen teljesítette háziasszonyi kötelességeit, magához vont valami megjegyzéssel, s mire megszabadultam, a vacsorának már vége volt. A fiatalok rögtön kerekelt oldottak, mi pedig négyen, akik ott maradtunk, felsétáltunk a nappaliba.

Csodáltam, hogy meghívtak erre a vacsorára, mert néhány semmitmondó mondat után olyasmiről kezdtek beszélni, amit, úgy éreztem, szívesebben vitattak volna meg négyszemközt. Nem tudtam eldönteni, hogy tapintatosabb lenne-e, ha fölkelnék és távoznék, vagy pedig, mint érdektelen hallgatónak, még hasznomat is vehetik. A beszélgetés Larry furcsa munkaiszonya körül forgott, amelyet úgy tetek próbára, hogy Mr. Maturin, az édesapja annak a fiúnak, aki ott ült a vacsoránál, állást ajánlott föl neki a vállalatánál, ami remek alkalomnak számított. Larry biztos lehetett, hogy ha tehetséggel, szorgalommal dolgozik, idővel komoly pénzeket kereshet. A fiatal Gray Maturin egészen odavolt, hogy elfogadja ezt az állást.

Nem emlékszem mindenre, amit beszéltek, de a lényege pontosan az eszemben maradt. Mikor Larry visszajött Franciaországból, a gyámja, Nelson doktor azt indítványozta, hogy iratkozzék be az egyetemre, de ő nem akart. Természetesnek tűnt, hogy egyelőre semmit sem akar csinálni. Kemény időket élt át és két ízben megsebesült, ha nem is súlyosan. Nelson doktor úgy gondolta, idegileg még mindig ki van merülve, s jó megoldásnak látszott, hogy pihenje ki magát, amíg teljesen rendbe nem jön. De a hetekből hónapok lettek, s ekkor már egy éve is elmúlt, hogy levetette az egyenruhát. Mikor visszatért Chicagóba, kitudódott, hogy a repülőknél derekasan megállta a helyét s bizonyos tekintélye támadt, aminek következtében több üzletember is ajánlott föl neki állást. Mindet megköszönte, de nem fogadta el. S csak annyi magyarázatot adott, hogy még nem döntött, mi akar lenni. Eljegyezte Isabelt, ami nem érte meglepetésként Mrs. Bradleyt, mert a fiatalok évek óta elválaszthatatlanok vol-

tak, s tudta, hogy Isabel szerelmes a fiúba. Ő is szerette Larryt, s remélte, hogy boldoggá fogja tenni Isabelt.

– A lány keményebb jellem, mint a fiú. Larry pontosan azt fogja megkapni benne, amire szüksége van.

Akármilyen fiatalok voltak is, Mrs. Bradley hajlandó volt belemenni, hogy rövidesen egybekeljenek, de Larrynak előbb valami foglalkozást kellett keresnie. Volt egy kis pénze, de ha tízszer annyija lett volna, Mrs. Bradley akkor is ragaszkodott volna hozzá, hogy állása, elfoglaltsága legyen. Amennyire megérthettem, ő és Elliott most azt szerették volna megtudni Nelson doktortól, hogy mi Larry szándéka. Azt akarták, a doktor vegye rá a fiút, hogy fogadja el azt az állást, amit Mr. Maturin kínált.

– Tudhatják, hogy sohasem volt valami nagy tekintélyem Larry előtt – mondotta. – Már kisgyerekkorában is csak a saját feje után ment.

– Tudom. Maga nagyon szabadjára engedte. Csoda, hogy annyi is lett belőle, amennyi lett.

Nelson doktor, aki jócskán ivott, mogorva pillantást vetett Mrs. Bradleyre. Piros arca még jobban kipirosodott.

– Nem értem rá. A saját dolgom után kellett néznom. Magamhoz vettem, mert nem volt hova mennie, és az apja barátom volt. Nem volt valami könnyű bánni vele.

– Nem tudom, hogy mondhat ilyet – válaszolta Mrs. Bradley csípősen. – Nagyon jó alaptermészete van.

– Mit lehet kezdeni egy kölyökkel, aki sohse ellenkezik, de azt csinálja, ami neki tetszik, s ha az ember dühbe gurul, bocsánatot kér és hagyja, hogy tovább mérgeledjön. Ha a saját fiam, megverhettem volna. De nem üthettem meg egy fiút, akinek senkije sincs a világon s akit az apja azért bízott rám, hogy jó legyek hozzá.

– Ezzel nem sokra megyünk – mondta Elliott kissé ingerülten. – A helyzet a következő: elég sok időt elvesztegetett már. Most itt a kitűnő alkalom, állást kínálnak neki, amellyel egy csomó pénzt kereshet. Ha el akarja venni Isabelt, el kell fogadnia az állást.

– Be kell látnia, hogy a világ mai állapotában – tette hozzá Mrs. Bradley – a férfinak dolgoznia kell. Most már teljesen ép és életerős. Nagyon jól tudjuk, hogy a polgárháború után mennyien voltak, akik a

kisujjukat sem mozdították meg, attól kezdve, hogy leszereltek. Teherként lógtak a családjuk nyakán, haszontalanokká váltak a közösség számára.

Ekkor én is megszólaltam:

- Mivel okolja meg, hogy minden ajánlatot visszautasít?
- Semmivel. Legfeljebb azzal, hogy nem neki való.
- Semmihez sem hajlandó kezdeni?
- Úgy látszik, nem.

Nelson doktor újabb pohár után nyúlt. Nagyon húzott belőle, aztán a barátaira nézett.

– Megmondjam, mi a benyomásom? Nem tartom magam valami nagy emberismerőnek, de harminc egynéhány esztendei gyakorlat után, azt hiszem, konyítok valamit az emberi természethez. A háborúban történt valami Larryval. Úgy jött vissza, mintha kicserélték volna. Nemcsak az tette, hogy idősebb lett. Történt valami, ami megváltoztatta az egyéniségét.

– Mi lehetett az? – kérdeztem.

– Nem tudom. Egy mukkot sem szól a háborús élményeiről. – Nelson doktor Mrs. Bradleyhez fordult. – Magának beszélt ilyesmiről, Louisa?

Mrs. Bradley tagadólag intett.

– Nem. Mikor megérkezett, próbáltuk rávenni, hogy mondjon el valamit a kalandjaiból, de ő csak nevetett a maga jellegzetes módján és kijelentette, hogy nincs semmi mondanivalója. Még Isabelnek sem mondott semmit. Ő újra és újra megpróbált kiszedni belőle valamit, de nem sikerült.

A beszélgetés ebben a meddő irányban folyt tovább, míg Nelson doktor hirtelen az órájára nem pillantott és ki nem jelentette, hogy mennie kell. Én is szerettem volna vele elmenni, de Elliott erősen kért, hogy maradjak. Mikor a doktor eltávozott, Mrs. Bradley bocsánatot kért, hogy magánügyeikkel alkalmatlankodtak s annak a félelmének adott kifejezést, hogy unatkoztam.

– De tudja, ez a dolog nagyon nyomja a lelkemet – fejezte be.

– Mr. Maugham rendkívül diszkrét ember, Louisa, nyugodtan beszélhetsz előtte. Nem hiszem, hogy Bob Nelson és Larry túlságosan

bizalmas viszonyban lennének, de Louisa és én mégis úgy gondoltuk, hogy jobb, ha bizonyos dolgokról hallgatunk előtte.

– Elliott!

– Ha ennyit elmondtunk, a többit is elmondhatjuk. Nem tudom, észrevette-e Gray Maturint a vacsoránál?

– Jól megtermett legény, nehéz nem észrevenni.

– Isabel hűséges lovagja. Míg Larry oda volt, rendkívüli figyelmet tanúsított iránta. Isabelnek tetszik s ha a háború tovább tart, talán hozzámegy. A fiú megkérte a kezét. Isabel sem igent, sem nemet nem mondott. Louisa úgy sejti, hogy nem akart dönteni addig, míg Larry haza nem jött.

– Hogy lehet, hogy a fiú nem volt a háborúban? – kérdeztem.

– Túlerőltette a szívét, nagy futballista volt. Nem komoly dolog, de katonának nem vált be. Mikor aztán Larry hazajött, elvesztette minden esélyét. Isabel egyszerűen faképnél hagyta.

Nem tudtam, milyen véleményt várnak tőlem, úgyhogy nem szóltam egy szót sem. Elliott folytatta. Választékos külseje, oxfordi kiejtése egy magas rangú külügyér benyomását keltette.

– Larry persze nagyon rendes pofa, és remek bravúr volt, ahogy megszökött az iskolából és beállt repülősnak, de én elég jó jellemismerő vagyok... – Ravasz kis mosoly jelent meg a szája szögletén s ekkor tett fülem hallatára először és utoljára célzást arra, hogy műtárgyak adásvételével szerezte a vagyonát. – Másképp honnan lenne az a takaros kis pénzem, ami aranyszélű kötvényekben szunnyad. Az a véleményem, hogy Larry sohasem viszi sokra. Nincs említésre méltó vagyona, sem társadalmi pozíciója. Gray Maturin már egészen más eset. Jó hangzású ír neve van. Egy püspök is volt a családban, azonkívül egy drámaíró is és több kiváló katona és tudós.

– Honnan tudja? – kérdeztem.

– Az ilyesmit tudja az ember – felelte közömbösen. – Egyébként valamelyik nap a klubban véletlenül belenéztem a Nemzeti Életrajzi Lexikonba, s a szemembe ötlött ez a név.

Úgy gondoltam, nem az én feladatomban, hogy elmondjam, amit vacsoránál a szomszédnőmtől hallottam az ír parasztról és a svéd pin-

cérlányról, Gray nagypapájáról és nagymamájáról. Elliott tovább beszélt.

– Hosszú évek óta ismerjük Henry Maturint. Igen rendes ember és igen gazdag. Gray Chicago legjobb ügynökségét fogja örökölni. A világ a lába előtt hever. Szeretné feleségül venni Isabelt. Én teljes szívemmel mellette vagyok s tudom, hogy Louisa is, s tagadhatatlan, hogy a lány szempontjából kitűnő házasság lenne.

– Olyan régóta nem élsz Amerikában, Elliott – mondotta Mrs. Bradley száraz mosollyal –, hogy elfelejted: itt a lányok nem azért mennek férjhez, mert a mamájuk vagy a bácsijuk teljes szívével a házasság mellett van.

– Erre nem kell olyan büszkének lenni, Louisa – jegyezte meg Elliott élesen. – Harmincéves tapasztalatom alapján mondhatom, hogy az olyan házasság, amelyet a társadalmi és vagyoni helyzet s a kedvező körülmények figyelembevételével kötnek, sokkal többet ér, mint a szerelmi házasság. Franciaországban, amely végül is a világ egyetlen kultúrállama, Isabel egy pillanatig sem gondolkoznék, hogy hozzámenjen Grayhez; egy-két év múlva aztán megkaphatná Larryt szeretőjének, ha akarná, Gray is berendezne valami hírneves színesnőnek egy pompás lakást, s valamennyien boldogan élnének.

Mrs. Bradleyt nem lehetett elbolondítani. Huncut mosollyal pillantott a testvéreire.

– Ez ellen mindössze annyi az ellenvetésem, Elliott, hogy miután a New York-i színtársulatok csak rövid szereplésre jönnek ide, Gray pompás lakása egész bizonytalan időközökre találna lakóra. S ez biztosan nagyon zavarná az összes érdekelteket.

Elliott elmosolyodott.

– Gray a New York-i tőzsdére is bejuthat. Egyáltalán, ha már Amerikában kell élnie valakinek, nem látom be, hogy miért ne lakhatna New Yorkban.

Nem sokkal ezután eljöttem, de előzőleg még, el sem tudtam képzelni, miért, Elliott meghívott ebédre azzal, hogy a két Maturinnal is megismerkedhetem, az apával és a fiúval.

– Henry a legkülönb amerikai üzletembertípus – mondotta –, feltétlenül meg kell ismernie. Évek óta ő gondozza a befektetéseinket.

Semmi különösebb vágy nem égett bennem, hogy megismerjem őket, de arra sem volt okom, hogy kitérjek a találkozás elől, úgyhogy azt mondtam: örömet.

7

Chicagói tartózkodásom idejére fölvettem magam egy klubba, amelynek jó könyvtára volt, s másnap reggel elmentem ide, hogy belenézsek azokba az egyetemi közlönyökbe, amelyek a nem előfizetők számára mindig oly nehezen elérhetők. Korán volt még, csak egyvalakit találtam a teremben. Bőrhuzatú széken ült, könyvébe merülten. Meglepetve ismertem föl benne Larryt. Órála aztán igazán nem gondoltam, hogy itt fogom találni. Ahogy elmentem mellette, föl nézett, megismert és fel akart kelni.

– Maradjon csak – mondtam, aztán szinte gépiesen kérdeztem:
– Mit olvas?

– Könyvet – válaszolta mosolyogva, de mosolya olyan lefegyverező volt, hogy kurta-furcsa felelete sem tűnt nyersnek.

Behajtott a könyvet s rám emelve különös, kifürkészhetetlen szemét, úgy tartotta, hogy nem tudtam elolvasni a címét.

– Jól mulatott tegnap este? – kérdeztem.

– Remekül. Ötkor mentem haza.

– Derék dolog, hogy ilyen korán itt ül már.

– Sokat járok ide. Ilyenkor rendszerint magam szoktam lenni.

– Nem akarom zavarni.

– Nem zavar – mondta újra mosolyogva, s úgy találtam, hogy rendkívüli kedvesség van a mosolyában. Nem volt ragyogó, sugárzó ez a mosoly, inkább mintha valami belső fénnel világította volna meg az arcát. Egy fülkében ült, amelyet a kiszögellő polcok alkottak, mellette üres szék. A szék karjára tette a kezét: – Nem ül le egy kicsit?

– Köszönöm.

Idenyújtotta a könyvet, amit a kezében tartott.

– Ezt olvasom.

Rápillantottam s láttam, hogy William James könyve, „A pszichológia alapelvei”. Mindenesetre fontos iránymutató, igen jelentős annak a tudománynak a történetében, amelyről szól. Azonfelül rendkívüli olvasmány. De arra igazán nem számíthattam, hogy éppen ezt a köny-

vet találom egy fiatalember kezében, aki repülő és előző éjjel ötig táncolt.

– Miért olvassa ezt a könyvet? – kérdeztem.

– Nagyon tudatlan vagyok.

– De nagyon fiatal is – mosolyogtam.

Olyan sokáig nem szólt erre, hogy kezdtem kényelmetlennek érezni a hallgatást s már azon voltam, hogy fölállok és utánanézek a lapjaimnak, amikért jöttem. De úgy éreztem, még akar valamit mondani. Nézett az ürességbe, komoly, figyelmes arccal, s mintha töprengett volna. Vártam. Kíváncsi voltam, mi járhat a fejében. Mikor megszólalt, úgy tűnt föl, mintha a beszélgetést folytatná s tudomást sem venne a hosszú szünetről.

– Mikor hazajöttem Franciaországból, mindenki azt akarta, hogy iratkozzam be az egyetemre. Nem voltam képes rá. Azok után, amiket átéltem, úgy éreztem, nem tudok újra az iskolapadba ülni. A középiskolában nem sokat tanultam. Semmi kedvem se volt belevágni a gólya-életbe. Biztosan nem szerettek volna. Nem akartam olyan szerepet vállalni, amit nem tudtam átélni. S tudtam, hogy a tanárok úgysem azt fogják tanítani, amire kíváncsi vagyok.

– Tisztában vagyok veled, hogy semmi közöm az egészhez – válaszoltam –, de nem hiszem, hogy igaza volt. Úgy gondolom, megértettem, amit mondott s elismerem, hogy kétévi háborúskodás után meglehetősen bosszantó lett volna vállalni azt a dicsfénybe vont diákszerepet, amit az első két egyetemi év jelent. Azt azonban nem hiszem, hogy nem szerették volna. Nem sokat tudok az amerikai egyetemekről, de nem hiszem, hogy az amerikai diákok nagyon különböznenek az angoloktól, talán egy kicsit féktelenebbek, talán valamivel vastagabban tréfálkoznak, de általában nagyon rendes, józan fiatalember, s biztos vagyok benne, hogy ha nem akarja az ő életüket élni, egy kis tapintat kell hozzá s elnézik, hogy úgy éljen, ahogy kedve tartja. Én, ellentétben a testvéreimmel, nem mentem Cambridge-be. Megvolt a lehetőségem rá, de nem éltem vele. Ki akartam lépni a világba. Nagyon megbántam. Egy csomó tévedést elkerülhettem volna. Tapasztalt tanárok irányítása mellett sokkal gyorsabban lehet tanulni. Temérdek idő rámegy a zsákutcákban való botorkálásra, ha az embernek nincs vezetője.

– Lehet, hogy igaza van. De én nem bánom, ha tévedek. Talán egy zsákutcában megtalálom azt, amit akarok, ami az én célom.

– Mi a maga célja?

Egy pillanatig habozott. – Valami. Még nem tudom pontosan.

Hallgattam, mert erre nem lehetett mit válaszolni. Én, akinek kora ifjúságomtól fogva világos és határozott életcélom volt, majdnem elvesztettem a türelmemet. De türtőztettem magamat. Megmozdult bennem valami, amit csak intuíciónak nevezhetek, s ami azt súgta, hogy ennek a fiúnak a lelkében egyfajta zavaros törekvés támadhatott – hogy félig elgondolt eszmékből-e vagy homályosan sejtett érzésekből, nem tudom –, s ez most nyugtalansággal tölti el s úzi-hajtja, maga sem tudja, hová. Különösképpen fölébresztette a rokonszenvemet. Azelőtt nem sok szavát hallottam, s csak most jöttem rá, hogy mennyi dallamosság van a hangjában. Rendkívül meggyőző volt ez a hang. Olyan volt, mint a balzsam. Ahogy lemértem ezt és kedves mosolyát, és szurokfekete szemének rendkívüli kifejezőerejét, megértettem, hogy Isabel belészeretett. Felém fordította a fejét, rám nézett, s legkisebb zavar nélkül, fürkésző-élvező nézéssel.

– Jól sejtem-e, hogy tegnap este, mikor mi táncolni mentünk, maguk rólam beszélgettek?

– Részben.

– Gondoltam, hogy ezért hívták meg mindenáron Bob bácsit erre a vacsorára. Pedig utál kimoszulni a házból.

– Hallottam, hogy nagyszerű állást kínáltak magának.

– Remek állást.

– Elfogadja?

– Nem hiszem.

– Miért nem?

– Nem akarom.

Olyasmibe ütöttem az orromat, amihez semmi közöm nem volt, de úgy sejtettem, hogy előttem, éppen mert külföldről jött idegen vagyok, megoldódik egy kicsit Larry nyelve.

– Nézze csak, ha valaki semmire sem érzi jónak magát, írónak megy – mondtam kuncogva.

– Nincs tehetségem.

– Hát akkor mit akar?

Sugárzó, bájos mosolya megjelent az ajkán:

– Lógni – mondotta.

Nem tudtam megállni nevetés nélkül.

– Nem hiszem, hogy erre az egész világon Chicago lenne a legalkalmasabb hely – szóltam. – De hát hagyom magát olvasni. Megszeretném még nézni a „Yale Quarterly”-t.

Fölálltam. Mikor később eltávoztam a könyvtárból, Larry egyre William James könyvébe merülten ült ott. Egyedül ebédeltem a klubban, s miután a könyvtár csendes volt, visszamentem, hogy elszívjak egy szivart s elüssek egy-két órát olvasással, levélírással. Meglepetve láttam, hogy Larry még mindig abba a könyvbe temetkezik. Olyan volt, mint aki meg se moccant, mióta magára hagytam. Akkor is ott ült, mikor négy óra tájt elmentem a könyvtárból. Rendkívüli koncentrációs képessége egészen meghökkentett. Jövés-menésemet észre sem vette. Délután különféle dolgaim voltak s csak akkor indultam vissza a Blackstone-ba, mikor a vacsorához kellett átöltözni. Útközben megrohant a kíváncsiság. Még egyszer benéztem a klubba, fölkerestem a könyvtárat. Ekkor már jó néhányan tartózkodtak itt, újságot, miegymást olvastak. Larry még mindig ott ült ugyanazon a széken, falta ugyanazt a könyvet. Különös!

Másnap Elliott a Palmer House-ba hívott ebédre, hogy az idősebb Maturinnal és a fiával találkozzam. Csak négyen voltunk. Henry Maturin magas volt, majdnem olyan magas, mint a fia, vörös, húsos orcával, jókora állkapoccsal, orra éppen olyan tömpe és agresszív, mint a fiának, szeme azonban kisebb, nem annyira kék és igen-igen ravasz. Nem lehetett több ötvenévesnél, de hatvannak látszott, rohamosan ritkuló haja hófehér. Első pillanatra nem tetszett nagyon a külseje. Olyan volt, mint aki évek hosszú során át jól élt; erőszakos, eszes, ügyes ember benyomását tette rám, aki üzleti ügyekben semmi esetre sem ismer könyörületet. Eleinte keveset szólt, úgy sejtettem, engem vizslat. Lehetetlen volt észre nem venni, hogy Elliottot bohócnak tartja. Gray kedvesen, udvariasan viselkedett és túlnyomórészt hallgatott. A beszélgetés bizonyára elakad, ha Elliott remek társasági érzékével nem gondoskodik a könnyed csevegésről. Ha sejtésem nem csal, régebben bőven lehetett alkalma a középnyugati üzletemberekkel való bánásmódot megtanulni, mikor egy-egy régi festményt kellett fantasztikus áron rájuk sózni. Az idősebb Maturin egyszeriben jobban kezdte érezni magát, egy-két megjegyzéséből kiderült, hogy jobb kedélye van, mint gondolni lehetett s hogy egyfajta száraz humor sem hiányzik belőle. Egy darabig értékpapírokról, részvényekről folyt a beszélgetés. Biztosan meglepett volna, hogy Elliott mennyire ért ezekhez is, ha nem tudom már régóta, hogy ennek az embernek, minden bohósága ellenére, ugyancsak van sütnivalója. Maturin ekkor aztán így szólt:

- Ma reggel levelet kaptam Larry Darrelltől, Gray barátjától.
- Nekem nem is szóltál, papa.

Az öreg Maturin felém fordult:

- Ismeri őt, ugye? – Bólintottam. – Gray rábeszélte, hogy vegyem fel az irodába. Testi-lelki jó barátok. Gray isteníti.
- Mit válaszolt, papa?
- Köszöni. Azt írja, jól tudja, hogy kivételes szerencse ez ilyen fiatal korban s hogy nagyon alaposan átgondolta az egészet, és arra

az eredményre jutott, hogy úgylis csalódnék benne s ezért inkább lemond az elején.

– Elég bután teszi – mondotta Elliott.

– Bizony – hagyta helyben Maturin.

– Nagyon sajnálom, papa – szólt Gray. – Remek lett volna, ha együtt dolgozhatunk.

– Nem erőszak a disznótor.

Maturin, ahogy ezt mondta, a fiára nézett s ravasz tekintete ellágyult. Rájöttem, hogy másik arca is van ennek a kemény üzletembernek; odavan ezért a nagydarab fiáért. Újra felém fordult.

– Képzelve, ez a gyerek vasárnap hét-hatra megvert engem golfban. Szerettem volna elagyabugyálni az ütőmmel. S ráadásul én magam tanítottam őt golfozni!

Csak úgy dagadt a büszkeségtől. Kezdett tetszeni nekem.

– Bolond szerencsém volt, papa.

– Szó sincs róla. Szerencse az, ha mélyedésből indulsz s a labda egy arasznyira áll meg a lyuktól? Az ütés úgy megvolt harminckét méter, mint a semmi. Jövőre bajnoki mérkőzésre küldöm.

– Nem lesz rá időm.

– Én vagyok a főnököd, vagy nem?

– De még mennyire! Ha egy percet kések, már úgy szidsz, mint a bokrot.

Maturin kuncogott.

– Úgy próbál beállítani, mint valami zsarnokot – mondta nekem. – Ne higgyen neki. Mindenem az üzlet, a társaim nem érnek semmit, és én nagyon büszke vagyok az irodámra. A fiamnak egészen letről kellett kezdeni, és éppen úgy kell feldolgoznia magát, mint akármelyik alkalmazottamnak. Nem szabad, hogy készületlen legyen, ha eljön az ideje, hogy átvegye a helyemet. Nagy felelősség egy ilyen ügynökség, mint az enyém. Némelyik ügyfelemnek harminc éve gondozom a befektetéseit, s ők megbíznak bennem. Megmondom úgy, ahogy van: inkább a saját pénzemet vesztegetném el, mint az övékét. Gray elnevette magát.

– Valamelyik nap is egy vénlány jelentkezett, és ezer dollárt akart befektetni valami marhaságba, amit a papja ajánlott. Papa nem ment

bele a dologba, s mikor a nő erősködött, úgy letolta, hogy böggve ment el. Aztán megkereste a papot, és azt is letolta.

– Az emberek sok disznóságot beszélnek rólunk, ügynökökről. De ügynök és ügynök között nagy a különbség. Én nem azt akarom, hogy az emberek elveszítsék a pénzüket, hanem azt, hogy minél többet keressenek. De a legtöbb úgy intézi a dolgait, mintha az lenne az egyetlen célja, hogy elpucolja az utolsó centjét is.

NA, mi a véleménye az öregről? – kérdezte Elliott eljövét, miután Maturinék már magunkra hagytak bennünket s visszamentek az irodájukba.

– Mindig örülök, ha újabb típussal találkozhatom. Ez a kölcsönös szeretet apa és fiú közt egészen meghatott. Nem hiszem, hogy Angliában az ilyesmi mindennapos lenne.

– Imádja azt a fiút. Különös keverék az öreg. Amit az ügyfeleiről mondott, az színigaz. Van néhány száz vénasszony, nyugdíjas hivatalnok és pap, akiknek ő gondozza a betéteit. Azt hiszem, sokkal több baj van belőlük, mint haszon, de neki legyezi a hiúságát, hogy annyira megbíznak benne. Ám ha valami komoly ügyről van szó, ahol hatalmasok érdekeivel áll szemben, nincs nála keményebb, könyörtelenebb ember. Egy szikra könyörület nincs benne olyankor. Meg akarja kapni a maga húsdarabját, s nincs az a pokol, amely visszarettentse ettől. Ha elvéted a fogást vele szemben, nem elég, hogy tönkretesz, ráadásul ki is kacag.

Hazaérve Elliott megmondta Mrs. Bradleynek, hogy Larry nem fogadta el Henry Maturin ajánlatát. Isabel valahol a barátnőivel ebédelt s mikor megérkezett, még mindig erről beszéltek. Elmondták neki is. Elliott beszámolójából megállapíthattam, hogy a kialakuló beszélgetés folyamán ő figyelemre méltó ékesszólással szólott. Annak ellenére, hogy tíz év óta semmit nem csinált, s az a munka, melynek alapján tökéletesen illetékesnek érezte magát a hozzászólásra, szintén nem volt valami verejtékes, határozottan leszögezte azt a véleményét, hogy a férfi életpályáján a szorgalom elengedhetetlen. Larry egészen közönséges fiatalember, társadalmilag jelentéktelen, semmi oka nincs tehát rá, hogy ne alkalmazkodjék hazája dicséretes szokásaihoz. Az olyan éles szemű ember, mint Elliott, világosan látja, hogy Amerika soha nem tapasztalt virágzási korszak előtt áll. Larrynak fel-

kínálkozott az alkalom, hogy bekapcsolódjék ebbe, s ha egy kicsit megerőlteti magát, negyvenéves korára többszörös milliomos lehet. Ha akkor majd vissza akar vonulni és úri módra élni, mondjuk Párizsban az Avenue de Bois-n s egy turaine-i kastélyban, az ellen neki nem lesz semmi kifogása. De Louisa Bradley tömörebben, cáfolhatatlanabban fejezte ki magát:

– Ha szeret, akkor dolgozzék érted.

Nem tudom, Isabel mit felelt minderre, de elég értelmes volt ahhoz, hogy belássa az öregebbek igazát. Minden ismerős fiatalember tanult, készült valamilyen foglalkozásra, vagy máris állásban volt. Larry sem remélhette, hogy egész életében a repülőknél szerzett dicsőségéből fog megélni. A háború elmúlt, mindenki halálosan beleunt és igyekezett minél gyorsabban elfelejteni. A megbeszélés eredménye az lett, hogy Isabel egyszer s mindenkorra tisztázza az ügyet Larryval. Mrs. Bradley azt indítványozta, hogy Isabel kérje meg a fiút, vigye ki őt Marvinba. Úgyis új függönyt rendelt a nappali szobába, de eltévesztette a méreteket, Isabel tehát vegyen újra mértéket.

– Bob Nelsonnál majd megebédeltek – mondotta.

– Én jobbat ajánlok ennél – szólott Elliott. – Csomagolj össze nekik egy kirándulókosarat, s ebédeljenek meg a tornácon. Ebéd után aztán beszélgethetnek.

– Rém jó lenne – mondta Isabel.

– Nincs ahhoz fogható, mint teljes kényelemben elfogyasztani egy kirándulóebédet – tette hozzá Elliott velősen. – Az öreg d’Uzès hercegnő mondta nekem, hogy a legnyakasabb férfi is könnyen hajlik a jó szóra ilyenkor. Mit adsz nekik ebédre?

– Töltött tojást és csirkés szendvicset.

– Hallatlan. *Pâte de foie gras* nélkül el sem képzelhető egy kirándulás. Előételnek rákot adj nekik mártással, utána aszpikos csirkemellet fejes salátával, amelyet majd én elkészítek, s a *pâté* után, ha tetszik, jó amerikai szokás szerint, almás pitét.

– Töltött tojást és csirkés szendvicset adok nekik, Elliott – mondotta Mrs. Bradley határozottan.

– Jó, majd jusson eszedbe, hogy az egész nem fog sikerülni, s csakis a te hibádból.

– Larry nagyon keveset eszik, Elliott bácsi – szólalt meg Isabel –, azt hiszem, észre sem veszi, mi az, amit eléje tesznek.

– Remélem, nem gondolod, hogy ez dicséretére válik, szegénykém – válaszolta a nagybácsi.

Persze azt kapták, amit Mrs. Bradley megmondott. Mikor később Elliott beszámolt nekem a kirándulás eredményéről, franciásan megvonta a vállát:

– Megmondtam, hogy az egész nem fog sikerülni. Kértem Louisát, hogy töltsön meg egy palackot nekik abból a *montrachet*-iből, amit a háború előtt küldtem, de nem hallgatott rám. Egy termoszban forró kávét vittek, semmi mást. Mi jöhet ki ebből?

Megtudtam, hogy Louisa Bradley és Elliott éppen a nappaliban üldögéltek, mikor hallották, hogy kocsi áll meg a kapu előtt, és Isabel belép a házba. Közvetlenül sötétedés után volt, a függönyöket leeresztették. Elliott egy karosszékekben elnyúlva, regényt olvasott a kályha mellett, Mrs. Bradley egy kályhaellenző szőnyeget hímezett. Isabel nem nyitott be, hanem egyenesen fölment a szobájába. Elliott a szemüvege fölött a nővére nézett.

– Valószínűleg csak a kalapját teszi le. Mindjárt itt lesz – mondta az öreg hölgy.

De Isabel nem jött. Percek múltak el.

– Talán fáradt. Lehet, hogy lefekszik.

– Nem gondoltad, hogy Larry be fog jönni?

– Ugyan, ne mérgesíts, Elliott.

– Jól van, nem az én dolgom, hanem a tied.

Újra olvasni kezdett. Mrs. Bradley is folytatta a munkáját. De félóra leteltével hirtelen fölállott.

– Azt hiszem, jobb lesz, ha fölmegyek és megnézem, jól van-e? Ha alszik már, nem zavarom.

Kiment a szobából, de nagyon rövid idő múlva visszajött.

– Sír. Larry Párizsba készül. Két évig ott akar maradni. Isabel megígérte, hogy várni fog rá.

– Mért akar Párizsba menni?

– Tőlem hiába kérdezed, Elliott. Nem tudom. Isabel nem hajlandó semmit elmondani. Csak annyit, hogy ő megérti és nem akar az útjába állni. Azt mondtam neki: „Ha két évig magadra tud hagyni, nem

szerethet olyan nagyon.” „Nem tehetek róla”, azt mondta, „annyi biztos, hogy én nagyon szeretem”. „Azok után is, ami ma történt?”, kérdeztem. „Ma még sokkal jobban megszerettem”, mondotta, „és ő is szeret engem, mama. Biztos vagyok benne.”

Elliott csak bizonyos szünet után szólalt meg.

– És mi lesz a két év leteltével?

– Nem tudom, Elliott.

– Nem gondolod, hogy az egész dolog nincs rendjén?

– Dehogynem.

– Egyről lehet csak szó: hogy mindketten nagyon fiatalok még. Nem árt nekik, ha két évet várnak, közben sok minden történhet.

Abban állapotok meg, hogy Isabelt leghelyesebb békében hagyni. Aznap estére meg voltak híva valahová vacsorára.

– Nem akarom háborgatni – mondta Mrs. Bradley.

– Mindenki csodálkoznék, hogy a szeme egészen megdagadt a sírástól.

De másnap ebédnél, mikor egymás közt voltak, Mrs. Bradley újra fölvetette a témát. Isabelből azonban édeskeveset lehetett kiszedni.

– Igazán semmi más mondanivalóm nincs, mint amit tegnap elmondtam, mama.

– De mit akar csinálni Párizsban?

Isabel elmosolyodott, mert tudta, hogy anyja fülében milyen képtelenül fog hangzani a válasz.

– Lógni.

– Lógni? Hogy a csodába érted ezt?

– Ennyit mondott.

– Az ember igazán elveszti a türelmét veled. Ha egy csepp önérzet volna benned, azon nyomban felbontottad volna a jegyességet. Csak játszik veled.

Isabel a gyűrűre nézett a bal kezén.

– Mit csináljak? Szeretem.

Ekkor Elliott is bekapcsolódott a beszélgetésbe. Híres tapintatával közeledett a tárgyhoz. „Nem úgy, mintha a nagybácsija lettem volna, kedves barátom, hanem úgy, mint a világ dolgaiban jártas férfi a tapasztalatlan leányhoz”, de ő sem ment tovább, mint Isabel anyja. Az volt a benyomásom, hogy a leány nagyon udvariasan, de félreért-

hetetlenül megmondta neki, törődjék a saját dolgával. Elliott a nap későbbi folyamán mondta el nekem mindezt, a Blackstone-beli szobácskában.

– Louisának természetesen igaza van – tette hozzá.

– A dolog nem valami megnyugtató, de ezzel számolni kell, ha a fiatalokra ráhagyják, hogy pusztán kölcsönös vonzalom alapján házasodjanak. Mondtam Louisának, hogy ne aggódjék, jobbra fordulhat a dolog, mint ahogy reméli. Larry eltűnik a színről, Gray Maturin pedig itt marad... amennyire az embereket ismerem, az eredmény nem lehet kétséges. Tizennyolc éves korban igen hevesek az érzelmek, de nem tartósak.

– Maga tele van világi okossággal, Elliott – mondtam nevetve.

– Nem minden haszon nélkül forgattam La Rochefoucauld-t. Maga ismeri Chicagót. Folyton találkoznak majd. Egy lánynak mindig hízeleg, ha egy fiú annyira ragaszkodik hozzá, különösen, ha tudja, hogy akármelyik barátnője gondolkozás nélkül hozzámenne ehhez a fiúhoz... s most felteszem a kérdést: ellen tud állni az emberi természet annak a kísértésnek, hogy mindenki mást kiüssön a nyeregből? Olyan ez, mint mikor elmegy az ember vendégségbe, tudva, hogy halálra fogja unni magát s csak limonádét és kétszersültet kap. De azért elmegy, mert tudja, hogy legjobb barátai az üdvösségüket is odaadnák, ha meg lennének híva.

– Mikor indul Larry?

– Nem tudom. Nem hiszem, hogy már el lenne döntve.

Elliott hosszúkas, lapos cigarettatárcát húzott elő a zsebéből – platinából és aranyból volt ez a tárca –, s kivett belőle egy egyiptomi cigarettát. A Fatima, Chesterfield, Camel és Lucky Strike nem kellett neki. Bizalmas mosollyal nézett rám:

– Louisának persze a világért sem mondanék ilyesmit, de maga előtt nem titkolom, hogy nekem borzasztó rokonszenves ez a kölyök. A háború alatt alkalma volt megpillantani Párizst, s egyáltalán nem tudom hibáztatni, ha lenyűgözte a világnak ez az egyetlen városa, amelyben kultúrember élni tud. Fiatal még, s bizonyára ki akarja egy kicsit tombolni magát, mielőtt megházasodnék. Nagyon természetes és nagyon helyes ez így. Én figyelemmel fogom őt kísérni. Bevezetem a megfelelő emberek társaságába; jó modora van, egy-két útba-

igazítást kap tőlem s megjelenhet akárhol. A francia életnek olyan oldalát tudom neki bemutatni, amelyiket csak nagyon kevés amerikai láthat. Higgye el nekem, kedves barátom, az átlag amerikai sokkal könnyebben jut be a mennyek országába, mint a Boulevard St. Germainre. Ez a fiú húszéves és szép. Valószínűleg tudok majd neki segíteni, hogy viszonyt folytasson egy idősebb nővel, ami fontos lenne a kialakításához. Hiszek benne, hogy fiatalember számára nincs jobb iskola, mint egy idősebb nő szeretőjének lenni, s persze, ha ez a nő ráadásul olyan, amilyent én szánok neki, egy *femme du monde*, akkor egy csapásra meglesz a helye Párizsban.

– Megemlítette ezt Mrs. Bradleynek? – kérdeztem mosolyogva.

Elliott elnevette magát.

– Kedvesem, ha valamire büszke vagyok, akkor a tapintatomra. Egy szót sem szóltam. Nem értené meg, szegény. Ezt az egyvalamit sosem tudtam megérteni Louisában: fél életét a diplomata-társaságban töltötte, bejárta a fél világ nagyvárosait, és mégis reménytelenül amerikai maradt.

Aznap este a Lake Shore Drive-on vacsoráztam egy nagy kőházban, amelyik olyan volt, mintha az építész egy középkori kastélyba kezdett volna, de aztán mást gondolt és alpesi kunyhóként fejezte be. Hatalmas társaság gyűlt össze, s nagyon megörültem, mikor belépve a tágas, pompázatos szalonba, mely tele volt szobrokkal, pálmákkal, gyertyatartókkal, régi mesterek képeivel és nagy csomó bútorral, észrevettem, hogy legalább néhányan akadnak, akiket ismerek. Henry Maturin bemutatott sovány, törékeny feleségének. Üdvözöltem Mrs. Bradleyt és Isabelt. Isabel nagyon csinos volt piros selyemruhájában, amely jól illett sötét hajához, ragyogó, barna szeméhez. Jókedűnek látszott, senki sem sejtette, hogy nemrég milyen megpróbáltatáson esett keresztül. Vidáman beszélgetett két-három fiatalemberrel, köztük Gray-jel is, akik körülvették. Vacsoránál más asztalnál ült, úgyhogy nem láthattam, de később, amikor a társaság férfitagjai kávé, ital és szivarok mellett időztek, visszamentem a szalonba és sikerült vele beszélnem. Ahhoz nem ismertem elég jól, hogy közvetlenül elmondjak egyet-mást abból, amit Elliott-tól hallottam, de volt valami mondanivalóm, amivel, úgy gondoltam, örömet szerzek neki.

– Találkoztam a lovagjával valamelyik nap a klubban – jegyeztem meg közömbösen.

– Igazán?

Hangja éppen olyan közönyös volt, mint az enyém, de észrevettem, hogy egyszerre csupa fül lett. Szeme figyelmessé tágult, s valami aggodalomfélélet véltem felfedezni benne.

– Olvasott a könyvtárban. Nagyon meglepett az az odaadó figyelem. Olvasott, mikor valamivel tíz után megérkeztem, még akkor is olvasott, mikor ebéd után visszamentem, sőt még akkor is, mikor vacsorára menet újból benéztem. Azt hiszem, tíz órán keresztül el sem mozdult a székéről.

– Mit olvasott?

– William James „Pszichológiai alapelvei”-t.

Lesütötte a szemét, s így egyáltalán nem láthattam, milyen hatással van rá, amit mondok, de az volt az érzésem, hogy zavarba jött, s ugyanakkor megkönnyebbedett. Ekkor azonban fülön fogott a házigazda és elvitt bridzsezni. Mire a játék véget ért, Isabel és a mamája már eltűnt.

10

Néhány nap múlva elmentem búcsút venni Mrs. Bradleytől és Elliotttól. Tea mellett találtam őket. Nem sokkal utánam Isabel is megjelent. Küszöbön álló utazásomról beszéltünk, megköszöntem nekik kedvességüket, amelyet chicagói tartózkodásom alatt élveztem és illő pillanatban fölállottam.

– Magával megyek a büféig – mondotta Isabel. – Most jutott eszembe, hogy szükségem van valamire.

Mrs. Bradley utolsó szavai ezek voltak hozzám:

– Lesz szíves átadni az üdvözetemet Margit királynőnek, ha legközelebb találkozik vele, ugye?

Letettem arról, hogy továbbra is elkerüljem a felséges asszony társaságát s rávágтам, hogy igen.

Mikor leértünk az utcára, Isabel oldalvást, mosolygósan rám pillantott.

– Hajlandó meginni egy málnaszörpöt?

– Megpróbálom – feleltem óvatosan.

Isabel nem beszélt a büféig s én sem szóltam egy szót sem, miután nem volt semmi mondanivalóm. Bementünk s leültünk egy asztalhoz, drótfonatú székekre. Nagyon kényelmetlen ülés esett rajtuk. Rendeltem két málnaszörpöt, jéggel. A pultnál néhány vásárló állott; a többi asztalnál két-három pár ült, de teljesen lefoglalta őket a saját dolguk. Olyan egyedül voltunk hát, mint annak a rendje. Cigaretára gyújtottam s megvártam, míg Isabel egy hosszú szalmaszálon, arcán az élvezet kétségtelen jeleivel, kiszürcsöli az italt. Az volt az érzésem, hogy ideges.

– Szeretnék beszélni magával – mondta hirtelen.

– Sejtettem – válaszoltam nevetve.

Egy-két percig gondolkozva nézett rám.

– Miért mondta el azt Larryról Satterthwaites-éknál, tegnapelőtt este?

– Gondoltam, érdekelni fogja. Úgy sejtettem, maga esetleg nem tudja egész pontosan, mit ért ő lógáson.

– Elliott bácsi rémes pletykálkodó. Mikor meghallottam, hogy máhához megy a Blackstone-ba egy kis beszélgetésre, mindjárt tudtam, hogy mindent el fog mondani.

– Hosszú évek óta ismerem őt, tudja. Rendkívül nagy örömét leli abban, ha mások dolgairól beszélhet.

– Ez igaz – mosolyodott el, de csak egy villanásnyira. Keményen, elkomolyodott tekintettel a szemembe nézett. – Mi a véleménye Larryról?

– Mindössze háromszor találkoztam vele. Nagyon rendes fiúnak látszik.

– Ennyi az egész?

Hangjában árnyalatnyi szomorúság csengett.

– Nem, nem ennyi. Nehéz beszélnem róla, tudja, alig ismerem. Mindenesetre nagyon rokonszenves. Van benne valami halkság, kedvesség, nemesség, ami megnyerővé teszi. Sok önuralom van benne, korához képest. Nem egészen olyan, mint a többi fiú, akit itt megismertem.

Amíg így tapogatózva próbáltam szavakba önteni egy benyomást, amely nem alakult ki bennem pontosan, Isabel merőn nézett rám. Mikor befejeztem, apró sóhaj hagyta el az ajkát, aztán bájosan, szinte huncutul elmosolyodott.

– Elliott bácsi beszélte, hogy maga néha egészen meglepi megfigyelőképességével. Azt mondja, semmi lényeges dolog nem kerüli el a figyelmét s legfőbb írói erőssége a józan esze.

– El tudok képzelni ennél értékesebb írói tulajdonságot is – választam szárazon. – A tehetséget például.

– Tudja, hogy senkim sincs, akivel ezt megbeszélhetném. Mama csak a saját szemszögéből képes látni a dolgokat. Azt akarja, hogy biztosítva legyen a jövőm.

– Ami természetes, nem?

– Elliott bácsi meg a társadalmi oldaláról néz mindent. Az én ismerőseimnek – a velem egykorúakat értem – az a véleményük, hogy Larry léhűtő. S ez nagyon fáj.

– Természetes.

– Nem mondom, hogy nem rendesek vele. Larry-val csak rendszeren lehet bánni. De valahogy olyan tréfás szemmel néznek rá. Sokat

húzzák, és bosszantja őket, hogy nem nagyon törődik vele. Csak nevet. Tudja, mi a jelenlegi helyzet?

– Csak annyit tudok, amennyit Elliott elmondott.

– Elmondhatom pontosan magának, mi történt, mikor lent voltunk Marvinban?

– Hogyne.

Isabel beszámolóját részben abból állítottam össze, ami emlékezetemben megmaradt szavaiból, részben a képzeletemre támaszkodva. Hosszú beszélgetés folyt le közte és Larry közt, bizonyára sokkal többet beszéltek, mint amennyit én most érinteni fogok. Az a gyanúm, hogy általános szokás szerint, nemcsak sok lényegtelen dolgot mondtak el egymásnak, hanem ugyanazt a dolgot újra meg újra átrágták.

Mikor Isabel felébredt azon a reggelen s látta, hogy milyen szép idő van, felhívta Larryt s elmondta, hogy a mamája Marvinba akarja küldeni, valamit elintézni. Kérte, hogy vigye el őt kocsin. A termoszkávét, amelyet édesanyja Eugene-nel a kosárba tétetett, óvatosságból egy termosz likőrrel is megtoldotta. Larrynak új lova volt, büszkélkedett vele. A fiú gyorsan hajtott, a vágatás mindkettőjüket felvillanyozta. Mikor megérkeztek, Isabel ceruzát adott Larry kezébe, ő pedig mértéket vett a függönyökhöz. Aztán a tornácon ebédhez láttak. Szél nem ért ide, remekül lehetett sütkérezni az őszei napon. A ház, amely sáros útszélen állott, egyáltalán nem volt olyan elegáns, mint a régi új-angliai gerendaházak, a legtöbb, amit el lehetett róla mondani, az volt, hogy tágas és kényelmes, de a tornácról kellemes kilátás nyílt egy nagy fekete tetős, piros csúrré, néhány öreg fára s mögöttük, ameddig csak a szem ellátott, a barna mezőkre. Egyhangú táj volt ez, de a napfény és a hanyatló nyár tündöklő árnyalatai valami bensőséges kedvességet kölcsönöztek neki azon a napon. Szívet derítően hatott a hatalmas pusztaság, ahogy elterpeszkedett a szemük előtt. Amilyen hideg, mogorva, zimankós lehetett télen, s amilyen aszott, napégette, leverő a kánikula idején, most éppen olyan különösen izgalmas volt, a lélek messze elkóborolhatott a végtelen vidéken.

A két egészséges fiatal teremtes jóízűen megebédelt s boldogok voltak, hogy együtt lehetnek. Isabel kiöntötte a kávét, Larry pipára

gyűjtött.

– Most pedig ki vele, szívem – mondta a fiú csendes mosollyal a szemében.

Isabel egészen meg volt lepve.

– Ki vele? Mivel? – kérdezte a lehető legártatlanabb tekintettel.

Larry kuncogott.

– Egészen hülyének nézel engem, édes? Ha a mamád nem tudja pontosan a függőyméreteket, megeszem a kalapomat. Nem ezért kellett nekem ide kihoznom téged.

A leány közben visszanyerte a biztonságát, ragyogva, mosolyogva nézte a fiút.

– Talán úgy gondoltam, hogy szép lenne egy napot együtt eltölteni, magunkban.

– Talán, de nem nagyon hiszem. Úgy sejtem, Elliott bácsi megmondta, hogy nem fogadtam el Henry Maturin ajánlatát.

Vidáman, könnyedén beszélt, a lány is ilyen hangnemben folytatta.

– Gray biztosan nagyot csalódott. Beleélte magát, hogy milyen nagyszerű lesz, ha együtt dolgozhattok az irodában. Egyszer csak rá kell szánnod magad a munkára, minél később, annál nehezebb lesz.

Beleszipantott a pipájába és a lányra nézett, gyöngéd mosollyal, úgyhogy Isabel nem tudta, komolyan beszél-e vagy nem.

– Tudod, nekem az az érzésem, hogy különb dologra is fordíthatom az életemet, mint a kötvényárusítás.

– Rendben van, akkor menj el egy ügyvédi irodába, vagy iratkozz be orvostanhallgatónak.

– Egyikhez sincs kedvem.

– Mihez van akkor?

– A lógáshoz – mondta csendesen.

– Ó, Larry, ne bolondozz. Ez halálosan komoly dolog.

Hangja reszketett, szemébe könnyek tolultak.

– Ne sírj, drágám. Nem akarlak elszomorítani. Odalépett hozzá, leült melléje, átölelte. Olyan gyöngédség csendült a hangjában, hogy a leány végleg ellágyult, nem tudta többé visszatartani a könnyeit. De megtörölte a szemét, mosolyt erőltetett az ajkára.

– Nagyon szép tőled, hogy azt mondod, nem akarsz elszomorítani. De elszomorítasz. Mert szeretlek.

– Én is szeretlek, Isabel.

A leány mélyet sóhajtott. Aztán kiszabadította magát a Larry karjából s elhúzódtott tőle.

– Legyünk józanok, Larry. A férfinak dolgoznia kell. Önbecsülés kérdése ez. Fialtal országban élünk, a férfinak kötelessége részt venni a közös erőfeszítésben. Henry Maturin éppen a napokban mondta, hogy olyan korszak előtt állunk, amelyhez képest el fog törpülni a múltnak minden eredménye. Azt mondta, a fejlődés nem ismer majd korlátot, s meggyőződése, hogy 1930-ra mi leszünk a világ leggazdagabb és leghatalmasabb állama. Nem érzed, milyen szörnyen izgalmas ez?

– Szörnyen.

– Soha ilyen alkalom nem kínálkozott még fiatalember számára. Azt hittem, büszke leszel, hogy részt vehetsz ebben a nagy munkában, ami ránk vár. Ebben a csodálatos kalandban.

A fiú halkán elnevette magát.

– Esküszöm, igazad van. Armourék és Swifték több és jobb húskonzervet csinálnak, McCromickék több és jobb aratógépet, Henry Ford több és jobb gépkocsit. Mindenki egyre gazdagabb és gazdagabb lesz.

– Miért ne?

– Ahogy mondd, miért ne? De a pénz engem véletlenül nem érdekel.

Isabel elnevette magát.

– Drágám, ne beszélj butaságokat. Pénz nélkül nem lehet élni.

– Van egy kis pénzem. Éppen ezért csinálhatom azt, amit akarok.

– S te lógni akarsz?

– Igen – válaszolta mosolyogva.

– Úgy megnehezíted a dolgomat, Larry – sóhajtott a leány.

– Bocsáss meg. Nem akarom, de nem tehetek róla.

– De tehetsz.

Megrázta a fejét. Egy darabig hallgatott, gondolataiba merülten. Mikor végre megszólalt, ugyancsak meghökkentette a leányt.

– A halottak olyan rémesen halottak, ha meghaltak.

– Hogy érted ezt? – kérdezte zavartan.

– Csak úgy. – Szomorúan rámosolygott a lányra. – Ha az ember fönt van a levegőben, egyedül, bőven van ideje gondolkozni. Furcsa gondolatai támadnak.

– Miféle gondolatai?

– Határozatlanok – mondta mosolyogva. – Összefüggéstelenek. Zavarosak.

Isabel egy darabig eltűnődött.

– Nem gondolod, ha valami foglalkozásba kezdenél, elrendeződ-
nének a gondolataid, s megtudnád, hányadán vagy?

– Gondoltam már erre. Volt már olyan érzésem, hogy elmehetnék
dolgozni valami ácshez vagy egy garázsba.

– De Larry, mindenki azt hinné, hogy megbolondultál.

– Számít az valamit?

– Nekem igen.

Újból csönd hullott rájuk. A leány törte meg. Felsóhajtott.

– Te egészen más vagy, mint mikor elmentél Franciaországba.

– Ebben nincs semmi különös. Sok minden történt velem azóta.

– Például?

– Csupa közönséges dolog. A legjobb barátom meghalt, miközben
megmentette az életemet. Ezt nem hevertem ki egykönnyen.

– Mondd el, hogy volt, Larry!

Ránézett a lányra, tekintetében mély szomorúság ült.

– Nem szívesen beszélek róla. Egyébként is: közönséges baleset
volt az egész.

Isabelnek – természetből olyan érzékeny volt – ismét könnybe lá-
badt a szeme.

– Boldogtalan vagy, drágám?

– Nem – felelte mosolyogva. – Az egyetlen, ami boldogtalanná
tesz, hogy boldogtalanná teszek téged.

Megfogta a leány kezét, s ebben az érintésben volt valami olyan
baráti, olyan bensőségesen ragaszkodó, hogy a leánynak az ajkába
kellett harapnia, mert elsírta volna magát.

– Nem hiszem, hogy békét találjak addig, míg végső elhatározásra
nem jutok a dolgok felől – mondta komolyan. Tétovázott. – Olyan ne-
héz megfogalmazni. Ha megpróbálja az ember, zavar fogja el. Az
ember azt mondja magában: „Ki vagyok én, hogy ezen, azon, vagy

amazon törjem a fejem? Talán onnan van az egész, hogy beképzelt számár vagyok? Nem jobb lenne a járt úton haladni s hagyni, hogy jöjjön, aminek jönni kell?” Aztán eszedbe jut valaki, aki egy órával azelőtt még csupa élet volt, csupa tréfálkozás, s most holtan fekszik. Olyan kegyetlen ez, olyan értelmetlen. Nehéz föl nem tenni a kérdést önmagadnak, hogy mi az élet egyáltalán, van-e értelme, vagy csak a vak sors tragikus tévedése az egész?

Lehetetlen volt megindulás nélkül hallgatni, ahogy Larry csodálatosan dallamos hangján beszélt, akadozva – mintha arra kényszeríténé magát, hogy olyasmit mondjon ki, amit jobb szeretne elhallgatni –, s mégis olyan gyötrelmes őszinteséggel. Isabel egy darabig nem tudta rászáni magát, hogy megszólaljon.

– Segítene rajtad, ha egy időre elutaznál?

Visszafojtott lélegzettel tette föl a kérdést. A fiú csak nagy sokára válaszolt.

– Azt hiszem, igen. Az ember próbál közömbös maradni a közvélemény iránt, de nem megy valami könnyen. Az ellenséges vélekedés ellenkezést vált ki az emberből, s ez nagyon zavaró.

– Miért nem utazol akkor el?

– Hát... miattad.

– Beszéljünk őszintén egymással, édes. A te életedben most nincs hely az én számomra.

– Azt jelenti ez, hogy nem akarsz tovább a menyasszonyom lenni? A leány mosolyt erőltetett reszkető ajkára.

– Dehogy, te buta, azt jelenti, hogy kész vagyok várni rád.

– Talán egy évről van szó. Talán kettőről.

– Rendben van. Talán kevesebbről. Hová akarsz menni?

Merőn ránézett a lányra, mintha a szíve legbensejébe akarna látni. Isabel elmosolyodott, hogy elrejtse mélységes bánatát.

– Úgy gondoltam, először Párizsba megyek. Senkit nem ismerek ott. Senki sem fog beleavatkozni a dolgomba. Többször voltam szabadságon Párizsban. Nem tudom, miért, de a fejembe vettem, hogy itt egyszeriben kitisztulna minden, ami össze van zavarodva bennem. Furcsa hely, az embernek az az érzése, hogy itt végig tudja gondolni a gondolatait gát nélkül, akadálytalanul. Azt hiszem, itt rá tudnék találni az utamra.

– S mi lesz, ha nem tudsz?

Elnevette magát. – Akkor visszapártolok a jó amerikai ösztönöm-höz, felhagyok a nem nekem való foglalatossággal, hazajövök Chicagóba és munkába állok, ahol tudok.

A jelenet oly nagy hatással volt Isabelre, hogy nem tudott beszámolni róla bizonyos elérékenyülés nélkül s mikor befejezte, könnyör-gön nézett rám:

– Mit gondol, helyesen tettem?

– Úgy gondolom, azt tette, amit egyedül tehetett, s ráadásul csodálatraméltóan kedvesen, nagylelkűen és megértően viselkedett.

– Szeretem őt, és azt akarom, hogy boldog legyen. S tudja, bizonyos vonatkozásban nem bánom, hogy elmegy. Szeretném, ha kiszabadulna ebből az ellenséges légkörből s nemcsak saját maga miatt, hanem énmiattam is. Nem tudom hibáztatni az embereket, akik azt mondják, hogy sohasem viszi semmire. Gyűlölöm őket, de a lelkem mélyén valami rémes félelem azt súgja, hogy igazuk van. Ne mondja, hogy megértő vagyok. Fogalmam sincs róla, mit akar.

– Talán inkább a szívével érti meg, nem az eszével – mondtam nevetve. – Miért nem megy hozzá most mindjárt s mért nem utazik vele Párizsba?

Szemében egy mosoly árnyéka jelent meg.

– Legszívesebben ezt tenném. De nem tudnám. És tudja, bármennyire nehéz is beismerni, meg vagyok róla győződve, hogy jobb lesz neki nélkülem. Ha Nelson doktor nem téved, s valóban visszamaradt idegrázkódás ez nála, az új környezet, új viszonyok kigyógyítják, s ha visszaserzi lelki egyensúlyát, hazajön Chicagóba és munkát vállal, mint mindenki más. Nem szeretnék egy munkátlan ember felesége lenni.

Isabel, neveltetésénél fogva, elfogadta azokat az elveket, amelyeket beléje oltottak. Nem gondolt a pénzzel, mert nem tudta, mi az szükségét látni, de ösztönösen érezte fontosságát. Hatalmat, befolyást, társadalmi rangot jelentett a pénz. Természetes, magától értetődő dolog volt, hogy a férfinak pénzt kell keresnie. Ebben merül ki élete munkája.

– Nincs abban semmi csodálatos, hogy maga nem érti meg Larryt – mondtam –, nagy a gyanúm, hogy ő sem érti önmagát. Valószí-

núleg azért hallgat a céljairól, mert homályosak előtte. Mit gondol: nem lehetséges az, hogy akar valamit, de maga sem tudja, mit, s talán abban sem biztos, hogy ez a valami egyáltalán létezik? Akármilyen történt vele a háborúban, talán olyan nyugtalanságot ültetett belé, amely most nem hagyja békén. Nem gondolja, hogy olyan ábrándképet kerget, amelyet az ismeretlenség felhője takar, mint a csillagász, aki olyan csillagot keres, amelynek létezésére csak matematikai számításokból következett?

– Úgy érzem, valami nyugtalanítja őt.

– A lelke? Lehet, hogy egy kicsit megijedt saját magától. Lehet, hogy nem akar hinni annak a képnek az igazságában, amely lelki szemei előtt önmagáról homályosan felmerül.

– Néha olyan furcsa benyomást tesz rám, akár egy alvajáró, akit valami idegen helyen fölébresztettek s nem tudja elképzelni, hová került. A háború előtt olyan rendesen viselkedett. Egyik legkedvesebb vonása rendkívüli életkedve volt. Olyan gondtalanság, vidámság vette körül, hogy boldogság volt vele lenni. Olyan édes, olyan nevetnivaló volt. Mi történhetett vele, ami ennyire megváltoztatta?

– Nem tudom. Néha egész kis dolog is aránytalanul nagy hatással van az emberre. Minden a körülményektől s az ember pillanatnyi hangulatától függ. Emlékszem, egyszer misére mentem Mindenszentekkor – a franciák Halottak napjának hívják – egy falusi templomba, amelyet a németek egy kissé helybenhagytak, mikor első ízben nyomultak be Franciaországba. Tele volt katonákkal és gyászruhás asszonyokkal. A temetőkertben apró fakeresztek sorakoztak, s ahogy folyt a szomorú, lassú szertartás s a nők sírtak és a férfiak nemkülönben, az az érzésem támadt, hogy akik az apró keresztek alatt fekszenek, azoknak jobb dolguk van, mint nekünk, élőknek.

Megmondtam egy barátomnak, mit érzek, s ő magyarázatot kért. De nem tudtam megmagyarázni s láttam, hogy sültbolondnak tart. S emlékszem arra is, ahogy egy ütközet után egy csomó francia katonát ott feküdt egymás hegyén-hátán. Olyanok voltak, mint valami elromlott bábjáték figurái, amiket egy poros sarokba dobtak, mert nem lehetett már hasznukat venni. Ekkor ugyanazt gondoltam, amit Larry mondott magának: a halottak olyan rémesen halottak.

Nem szeretném, ha az olvasó azt hinné, hogy titokzatosságba akarom burkolni azt, ami Larryval történt a háborúban s ami oly mély hatást gyakorolt rá – titokzatosságba, amelyről majd alkalmas pillanatban lerántom a leplet. Nem hiszem, hogy erről bárkinek is beszélt volna. Jó néhány év múlva azonban egy közös nőismerősünknek, Suzanne Rouvier-nek, megemlékezett arról a fiatal pilótáról, aki halálát lelte, miközben megmentette az ő életét. A nő elmondta nekem, úgyszólván csak másodkézből adom tovább a történetet, amelyet Suzanne francia nyelvű beszámolójából fordítottam le. Larry testi-lelki jó barátságba került egy bajtársával. Suzanne csak gúnynevéen ismerte, ahogy Larry emlegette előtte.

– Apró, vörös hajú ír gyerek volt. Úgy hívtuk, hogy Paci – mondta Larry –, s mintha ezer ördög bújt volna belé. Biz’ Isten, olyan volt, mint a csík! Mókás arca volt, mókás nevetése, ha csak ránézett, már kacagott az ember. Nyugtalan pokolfajzat, aki a legvadabb dolgokat csinálta mindig. A feljebbvalói folyton letolták. A félelmet hírből sem ismerte s ha egy hajszálon múlt, hogy megmentette a bőrét, olyan vigyorgás ült ki az egész arcára, mintha ez lenne a világ legjobb vicce. De született repülő volt s fönt a levegőben hideg és óvatos. Rengeteg mindenre megtanított engem. Valamivel idősebb volt nálam, a pártfogásába vett, ami persze egy kicsit nevetségesnek tűnt, mert én egy jó arasszal magasabb voltam, mint ő s ha verekedésre került a sor, könnyűszerrel elláttam a baját. Egyszer Párizsban, mikor berúgott s féltem, hogy bajba keveredik, meg is tettem.

Mikor a századához kerültem, egy kicsit talajvesztettnek éreztem magam, féltem, hogy nem fogok megfelelni, de ő hamarosan önbizalmat vert belém. Furcsán fogta föl a háborút, semmi gyűlölet nem volt benne a németek iránt. Imádta az összetűzést, pokoli mulatságát lelte benne, ha harcolhatott velük. Lelőni egy gépüket: pompás tréfa volt a számára. Vakmerően, vadul, felelőtlenül viselkedett, de annyi eredetiség lakozott benne, hogy csak szeretni lehetett. Az utolsó fillérijét is odaadta az embernek, csakúgy, ahogy elfogadta az utolsó filléredet. S ha az embert meglepte a magánosság érzése, a honvágy, vagy a félelem – s velem ez nemegyszer előfordult –, rögtön észrevette, csúf kis pofája nevetésre gyűrődött s mindig megtalálta a helyes szót, amivel jókedvre derített.

Larry pöfékelni kezdett a pipájával, Suzanne várt, hogy folytassa.

– Mindig kimódoltuk, hogy egyszerre kapjunk szabadságot; ha aztán Párizsba jutott, megvadult. Remekül éreztük magunkat. Úgy volt, hogy március elejére megint kapunk egy kis szabadságot, tizennyolcban történt ez, s előre főztük a terveket. Nem volt olyan dolog, amit mi ki ne akartunk volna próbálni. A szabadságunk előtt egy nappal kiküldtek bennünket az ellenséges vonalak fölé felderítő repülésre. Egyszerre csak német gépekbe ütközünk, azt se tudtuk, hol vagyunk, máris a legvadabb csetepatéban találjuk magunkat. Az egyik ellenséges gép utánam vetette magát, de én megelőztem. Kilestem, hogy szétment-e, s akkor a szemem sarkából látom, hogy egy másik gép van mögöttem. Bukni kezdtem, hogy ellógyak előle, de az a sarkamban volt, mint a villanás, már azt hittem, végem van. Akkor látom, hogy Paci rámegy, mint a mennykő és szórja feléje az áldást. Erre megelőztek és elkotródtak, mi meg elindultunk visszafelé. Az én gépem alaposan megrongálódott, éppen csak vergődtem vele, Paci megelőzött. Mikor kiszálltam a gépből, akkor vették ki őt is az övéből. Feküdt a földön, a többiek várták az orvost. Ahogy meglátott, elvigyorodott.

– Elkaptam azt a dögöt, amelyik rád ment – mondta.

– Mi baj van, Paci? – kérdeztem.

– Semmi. Belém ütötte a szárnyát.

Holtsápadt volt. Arca hirtelen különös kifejezést öltött. Csak most ötlött eszébe, hogy haldoklik, a halál gondolata addig soha át sem villant rajta. Mielőtt még megakadályozhatták volna, fölült és elnevette magát.

– Belém lőttek – mondta.

Holtan hanyatlott hátra. Huszonkét éves volt. A háború után feleségül akart venni egy ír lányt.

Az ISABELLEL való beszélgetésem utáni napon elutaztam Chicagóból San Franciscóba, ahonnét hajóval folytattam az utamat a Távol-Keletre.

Második fejezet

1

Elliott-tal csak a következő évben találkoztam, június vége felé, mikor Londonban járt. Megkérdeztem tőle, hogy Larry végül is elment-e Párizsba. S megtudtam, hogy igen. Csendesen mulattam azon a bosszankodáson, ahogy Elliott beszélt a fiúról.

– Bizonyos lappangó rokonszenvet éreztem iránta. Nem tudtam pálcát törni fölötte, amiért néhány évet Párizsban akar tölteni, s elhatároztam, segítségére leszek a kifutásnál. Kértem, értesítsen az érkezéséről, de csak Louisa leveléből tudtam meg, hogy már Párizsban van. Írtam neki az American Express címére, mert Louisa ezt a címet adta meg, s meghívtam vacsorára, hogy találkozzék egy-két olyan emberrel, akiről úgy gondoltam, nem árt megismernie. Az volt a tervem, hogy először a francia-amerikaiak társaságába vezetem be – Emily de Montadourra, Gracie de Château-Gaillard-ra s hasonlókra gondoltam – s tudja, mit felelt erre? Azt, hogy nagyon sajnálja, de nem tud eljönni, mert nem hozott magával szmokingot.

Elliott az arcomba nézett, várta, hogy elájulok ettől a közléstől. Mikor látta, hogy higgadtan fogadom, szemöldökét dőlyfösen felvonta.

– A levelemre egy piszkos cetlin felelt – a Latin Negyed valamelyik kávéházának levélpapírján –; a válaszomban kértem, hogy értesítsen, hol van megszállva. Úgy éreztem, Isabelnek tartozom azzal, hogy segítsek rajta, meg arra is gondoltam, hogy félszeg – azt el nem tudtam képzelni, hogy épeszű fiatalember szmoking nélkül jöjjön Párizsba, s egyébként is elég tűrhető szabók vannak ebben a városban, így hát meghívtam ebédre s megírtam, hogy egészen kis társaság lesz. Akár hiszi, akár nem, nemcsak hogy figyelmen kívül hagyta azt a kérésemet, hogy adjon meg valami más címet is, mint az American Expressét, hanem azt válaszolta, hogy ő sohasem szokott ebédelni. Ezzel aztán részemről be is fejeződött az ügy.

– Kíváncsi vagyok, mihez kezdhetett.

– Nem tudom, de az igazat megvallva, nem is érdekel. Az a gyanúm, hogy rendkívül nemkívánatos alak, s Isabel nagy hibát követ el, mikor hozzámegy. Ha rendes életmódot folytatna, mindenképpen találkoznom kellett volna vele a Ritz-bárban vagy Fouquet-nál vagy máshol.

Néha magam is megfordulok ezeken a divatos helyeken, de járok más helyekre is; így történt, hogy kora ősszel néhány napot töltöttem Párizsban, útban Marseille-be, ahonnan egy Messagerie-hajóval szándékoztam Szingapúrba utazni. Egy este a Montparnasse-on vacsoráztam ismerősökkel, s vacsora után elmentünk a Dôme-ba egy pohár sörre. Kósza tekintetem egyszerre Larryn akadt meg, aki egyedül ült egy kis márványasztalnál a zsúfolt teraszon. Lustán nézte az embereket, akik föl s alá járkáltak s élvezték a hűvös estét a rekkenő hőség után. Otthagytam a társaságot és hozzáléptem. Arca földerült, mikor észrevett, kedvesen elmosolyodott. Kért, hogy üljek le, de mondtam, hogy nem lehet, mert társasággal vagyok.

– Csak üdvözölni akartam magát – mondtam.

– Itt marad Párizsban? – kérdezte.

– Csak pár napig.

– Nem ebédelne velem holnap?

– Azt hittem, maga nem szokott ebédelni.

Elnevette magát.

– Beszélte Elliott-tal. Általában nem szoktam ebédelni, nem nagyon van időm rá, mindössze egy pohár tejet iszom kiflivel, de ha együtt ebédelhetnénk, annak nagyon örülnék.

– Rendben van.

Megállapodtunk, hogy másnap találkozunk a Dôme-ban, iszunk valami étvágygerjesztőt s valahol a körúton megebédelünk. Vissza mentem az ismerőseimhez. Beszélgetni kezdtünk. Mikor körülnéztem Larry után, már nem volt ott.

2

A másnap délelőttöt nagyon kellemesen töltöttem. Elmentem a Luxembourg-palotába s egy órahosszat kedvenc képeimet nézegettem. Aztán kószáltam a kertben, s fölidézgettem ifjúságom emlékeit. Semmi sem változott. A kavicsos ösvényeken mintha ugyanazok a diákok sétáltak volna párosával, hevesen vitatkozva az íróról, akik izgalomba hozták őket. Mintha ugyanazok a gyerekek karikáztak volna most is, ugyanazoknak a nevelőnőknek a gondos felügyelete alatt. Mintha ugyanazok a vénemberek sütkéreztek volna a napon, kezükben a reggeli újsággal. Mintha ugyanazok az élemedett, gyászruhás asszonyok ültek volna a padokon s beszélgettek volna az élelmiszerárakról, a cselédek gonoszságairól. Aztán elmentem az Odéonba, megnéztem az új könyveket a galériákon, s láttam azokat a fiatalembereket, akik – akárcsak én, harminc évvel ezelőtt – kijátszva a zubbonyos segédek türelmetlen pillantásait, igyekeztek mennél többet olvasni azokból a könyvekből, amelyeket nem tudtak megvenni. Aztán kényelmesen végigballagtam ama kedves, mocskos utcákon, míg kiértem a Boulevard de Montparnasse-ra s a Dôme-hoz. Larry már várt. Kihörpintettük az italunkat, aztán kerestünk egy vendéglőt, ahol a szabadban ebédelhettünk.

Egy kicsit talán sápadtabb volt, mint ahogy emlékeztem rá, s így rendkívül sötét szeme, a mély szemüregben, még feltűnőbbnek hatott. De ugyanolyan önuralom jellemezte – mely különösnek tűnt ily fiatal embernél – s ugyanolyan nyíltan mosolygott. Mikor megrendelte az ebédet, megállapítottam, hogy folyékonyan, helyes hangsúlyozással beszél franciául. Ehhez gratuláltam.

– Régebről is tudtam valamicskét – magyarázta. – Isabelnek francia nevelőnője volt, s mikor lejöttek Marvinba, mindig franciául kellett beszélünk.

Megkérdeztem, hogyan tetszik neki Párizs.

– Nagyon.

– A Montparnasse-on lakik?

– Igen – mondta pillanatnyi habozás után, amit arra magyaráztam, hogy nem szívesen mondja meg a pontosabb lakáscímét.

– Elliottot egy kicsit kihozta a sodrából, hogy más címet nem adott meg neki, csak az American Express.

Larry elmosolyodott, de nem felelt.

– Mit csinál egész nap?

– Lógok.

– És olvas?

– Igen, olvasok.

– Kap néha valami hírt Isabelről?

– Ritkán. Egyikünk sem valami nagy levélíró. Remekül érzi magát Chicagóban. Jövőre meglátogatják Elliottot.

– Ez nagyszerű lesz magának.

– Isabel még nem nagyon volt Párizsban. Élvezet lesz megmutatni neki.

Érdeklődött kínai utam iránt, figyelmesen hallgatta, amit mondtam. De arra nem sikerült rávennem, hogy magáról beszéljen. Annyira zárkózottan viselkedett, hogy kénytelen voltam azt a következtetést levonni, csak azért hívott ebédelni, hogy a társaságomat élvezze. Ennek örültem, de bizonyos kudarcot is éreztem. Alig ittuk meg a kávékat, a számlát kérte, fizetett és fölállt.

– Most mennem kell – mondotta.

Elváltunk. Most sem tudtam meg, hogy miben jár, ahogy eddig sem sejtettem. Hosszú időre ekkor láttam utoljára.

3

A következő tavasszal, mikor Mrs. Bradley és Isabel megérkeztek Elliotthoz, hamarabb, mint tervezték, nem voltam Párizsban, s így az ott töltött néhány hetükre vonatkozó tudomásomat ismét leleménnyel kell kiegészítenem. Cherbourgban szálltak partra, ahová a mindig figyelmes Elliott elénk ment. Átestek a vámvizsgálaton. A vonat elindult. Elliott elégedetten újságolta, hogy kitűnő szobalányt fogadott föl, aki majd segítségükre lesz. Mrs. Bradley kijelentésére, hogy teljesen fölösleges volt, mert erre semmi szükségük, Elliott dühbe gurult.

– Ne légy ilyen kiállhatatlan, rögtön megérkezésed után, Louisa. Szobalány nélkül senki sem boldogul, s különben is nemcsak miattatok fogadtam föl Antoinette-et, hanem magam miatt is. A halálom lenne, ha nem öltöznétek rendesen.

Becsmérlő szemmel mérte végig a ruhájukat.

– Persze feltétlenül vennetek kell egypár új ruhát. Hosszas mérlegelés után arra az eredményre jutottam, hogy legjobb lesz, ha Chantől veszitek.

– Én mindig Worth-höz jártam – mondta Mrs. Bradley.

Mintha nem is szólt volna, Elliott ügyet sem vetett rá.

– Személyesen voltam Chanténél és holnap háromra bejelentettelek benneteket. Aztán kalap is kell. Nyilván Reboux jöhet számításba.

– Nem akarom szórni a pénzt, Elliott.

– Tudom. Mindent magam fogok fizetni. Elhatároztam, hogy bankárotok leszek. S képzeld, Louisa, gondoskodtam néhány meghívásról; a francia ismerőseimnek azt mondtam, hogy Myron nagykövet volt, egész biztos az is lett volna, ha valamivel tovább él, s ennek nagyobb hatása van. Nem hiszem, hogy szóba kerülne, de mégis jobb, ha figyelmeztetek.

– Nevetséges vagy, Elliott.

– A legkevésbé sem. Ismerem a világot. Tudom, hogy a nagykövet özvegye komolyabb tekintély, mint a követ.

Ahogy a vonat befutott a Gare du Nord-ra, Isabel, aki az ablaknál állt, felkiáltott:

– Itt van Larry!

Alighogy megállt a vonat, leugrott s futott a fiúhoz. Larry átölelte.

– Honnan tudta, hogy most jöttök? – kérdezte Elliott savanyúan a nővérétől.

– Isabel megtáviratozta neki a hajóról.

Mrs. Bradley melegen megcsókolta a fiatalembert, Elliott ernyedten odanyújtotta a kezét. Este tíz óra volt.

– Elliott bácsi, eljöhet Larry holnap ebédre? – kérdezte Isabel s belekarolt a fiúba, égő arccal, ragyogó szemmel.

– Nagyon fogok örülni, de Larry azt közölte velem régebben, hogy ő nem szokott ebédelni.

– Holnap fog, ugye Larry?

– Hogyne – mosolyodott el a fiú.

– Akkor hát egy órakor szívesen látlak.

Újból nyújtotta a kezét, mintha el akarná bocsátani, de Larry szemtelenül az arcába vigyorgott.

– Segítek a csomagokat vinni s kerítek egy kocsit.

– Itt vár a kocsim, s az inasom majd ellátja a csomagokat – mondta Elliott méltóságteljesen.

– Nagyszerű. Nekünk akkor csak oda kell sétálnunk. Ha jut hely, akkor a kapuig elkísérlek benneteket.

– Jó lesz, Larry – mondta Isabel.

Együtt mentek át a peronon, mögöttük Mrs. Bradley és Elliott, akinek arcára fagyos bosszankodás ült ki.

– *Quelles manières* – mondta magában, mert bizonyos alkalmakkor úgy érezte, hogy franciául erőteljesebben tudja kifejezésre juttatni az érzelmeit.

Másnap délelőtt tizenegykor, amint elkészült az öltözködéssel – mert nem volt korán kelő –, néhány sort küldött a nővérének, Joseph inas és Antoinette szobalány útján, amelyben kérte, hogy jelenjék meg a könyvtárban egy kis beszélgetésre. Mikor a nővére belépett, Elliott gondosan becsukta az ajtót, aztán cigarettát illesztett egy rendkívül hosszú agátszipkába, meggyújtotta s leült.

– Ha nem tévedek, Isabel és Larry még mindig jegyesek – mondta.

– Tudomásom szerint igen.

– Sajnálom, de nem mondhatok sok jót a fiúról. – Elmesélte, hogyan próbálta útnak indítani a jó társaságban, előadta terveit, melyekkel annak rendje és módja szerint meg akarta alapozni a fiatal ember társadalmi helyzetét. – Egy *rez-de-chaussée*-t is kiszemeltem, amely éppen jó lett volna neki. Az ifjú Marquis de Rethel tulajdona, aki ki akarta adni, mert kinevezték a madridi nagykövetséghez.

Larry azonban oly módon utasította vissza ezt az ajánlatát, amiből nyilvánvaló volt, hogy nem kívánja igénybe venni a segítségét.

– Nem bírom felfogni, mi az ördögnek jön Párizsba, ha nem akarja élvezni azokat az előnyöket, amiket Párizs nyújt. Fogalmam sincs róla, mivel foglalkozik. Úgy sejtem, senkit nem ismer. Tudod, hol lakik?

– Csak az American Express címét közölte velünk.

– Mint egy vigéc vagy vakációzó tanító. Nem lepne meg, ha kiderülne, hogy valami kis szajhával él egy montmartre-i művésztanyán.

– Ó, Elliott!

– Mi másra lehetne magyarázni, hogy titkot csinál a lakáscíméből s nem hajlandó a saját osztályabeli emberekkel érintkezni?

– Nem vallana őrá. És nem vetted észre tegnap este, hogy szerelmesebb Isabelbe, mint valaha? Képtelen lenne ezt megjátszani.

Elliott puszta vállrándítással jelezte, hogy a férfiak kétszínűsége határtalan.

– És Gray Maturin? Még mindig a láthatáron van?

– Akár holnap hajlandó lenne elvenni Isabelt, ha hozzámenne.

Mrs. Bradley ezután elmondta, miért jöttek át hamarabb Európába, mint tervezték. Ő betegnek érezte magát, s az orvosok megállapították, hogy cukorbaja van. Nem nagyon komoly a dolog, s ha betartja a diétát és mérsékelt adagokban inzulint szed, sokáig élélhet, de az a tudat, hogy gyógyíthatatlan betegségben szenved, aggodással töltötte el Isabelt illetőleg, s szerette volna, ha a lány sorsa elrendeződik. Ők ketten alaposan meghányták-vetették ezt. Isabel értelmesen gondolkozott. Ő is úgy vélte, hogy ha Larry nem hajlandó a két év le-

teltével a megállapodás szerint visszatérni Chicagóba és állásba menni, akkor nem marad más hátra, mint szakítani. Mrs. Bradleynek azonban sértette az egyéni hiúságát, hogy megvárják a kitűzött határidőt s akkor érte menve a fiúért, úgy cipeljék haza, mint valami szökevényt. Érzése szerint Isabel így megalázó helyzetbe került volna. Az viszont egészen természetesnek tűnt, hogy a nyarat Európában töltsék, ahol Isabel gyerekkora óta nem járt. Párizsi látogatásuk után elmehetnek valami fürdőhelyre, amely jól tesz Mrs. Bradleynek, aztán folytathatják útjukat Tírolba, s egy kis időzés után elindulhatnak Olaszországba, amelyet szép lassan beutazhatnak. Mrs. Bradley úgy tervezte, hogy Larryt is meghívják, tartson velük, s a fiatalok akkor megláthatják, a hosszú távollét nem változtatta-e meg érzelmeiket. Egyúttal az is kiderül, hogy Larry, kitombolva magát, képes-e vállalni az élet felelősségét.

– Henry Maturin dühös volt rá, amiért nem fogadta el a följánlott állást, de Gray lyukat beszélt a hasába, úgyhogy Larry visszaérkezése pillanatában beléphet a céghez.

– Gray nagyon rendes fiú.

– Nagyon – sóhajtott Mrs. Bradley. – Biztosan boldoggá tenné Isabelt.

Elliott aztán elmondta, milyen meghívásokról gondoskodott a tiszteletükre. Másnap nagy ebéd lesz, a hétvégén pedig fényes estély. Elviszi őket egy Château-Gaillards-beli fogadásra s jegyeket szerzett egy bálra, amelyet Rothschildék adnak.

– Meghívod Larryt is, ugye?

– Azt mondta, nincs szmokingja – sziszegte Elliott.

– Azért csak hívd meg. Elvégre nagyon kedves fiú, és semmit sem érnénk vele, ha megsértenénk. Isabel csak jobban megmakacsolná magát.

– Ha ragaszkodik hozzá, természetesen meghívom.

Larry a kitűzött időpontban megérkezett az ebédre, s a csodálatos modorú Elliott hangsúlyozottan szívélyes volt hozzá. Nem került nagy megerőltetésébe, mert Larry úgy tündökölt a vidámságtól, boldogságtól, hogy igazán mogorva embernek kellett volna lennie, akit el nem bájol. A beszélgetés Chicago és a közös ismerősök körül forogott, úgyhogy Elliott-nak nem volt más tennivalója, mint kedves arcot

vágni és érdeklődést mutatni olyan emberek ügyei iránt, akiknek, meggyőződése szerint, nem volt semmi társadalmi súlya. De nem volt ellenére, hogy odahallgatott, sőt némi meghatódás is támadt benne, amint valamely fiatal párnak az eljegyzéséről, egy másik párnak a házasságáról s egy harmadiknak a válásáról beszéltek. Ki az ördög ismeri ezeket? Ő viszont olyasmiket tudott, hogy például az az édes kis Marquise de Clichant meg akarta mérgezni magát, mert a szerelmese, Colombey herceg, faképnél hagyta és egy dél-amerikai milliomos lányát vette feleségül. *Erről* érdemes beszélni. Ahogy Larryt nézte, el kellett ismernie, hogy van valami különösen vonzó ebben a fiúban; mélyen ülő, különlegesen fekete szeme, kiugró arcsonjtja, sápadt bőre, mozgékony szája egy Botticelli-képre emlékeztette Elliottot s úgy találta, ha annak a kornak a ruházatát viselné, rendkívül romantikus jelenség lenne. Eszébe jutott az az ötlete, hogy összehozza egy előkelő francia hölgygel, s ravasz módon el is mosolyodott arra a gondolatra, hogy a szombati estélyre Marie Louise de Florimond-t is meghívta, aki a legkifogástalanabb viszonyokat a legmegrögzöttebb erkölcstelenséggel szokta összekapcsolni. Negyvenéves volt, de tíz évvel fiatalabbnak látszott. Ugyanaz a finom szépség, mint egyik ősanyja azon a Nattier-képen, mely Elliott jóvoltából az egyik nagy amerikai gyűjteményben függött; s szexuális falánksága kielégíthetetlen. Elliott úgy döntött, hogy Larryt melléje ülteti. A nő, egészen biztos, egy percet sem fog késlekedni, hogy vágyait leleplezze a fiú előtt. Meghívott már egy fiatal attasét is az angol követségről, akiről úgy gondolta, hogy Isabelnek tetszeni fog. Isabel nagyon csinos, s a fiatalember angol és jómódú lévén, nem számít, hogy a lánynak nincs vagyona. Elliottot egészen ellágyította a kitűnő monrached-i, amellyel az ebéd kezdődött és a finom bordeaux-i, amellyel folytatódott s csendes gyönyörrel méregette azokat a lehetőségeket, amelyek agyában fölmerültek. Ha a dolgok úgy fordulnak, ahogy nagyon könnyen fordulhatnak, akkor drága Louisának nem kell többé aggódnia. Louisa egy kicsit mindig idegenkedett tőle, szegény, nagyon is vidéki, ő azonban őszintén szereti. Jó érzéssel töltene el, ha sikerülne mindent szépen elrendeznie a nővére körül, a világban szerzett jártassága révén.

Nem volt vesztegetni való idő, ezért Elliott úgy intézte a dolgot, hogy a két hölgyel mindjárt ebéd után elmennek ruhát nézni; amint tehát felkeltek az asztaltól, tapintatosan tudomására hozta Larrynak – mestere volt az ilyesminek –, hogy el kell párolognia, ugyanakkor azonban sürgető nyájassággal meghívta a két nagy alkalomra, amit rendezett. Szükségtelen volt ennyire fáradoznia, Larry szíves-örömmel fogadta el mindkét meghívást.

De Elliott terve nem vált valóra. Egészen megkönnyebbedett, mikor Larry nagyon rendes szmokingban jelent meg az estélyen, mert egy kicsit félt, hogy ugyanaz a kék ruha lesz rajta, amit az ebédnél viselt. Vacsora után Marie Louise Florimond-t egy sarokba húzva, megkérdezte tőle, mit szól az amerikai fiatalemberhez.

– Szép szeme van és szép foga.

– Ennyi az egész? Azért ültettem maga mellé, mert úgy gondoltam, éppen magának való falat.

A nő gyanakodva nézett rá.

– Nekem a fiú azt mondta, hogy vőlegénye a maga helyes kis unokahúgának.

– *Voyons, ma chère*, az a körülmény, hogy egy férfi másvalakihez tartozik, magát nem szokta meggátolni abban, hogy elvegye tőle, ha tudja.

– Szóval ezt akarja tőlem? Hát én nem fogom a maga piszkos kis ügyeit elintézni maga helyett, kedves Elliott.

Elliott elnevette magát.

– Ez, ha jól értem, azt jelenti, hogy maga próbálkozott, de kudarcot vallott.

– Azt szeretem magában, Elliott, hogy olyan erkölcsi vannak, mint egy találkahely-tulajdonosnak. Nem akarja, hogy az a fiú elvegye az unokahúgát. Miért nem? Jóképű és egész kedves. De persze túlságosan ártatlan. Azt hiszem, a leghalványabb fogalma sem volt róla, mit akarok.

– Nyíltabban kellett volna csinálnia, kedves barátnőm.

– Éppen elég tapasztalatom van, tudom, mikor hiábavaló minden igyekezet. Az igazság az, hogy ő csak a maga kis Isabeljét látja, s a kislány húsz évvel előnyösebb helyzetben van, mint én. Amellett nagyon édes.

– Hogy tetszik a ruhája? Én magam választottam.

– Csinos, rendes. De persze még nem sikkes.

Elliott magára vette a célzást, s nem volt hajlandó elválni Florimondnétól anélkül, hogy vissza ne szúrjon. Vidáman elmosolyodott.

– A maga érettebb kora természetesen már sokkal több sikkkel jár – mondotta.

Florimondné vívótőr helyett bunkóval vágott vissza. Goromba válaszára Elliott ereiben felforrt a virginiai vér.

– A maguk szép útonálló-országában (*vôtre beau pays d'apaches*) egész biztos, nem nagyon hiányolják az ilyen finom és utánozhatatlan dolgokat.

De ha Florimondné karmolt is, Elliott többi ismerőse el volt ragadtatva Isabeltől és Larrytól. Tetszett nekik a lány bájos üdesége, túláradó egészsége és életkedve, a fiú kedves külseje, jó modora, csendes, ironikus humora. Mindkettőnek megvolt az a jó tulajdonsága is, hogy rendesen, folyékonyan beszélt franciául. Mrs. Bradley, aki oly sok időt töltött diplomáciai körökben, szintén elég helyesen beszélte a nyelvet, de szégyentelenül amerikai hanglétjével. Elliott remek vendéglátónak bizonyult. Isabel, akit új ruhái s kalapjai gyönyörűséggel tölthettek el, akit nagyszerűen szórakoztatott mindaz a vidámság, amiről Elliott gondoskodott, s aki boldog volt, hogy Larryval lehet, úgy érezte, soha életében nem mulatott ilyen jól.

4

Elliottnak az volt a véleménye, hogy a reggeli olyan étkezés, amelyhez csak vadidegenekkel lehet leülni, ha már egyáltalán társaságban kell elfogyasztani, úgyhogy Mrs. Bradley, kissé akarata ellenére és Isabel, akinek már sokkal jobban tetszett a dolog, kénytelenek voltak a hálósobájukban reggelizni. De Isabel néha felébredve, megkérte Antoinette-et – ő volt az a nagyszerű szobalány, akit Elliott felfogadott –, hogy vigye át a tejeskávét a mamája szobájába, s így evés közben beszélgethettek. Nagy elfoglaltságában ez volt a nap egyetlen szakasza, amikor négy szemközt lehetett az anyjával. Egy ilyen reggelen, párizsi tartózkodásuk első hónapjának vége felé, amint Isabel beszámolt az előző estéről, melynek nagy részét Larryval együtt azzal töltötték, hogy baráti társaságban lokálról lokálra jártak, Mrs. Bradley kibökte azt a kérdést, amely megérkezésük óta a begyében volt.

– Mikor jön vissza Larry Chicagóba?

– Nem tudom. Erről nem beszélt.

– Nem kérdezted?

– Nem.

– Félsz megkérdezni?

– Hogy félnék?

Mrs. Bradley egy sezlionon feküdt, divatos pongyolában, melyet Elliott erőszakolt rá, s a körmét reszelte.

– Miről beszéltek egész idő alatt, míg együtt vagytok?

– Nem beszélünk mindig. Olyan jó együtt lenni. Tudod, hogy Larry világéletében elég hallgatag volt. Azt hiszem, ha beszélgetünk, akkor is inkább én tartom szóval.

– Mivel foglalkozik ő itt?

– Igazán nem is tudom. Nem hiszem, hogy különösebben foglalkoznék valamivel. Úgy gondolom, jól érzi magát.

– És hol lakik?

– Azt sem tudom.

– Nagy titokban tartja a dolgait, nem?

Isabel cigarettára gyújtott, s ahogy orrán át kifújta a füstfelhőt, hűvösen az anyjára pillantott.

– Hogy érted ezt pontosabban, mama?

– Elliott bácsinak az a gyanúja, hogy lakást tart és valami nővel él együtt.

Isabel elkacagta magát.

– S te is azt hiszed?

– Nem, én igazán nem hiszem. – Mrs. Bradley tűnődve nézte a körmeit. – Chicagóról sohasem beszélsz vele?

– Dehogynem, sokat.

– Nem említette, hogy vissza szándékszik jönni?

– Nem nagyon.

– Októberben két éve lesz, hogy elment hazulról.

– Tudom.

– Jól van, a te ügyed, kislányom, azt teszed, amit jónak látsz. De azzal nem oldjuk meg a dolgokat, ha elodázzuk. – A lányára nézett, Isabel azonban kikerülte a tekintetét. Mrs. Bradley gyöngéden rámosolygott. – Ha nem akarsz elkésni az ebédről, menj fürödni.

– Larryval ebédelek. A Latin Negyedben megyünk valahová.

– Mulassatok jól!

Egy óra múlva érte jött Larry. Kocsin mentek a Szent Mihály-hídjáig, onnan a zsúfolt körúton ballagtak tovább, míg nem találtak egy kávéházat, amelynek megtetszett a külseje. Leültek a teraszon, s rendeltek két Dubonnet-et. Aztán újra kocsiba ültek, s egy vendéglőhöz hajtottak. Isabelnek remek étvágya volt, s nagyon élvezte azokat a finom dolgokat, amiket Larry rendelt. Élvezte azt is, hogy nézhette az embereket, akik szinte arcukkal súrolták őket ezen a zsúfolt helyen, s nevetnie kellett azon, hogy milyen nyilvánvaló gyönyörűségüket lelik az evésben; de mindenekfölött azt élvezte, hogy kettesben ülhet Larryval egy csöppnyi asztalnál. Szerette azt a jóleső fényt a fiú szemében, ahogy az ő vidám csevegését hallgatta. Elragadó volt, hogy olyan jól érezte magát Larryval. De lelke mélyén valami bizonytalan nyugtalanság rejtőzött, mert bár Larry is jól érezte magát, úgy látszott, mintha nem annyira ő, hanem a környezet keltené föl benne ezt a jóérzést. Egy kicsit az is zavarta, amit az anyja mondott s bár látszólag minden hátsó gondolat nélkül csacsogott, figyelte a fiúnak

minden arcmozdulatát. Nem volt már ugyanaz, mint mikor Chicagóból elment, de nem tudta megállapítani, miben változott. Külsőleg éppen olyan volt, ahogyan az emlékezetében élt, éppen olyan fiatal, nyílt tekintetű, de az arckifejezésében megváltozott valami. Nem az tette, hogy komolyabbá vált, az arca nyugalmi helyzetben mindig komoly volt, de valami csendesség költözött belé, amit ezelőtt nem ismert; mintha valamit elrendezett volna magában, s most olyan nyugalmat érezne, mint még sohasem.

Mikor végeztek az ebéddel, Larry azt indítványozta, köszáljanak egy kicsit a Luxembourg-palotában.

– Nem, nincs kedvem képeket nézni.

– Jó, akkor leülünk a kertben.

– Nem, ehhez sincs kedvem. Szeretném megnézni, hol laksz.

– Nincs azon semmi néznivaló. Egy piciny kis szállodai szobában lakom.

– Elliott bácsi azt mondja, hogy lakást tartasz és bűnös viszonyt folytatasz valami modellel.

– Akkor gyere és nézd meg – nevetett Larry. – Egy lépésnyire van ide. Gyalog is mehetünk.

Tekervényes, szűk utcákon vezette a lányt, amelyek sötétek voltak, bár az ég egy kék darabkáját látni lehetett a magas házak között, s kevés idő múlva megállott egy áhhomlokzatú kis szálloda előtt.

– Itt vagyunk.

Isabel utánament egy szűk előcsarnokba, melynek egyik oldalán asztal állott, mögötte ingujjas férfi, aki vékony fekete és sárga vonalakkal csíkozott mellényt és piszkos kötényt viselt, s újságot olvasott. Larry elkérte a kulcsát, amelyet a férfi a háta mögött lévő állványról lekasztott s átadott. Vizsgázzal mérte végig Isabelt, amely beavatott mosolyba fordult. Nyilvánvalóan meg volt róla győződve, hogy nem tisztességes szándékkal megy Larry szobájába.

Felkapaszkodtak kétemeletnyit a foszlott szőnyegű lépcsőn, Larry kinyitotta az ajtót. Isabel kicsiny, kétablakos szobába lépett be. Az ablakok a szemben lévő szürke bérházra néztek, amelynek földszintjét egy papírkereskedés foglalta el. Egy ágy volt a szobában, mellette éjjeliszekrény, egy zömök szekrény nagy tükörrel, egy kárpitozott, de egyenes támlájú karosszék s az ablakok közt egy asztal írógép-

pel, nagy csomó papírral és könyvvel. A kandallón is papírburkolatú könyvek tornyosultak.

– Ülj a karosszékbe. Nem nagyon kényelmes, de ez a legjobb szé-
kem, amivel szolgálhatok.

Húzott magának egy másik széket, s leült.

– Szóval itt laksz? – kérdezte Isabel.

A fiú elnevette magát, ahogy Isabel arcára nézett.

– Itt. Egyhuzamban, mióta Párizsban vagyok.

– De miért?

– Kényelmes nekem. Közel van a Bibliothèque Nationalhoz és a Sorbonne-hoz. – Egy ajtóra mutatott, amelyet a lány még nem vett észre. – Fürdőszoba is van hozzá. Itt reggelizem s rendszerint ab-
ban a vendéglőben vacsorázom, ahol most ebédeltünk.

– Szörnyen piszkos.

– Nem, egész rendes. Én ennyivel beérem.

– És miféle emberek laknak itt?

– Ó, nem is nagyon tudom. Fönt a padlásrészen egypár diák. Az-
tán két-három aggregény, nyugdíjas köztisztviselők, egy visszavonult színésznő, aki az Odéon tagja volt; az egyetlen másik szobában, melyhez fürdőszoba is van, egy kitarzott nő lakik, akit a barátja min-
den második csütörtökön meglátogat; aztán gondolom, hogy van egypár átmenő vendég is. Nagyon csendes, tisztos hely.

Isabel egy kicsit kijött a sodrából, s mikor látta, hogy Larry ezt ész-
reveszi és mulat rajta, majdnem megsértődött.

– Mi az a nagy, hatalmas könyv az asztalon? – kérdezte.

– Az? Ja, az a görög szótáram.

– Micsoda? – csattant föl.

– Semmi vész nincs abban. Nem harap meg.

– Te görögül tanulsz?

– Igen.

– Miért?

– Mert úgy éreztem, hogy kedvem van hozzá.

Mosolygó szemmel a lányra nézett, s a lány visszamosolygott rá. –
Nem mondanád meg nekem, mit csináltál egész idő alatt, mióta Pá-
rizsban vagy?

– Olvastam egy csomót. Napi nyolc-tíz órát. Előadásokat hallgattam a Sorbonne-on. Azt hiszem, mindent elolvastam, ami a francia irodalomból fontos, s majdnem olyan könnyen tudok latinul olvasni, legalábbis prózát, mint franciául. A görög persze nehezebb. De nagyon jó tanárom van. Míg nem jöttél, hetenként három este hozzá jártam.

– S hová vezet mindez?

– A tudáshoz – mondta mosolyogva.

– Nem hangzik valami gyakorlatiasan.

– Talán nem, talán igen. De remek multság. El sem tudod képzelni, milyen hátborzongatóan gyönyörű az *Odüsszeiát* eredetiben olvasni. Az ember úgy érzi, hogy csak lábujjhegyre kell állnia, kinyújtania a kezét és eléri a csillagokat.

Felállt a székről, mintegy az izgalom lökésére, ami elfogta s föl-alá kezdett járkálni a szobácskában.

– Egy-két hónapja Spinozát olvastam. Nem mondom, hogy sokat értek még belőle, de ujjongással tölt el. Olyan ez, mint a hegyek közt valami széles fennsíkon kiszállni a repülőgépből. Magánosság s az a tiszta levegő, mely az ember fejébe száll, mint a bor, s határtalan öröm.

– Mikor jössz vissza Chicagóba?

– Chicagóba? Nem tudom. Nem gondolkoztam rajta.

– Azt mondtad, ha két év alatt nem találsz meg, amit keresel, föl-hagysz vele, mint hiábavaló vállalkozással.

– Most nem tudnék visszamenni. A küszöbnél vagyok. A szellem hatalmas területei fekszenek előttem, hívnak, s én alig várom, hogy beutazhassam őket.

– S mi az, amiről reméled, hogy megtalálsz?

– Válaszokat a kérdéseimre. – Szinte játékosan pillantott a lányra, s ha Isabel nem ismerte volna olyan jól, azt hihette volna, hogy tréfál. – Szeretnék megbizonyosodni arról, van-e Isten, vagy nincs. Szeretném megfejtetni, hogy miért létezik a rossz. Szeretném megtudni, hogy halhatatlan-e a lelkem, vagy pedig a halállal elenyészik.

Isabel halkán lélegzet után kapott. Kényelmetlenül érintette, hogy Larry ilyesmiről beszél, de hálás is volt, hogy olyan könnyed, társal-

gási hangnemben teszi ezt, amely megkönnyíti neki, hogy leküzdje zavarát.

– De Larry – mosolygott –, az emberek évezredek óta feszegetik ezeket a kérdéseket. Ha lenne válasz rájuk, bizonyára rég megtalálták volna.

Larry elnevette magát.

– Ne neved, mintha valami hülyeséget mondtam volna – mondta élesen.

– Sőt, azt hiszem, nagyon okos dolgot mondtál. De másrészt azt is mondhatod, hogy ha az emberek évezredek óta feszegetik ezeket a kérdéseket, ez azt bizonyítja, hogy muszáj feszegetniök, és ezentúl sem térhetnek ki előlük. Azonkívül nem áll meg, hogy senki se talált volna választ rájuk. Több válasz van, mint kérdés, és sokan olyan feleletet találtak, ami tökéletesen kielégítette őket. Például az öreg Ruysbroek.

– Ki az?

– Senki, egy pofa, akit nem az iskolából ismerek – vágta rá Larry hetykén.

Isabel nem tudta, mit akar ezzel mondani, de folytatta.

– Az egésznek olyan ifjonti hangzása van a fülemben. Gólyák szoktak izgalomba jönni ilyesmin, ha aztán kikerülnek az egyetemről, elfelejtik mindenestül. Kenyérkeresettel kell törődniök.

– Nem ítélem el őket. De látod, én abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy van, amiből megéljek. Ha nem volna, akkor nekem is pénzt kellene keresnem, mint másnak.

– Hát a pénz semmit sem jelent neked?

– Semmit – vigyorgott Larry.

– Mit gondolsz, meddig lesz ez így veled?

– Nem tudom. Öt évig. Tíz évig.

– És aztán? Mihez kezdesz majd ezzel a sok bölcsességgel?

– Ha tényleg birtokába jutok a bölcsességnek, azt hiszem, elég bölcs leszek ahhoz, hogy tudjam, mihez kezdjek vele.

Isabel indulatosan ökölbe szorította a kezét, és előrehajolt a karoszékekben.

– Nagyon tévedsz, Larry. Amerikai vagy. A te helyed nem itt van. A te helyed Amerikában van.

– Majd hazamegyek, ha készen leszek.

– De annyi mindent elmulasztasz. Hogy tudsz itt tespedni ezen az állóvízen, mikor mi a világ legcsodálatosabb kalandját éljük át? Európának vége van. Mi vagyunk a világ legnagyobb, leghatalmasabb népe. Óriási ugrásokkal haladunk előre. Mindenünk megvan. Kötelességed kivenned a részedet hazád fejlődéséből. Elfelejtetted, nem tudod, milyen izgalmas ma az élet Amerikában. Biztos vagy benne, hogy nem azért vonulsz félre, mert nincs kellő bátorságod, hogy megfogjad a munka végét, amely most minden amerikainak bőven kínálkozik? Ó, tudom, te is dolgozol bizonyos értelemben, de nem pusztán menekülés ez a felelősség elől? Mivel több ez, mint a lázas semmittevés egy formája? Mi lenne Amerikából, ha mindenki ilyen munkakerülő lenne, mint te?

– Nagyon szigorú vagy, édes – mosolygott a fiú. – Egyszerű a válasz: nem mindenki gondolkozik úgy, mint én. A legtöbb ember, talán szerencséjére, hajlandó az árral úszni. Elfelejtetted, hogy nekem éppen olyan szenvedélyem a tanulás, mint mondjuk Gray-nek a pénzszerzés. Valóban hazaáruló lennék, mert néhány évet azzal akarok tölteni, hogy képezem magam? Nem lehetetlen, ha elkészülök, tudok majd valamit adni az embereknek, amit szívesen fogadnak el. Ez persze csak lehetőség, de ha nem sikerül, akkor sem járok rosszabbul, mint aki valami üzletbe vágott bele, s kudarcot vall.

– És én? Én egyáltalán nem vagyok fontos neked?

– Nagyon fontos vagy. Azt akarom, hogy a feleségem légy.

– Mikor? Tíz év múlva?

– Nem. Most mindjárt. Amilyen hamar csak lehet.

– Mire? Mama semmit sem tud adni nekem. Meg aztán akkor sem adna, ha tudna. Helytelennek tartaná, hogy segítsen téged, mikor nem csinálsz semmit.

– Semmit sem fogadnék el a mamádtól – mondta Larry. – Van évi háromezer dollárom, ami Párizsban bőven elég. Kivehetnénk egy kis lakást, tarthatnánk egy *bonne à tout faire*-t, s szépen élhetnénk. Úgy élnénk, mint hal a vízben, édes.

– De Larry, évi háromezerből nem lehet megélni.

– Dehogynem lehet. Sok ember él sokkal kevesebből.

– De én nem akarok évi háromezerből élni. Semmi értelme.

– Én a feléből élek.

– De hogy!

Utálkozó borzongással nézett végig a piszkos kis szobán.

– Ami azt jelenti, hogy van egy kis megtakarított pénzem is. A mézesheteket Capriban tölthetnénk, őszre pedig átmehetnénk Görögországba. Én már alig várom, hogy ott lehessenek. Nem emlékszel, régebben mennyit beszéltünk arról, hogy kettesben beutazzuk az egész világot?

– Természetesen én is szeretnék utazni. De nem így. Semmi kedvem a gőzhajók másodosztályán szorongani, harmadrendű hotelekbe szállni, ahol nincs fürdőszoba, és olcsó éttermekben étkezni.

– Én tavaly októberben így utaztam be Olaszországot. Csodálatos volt. Évi háromezerből az egész világot bejárhatjuk.

– De én gyerekeket is akarok, Larry.

– Nagyon helyes. Ők is jönnek velünk.

– Jaj, de buta vagy – nevetett a lány. – Tudod, mennyibe kerül egy kisgyerek? Violet Tomlinsonnak kisbabája született tavaly, igyekezett a lehető legkevesebből kihozni, s mégis ezerkétszázötven dollár kellett rá. És mit gondolsz, mibe kerül egy nőrsz? – Egyre hevesebb lett, ahogy egymás után felmerültek benne a gondolatok. – Olyan gyakorlatiatlan vagy. Nem tudod, mit kérsz tőlem. Fiatal vagyok, jól akarom érezni magam. Semmiből sem akarok kimaradni. Társaságba akarok járni, táncolni akarok, golfozni akarok és lovagolni. Szép ruhákat akarok. Tudod te, mit jelent egy nőnek, ha nem öltözhet úgy, mint a többiek? Tudod, mit jelent az, Larry, megvenni a barátnők ruháit, mikor azok már az unalomig viselték s hálásnak lenni, ha valaki könyörületből megajándékoz egy újjal? Egy rendes fodrászhoz nem tudnék elmenni, hogy rendbe hozza a hajamat. Nem akarok bérkocsin, autóbuszon járni. Azt akarom, hogy saját kocsim legyen. És mit gondolsz, mivel tölteném én az időt egész nap, míg te a könyvtárat bújod? Járkálnék az utcákon a kirakatokat bámulva, vagy ülnék a Luxembourg-kertben s vigyáznék a gyerekeimre, hogy ne rosszakodjanak? Nem lenne egyetlen ismerősünk.

– Ó, Isabel – szakította félbe a fiú.

– Nem olyanok, amilyenekhez szokva vagyok. Persze, Elliott bácsi ismerősei néha meghívnának bennünket, rá való tekintettel, de nem

mehetnék el, mert nem lenne ruhám és nem mehetnék el azért sem, mert nem tudnánk viszonzni a meghívást. Nem akarok egy csomó közönséges, mosdatlan emberrel megismerkedni. Nincs semmi mondanivalóm a számukra, és nekik sincs semmi mondanivalójuk az én számomra. Én élni akarok, Larry. – Hirtelen észrevette, hogy Larry hogy néz rá, gyöngéden, mint mindig, ha őt nézte, de egy kicsit nevetősen is. – Úgy gondolod, hogy buta vagyok, ugye? Közönségesnek, rémesnek találsz.

– Nem. Úgy gondolom, hogy amit mondasz, mind nagyon természetes.

Háttal állott a kandallónak, a leány fölkelte s odalépett hozzá, úgy-hogy szemtől szembe kerültek egymással.

– Larry, ha nem lenne egy filléred sem, csak egy állásod, amellyel évi háromezret keresnél, pillanatnyi habozás nélkül hozzád mennék. Főznék neked, megvetném az ágyat, nem bánám, hogy milyen ruhában járok, meglennék minden nélkül, az egészséget remek mulatságnak érezném, mert tudnám, hogy csak idő kérdése, és jól fogsz keresni. De ez így hitvány, gyűlöletes élet lenne s egész életünkben nem várhatnánk semmi javulást. Azt jelentené, hogy halálomig mindenek legyek. És miért? Hogy te éveket fordíthass arra, hogy választ találj olyan kérdésekre, amelyek szerinted is megoldhatatlanok. Elhibázott dolog. A férfinak dolgoznia kell. Ezért él. Így mozdíthatja elő a közösség boldogulását.

– Röviden: az a kötelessége, hogy Chicagóban telepedjék le és lépjen be Henry Maturin irodájába. Úgy gondolod, ha az ismerőseimre rászóznám azokat a kötvényeket, amelyekben Henry Maturin érdekelve van, nagyban hozzájárulnék a közösség boldogulásához?

– Tőzsdeügynököknek is kell lenniük. Nagyon rendes, tisztességes kenyérkereset.

– Nagyon sötét színekben vázoltad föl, hogyan lehet Párizsban mérsékelt jövedelemből megélni. Magad is tudod, hogy ez nem egészen így van. Egész rendesen lehet öltözködni, ha nem is jár az ember Chanelhez. És nem lakik minden figyelemre méltó ember az Arc de Triomphe és az Avenue Foch környékén. Valójában kevés figyelemreméltó ember lakik itt, mert a figyelemreméltó embereknek rendszerint nincs sok pénzük. Én ismerek egy sereg embert Párizsban,

festőket, írókat, egyetemi hallgatókat, franciákat, angolokat, amerikaiakat és másféléket, akiket egészen biztosan szórakoztatóbbnak találnál, mint az Elliott hervatag márkijait és hosszúorrú hercegnőit. Neked fürge eszed van és élénk humorérzéked. Élvezettel hallgatnád, ahogy eszméiket cserélgetik az ebédlőasztalnál, még akkor is, ha a bor csak *vin ordinaire* lenne és nem várná lakáj meg inashad a parancsodat.

– Ne butáskodj, Larry. Persze, hogy így van. Tudod, hogy nem vagyok sznob. Boldog lennék, ha érdekes emberekkel találkozhatnék.

– Igen, Chanel-ruhában. Azt hiszed, nem vennék észre, hogy úgy nézel rájuk, mint valami kultúrába csöppent külvárosi népségre? Nem éreznék jól magukat és te sem éreznéd jól magadat, s az egészből az maradna, hogy később elmondanád Emily de Montadournak meg Gracie de Château-Gaillard-nak, hogy egy csapat furcsa bohémnal találkoztál a Latin Negyedben.

Isabelnek megrezdült a válla.

– Igazad van. Nem olyan emberek ezek, mint akik közt felnőttem. Nem olyan emberek, akikhez valami közöm volna.

– Tehát?

– Ott vagyunk, ahol elkezdtek. Chicagóban éltem, mióta az eszemet tudom. Minden ismerősöm ott van. Minden érdeklődésem oda köt. Ott otthon érzem magam. Oda tartozom, és te is oda tartozol. Mama beteg, és sohasem fog meggyógyulni. Akkor sem hagyhatnám magára, ha akarnám.

– Azt jelenti ez, ha nem megyek vissza Chicagóba, akkor nem jössz hozzám feleségül?

Isabel tétovázott. Szerette Larryt. Hozzá akart menni feleségül. Összes érzékével kívánta. Tudta, hogy a fiú is vágyakozik utána. Úgy gondolta, ha élére állítja a helyzetet, lehetetlen, hogy Larry föl ne ébredjen. Félt, de vállalni kellett a kockázatot.

– Igen, Larry, azt jelenti.

A fiú végighúzott egy gyufát a kandallón, egy régimódi francia kénes gyufaszálat, mely fanyar illattal tölti meg az orrot, s pipára gyújtott. Aztán, elhaladva a lány mellett, átment a szobán és megállt az egyik ablaknál. Kinézett. Hallgatott, úgy tűnt föl, hogy végtelen sokáig. A lány ugyanúgy állt ott, ahogy az imént, mikor a fiú szemtől

szembe volt vele, nézett a tükörbe a kandalló fölött, de nem látta magát. Szíve hevesen vert, halálos félelem fogta el. Larry végül megfordult.

– Szeretném, ha meg tudnám magyarázni neked, mennyivel teljesebb életet kínálok én, mint amiről neked fogalmad lehet. Szeretném, ha meg tudnám magyarázni, milyen izgalmas a szellem élete, mennyire gazdag élményekben. Határtalan. Az igazi boldog élet. Csak egy dolog fogható hozzá, mikor az ember egyedül van egy repülőgépen, magasan, magasan s csak a végtelenség öleli körül. Az ember megrészegszik a határtalan tértől. Olyan ujjongó érzés tölti el, hogy nem cserélné a világ minden hatalmáért és dicsőségéért. Valamelyik nap Descartes-ot olvastam. Ó, az a könnyedség!

– De Larry – szakította félbe a lány kétségbeesetten –, nem látod, hogy olyasvalamit kérsz tőlem, amire nem vagyok való, ami nem érdekel s ami iránt semmi kedvem érdeklődni? Hányszor kell elismételnem neked, hogy én rendes, szabályos lány vagyok, húszéves, tíz év múlva már öreg leszek s jól akarom érezni magam, amíg lehet. Ó, Larry, én rettentően szeretlek téged. Ez az egész dolog olyan hiába való. Sehová nem vezet. A saját érdekedben könyörgök, hagyj föl vele. Légy férfi, Larry és végezz férfinak való munkát. Csak elfecsérelted azokat az értékes éveket, amelyeket mások olyan szépen felhasználnak. Larry, ha szeretsz, akkor nem hagysz el engem egy ábránd miatt. Kitombolhattad magad. Gyere haza velünk Amerikába.

– Nem mehetek, drágám. A halálomat jelentené. A lelkem elárulását jelentené.

– Ó, Larry, miért beszélsz így? Hisztérikus, tudálékos nők beszélnek így. Mi értelme ennek? Semmi. Semmi. Semmi.

– Pontosan az az értelme, amit gondolok – mondta Larry csillogó szemmel.

– Hogy tudsz nevetni? Nem érzed, hogy ez kétségbeejtően komoly valami? Válaszúthoz érkeztünk, s amit most teszünk, az egész életünkre ki fog hatni.

– Tudom. Hidd el, nagyon komolyan beszélek.

A leány felsóhajtott.

– Ha nem hallgatsz az érvekre, akkor nincs más mondanivalóm.

– Csakhogy ezek szerintem nem érvek. Meg vagyok róla győződve, hogy egész idő alatt csupa rémséges badarságot mondtál.

– Én? – Ha nem lett volna olyan boldogtalan, elneveti magát. – Szegény Larrym, tisztára megőrültél.

Jegygyűrűjét lassan lehúzta az ujjáról. A tenyerébe fektette, s nézte. Szögletesen metszett rubinkő volt, keskeny platinafoglatban. Mindig nagyon szerette.

– Ha szeretnél, nem tennél ilyen boldogtalanná.

– Szeretlek. De sajnós, néha úgy kell azt csinálnunk, ami meggyőződésünk szerint helyes, hogy másvalakit boldogtalanná teszünk.

A lány kinyújtotta a kezét, amelyen a rubinköves gyűrűt tartotta és mosolyt erőltetett reszkető ajkára.

– Tessék, Larry.

– Nem jó nekem. Nincs kedved megtartani barátságunk emlékére? A kisujjodon viselhetnéd. A barátságunknak azért nem kell, hogy vége szakadjon, nem igaz?

– Mindig kedves leszel nekem, Larry.

– Akkor tartsd meg. Szeretném, ha megtartanád.

A leány habozott egy pillanatig, aztán a jobb kezének kisujjára felhúzta a gyűrűt.

– Túl nagy.

– Át lehet alakíttatni. Menjünk el a Ritz-bárba, igyunk valamit.

– Jó.

A lányt egy kicsit meglepte, hogy ilyen simán ment az egész. Nem sírt. Mintha semmi sem változott volna, mindössze most már nem lesz Larry felesége. Alig tudta elhinni, hogy mindennek vége. Egy kicsit bánta, hogy nem került sor hajmeresztő jelenetre. Olyan hűvösen tárgyalták meg az egészet, mintha egy házvételről lett volna szó. Levertnek érezte magát, ugyanakkor azonban bizonyos elégült érzése is volt, hogy ilyen kulturáltan viselkedtek. Sokat adott volna érte, ha pontosan tudja, mit érezhet Larry. De ezt sohasem volt könnyű kitalálni, sima bőre, sötét szeme álarcán, jól tudta a lány, még ő sem képes áthatolni, aki annyi esztendeje ismeri. Isabel az imént letette a kalapját s az ágyra dobta. Most a tükör előtt újból föltette.

– Csak pusztán érdeklődésből kérdezem – szólalt meg a haját rendezgetve –, az volt a szándékod, hogy felbontsuk az eljegyzésün-

ket?

– Nem.

– Az az érzésem, hogy neked megkönnyebbülést jelent. – A fiú nem felelt. Isabel megfordult, vidám mosollyal ajkán. – Készen vagyok.

Larry bezárta az ajtót maga mögött. Mikor átadta a kulcsot, a portás cinkos, ravasz tekintettel fogta körül őket. Isabelnek lehetetlen volt ki nem találnia, hogy mit gondol róluk.

– Azt hiszem, az öreg nem tenné tűzbe a kezét a tisztességemért.

Taxival mentek a Ritzbe, italt rendeltek. Közömbös dolgokról beszéltek, észrevehető erőlködés nélkül, mint két régi cimborá, akik mindennap látják egymást. Larry természetől hallgatag volt, Isabel azonban annál beszédesebb, mindig talált csacsognivalót, s el is határozta, nem engedi, hogy csend hulljon kettejük közé, amit aztán nehéz lenne megtörni. Larrynak nem szabad azt gondolnia, hogy neheztel rá, sőt – a büszkesége így diktálta – még azt sem szabad sejtene, hogy fáj valami, hogy boldogtalan. Hirtelen arra kérte, hogy kocsin vigye haza. Mikor letette az ajtónál, vidáman szólalt meg:

– Meg ne feledkezzél róla, hogy holnap velünk ebédelsz.

– Biztos lehetsz, nem felejttem el.

A leány csókra nyújtotta az arcát, aztán besuhant a *porte cochère*-en.

5

Mikor Isabel belépett a szalonba, kiderült, hogy vendégek vannak teára. Két amerikai nő, aki Párizsban élt, feltűnően divatos ruhában; nyakukon gyöngyfüzér, csuklójukon gyémánt karperec, ujjukon drága gyűrűk. S bár az egyik sötétre festette a haját, a másiké meg természetellenes aransárgán csillogott, különösképpen hasonlítottak egymáshoz. Ugyanazok a tépdesett szempillák, ugyanazok az erősen festett ajkak, ugyanazok a pirosított orcák, mindkettőnek ugyanaz a karcsú termete, melyet a legnagyobb sanyargatás révén sikerült kordában tartani, ugyanazok a csupas, éles vonások, ugyanazok a mohó, nyugtalan szemek; s lehetetlen volt észre nem venni, hogy életük egyetlen kétségbeesett küzdelem e hanyatló bájakért. Hangoosan, fémesen beszéltek bele a levegőbe, pillanatnyi megállás nélkül, mintha félnének, hogy ha egy másodpercre abbahagyják, a gépezet lejár, s az a mesterséges tákolmány, ami a valójuk, darabokra hullik. Volt még ott egy titkár is az amerikai követségről, sima és hallgatag ember, aki szóhoz sem jutott, mert túlon túl világfi volt, aztán egy sötéthajú román hercegecske, csupa hajlongás, csupa alázatosság, apró, szúrós-fekete szemekkel, simára borotvált, sötét arccal, aki minduntalan fölugrált, hogy kézbe adjon egy teáscsészét, átnyújtson egy süteményestálat, vagy meggyújtson valakinek egy cigarettát, s aki szemérmetlenül tálalta a jelenlevők elé a leghízalgóbb, legotrombább bókokat. Törlesztés volt ez azokért a vacsorákért, melyeket hódolata tárgyaitól kapott, s mindazért, amit még kapni remélt.

Mrs. Bradley, aki a teázó asztalnál ült, s aki Elliotra való tekintettel jobban kiöltözködött, mint ahogy az alkalomhoz illőnek vélte, a szokásos udvarias, de meglehetősen közömbös modorában teljesítette háziasszonyi kötelességeit. El tudom képzelni, hogy mi volt a véleménye Elliott vendégeiről. Csak felületesen ismertem őt, s nagyon zárkózott asszony volt. Nem volt ostoba; évek hosszú során át, amíg idegen országok fővárosaiban élt, számtalan és sokféle emberrel találkozott, akiket, azt gyanítom, mind annak a virginiai városkának az eszményei szerint ítélte meg – elmésen –, amelyben született és ne-

velkedett. Azt hiszem, bizonyos fokig multságára szolgáltak ezeknek az embereknek a hóbortjai, s nem hiszem, hogy pöffeszkedésüket, maguk kelletését komolyabban vette volna, mint a hősök kínjait-keserveit egy regényben, amelyről úgyis előre tudta – egyébként nem olvasta volna –, hogy jól fog végződni. Párizs, Róma, Peking nem volt nagyobb hatással amerikanizmusára, mint Elliott buzgó katolicizmusa szilárd, de mértéktartó, presbiteriánus hitére.

Isabel, az ő fiatalságával, sudár szépségével, életkedvével friss szellőt hozott ebbe a buja légkörbe. Úgy suhant be, mint egy ifjú föld-istennő. A román herceg talpra ugrott, hogy széket húzzon neki s szélesen hadonászva ajánlotta föl szolgálatait. A két amerikai hölgy, míg kedvességeket visongott, tetőtől talpig végigmérte, belemélyedt ruhájának részleteibe s szívükbe valószínűleg belehasított a csüggedés, hogy így szemtől szembe kerültek a lány túláradó fiatal-ságával. Az amerikai diplomata befelé mosolygott azon, hogy Isabel mellett milyen hamisnak, üresnek tűnt föl ez a két nő. De Isabel remeknek találta őket; levette a lábáról pompás ruhájuk, drága gyöngysoruk, irigység öntötte el csinált biztonságuk láttán. Szerette volna, ha egyszer ő is elérheti ezt a fennkölt előkelőséget. Az a román emberke persze egész nevetségesnek tűnt, de volt benne bizonyos báj, s ha nem is gondolta komolyan azokat a bűvöletes dolgokat, amiket mondott, jólesett hallgatni. A beszélgetés fonálát, amelyet az ő belépése elvágott, újból fölvtették, s olyan ragyogó arccal beszéltek, olyan mély meggyőződéssel a felől, hogy amit mondanak, azt érdemes elmondani, hogy az ember szinte azt hitte, értelmes dolgról folyik a szó. Vendégségekről beszéltek, amelyeken részt vettek, s vendégségekről, melyekre készültek. Megtárgyalták a legfrissebb botrányt. Legjobb ismerőseiket ízekre szaggatták. Csak úgy dobálóztak a nagyobb-nál nagyobb nevekkel. Úgy látszott, mindenkit ismernek. Minden titokba be voltak avatva. Szinte egyetlen lélegzetbe összezsúfolták a legújabb színdarabot, a legújabb szabónőt, a legújabb portréfestőt s a legújabb miniszterelnök legújabb szeretőjét. Az ember azt hihette, nincs semmi, amit ne tudnának. Isabel elragadtatva hallgatta őket. Az egész olyan csodálatosan művelt légkör lengte be. Érezte, ez az igazi élet. Borzongva vette tudomásul, hogy a dolgok kellős közepébe került. Ez a valóság. S a keret is tö-

kéletes volt. A tágas szoba, a padlón pompás szőnyeg, a gazdag burkolatú falon édes képek, a *petit-point* székek, amiken ültek, az értékes berakásos bútorok, komódok és asztalkák, mindegyik darab múzeumba illő; egy vagyonba kerülhetett ez a szoba, de megérte. Szépsége, finomsága olyan mély hatást gyakorolt rá, mint soha azelőtt, annyira élénken az emlékezetében volt még az a kopott kis szállodai szoba, az a vaságy s az a kemény, kényelmetlen szék, amelyen ült – az a szoba, amelyben Larry nem talált semmi kivétlivalót. Pedig sivár volt, leverő, rémséges. Megborzongott, ha csak rá gondolt is.

A társaság szétoszlott, Isabel egyedül maradt az édesanyjával és Elliott-tal.

– Bűbájos nők – mondta Elliott visszajöve, miután az ajtóig kísérte a két szerencsétlen, festett lotyót. – Ismertem őket, mikor Párizsba jöttek. Meg sem álmodtam, hogy ennyire viszik. Csodálatos a mi nőinknek az alkalmazkodó képessége. Ma senki sem mondaná rájuk, hogy Amerika a hazájuk, s ráadásul a közép-nyugat.

Mrs. Bradley föl húzta a szemöldökét, s szó nélkül Elliotttra nézett, aki elérte a pillantását.

– Rólad nem lehet ugyanezt elmondani, szegény kis Louisám – mondta kesernyés-kedvesen. – Pedig, Isten a tudója, megvolt minden lehetőséged.

Mrs. Bradley elbiggyesztette az ajkát.

– Félek, hogy keserű csalódást okoztam neked, Elliott, de az igazat megvallva, én nagyon meg vagyok elégedve magammal, úgy ahogy vagyok.

– *Tous les goûts sont dans la nature* – mormogta Elliott.

– Azt hiszem, meg kell mondanom, hogy nem vagyok már Larry menyasszonya – szólalt meg Isabel.

– Tessék! – kiáltott föl Elliott. – Most felborul a holnapi ebédem. Honnan a csudából szedjek elő valakit ennyi idő alatt?

– Ó, azért eljön, nem lesz semmi baj.

– Azután, hogy felbontottátok az eljegyzést? Kissé szokatlanul hangzik.

Isabel nevetésre húzta a száját. Egyre Elliottot nézte, mert tudta, hogy az anyja szeme rajta van, s nem akart a tekintetével találkozni.

– Nem veszünk össze. Ma délután megbeszéltünk mindent, s arra az eredményre jutottunk, hogy tévedtünk. Larry nem akar hazajönni Amerikába, Párizsban akar maradni. Azt mondja, Görögországba szeretne menni.

– Mi a fenének? Athénban nincs jó társaság. Az igazat megvallva, sohasem tartottam sokra a görög művészetet. Egyik-másik hellenisztikus dologban van bizonyos dekadens báj, ami elég vonzó. De Phidias: nem, nem.

– Nézz rám, Isabel – mondta Mrs. Bradley.

Isabel arrafelé fordult, halvány mosoly jelent meg ajkán s szemébe nézett az anyjának. Mrs. Bradley a veséjébe próbált látni, de mindössze ennyit mondott: „Hm”. Azt megállapította, hogy a lány nem sírt. Nyugodtnak, kiegyensúlyozottnak látszott.

– Azt hiszem, jobb, hogy így történt, Isabel – mondta Elliott. – Én igyekeztem jó képet vágni az ügyhöz, de mindig tudtam, hogy nem lenne jó házasság. Ő valójában nem ért föl hozzád, s ahogy Párizsban viselkedett, abból világos, hogy sohasem fog felérni semeddig. A te külsőddel és kapcsolataiddal sokkal többre számíthatsz. Meg vagyok róla győződve, hogy nagyon okosan cselekedtél.

Mrs. Bradley tekintetében volt bizonyos aggodás, ahogy most a lányára nézett.

– Csak nem miattam tetted, Isabel?

Isabel határozottan nemet intett a fejével. – Nem, drágám, kizárólag magam miatt tettem.

6

Keletről tértem vissza, s egy kis időt éppen Londonban töltöttem akkoriban. Talán két hétre a most elmondottak után, Elliott egy reggel fölhívott. Nem lepett meg, hogy a hangját hallom, mert tudtam, hogy a szezon végén át szokott jönni Angliába. Elmondta, hogy Mrs. Bradley és Isabel vele vannak, s ha aznap délután hatkor be tudnék nézni hozzájuk egy korty italra, szívesen látnának. Természetesen a Claridge-ban voltak szállva. Abban az időben nem messze laktam onnan, úgyhogy végigballagtam a Park Lane-en, aztán a csendes, méltóságteljes Mayfairen s megérkeztem a szállodához. Elliott szokott lakosztályát kapta. Barna faburkolat, akár egy szivardoboz, nyugalmas pompát sugárzó bútorok. Egyedül volt, mikor bevezettek. Mrs. Bradley és Isabel elmentek bevásárolni, de minden pillanatban várta őket. Elmondta, hogy Isabel felbontotta az eljegyzését Larryval.

Elliottot, akinek romantikus és rendkívül maradi elképzelései voltak afelől, hogyan kell viselkedni bizonyos esetekben, fölháborította a fiatalok eljárása. Larry nemcsak hogy elment arra az ebédre a szakítás másnapján, hanem teljesen úgy is viselkedett, mintha helyzete változatlan lenne. Ugyanazzal a pajtáskodó szeretettel kezelte Isabelt, mint azelőtt. Fájdalomnak, levertségnek, szomorúságnak nyoma sem volt rajta. És Isabel sem látszott bánatosnak. Olyan boldognak tűnt, olyan könnyeden nevetgélt, olyan vidáman tréfálkozott, mintha nem is előző nap tette volna meg életének azt a döntő és nyilvánvalóan fájdalmas lépését. Elliott nem ismerte ki magát. Beszélgetésüknek azokból a töredékeiből, amiket fél füllel elkapott, megállapította, hogy eszükben sincs felhagyni közös programjukkal. Az első adandó alkalommal szóba hozta ezt a nővére előtt.

– Illetlen dolog – mondta. – Nem lóghatnak folyton együtt, mintha még mindig vőlegény-menyasszony volnának. Larryban igazán lehetne annyi tisztességtudás. Azonkívül Isabel csak a rövidebbet húzza. Fotheringham, az a fiatalember az angol követségről, nyilvánvalóan belészeretett; a fiúnak pénze van és jó összeköttetései; ha tudná, hogy tiszta a levegő, nem lehetetlen – s engem egyáltalán nem

lepne meg –, hogy megkérné a kezét. Azt hiszem, beszélned kellene erről Isabellel.

– Kedvesem, Isabel húszéves, és nagyon ügyesen s minden sértő él nélkül tudja az embernek tudomására hozni, hogy törődjék a saját dolgával. Ezzel nagyon nehéz szembeszállni.

– Akkor nagyon rosszul neveltetted, Louisa. Azonkívül ez a *te* dolgod is.

– Ezen a ponton kettőtök véleménye erősen eltér egymástól.

– Ne tedd ennyire próbára a türelmemet, Louisa.

– Szegény Elliottom, ha valaha nagylányod lett volna, tudnád, hogy egy rakoncátlan csikót könnyebb hámba törni, mint a lányt dirigálni. Ami pedig azt illeti, hogy mi mehet végbe a lelkében – bizony, jobb, ha ehhez nem szólsz hozzá, hanem megelégszel az együgyű, értelmetlen vén bohó szerepével, amilyenek, minden valószínűség szerint, ő tart téged.

– De legalább beszéltél vele erről az ügyről?

– Megpróbáltam. Nevetett, és azt mondta, hogy valójában nincs semmi mondanivalója.

– Össze van törve?

– Nem tudom. Csak annyit tudok, hogy jó étvágya van, s úgy alszik, mint a bunda.

– Emlékezz a szavamra: ha hagyod, hogy így folytassák, egy napon kereket oldanak és szó nélkül összeházasodnak.

Mrs. Bradley elmosolyodott.

– Bizonyára megkönnyebbüléssel gondolsz arra, hogy jelenleg olyan országban élünk, ahol a szabálytalan szerelmi életet minden módon megkönnyítik s mindent elkövetnek a házasság megakadályozására.

– Nagyon helyesen. A házasság komoly dolog, amelyen a család biztonsága és az állam szilárdsága nyugszik. De a házasság tekintélyét csak úgy lehet megőrizni, ha a házasságon kívüli kapcsolatokat nemcsak hogy eltűrik, hanem egyenesen szentesítik. A prostitúció, édes Louisám...

– Köszönöm, Elliott – szakította félbe Mrs. Bradley. – Nem érdekel, hogy milyen véleménnyel vagy a szabad szerelem társadalmi és erkölcsi értékéről.

Ekkor fogamzott meg Elliottban az a terv, hogy megszakítja Isabel és Larry további együttlétét, amely annyira sértette illemérzékét. A párizsi idény vége felé közeledett, s az előkelőségek valamennyien fürdőhelyekre vagy Deauville-be készültek, mielőtt a nyár hátralevő részére őseik kastélyába, Touraine-be, Anjouba, vagy Bretagne-ba vonultak volna vissza. Elliott rendszerint június végén ment Londonba, de erős családi érzés dúlt benne, nővére és Isabel iránt őszinte szeretet. Hajlandó volt föláldozni magát és Párizsban maradni, ha úgy kívánták, mikor már senki nem volt ott, aki valamelyest számított; de most abban a kellemes helyzetben találta magát, hogy azt tehetné, ami másoknak is a legjobb volt, ugyanakkor neki magának is megfelelt. Indítványozta tehát Mrs. Bradleynek, hogy hármasban azonnal utazzanak Londonba, ahol az idény még javában tart, s ahol új események és új ismerősök el fogják vonni Isabel figyelmét erről a szerencsétlen, kusza ügyről. Az újságok szerint Mrs. Bradley betegségének nagy szakértője éppen az angol fővárosban van, s ez kellő magyarázattal szolgálhat hirtelen eltávozásukra, s Isabel esetleges vonakodását is megtörné, ha nem akarna Párizstól elszakadni. Mrs. Bradley belement a tervbe. Isabel zavarba ejtette. Nem tudta eldönteni, hogy valóban olyan könnyen veszi-e a dolgot, ahogy mutatja, vagy pedig meg van bántva, dühös, esetleg bánatos, de hősiezen rejtegeti sebzett érzelmeit. Mrs. Bradley teljesen egyetértett Elliott-tal abban, hogy Isabelnek jót fog tenni, ha új arcokat, új tájakat lát.

Elliott nekiesett a telefonnak, s mire Isabel, aki ezt a napot Versailles-ban töltötte Larryval, hazaérkezett, már közölhette vele, hogy a mamájának három nap múlva föl kell keresnie a hírneves orvost, hogy lakást bérelt a Claridge-ban, s hogy holnapután indulnak. Mrs. Bradley figyelte a lányát, míg Elliott bizonyos köntörfalazással közölte ezt a hírt, de a leánynak szempillája se rezzent.

– Ó, drágám, úgy örülök, hogy elmész ahhoz az orvoshoz – kiáltotta, szokása szerint lélekszakadva és hevesen. – Hát persze, hogy nem szabad elszalasztani ezt az alkalmat. Remek lesz Londonba menni! Meddig maradunk?

– Szükségtelen visszajönni Párizsba – mondotta Elliott. – Egy hét múlva a kutya sem lesz itt. Az idény végéig velem laktok majd a Claridge-ban. Júliusban mindig van egy-két rendes bál, aztán termé-

szetesen ott van Wimbledon. És Goodwood meg Cowes. Biztos vagyok benne, hogy Ellinghamék a jachtjukon szívesen kivisznek bennünket Cowesba, Bantockék pedig mindig nagy vendégsereget hívnak Goodwoodba.

Isabelnek láthatólag tetszett a dolog, Mrs. Bradley pedig megnyugodott. Úgy látszott, hogy a lány füttyül Larryra.

Elliott éppen eddig jutott a mondanivalójával, mikor az anya és lánya megérkezett. Több mint másfél éve nem láttam őket. Mrs. Bradley valamivel soványabb volt, mint azelőtt, arca még inkább tézta-szerű. Fáradtnak, betegnek látszott. De Isabel, akár a virág. Élénk arcszíne, hajának dús barnasága, ragyogó barna szeme, tiszta bőre annyi fiatalságot, a pusztá élet fölött való oly mélységes örömet árasztott, hogy az embernek szinte kedve támadt felkacagni a gyönyörűségtől. Meglehető képtelenség, de egy körtét juttatott eszembe, mely aranyszínű és édes, tökéletesen érett s egyszerűen azt kéri, hogy egyék meg. Úgy sugározta a melegséget, hogy az embernek az volt az érzése, csak ki kell nyújtania a kezét s megérzi kellemes hőmérsékletét. Magasabbnak tűnt föl, mint mikor utoljára láttam, nem tudom, azért-e, mert magasabb volt a cipője sarka, vagy az ügyes szabó úgy szabta a ruháját, hogy rejtve maradt ifjonti teltsége; könnyedén és kecsesen mozgott, mint aki gyerekkora óta sportol. Röviden: rendkívül vonzó nővé fejlődött. Az anyja helyében ugyancsak igyekeztem volna férjhez adni.

Örültem az alkalomnak, hogy valamelyest viszonzhatom azt a kedvességet, amellyel Mrs. Bradley fogadott Chicagóban, meghívtam hármójukat egy színházba valamelyik estére.

– Okosan teszi, ha minél előbb nyélbe üti, kedves barátom – mondta Elliott. – Már értesítettem az ismerőseimet, hogy itt vagyunk, s azt hiszem, egy-két napon belül az egész idényre be leszünk táblázva.

Megértettem ebből, hogy Elliott annyit akar mondani: rövidesen nem lesz idejük olyan alakokkal foglalkozni, mint én, s elnevettem magam. Elliott olyan pillantást vetett rám, amelyben mintha némi vállveregetés is lett volna.

– De természetesen hat óra körül általában itthon talál bennünket, s mindig nagyon fogunk örülni, ha láthatjuk – mondotta szívélyesen,

ám azzal a nyilvánvaló céllal, hogy mint írónak, az engem megillető szerény helyet kijelölje számomra.

De néha visszájára csattan az ostor.

– St. Olpherdékkal feltétlenül érintkezésbe kell lépnie – mondtam. – Úgy hallom, túl akarnak adni a Constable-féle Salisburyi Székesegyház-képen.

– Nem szándékszem most képet venni.

– Tudom, de úgy gondoltam, hogy segíthetne nekik eladni.

Kemény csillogás jelent meg a szemében.

– Kedves barátom, az angol nagy nép, de festeni soha nem tudott, nem is fog tudni soha. Nem érdekel az angol festészet.

A következő négy hét alatt nem sokat láttam Elliottot és a hölgyeket. Igazán büszkék lehettek rá. Elvitte őket víkendre egy pompás sussexi családhoz, s egy másik víkendre egy még pompásabb wilts-hire-i házba. Elvitte őket az operába a királyi páholyba, a windsori ház egyik kisebbfajta hercegnőjének a vendégeként. Isabel bállokba ment. Elliott a Claridge-ban vendégül látott egy csomó előkelőséget, akiknek a neve nagyon jól festett másnap az újságban. Vacsorát adott a Ciróban és a nagykövetségen. Elkövetett minden jó dolgot, s Isabelnek sokkal álszentebbnek kellett volna lennie, hogy el ne kápráztassa mindaz a ragyogás és elegancia, amelyről nagybátyja az ő mulattatására gondoskodott. Elliott hízeleghetett magának, hogy ő azzal a tisztára önzetlen céllal fáradozik mindezen, hogy Isabel figyelmét elvonja egy szerencsétlen szerelemről; nagy a gyanúm, hogy ezenfelül az a tény is nagyfokú elégtétellel töltötte el, hogy nővére saját szemével meggyőződhet, miként cimborál ő a híres és divatos emberekkel. Csodálatos házigazda volt, s örömét lelte abban, ha remek szakértelmét megmutathatta.

Egy-két meghívását magam is elfogadtam, s időnként benéztem hat órakor a Claridge-ba. Isabelt délceg fiatal emberek vették körül, akik a háziezred pompás uniformisát viselték, s elegáns ifjak a külügyi tisztviselők kevésbé szép egyenruhájában. Egy ilyen alkalommal történt, hogy félrevont.

– Szeretnék kérdezni magától valamit – mondotta. – Emlékszik még arra az estére, mikor elmentünk egy büfébe és málnaszörpöt ittunk?

– Hogyne.

– Maga nagyon kedves volt akkor és segítségemre sietett. Tudna most is olyan kedvesen segíteni?

– Minden erőmmel megpróbálom.

– Szeretnék beszélni magával valamiről. Nem ebédelhetnénk együtt valamelyik nap?

– Szinte mindennap, amikor magának tetszik.

– Valami nyugodt helyen.

– Mit szólna ahhoz, ha lemennénk Hampton Court-ba és ott ebédelnénk? A kert most gyönyörű lehet, s megnézhetné Erzsébet királyné ágyát is.

Az ötlet tetszett neki, megállapodtunk egy napban. De a szép, meleg idő éppen aznap elromlott; beborult az ég, eső permetezett. Fölmentem érte s megkérdeztem, nem akar-e inkább a városban ebédelni.

– Nem tudnánk leülni a kertben, a képek meg olyan sötétben vannak most, hogy úgysem látnánk semmit.

– Rengeteget ültem már kertekben, a régi mesterekkel pedig torkig vagyok. Gyerünk akárhová.

– Helyes.

Kocsiba ültünk. Ismertem egy kis szállodát, ahol tűrhető ételt adtak, egyenesen odamentünk. Útközben Isabel szokásos élénkségével beszámolt a vendégségekről, amiken részt vett és az emberekről, akikkel találkozott. Nagyon jól mulatott mindenütt, de a különféle ismerősökre tett megjegyzésekből úgy sejtettem, okosan, fürge szemmel ismeri föl az együgyűségeket. A rossz idő távol tartotta a vendégeket, egyedül voltunk az étteremben. A vendéglő angol házi kosztra specializálta magát; remek báránycsombot ettünk zöldborsóval és újkrumplival, utána jókora adag almás rétest devonshire-i krémmel. Egy korsó világos sörrel kitűnő ebéd kerekedett ebből. Mikor befejeztük, indítványoztam, hogy menjünk át a kávéházi részbe, ahol kényelmesen elhelyezkedhettünk a karosszékekben. Hideg volt itt, de a tűz meg volt rakva, csak meg kellett gyújtanom. A lángok kissé barátságosabbá tették ezt a sötét szobácskát.

– Így ni – szoltam. – Most pedig mondja el, mi fekszik a szívéen.

– Ugyanaz, ami legutóbb – nevette el magát. – Larry.

– Sejtettem.

– Tudja, hogy felbontottuk az eljegyzésünket.

– Elliott említette.

– Mama megkönnyebbült, Elliott bácsi pedig odavan az örömtől.

Egy pillanatig habozott, aztán elkezdte beszámolóját Larryval folytatott beszélgetéséről, amelyet már megpróbáltam híven az olvasó elé tárni. Meglepheti az olvasót, hogy a leány ennyi mindent elmon-

dott valakinek, akit alig ismert. Nem hiszem, hogy többször találkoztunk volna, mint tíz-tizenkét alkalommal, s négy szemközt csak a büfében. Én nem lepődtem meg. Először is, bármelyik író tanúsíthatja, hogy az íróknak sok mindent elmondanak az emberek, amit mások előtt nem említenek. Nem tudom, miért; talán mert úgy érzik, hogy egy-két könyvét elolvasva, különleges bizalmas viszonyba kerültek vele; de lehet, hogy azért, mert dramatizálják magukat, s miután felöltik a regényhős szerepét, úgy kitárulkoznak az író előtt, ahogyan elképzelésük szerint ezt az író alkotta karakterek teszik. Aztán meg úgy gondolom, Isabel megérezte, hogy kedvelem Larryt és őt, hogy meghatott ifjúi voltuk s átérzem gyötrelmeiket. Elliott-tól nem várható barátságos meghallgatást: ő nem volt hajlandó ezzel a fiatalemberrel vesződni, aki fölírta a remek lehetőséget – amilyen ifjú embernek még nem kínálkozott –, hogy bejusson a jó társaságba. S az édesanyja sem segíthetett rajta. Mrs. Bradley magasztos elvek s a józan gyakorlati ész szerint igazodott. Józan esze azt diktálta, hogy ha az ember boldogulni akar ezen a világon, akkor el kell fogadni szokásait, s ha valaki nem teszi azt, amit mások, az nyilvánvaló állhatatlanság jele. Magasztos elvei azt a hitet táplálták benne, hogy a férfi kötelessége dolgozni valami hivatalban vagy üzletben, ahol szorgalommal, ügyességgel annyit kereshet, amennyiből állásának megfelelő színvonalon el tudja tartani a feleségét és a gyermekeit, olyan nevelést tud biztosítani a fiainak, hogy férfivá serdülve becsületesen megkereshetik a kenyerüket, s halála után özvegyét illő megélhetési viszonyok közt hagyja.

Isabelnek jó emlékezete volt, amelybe a hosszú beszélgetés különféle fordulatai mélyen belevésődtek. Én szó nélkül hallgattam, míg be nem fejezte, ő is csak egyszer szakította félbe az elbeszélést, mikor megkérdezte tőlem:

– Ki volt Ruysdael?

– Ruysdael? Holland tájképfestő. Miért?

Megmondta, hogy Larry említette azzal, hogy Ruysdael legalább megtalálta a választ a kérdéseire, s elismételte nekem a fiú hetyke szavait, mikor ő megkérdezte, ki ez a Ruysdael.

– Mit gondol, hogy értette?

Sugallatom támadt. – Biztos benne, hogy nem Ruysbroekot mondtam?

– Lehet. Az ki volt?

– Flamand misztikus, a tizennegyedik században élt.

– Ó – mondta csalódottan.

Neki semmit sem jelentett. De nekem jelentett valamit. Ez volt az első útbaigazítás, amelyet Larry gondolkodásának irányát illetően kaptam, s míg a leány folytatta a beszámolót, én minden figyelmem mellett is, érdeklődésem egy részével ama lehetőségek felé fordultam, melyeket ez az utalás felvillantott. Nem akartam túl sokat belemagyarázni, mert lehet, hogy csak a hatásosabb érvelés kedvéért említette az extatikus mester nevét; az is lehet, hogy olyasféle értelmet szánt neki, amit Isabel nem vett észre. Mikor azt válaszolta a leány kérdésére, hogy Ruysbroek olyan alak volt, akivel nem az iskolában ismerkedett meg, nyilvánvalóan azzal a szándékkal tette, hogy tévútra vezesse.

– Mit vesz ki maga ebből? – kérdezte, mikor a végéhez ért.

Szünetet tartottam, mielőtt válaszoltam volna.

– Emlékszik arra a mondására, hogy ő egyszerűen lógni akar? Ha igaz, amit magának mondott, e mögött a lógás mögött ugyancsak megfeszített munka rejlik.

– Biztos vagyok benne, hogy igaz. De nem gondolja, ha valami produktív munkát végzett volna ugyanennyi erővel, szép jövedelemre tehetett volna szert?

– Némelyek furcsán vannak megalkotva. Vannak bűnözők, akik hangyaszorgalommal dolgoznak bizonyos terveken, amelyek börtönbe juttatják őket, s alighogy kiszabadulnak, az egészet előlről kezdik és újra börtönbe jutnak. Ha ugyanannyi szorgalmat, ügyességet, leleményt, türelmet fordítanak valami tisztességes munkára, szépen megélhetnének és fontos állásokat tölthetnének be. De ők így vannak megalkotva. Ők a bűnt szeretik.

– Szegény Larry – nevette el magát a lány. – Csak nem akarja azt mondani, hogy azért tanul görögül, mert valami bankrablást akar kifőzni?

Én is nevettem.

– Nem, erről szó sincs. Csak azt akarom megmagyarázni, hogy vannak emberek, akiknek valamilyen ellenállhatatlan ösztön sürgetésére olyasvalamit kell csinálniuk, amiről nem is tehetnek. Az ilyenek hajlandók mindent föláldozni, csak ezt az ösztönt kielégíthessék.

– Még azokat is, akik szeretik őket?

– Még azokat is.

– Mi más ez, mint pusztá önzés?

– Nem tudom – mosolyodtam el.

– Mi haszna lehet annak, hogy Larry holt nyelveket tanul?

– Némely emberben önzetlen tudásvágy él. S ez nagyon nemes vágy.

– Mit ér a tudás, ha az ember semmihez sem akar kezdeni vele?

– Talán akar. Meglehet, hogy már maga a tudás elegendő jutalmat jelent, ahogy a művésznek elegendő jutalom a műalkotás megteremtése. De az is lehet, hogy csak egy lépés valami távolabbi dolog felé.

– Ha a tudást akarta, miért nem iratkozott be az egyetemre, mikor hazajött a háborúból? Nelson doktornak és mamának ez volt a terve.

– Én beszéltem vele erről Chicagóban. Egy diplomával ő nem sokat ért volna. Az a sejtésem, ő pontosan tudta, mit akar, s érezte, hogy ahhoz nem juthat hozzá az egyetemen. Tudja, a tanulásban is vannak magános ordasok, meg olyanok, akik a csordával futnak. Azt hiszem, Larry azok közé tartozik, akik csak a maguk útját tudják járni.

– Emlékszem, egyszer megkérdeztem tőle, nem gondol-e írásra. Nevetve azt mondta, hogy nincs semmi írnivalója.

– Ez bizony roppant gyenge érvelés – mosolyodtam el.

Isabel türelmetlen mozdulatot tett. Mostani hangulatában a legártatlanabb tréfát sem tudta elviselni.

– Amit nem értek, az az, hogyan vált ilyenné? A háború előtt éppen olyan volt, mint a többiek. Nem is hinné, milyen kitűnő teniszjátékos és milyen rendesen golfozik. Részt vett ő is mindenben, amit mi csináltunk. Teljesen normális gyerek volt, és semmi okunk nem volt arra gondolni, hogy nem lesz teljesen normális ember. Maga regényíró, biztosan meg tudja magyarázni.

– Hogyan magyarázhatnám meg az emberi természet végtelen bonyolultságait?

– Ezért akartam magával beszélni ma – tette hozzá, észre sem véve, amit mondtam.

– Boldogtalannak érzi magát?

– Nem, nem egészen. Ha Larry nincs itt, egész jó. Akkor érzem magam hitványul, mikor vele vagyok. Olyasfajta fájdalom ez, mint az izomláz, amit hosszú lovaglás után érez az ember, mikor már hónapok óta nem ült lóháton. Nem kínzó, egyáltalán nem elviselhetetlen, de az ember tud róla. Ki fogom heverni. Harag önt el, ha arra gondolok, hogy Larry így elrontja az életét.

– Hátha nem rontja el. Hosszú, meredek út az, aminek nekivágott, de nem lehetetlen, hogy a végén megtalálja, amit keres.

– Mi az?

– Nem jött még rá? Azt hiszem, amit magának elmondott, abban elég világosan utalt erre. Isten.

– Úristen! – kiáltotta. Az ő kiáltása azonban hitetlenkedő meglepetésből fakadt. Ugyanazt a szót használtuk, de egészen eltérő értelemben, s ez olyan komikus hatást váltott ki, hogy egyikőnk sem tudta megállni nevetés nélkül. Isabel azonban hirtelen elkomolyodott megint s egész lényében valami félelmet éreztem. – Honnan a csudából veszi ezt?

– Csak találgatás. De maga arra kért, hogy mondjam el, mit gondolok, mint regényíró. Sajnos, maga nem tudja, hogy mi lehetett az a háborús élmény, amely ilyen fenekestől felforgatta őt. Azt hiszem, valami hirtelen megrázkódtatás lehetett, ami készületlenül érte. Az a benyomásom, bármi történt is Larryval, az élet múlandóságának érzését keltette föl benne s valami gyötrelmes vágyat, megbizonyosodni a felől, hogy evilági bűneinkért, szenvedéseinkért valahol kárpótást kapunk.

Láttam, hogy Isabelnek nincs nagyon ínyére ez a fordulat, amelyet én adtam a beszélgetésnek. Egészen elbátortalanodott tőle.

– Nem szörnyen beteges valami ez? A világot olyannak kell venni, amilyen. Azért élünk, hogy minél több örömünk legyen az életben.

– Valószínűleg igaza van.

– Én nem akarok több lenni, csak tökéletesen normális, egyszerű lány. Én jól akarom érezni magam.

– Úgy tűnik föl, mintha kettejük közt teljesen összeegyeztethetetlen vérmérsékleti különbség lenne. Sokkal jobb, hogy ez kiderült, mielőtt még összeházasodtak volna.

– Férjhez akarok menni, gyerekeket akarok és olyan életet...

– ...élni, amelyet a kegyes Gondviselés jónak látott kijelölni magának – szoltam közbe mosolyogva.

– Igen, s van ebben valami rossz? Nagyon kellemes állapot, én meg vagyok vele elégedve.

– Úgy vannak maguk, mint két jó barát, akik együtt szeretnének vakációzni, de az egyik Grönland jéghegyeit akarja megmászni, a másik meg India korallpartjaira kívánczik horgászni. Nyilvánvaló, hogy nem megy.

– Mindenesetre Grönland jéghegyei közt esetleg szert tehetek egy fókabőr bundára, az viszont nagyon is kétséges, van-e egyáltalán hal az indiai korallpartok mentén.

– Erről meg kell győződni.

– Miért mondja ezt? – mondta, némi homlokráncolással. – Mintha valami titkos véleményfenntartással kezelné ezt az egész dolgot. Természetesen én nagyon jól tudom, hogy nem én alakítom a hálás főszerepet, hanem Larry. Ő az idealista, ő az, aki megálmodik egy gyönyörű szép álmot, s ha az álom nem is válik valóra, az is elég borzongató, hogy megálmodta. Az enyém a rideg, anyagias, gyakorlatias szerep. A józanság sohasem valami rokonszenves, nem igaz? De elfelejti, hogy nekem kellett volna a rövidebbet húznom. Larry csak büszkén tovasuhant volna, a dicsőség felhőitől övezve, nekem mindössze az lett volna a dolgom, hogy a nyomába szegődjem, megalkudjam. Én élni akarok.

– Ezt egy pillanatra sem felejttem el. Sok évvel ezelőtt, fiatalkoromban, ismertem egy orvost, aki nem is volt rossz orvos, de nem praktizált. Évekre elásta magát a British Museum könyvtárában s hosszú időközönként írt egy-egy vaskos áltudományos, álbölcseleti könyvet, amit a kutya se olvasott el, s amit a saját költségén kellett megjelentetnie. Négy-öt ilyen könyvet írt a haláláig, valamennyi teljesen értéktelen volt. Volt egy fia, aki szeretett volna a katonai pályára menni, de pénz hiányában nem küldhette Sandhurstbe, úgyhogy a fiú kénytelen volt közkatonának beállni. A háborúban elesett. Volt egy lánya

is. Nagyon csinos lány, aki nekem meglehetősen tetszett. Színésznőnek ment, de tehetségtelen volt s vidéken csellengett, másodrendű társulatoknál játszott apró szerepeket, nyomorúságos gázsiért. A felesége, évekig tartó iszonyatos, mocskos robot után megbetegedett, a lányának haza kellett jönnie ápolni és beállni a robotba, amit az anyja nem bírta már. Elrontott, kisiklott életek, s mindez a semmiért. Nagy kockázat letérni a járt csapásról. Sokan vannak a hivatalosak, de kevesen az elhivatottak.

– Mama és Elliott bácsi helyeslik, amit tettem. Maga is helyesli?

– Kedvesem, mit számíthat az magának? Én szinte idegen vagyok.

– Én úgy tekintek magára, mint elfogulatlan szemlélőre – mondta kedves mosollyal. – Szeretném hallani a helyeslését. Úgy gondolja, hogy helyesen tettem, vagy nem?

– Azt hiszem, helyesen tette a maga szempontjából – mondtam, biztosra véve, hogy nem fogja észrevenni azt a finom különbséget, amit a válaszomban elrejtettem.

– Akkor mért rossz a lelkiismeretem?

– Rossz?

Még mindig mosolygott, de már némi szomorúság is vegyült ebbe a mosolyba, s bólintott.

– Tudom, hogy ez túlzott érzékenység. Tudom, hogy minden józan ember igazat ad nekem, hogy az egyedül lehetségeset megtettem. Tudom, hogy minden gyakorlati szempontból, a világi bölcsesség szempontjából, a közérkölc szempontjából, a jó és rossz szempontjából azt tettem, amit tennem kellett. És mégis, a szívem mélyén az a kényelmetlen érzés fészkel, hogyha jobb lettem volna, ha önzetlenebb lettem volna, önfeláldozóbb és nemesebb, akkor hozzámentem volna Larryhoz, és éltem volna az ő életét. Ha eléggé szerettem volna, akkor felőlem felfordulhatott volna a világ.

– Máshogy is meg lehet fogalmazni. Ha ő eléggé szerette volna magát, nem habozott volna azt tenni, amit maga kíván.

– Én is ezt mondtam magamnak. De nem ért semmit. Azt hiszem, az önfeláldozás sokkal inkább nőies vonás, mint férfias. – Elnevette magát. – Ruth meg az idegen gabona s más efféle.

– Mért nem kockáztatja meg?

Egész könnyedén beszélgettünk, mintha közömbösen társalog-nánk olyasvalakikről, akiket mind a ketten ismerünk, de akiknek az ügyei nem érintenek bennünket túlságosan közelről, s mikor a Larry-vel folytatott párbeszédét mondotta el, Isabel akkor is olyan könnyen-vidáman szólt, az elbeszélést humorával élénkítve, mintha azt akarta volna, hogy az egészet ne vegyem nagyon komolyan. De most elsápadt.

– Félek.

Egy darabig hallgattunk. Hideg futott végig a gerincemen, mint mindig, furcsamód, ha mély és tiszta emberi érzéssel kerülök szem-be. Rémesnek találom és meglehetősen tiszteletet ébresztőnek.

– Nagyon szereti? – kérdeztem végül.

– Nem tudom. Elvesztettem a türelmemet vele. El vagyok kesered-ve miatta. Változatlanul vágyom utána.

Újra csend borult ránk. Nem tudtam mit mondani. A kávéházi he-lyiség, amelyben ültünk, kicsiny volt, a vastag csipkefüggönyök az ablakon kizárták innen a fényt. A sárgás márványpapír-burkolatú fa-lakon régi vadászképek lógtak. A mahagónibútorok, a kopott bőrfote-lek, a dohszag furcsán emlékeztettek egy Dickens-regénybeli kávé-házacskára. Megkapartam a tüzet s szemet tettem még rá. Isabel hir-telen megszólalt.

– Tudja, azt hittem, ha kenyértörésre kerül a dolog, beadja a dere-kát. Úgy gondoltam, hogy gyenge.

– Gyenge? – kiáltottam. – Miből gondolta? Valaki, aki egy éven ke-resztül állotta minden ismerőse, pajtása rosszallását, csak azért, mert elhatározta, hogy saját útját járja.

– Mindig azt csináltam vele, amit akartam. A kisujjam köré tudtam csavarni. Társaságban sohasem ő volt a főkolompos. Csak ment együtt a többiekkel.

Cigarettára gyújtottam s figyeltem a füstkarikát, amit kifújtam. Egy-re nagyobb és nagyobb lett, aztán beleenyészett a levegőbe.

– Mama és Elliott bácsi nagyon helytelennek találták, hogy ezután is éppen úgy járkáltam vele, mintha mi sem történt volna, de én nem vettem ezt nagyon komolyan. Mindvégig kitartóan arra gondoltam, hogy engedni fog. Nem hittem el, hogyha végül belemegy abba a makacs fejébe, mennyire komolyan gondoltam, amit mondtam: be

nem adja a derekát. – Megállott, huncutul, játékos-gonoszan rám mosolygott. – Nagyon megbotránkozna, ha elmondanék valamit?

– Nem tartom valószínűnek.

– Amint elhatároztuk, hogy Londonba jövünk, szóltam Larrynak, hogy az utolsó estét töltsük kettesben. Mikor mamáéknak megmondtam, Elliott bácsi kijelentette, hogy roppant illetlen dolog, mama pedig azt mondta, hogy teljesen fölösleges. Ha mama valamire azt mondja, hogy fölösleges, az azt jelenti, hogy fölöttebb rosszallja. Elliott bácsi megkérdezte, mi a tervünk, s én megmondtam, hogy valahol megvacsorázunk, aztán körútra indulunk a lokálok között. Kérte mamát, tiltsa meg nekem, hogy elmenjek. Mama megkérdezte: „Törödnél vele, ha megtiltanám?” „Nem, drágám – mondtam én –, egy csöppet sem.” Erre ő azt felelte: „Gondoltam. Ilyen körülmények közt nincs sok értelme, hogy megtiltsam.”

– Úgy látszik, a maga mamája rendkívül értelmes asszony.

– Nem hiszem, hogy ebben hiba lenne. Mikor Larry értem jött, bementem a szobájába elköszönni. Egy kicsit kifestettem magam; tudja, Párizsban ezt muszáj, egyébként az ember egész meztelennek tűnik, s amikor meglátta a ruhámat és tetőtől talpig végigmért, az a kényelmetlen gyanúm támadt, hogy megneszelte, miben töröm a fejem. De nem szólt egy szót sem. Csak megcsókolt s azt mondta, reméli, hogy jól fogom érezni magam.

– Miben törte a fejét?

Isabel tétozva nézett rám, mintha nem tudná eldönteni, mennyire lehet őszinte.

– Azt hiszem, elég jól néztem ki, s ez volt az utolsó fegyverem. Larry asztalt foglalt Maximnál. Remek dolgokat ettünk, csupa olyasmit, amit különösen szeretek, és pezsgőt ittunk. Rengeteget beszélünk, legalábbis én, megnevettetve Larryt. Egyik dolog, amit szeretek benne, hogy mindig mulattatni tudom. Táncoltunk. Mikor megelégtünk, átmentünk a Château de Madridba. Ismerősökkel találkoztunk, csatlakoztunk hozzájuk, újból pezsgőt ittunk. Aztán valamennyien átvonultunk az Acaciába. Larry egész rendesen táncol, s mi ketten összeillő pár vagyunk. A hőség, a zene, a bor – egy kicsit elvesztettem a fejemet. Nagy vakmerőség szállott rám. Tánc közben arcomat a Larryéhez szorítottam s éreztem, hogy kíván engem. Isten a tudó-

ja, én is kívántam őt. Ötletem támadt. Azt hiszem, egész idő alatt ott volt a gondolataim mélyén. Arra gondoltam, hogy hazavitetem magam vele, s ha ő egyszer ott lesz velem, hát igen, akkor szinte elkerülhetetlen, hogy az elkerülhetetlen megtörténjék.

– Szavamra, ezt nem fejezhette volna ki finomabban.

– A szobám elég messze volt az Elliott bácsiétól és a mamáétól, úgyhogy a dolog egyáltalán nem volt kockázatos. Úgy gondoltam, ha visszamegyünk Amerikába, megírom neki, hogy gyermekem lesz. Akkor neki is haza kell jönnie és elvenni engem feleségül; ha egyszer ott lesz, nem fog nagy nehézségbe kerülni, hogy otthon is tartsam, különösen, mivel mama beteg. „Milyen buta vagyok, hogy előbb nem jutott eszembe” – mondtam magamban. „Így természetesen minden megoldódik.” Mikor a zene elhallgatott, ott maradtam a karjában. Azt mondtam, késő van, s másnap délben már vonaton kell lennünk, jobb hát, ha hazamegyünk. Taxiba ültünk. Egészen közel bújtam hozzá, ő átölelt és megcsókolt. És csókolt, és csókolt – ó, a mennyországban éreztem magam. Úgy tűnt föl, hogy alig telt el egy pillanat, s a taxi máris megállt a kapu előtt. Larry kifizette.

– Én majd hazasétálok – mondta.

A taxi elberregett, én átöleltem Larry nyakát.

– Nem jössz még föl egy kortyra? – kérdeztem.

– Hogyne, ha akarod – mondotta.

Becsengetett, a kapu kitárult. Ahogy beléptünk, felgyújtotta a vilányt. A szemébe néztem. Annyi bizalom volt benne, annyi tisztesség, annyi... annyi ártatlanság. Nyilvánvalóan halvány fogalma sem volt róla, hogy törbe akarom csalni; úgy éreztem, nem bánhatok el vele ilyen csúful. Olyan volt ez, mintha a befőttet akarnám elvenni egy kisgyerektől. Tudja, mit csináltam? Azt mondtam: – Talán mégis jobb, ha nem jössz föl. Mama nincs valami jól ma este, s ha elaludt, nem szeretném fölébreszteni. Jó éjszakát. – Csókra nyújtottam az arcomat s kitoltam Larryt a kapun. Így végződött.

– Bánja? – kérdeztem.

– Sem nem örülök, sem nem bánom. Nem tehettem róla. Nem én voltam az, aki cselekedett. Valami ösztön, ami hatalmába ejtett s cselekedett helyettem. – Elmosolyodott. – Azt hiszem, úgy hívják ezt, hogy a jobbik énem.

– Én is azt hiszem.

– Akkor a jobbik énemnek vállalnia kell a következményeket. Remélem, a jövőben óvatosabb lesz.

Ezzel valójában be is fejeződött a beszélgetésünk. Lehet, hogy Isabelnek némi vigasztalást nyújtott, hogy teljesen szabadon beszélhetett valaki előtt, de ezzel aztán ki is merült az én segítségem. Érezve, hogy kevés, amit adtam, megpróbáltam legalább valami csekélységet mondani a vigasztalására.

– Tudja, ha az ember szerelmes és minden rosszra fordul, akkor szörnyen boldogtalanná válik s azt hiszi, nem éli túl. Meglepetéssel fogja azonban tapasztalni, hogy milyen csodára képes a tenger.

– Hogy érti? – kérdezte mosolyogva.

– Nézze, a szerelem nem valami jó matróz, elbágyad a tengeren. Csodálkozva fogja látni, mikor az Atlanti-óceán már elválasztja Larry-től, hogy milyen kicsivé zsugorodik az a fájdalom, amelyet elindulásakor elviselhetetlennek gondolt.

– Tapasztalatból beszél?

– Egy viharos múlt tapasztalatai alapján. Valahányszor a viszonzatlan szerelem kínjait szenvedtem, azonnal fölültem egy óceánjáróra.

Az eső semmi hajlandóságot nem mutatott arra, hogy elálljon, úgy döntöttünk hát, hogy Isabel túl fogja élni, ha nem látja meg Hampton Court nemes épületcsoportját, vagy akár Erzsébet királynő ágyát, s visszakocsiztunk Londonba. Kétszer-háromszor találkoztam még vele ezután, de mindig csak mások társaságában, aztán pedig, megelégtelve Londont, egy időre elutaztam Tirolba.

Harmadik fejezet

1

Tíz éven át nem találkoztam sem Isabellel, sem Larryval. Elliott-tal továbbra is összejöttem, sőt – olyan okból, melyet később fedek föl – gyakrabban is, mint azelőtt, s időnként megtudtam tőle, mi van Isabellel. De Larryról nem volt semmi híre.

– Annyit tudok csak, hogy még mindig Párizsban él, de nem valószínű, hogy összeakadjam vele. Más körökben mozgunk – tette hozzá, nem minden elégtelenség nélkül. – Szomorú, hogy így elkallódott. Nagyon jó családból származik. Biztos vagyok benne, hogy embert csináltam volna belőle, ha a kezemre bízta magát. Mindenesetre szerencse, hogy Isabel megszabadult tőle.

Az én ismeretségi köröm nem volt olyan korlátozott, mint az Elliotté, s jó néhány olyan embert ismertem Párizsban, akiket ő nagyon nemkívánatosnak ítélt volna. Rövid, de elég sűrű párizsi tartózkodásaim alatt kérdezősködtem egyik-másikuktól, nem találkozott-e Larryval, vagy nem tud-e valami hírt róla. Néhányan véletlenül ismerték, de egyikük sem volt szorosabb barátságban vele, és senki nem tudott felőle semmit. Elmentem abba a vendéglőbe, amelyben vacsorázni szokott, de csak azt állapíthattam meg, hogy régóta nem járt már ott, s úgy vélték, hogy elutazott. Nem láttam őt soha a Boulevard de Montparnasse kávéházaiban sem, ahová a környékeliek elvetődtek.

Az volt a szándéka, hogy Isabel távozása után Görögországba megy, de ezt a tervet elejtette. Hogy valójában mit csinált, azt csak évek múlva mondotta el, de én itt számolok be róla, mert jobb, ha az eseményeket, a lehetőséghez képest, időrendben adom elő. Nyárra még Párizsban maradt és szakadatlanul dolgozott az ősz derekáig.

– Akkor úgy éreztem, hogy egy kis pihenőre van szükségem a könyvek után – mondotta. – Két éven keresztül napi nyolc-tíz órát dolgoztam. Elmentem hát egy szénbányába.

– Mit csinált? – kiáltottam.

Nevetett meghökkenésemem.

– Úgy gondoltam, jót tesz, ha egypár hónapig testi munkát végzek. Az az eszmém támadt, hogy így alkalmam nyílik rendezni a gondolataimat s tisztába jönni önmagammal.

Hallgattam. Kíváncsi voltam, vajon ez volt-e az egyedüli oka ennek a váratlan lépésnek, vagy összefüggésben állott azzal is, hogy Isabel nem lett a felesége. Az igazat megvallva, nem tudtam, mennyire szerette a lányt. A legtöbb szerelmes ember mindenfajta érvet felsorakoztat, hogy meggyőzze magát annak a dolognak a helyességéről, amit tenni készül. Azt hiszem, ezért van annyi szerencsétlen házasság. Olyan ez, mintha valaki egy gazemberre bízta a sorsát, mert az történetesen bizalmas jó barátja, s nem hajlandó elhinni, hogy a gazember elsősorban gazember, s csak másodsorban barát, sőt meg van győződve, hogy bármilyen becstelenül bánik is el másokkal, vele kivételt tesz. Larynak volt elég ereje lemondani arról, hogy életét, melyet a saját magáénak tudott, feláldozza Isabelért, viszont nem lehetetlen, hogy a leány elvesztése keserűbb volt a számára, mint várta. Valószínűleg úgy volt ezzel, mint a legtöbbünk, szerette volna, ha a kecske is jóllakik, a káposzta is megmarad.

– Folytassa csak – kértem.

– Összecsomagoltam a könyveimet és a ruháimat két bőröndbe, és átadtam megőrzésre az American Expressnek. Aztán betettem egy tartalékruhát és némi fehérneműt egy kényeztető táskába, s útnak indultam. A görög tanárnak volt egy nővére, aki egy bányai igazgatóhoz ment férjhez Lens környékén, ehhez kaptam tőle egy ajánlólevelet. Ismeri Lenst?

– Nem.

– Észak-Franciaországban van, nem messze a belga határtól. Csak egy éjszakát töltöttem itt, a vasúti szállodában, s másnap helyi vonattal kiutaztam a bányába. Volt már ilyen bányászfaluban?

– Angliában.

– Azt hiszem, nincs sok különbség. Ott van a bánya, az igazgatósági épület, egyik utcásor a másik után, csupa takaros kis kétemeletes házzal, mind egyforma, tökéletesen egyforma s az egész olyan egyhangú, hogy az embernek elszorul a szíve. Egy újabb keletű, csúf templom, egypár kocsmá. Zord, hideg idő volt, mikor megérkez-

tem, szitált az eső. Megkerestem az igazgatósági irodát s beküldtem az ajánlóleveletemet. Az igazgató apró, kövér ember, arca vörös, látszott rajta, hogy szeret enni. Munkáshiány volt, sok bányász elesett a háborúban, s most egy csapat lengyel is dolgozott itt, úgy két-háromszáz, gondolom. Föltett egy-két kérdést, nem nagyon tetszett neki, hogy amerikai vagyok, meglehetősen gyanúsnak találta, de a sógora levele kedvező felvilágosítást tartalmazott, s egyáltalán örült, hogy munkára jelentkezem. Valamilyen fenti munkát akart adni, de megmondtam, hogy én a bányában akarok dolgozni. Azt válaszolta, nehezen fog menni, ha nem vagyok hozzászokva, én viszont kijelenttem, hogy állok elébe, s így azt mondta, hogy egy bányász segédje leszek. Ezt a munkát valójában fiúgyerekek végezték, de nem volt elég fiú sem. Rendes pofa volt, megkérdezte, kerestem-e már lakást, s mikor megmondtam, hogy nem, egy cédulára fölírt egy címet s hozzátette, hogyha elmegyek ide, a háziasszony ad nekem ágyat. Ez a nő egy bányász özvegye, aki szerencsétlenül járt s két fia is a bányában dolgozik.

Felkaptam a táskámat s elindultam. Rátaláltam a házra, a kaput magas, szikár asszony nyitotta ki, haja szürkült már, nagy barna szemei voltak. Szép vonásai arra vallottak, hogy valamikor szemrevaló lehetett. Most sem festett volna rosszul a maga soványságában, ha két elülső foga nem hiányzik. Azt mondta, üres szobája nincs, de abban a kétágyasban, amelyiket egy lengyelnek adott ki, az egyik ágyat megkaphatom. A szoba, amelyet megmutatott, a földszinten volt, s azt hiszem, eredetileg ez lehetett a nappali. Szerettem volna külön szobát, de úgy gondoltam, jobb ha nem válogatok, a permtegből egyébként is egyenletes, könnyű eső növekedett s máris csupa víz voltam. Semmi kedvem sem volt tovább menni és bőrig ázni. Azt mondtam tehát, hogy a szoba megfelel s lerakodtam. Nappalinak a konyhát használták. Két rozoga karosszék állt benne. Az udvaron volt egy szeneskamra, melyet egyúttal fürdőszobának is használtak. A két fiú és a lengyel magukkal vitték az ebédet, de nekem azt mondta az asszonyság, hogy délben vele tarthatok. Ültem a konyhában cigarettázva, ő pedig munka közben mindent elmondott magáról és a családjáról. A többiek a munkaidő leteltével hazajöttek. Először a lengyel, aztán a két fiú. A lengyel keresztülment a konyhán, s mi-

kor a háziasszony megmondta, hogy lakótársa leszek, szótlanul bölintett felém, fölemelt egy nagy kannát a tűzhely mellől és kiment a kamrába mosakodni. A két fiú magas, jóképű legény volt, noha az arcukat mocskok fedte; úgy láttam, hajlamosak a barátkozásra. Úgy néztek rám, mint valami csodabogárra, amiért amerikai voltam. Az egyik tizenkilenc éves volt, néhány hónapja szabadult a katonaságtól, a másik tizennyolc.

A lengyel visszajött, s akkor ők mentek ki tisztálkodni. A lengyelnek nehéz lengyel neve volt, de itt csak Kostinak hívták. Hatalmas fickó, öt-hat centivel magasabb nálam, vaskos tagokkal. Halvány, húsos arca volt, széles, rövid orra, nagy szája. A szeme kék, s mivel a szénport nem tudta kimosni a szemöldökéből és a szempillájából, úgy hatott, mintha ki lenne festve. A fekete szempillák mögött a szem kékje szinte ijesztően villogott. Csúf, lomha alak. A két fiú átöltözködés után elment. A lengyel ott ült a konyhában, pipázott és újságot olvasott. Volt a zsebemben egy könyv, elővettem s én is olvasni kezdtem. Észrevettem, hogy egyszer-kétszer rám pillant, aztán hirtelen leteszi az újságot.

– Mit olvas? – kérdezte.

Odaadtam neki a könyvet, hogy megnézhesse. A Cléves hercegnő volt, amelyet Párizsban vettem az állomáson, mert elég kicsi lévén, belefért a zsebembe. Ránézett a könyvre, aztán rám, kíváncsian s visszaadta. Ajkán ironikus mosoly villant föl.

– Élvezi?

– Nagyon érdekesnek találom... sőt lenyűgözőnek.

– Olvastam iskoláskoromban, Varsóban. Halálosan untam. – Igen jól beszélt franciául, alig észrevehető lengyeles hangsúllyal. – Most már nem olvasok, csak újságot és detektívregényeket.

Madame Duclerc, így hívták az asszonyt, félszemmel a levesre figyelve, amely vacsorára főtt, az asztalnál ült és harisnyát stoppolt. Elmondta Kostinak, hogy engem a bányaigazgató küldött ide s megismételte azt, amit én jónak láttam tudomására hozni. A lengyel hallgatta, pöfékelt a pipájával s ragyogó kék szemekkel nézett rám. Kemény, ravasz volt a nézése. Kérdezett egy-két dolgot magam felől. Mikor megmondtam, hogy sohasem dolgoztam még bányában, ajka ismét gunyoros mosolyba húzódott.

– Nem tudja, mibe vágja a fejszóját. Nincs olyan bolond, aki bányásznak jönne, ha jobb elfoglaltsága is akad. De ez a maga dolga, biztosan megvan az oka rá. Hol lakott Párizsban?

Megmondtam.

– Valamikor minden évben ellátogattam Párizsba, de mindig a Grands Boulevards környékére húzódtam. Megfordult már Laruenál? Ez volt a kedvenc vendéglőm.

– Egy kicsit meglepett, mert, amint tudja, nem a legolcsóbb hely.

– Nem bizony.

Azt hiszem, észrevette meglepetésemet, mert újból rám villantotta gúnyos mosolyát, de nyilvánvalóan nem tartotta szükségesnek, hogy magyarázatba bocsátkozzék. Felületesen beszélgettünk tovább, aztán a két fiú megérkezett. Megvacsoráztunk, s utána Kosti megkérdezte, nincs-e kedvem elmenni a *bistró*ba egy korsó sörre. Elég tágas helyiség volt, az egyik részében pulttal, egyébként márványlapos asztalokkal és faszékekkel. Volt egy gépzongora, valaki beledobott egy pénzdarabot s elkezdett darálni valami táncdalt. A miénken kívül csak három asztalnál ültek. Kosti megkérdezte, tudok-e beloteozni. Én megtanultam néhány diáktársamtól, azt mondtam hát, hogy tudok. Indítványozta, hogy játsszunk sörre. Belementem, ő kártyát kért. Vesztettem egy korsó sört, aztán egy másikat. Akkor azt javasolta, hogy játsszunk pénzre. Neki jó lapja volt, nekem pocsék pechem. Egész kis tétekben játszottunk, mégis elvesztettem egypár frankot. Ettől és a sörtől jókedve támadt és beszélni kezdett. Nem tellett sok időbe rájönnöm – mind beszédmódjából, mind modorából –, hogy tanult ember. Mikor újból Párizst hozta szóba, megkérdezte, ismerem-e ezt és ezt és ezt és ezt, csupa amerikai nőt, akikkel Elliottnál találkoztam, mikor Louisa néni és Isabel ott voltak. Kiderült, hogy jobban ismeri őket, mint én, s kíváncsi voltam, hogyan került ebbe a jelenlegi helyzetébe. Még nem volt késő, de kora hajnalban már talpon kellett lennünk.

– Igyunk még egy korsóval, mielőtt elindulnánk – mondta Kosti.

Kiitta, s ravasz apró szemével engem fürkészt. Rájöttem, hogy mire emlékeztet: egy mogorva disznóra.

– Mi a fenének jöttél ide, ebbe a rohadt bányába? – kérdezte.

– Tapasztalni.

– *Tu es fou, mon petit* – mondotta.

– Hát te mért gürcölsz itt?

Rántott egyet súlyos, esetlen vállán.

– Gyerekkoromban beadtak a nemesi kadétiskolába, az apám tábornok volt a cár alatt, én meg huszártiszt a világháborúban. De nem állhattam Pilsudszkit. Elhatároztuk, hogy végzünk vele, de valaki elárult bennünket. Akit el tudott fogni közülünk, lelövette. Nekem az utolsó pillanatban sikerült átszöknöm a határon. Nem volt más hátra, mint az Idegenlégió vagy a szénbánya. Én a két rossz közül a kisebbik rosszat választottam.

Előzőleg már megmondtam Kostinak, hogy mi lesz a dolgom a bányában, amire nem felelt egy szót sem, de most, a márványlapra támasztva könyökét, így szólt:

– Próbáld meg hátrahajlítani a kezemet.

Ismertem ezt a régi erőpróbát, s tenyeremet nekitámasztottam az övének. Elnevette magát.

– Pár hét múlva nem lesz ilyen puha a kezed. – Teljes erőmből nekifeszültem, de semmi eredményt nem értem el az ő hatalmas erejével szemben, s fokozatosan ő nyomta hátra a kezemet le egészen az asztalra.

– Egész erős vagy – volt benne annyi kedvesség, hogy ezt mondta. – Nem sokan tudnák tartani még eddig sem. Idehallgass, az én segédem nem ér semmit, egy incifinci kis francia, annyi ereje sincs, mint egy tetűnek. Gyere velem holnap, én kiviszem a munkavezetőnél, hogy téged tegyen a helyébe.

– Nagyon jó volna – mondtam. – Gondolod, hogy megteszi?

– Kellő jutalom ellenében. Van fölösleges ötven frankod?

Kinyitotta a tenyerét, én kivettem egy bankót a tárcámból. Hazamentünk és lefeküdtünk. Nehéz napom volt, úgy aludtam, mint a bunda.

– Nem volt szörnyű nehéz munka ez? – kérdeztem Larrytól.

– Először ugyancsak megtörte a derekamat – mosolyodott el. – Kosti elintézte a dolgot a munkavezetővel, a segédje lettem. Kosti akkor egy fürdőszoba nagyságú üregben dolgozott, amelyhez olyan szűk alagút vezetett, hogy csak négykézláb lehetett végigcsúszni rajta. Olyan hőség volt ott, mint a pokolban, egyetlen szál nadrágban

dolgoztunk. Volt valami szörnyen visszataszító Kostinak abban a nagy, fehér, kövér torzójában; olyan volt, mint egy óriási csiga. A légcsőcsákány fülsiketítő zajt csapott ebben a szűk lyukban. Az én feladatom az volt, hogy egy kosárba összeszedjem a széndarabokat, amiket ő kifejtett, s a kosarat átvonszoljam az alagúton, amelynek a szájánál át lehetett önteni a szenet egy kocsiba, mikor a vonat időközönként arra jött, útban a lift felé. Ez az egyetlen szénbánya, amit életemben láttam, úgyhogy nem tudom, általános szokás-e ez? Nekem valahogy műkedvelő jellegűnek tűnt és pokolian nehéz munka volt. Félidőben ledőlünk pihenni, megebédeltünk és rágyújtottunk. Egyáltalán nem bántam, mikor letelt a nap és biz' Isten jólesett megfürödni. Azt hittem, a lábam sohasem tudom tisztára mosni, olyan fekete volt, mint a szurok. A tenyerem persze feltört és úgy fájt, mint a nyavalya, de aztán begyógyult. Beleszoktam a munkába.

– Meddig bírta ki?

– Azt a munkát csak néhány hétig kellett csinálnom. A kocsikat, amelyek a lifthez vitték a szenet, egy traktor húzta s a vezető ropant gyenge gépész volt, a mozdony folyton beadta a kulcsot. Egyszer nem tudta megindítani s azt sem tudta, mihez kezdjen. Én meg elég jó gépész vagyok, úgyhogy megvizsgáltam s egy félóra múlva már működött. A munkavezető jelentette ezt az igazgatónak, aki magához hívatott és megkérdezte, érték-e a gépekhez. Az eredmény az lett, hogy engem tettek meg gépésznek; egyhangú munka volt persze, de könnyű, s mivel ezután nem volt semmi baj a géppel, meg voltak elégedve velem.

Kosti roppantul bánta, hogy otthagytam. Megfeleltem neki, s egészen hozzám szokott. Egész jól kiismertem, miután napközben mellette dolgoztam, vacsora után együtt mentünk a *bistróba*, éjszaka egy szobában aludtam vele. Mulatságos alak volt. Az a fajta ember, aki magának is tetszett volna. Nem elegyedett a többi lengyel közé, nem jártunk azokba a kávéházakba, amelyeket ők látogattak. Nem felejtette el, hogy nemesember s hogy valamikor huszártiszt volt s úgy kezelte a többit, mint valami söpredéket. Azokat persze bosszantotta ez, de nem tudtak mit csinálni; olyan erős volt, mint egy ökör, s ha verekedésre került volna a sor, bicskával vagy a nélkül, féltucatnyival könnyűszerrel elbánt volna közülük. Én azért megis-

merkedtem néhányukkal, s elmondták, hogy valóban huszártiszt volt valami elegáns ezredben, de az nem igaz, hogy politikai okokból hagyta ott Lengyelországot. Kidobták a varsói tiszti kaszinóból, mert kártyacsaláson csípték. Figyelmeztettek, hogy ne játszszam vele. Azt mondták, azért kerüli őket, mert ők nagyon is sokat tudnak róla, és nem ülnek le vele kártyázni.

– Én folyton vesztettem, ha vele játszottam, nem sokat, tudja, csak néhány frankot egy este, de valahányszor nyert, mindig ragaszkodott hozzá, hogy italt rendeljen, úgyhogy valójában nem jelentett az egész semmit. Én azt hittem, hogy egyszerűen balszerencse üldöz, vagy pedig nem tudok olyan jól játszani, mint ő. De ezután résen voltam s holtbizonyosságot szereztem arról, hogy csal, viszont, tudja, sehogy se voltam képes kitalálni, hogyan csinálja. Biz’ Isten, ügyesen dolgozott. Tudtam, tiszta lehetetlenség, hogy mindig jó lapja legyen. Hiúzszemekkel figyeltem. Ő viszont olyan ravasz volt, mint a róka, s gyaníthatólag rájött, hogy engem a többiek kiokosítottak. Egy este, mikor már játszottunk egy darabig, meglehetősen kegyetlenül és gúnyosan mosolyogva rám nézett – csak így tudott mosolyogni – s megszólalt:

– Mutassak egy-két trükköt?

Fogta a kártyacsomót s felszólított, hogy nevezek meg egyet. Megkeverte, aztán azt mondta, húzzak ki egy lapot. Kihúztam, s persze az volt, amit megneveztem. Még mutatott vagy két-három cselfogást, aztán megkérdezte, tudok-e pókereezni. Azt válaszoltam, hogy tudok s erre osztott. Mikor megnéztem a lapot, kiderült, hogy négy ász meg egy király van a kezemben.

– Szép összeget föltennél arra a lapra, mi? – kérdezte.

– Az utolsó filléremet is.

– Bolondság lenne. – Kiterítette a lapját, amit magának osztott. Csupa adu volt. Hogyan csinálta, nem tudom. Nevetett meglepetésesen. – Ha nem lennék becsületes ember, az ingedet is lehúzhathánám.

– Így se panaszkodhatsz – vigyorogtam.

– Fél fogamra se elég. Larue-nél egy vacsorára se telnék belőle.

Egész este játszottunk, s egész tűrhetően. Rájöttem, hogy nem is annyira a pénzért csal, mint inkább a mulatság kedvéért. Különös

elégtétellel töltötte el, hogy becsaphat, s azt hiszem, nagyban mulattatta az a tudat, hogy én sejtek valamit s mégsem tudom tettenérni.

De ez csak az egyik oldala volt s számomra inkább a másik oldala tette érdekessé. A kettőt sehogy sem tudtam összeegyeztetni. Bár folyton járt a szája, hogy ő sohasem olvas egyebet, mint újságot és detektívregényeket, mégis művelt ember volt. Jó csevegő, csípős, érdes, gúnyos, de akit mindig élvezet hallgatni. Buzgó katolikus, akinek ágya fölött kereszt függött, s aki vasárnaponként rendszeresen misére járt. Szombat este mindig leitta magát. A *bistro*, ahová jártunk, tömve volt már ilyenkor, vágni lehetett a füstöt. Csendes, középkorú bányászok a családjukkal, zajos, fiatal csoportok, verejtékes arcú férfiak, akik kerek asztaloknál verték a lapot, hangoskodva, míg a feleségük ott ült mellettük, egy kicsit hátrább és figyelte őket. A tömeg s a zajongás különös hatással volt Kostira, elkomolyodott és beszélni kezdett, a leglehetőlenebb dolgokról, a misztikáról, amihez akkoriban nem sokat konyítottam, mindössze Maeterlincknek egy Ruysbroek-tanulmányát olvastam Párizsban. Kosti azonban Plotinosról beszélt, Dionysios Areopagitáról, Jakob Böhméről, a suszterről és Eckhardt mesterről. Fantasztikus volt hallgatni ezt a nagy, lomha embert, amint kizökkent saját világából, gúnyos, keserű minden kívüliségből és a dolgok végső valóságáról, meg az Istennel való egyesülés boldogságáról beszélt. Nekem mindez újság volt s egészen megzavart és izgalomba ejtett. Úgy éreztem magam, mint aki elsötétített szobában fekszik, ahol hirtelen fény sugar tör át a függönyön, s tudja, hogy csak félre kell húznia a függönyt és akkor feltárul előtte a táj, a hajnal dicsfényében. De ha olyankor próbáltam szóba hozni ezt a témát, mikor józan volt, dühbe gurult. Szeme haragosan villogott.

– Mit tudom én, mit beszéltem, mikor azt se tudtam, miről jár a szám – torkollt le.

De éreztem, hogy hazudik. Nagyon jól tudta ő, miről beszélt. Sok mindent tudott. Persze, hogy lerészegedett, de tekintete, csúf arcának elragadtatott kifejezése nem csupán az ital műve volt. Ennél többet lehetett sejteni benne. Az első alkalommal, mikor így beszélt, olyasvalamit mondott, amit azóta se felejtettem el, annyira megdöbentett. Azt mondta, hogy a világ nem teremtmény, mert semmiből

nem lesz semmi, hanem az örök természet megnyilatkozása; ez még rendben lett volna, de hozzátette, hogy a rossz éppolyan közvetlen megnyilatkozása az isteninek, mint a jó. Furcsán hangzottak ezek a szavak abban a piszkos, zajos kocsmában, a gépzongora táncdallamai közepett.

2

Itt új fejezetet kezdek, hogy az olvasó pillanatnyi pihenőhöz jusson, de csak az ő kedvéért teszem, mert a beszélgetés nem szakadt meg. Felhasználva az alkalmat, megemlítem, hogy Larry sietség nélkül beszélt, sokszor nagy gonddal keresve szavait, s bár én nem szándéksom mindent töviről hegyére elmondani, megpróbáltam a témán kívül beszéd módját is visszaadni. Szépen zengő hangja szinte zeneileg simult az ember fülébe, s ahogy beszélt, nem gesztikulálva, pipáját szíva, olykor megállva, hogy újból rágyújthasson, sötét szemének kedves, szeszélyes pillantásával nézett az ember szemébe.

– Aztán beköszöntött a tavasz, elég későn, azon az unalmas, komor vidéken, hidegen és esősen. De néha, szép, meleg napokon, nehéz volt otthagyni a fenti világot s több száz lábnyira leereszkedni a rozoga liften, amelyben piszkos munkaruhában szorongtak a bányászok, le egészen a föld gyomrába. Jócskán nyiladozott már az idő, de a tavasz csak félénken merészkedett erre a mogorva, szennyes tájra, mintha félne, hogy nem talál szíves fogadtatásra. Akár a virág, nárcisz vagy liliom, amely egy proliház ablakpárkányán sarjad ki a cserépből s az ember azt sem tudja, mit keres ott. Egy vasárnap reggel, ágyban voltunk még, mert vasárnaponként mindig sokáig aludtunk, én éppen olvastam. Kosti hangja egyszer csak lecsapott a derült égből:

– Elmegyek innen. Akarsz velem jönni?

Tudtam, hogy a lengyelek közül sokan hazamennek nyárra, aratásra, de még messze volt a nyár, s Kosti különben sem mehetett vissza Lengyelországba.

– Hova mész? – kérdeztem.

– Csavarogni. Végig Belgiumon, Németországba, le a Rajna mentén. Valami tanyán munkát kaphatunk, s ott kihúzhatjuk az egész nyarat.

Egy pillanat sem telt belé, már döntöttem.

– Egész jól hangzik – mondtam.

Másnap bejelentettük a munkavezetőnek, hogy elmegyünk. Én találtam egy alakot, aki hajlandó volt egy hátizsákot adni az „állásomért”. A ruhaneműt, amire nem volt szükségem, vagy a hátamon nem tudtam magammal vinni, odaadtam Leclercné kisebbik fiának, aki körülbelül akkora volt, mint én. Kosti otthagyt egy bőröndre való holmit, megtömte a hátizsákját s másnap, ahogy az asszonyságtól megkaptuk a kávékat, útnak indultunk.

Nem siettünk, mert tudtuk, hogy úgysem szegődhetünk el sehová, míg a széna be nem érik, úgyhogy szép lassan átballagtunk Franciaországon és Belgiumon Namur és Liège irányában, s Aachennél átmertünk Németországba. Naponta nem tettünk meg többet, mint tíz-tizenkét mérföldet. Ha egy falu megtetszett, ott letáboroztunk. Akadt mindig valami szállóféle, ahol ágyat kaptunk s egy sörház, ahol ételhez, sörhöz jutottunk. Általában jó idő járt ránk. Nagyszerű érzés volt Isten szabad ege alatt járkálni a bányában töltött hosszú hónapok után. Azt hiszem, azelőtt soha észre nem vettem, milyen remek látvány a zöld mező, milyen kedves tud lenni egy fa, mikor még nem bújtak ki a levelei, mindössze halványzöld fátyol burkolja az ágakat. Kosti németül kezdett tanítani, s ő a németet éppolyan jól beszélte, mint a franciát. Ahogy bandukoltunk, megmondta a dolgok német nevét, amik mellett elhaladtunk: tehén, ló, ember és így tovább s aztán egyszerű német mondatokat ismételtetett el velem. Ezzel jól telt az idő s mire beértünk Németországba, legalább kérni tudtam, amire szükségem volt.

Köln egy kicsit kiesett az utunkból, de Kosti ragaszkodott hozzá, hogy útba ejtsük, a Tizenegyezer Szűz miatt, ahogy mondta, s mikor megérkeztünk, kereket oldott. Három napig nem láttam, s amikor fölbukkant abban a szobában, amelyet egy munkásszállófélemben béreltünk, roppant mogorván viselkedett.

Verekedésbe keveredett, a szeme alja fekete volt, szája széle kihalványos. Mondhatom, nem nézett ki valami csudásan. Huszonnégy órát aludt, aztán elindultunk a Rajna völgyében Darmstadt felé, amely szerinte jó vidék, ahol minden valószínűség szerint kapunk majd munkát.

Soha semmit nem élveztem még ennyire. A szép idő tovább tartott, s mi városokon és falvakon mentünk át. Ha valami látnivaló kí-

nálkozott, megálltunk és bámultuk. Ott ütöttünk tanyát, ahol éppen akartunk, megesett, hogy padláson aludtunk, szénaágyon. Útszéli csárdákban ettünk, s mikor elértük a bortermő vidéket, a sörről áttértünk a borra. A kocsmákban, ahol ittunk, összekomáztunk az emberekkel. Rostiban volt valami nyers kedélyesség, ami bizalmat gerjesztett bennük, leült velük „skat”-ozni, ami egy német kártyajáték, s olyan vaskos kedvességgel kopasztotta meg őket, gyalogjáró tréfálkozás kíséretében, amit értékelni tudtak, hogy nem is nagyon bánták a pfennigjeiket. Én a német tudásomat gyakoroltam velük. Kölnben vettem egy kis angol-német társalgási nyelvtant, s egész szépen haladtam. Esténként pedig Kosty, mikor már egy-két liter fehérbort beanyakalt, valami furcsa, beteges módon beszélni kezdett a menekülésről az Egyedülvalótól az Egyedülvalóhoz, a Lélek Sötét Éjszakájáról s a végső extázisról, melyben a teremtmény eggyé válik a Szeretett Léennyel. De kora reggel, mikor tovább ballagtunk a mosolygó vidéken – a fű még harmatos volt – s én megpróbáltam többet kivenni belőle, annyira feldühödött, hogy meg tudott volna ütni.

– Fogd be a pofád, te marha – mondta. – Mi a fenét akarsz avval a sok zagyvasággal? Vegyük inkább elő a németet.

Nem lehet vitába szállni olyasvalakivel, akinek olyan ökle van, mint a gőzkalapács és nem nagyon gondolkozik rajta, hogy üssön vele. Láttam már dühöngeni. Tudtam, hogy képes lenne leütni, otthagyni egy árokban s az sem elképzelhetetlen, hogy a zsebeimet is kiforgatná, míg öntudatlanul heverek. Nem nagyon igazodtam ki rajta. Ha a bor megoldotta a nyelvét s a Leírhatatlanról beszélt, levetette azt a trágár nyelvet, amit rendszerint használt, mint a piszkos munkaruhát, amit a bányában viselt és szépen, szinte ékesszólóan beszélt. Hihetetlen volt, hogy ne lenne őszinte. Nem tudom, hogyan jutott eszembe, de valamiképp az a gondolatom támadt: azért vállalta azt a nehéz és durva bányász munkát, hogy a testét sanyargassa. Bizonyára gyűlölte azt a nagydarab, idomtalan testét, kínozni akarta, s minden csalása, keserűsége, kegyetlensége nem volt egyéb, mint akarátának lázadása valami – nem is tudom, minek nevezzem – szent tisztaság ellen, amely mélyen gyökerezett benne, az Isten utáni vágy ellen, amely elrémítette és mégis megszállva tartotta.

Éltük világunkat, a tavasz közben elmúlt, kilombosodtak a fák. A szőlő is kezdett duzzadozni a szőlőskertekben. Lehetőség szerint a dűlőutakon mentünk, egyre nagyobb porban. Darmstadt közelében jártunk, mikor Kosti azt mondta, jobb lesz, ha valami munka után nézünk. A pénzünk nagyon fogytán volt már. Nekem volt egypár úti csekk a zsebemben, de elhatároztam, hogy lehetőleg nem szorulok rájuk. Ha megpillantottunk egy biztató külsejű tanyaépületet, benézünk s megkérdeztük, nincs-e szükségük két napszamosra. Mondhatom, nem lehattunk valami, bizalomgerjesztőek. Porosak, izzadtak, piszkosak voltunk. Kosti, akár egy szörnyűséges csavargó, s én magam sem festhettem sokkal különbül. Mindenünnen kidobtak bennünket. Az egyik helyen a gazda azt mondta, Kostit felfogadja, de rám nincs szüksége, Kosti azonban kijelentette, hogy kenyeres pajtások vagyunk, s nem válunk el egymástól. Mondtam neki, hogy csak nyugodtan vállalja, ő azonban nem volt hajlandó. Meglepődtem. Sejtettem, hogy Kosti megkedvelt, de el sem tudtam képzelni, miért, hiszen egyre kevésbé voltam az a fickó, akire neki szüksége volt, azt azonban meg sem álmodtam, hogy egy munkaalkalmat elszalasszon miattam. Meglehetős lelkiismeret-furdalásaim voltak, ahogy tovább mentünk, mert én valójában nem szerettem, sőt eléggé ellenszenvesnek találtam, de mikor elkezdtem valamit mondani, ki akarván fejezni, hogy mennyire meghatott, amit tett, majd leharapta a fejemet.

Végül mégis megfordult a szerencsénk. Éppen egy völgyecskeben fekvő falut hagytunk el, s magányos, de takaros tanyaépülethez értünk. Bekopogtunk az ajtón, egy asszony nyitotta ki. Följánlkoztunk, ahogy szoktuk. Azt mondtuk, bérre nem tartunk igényt, a kosztért és lakásért hajlandók vagyunk dolgozni, s az asszony, meglepetésemre, nem csapta be az orrunk előtt az ajtót, hanem azt mondta, várjunk. Beszölt valakinek a házba, s nemsokára egy férfi lépett elő. Alaposan végigmért bennünket s megkérdezte, honnan jövünk. Aztán elkérte a papírjainkat. Mikor látta, hogy amerikai vagyok, újból végigmért. Úgy látszott, nem nagyon tetszik neki, mégis behívott bennünket, és borral kínált. A konyhába vezetett, leültünk. Az asszony kancsót hozott és poharakat. A gazda elmondta, hogy a bérését felöklelte egy bika, most kórházban fekszik s aratás utáni nem

lehet sok hasznát venni. A háborúban sokan elestek, mások a Rajna mentén egyre szaporodó gyárakba szegődtek, úgyhogy roppant nehéz munkást kapni. Egy szó, mint száz: kijelentette, hogy felfogad bennünket. A házban bőven volt szoba, de úgy hiszem, eszébe sem jutott, hogy itt helyezzen el bennünket. Mindenesetre azt mondta, a szénapadláson van két ágy, s ott fogunk aludni.

A munka nem volt nehéz. A tehenek és disznók után kellett nézni; a gépek rossz állapotban voltak, ezeket is meg kellett javítgatnunk. De maradt szabadidőm is. Szerettem az édes illatú mezőket s esténként kószáltam és álmodoztam. Szép élet volt ez.

A család az öreg Beckerből, a feleségéből, özvegy menyéből és annak a gyermekeiből állott. Becker testes, szürke hajú ember volt, ötven felé járhatott. Végigharcolta a háborút, fél lábára most is sántított egy lábszárlovéstől. Sokat szenvedett tőle, s itallal próbálta előlni a fájdalmat. Mire ágyba került, rendszerint alaposan be volt már állítva. Kosti nagyszerűen kijött vele, vacsora után együtt jártak le a kocsmába kártyázni és inni. Beckerné valamikor béreslány volt. Egy árvaházból vették ki, s Becker nem sokkal első felesége halála után, elvette. Sokkal fiatalabb volt, mint az ura, elég szemrevaló a maga módján, teljes virágában, piros orcákkal, szőke hajjal, mohó, érzéki szemekkel. Kosti hamarosan arra a következtetésre jutott, hogy itt neki tennie kell valamit. Mondtam, hogy ne bolondozzék. Jó munkánk van, amit nem akarunk elveszíteni. Csak kacagott rám. Azt mondta, Becker nem elégíti ki az asszonyt, az pedig vágyakozik erre. Tudtam, hiába próbálnék az illemérzékére hatni, de figyelmeztettem, hogy vigyázzon. Lehet, hogy Becker nem veszi észre, miben sántikál, ott van azonban a menyé, annak semmi sem kerüli el a figyelmét.

Ellie, így hívták, magas, húsos menyecske volt, jóval harmincon alul, fekete szemű, fekete hajú, sápadt, szögletes arcú, komor tekintetű. Még mindig gyászruhát viselt, a férje Verdunnél esett el. Ájtatos lélek volt, vasárnap reggelenként lecihelődött a korai misére, délután pedig a vecsernyére. Három gyermeke volt, az egyik az ura halála után született; étkezéseknél csak akkor szólalt meg, ha a gyerekeket pirongatta. Egy keveset dolgozott a gazdaságban, de idejének nagyobb részében a gyerekekkel foglalkozott, esténként pedig magá-

ban ült a nappaliban, az ajtót nyitva hagyta, hogy meghallja, nem sír-e valamelyik és regényt olvasott. A két asszony gyűlölte egymást. Ellie lenézte Beckernét, mert lelencházi gyerek volt és béreslány, s keserű bosszankodással gondolt arra, hogy ő a ház úrnője, s ő van olyan helyzetben, hogy parancsokat osztogathat.

Ellie egy módos gazda leánya volt s szép hozományt hozott a házhoz. Nem a faluban járt iskolába, hanem Zwingenbergben, a legközelebbi városban, ahol a leánygimnáziumban egész jó nevelést kapott. Szegény Beckerné tizennégy éves korában került a tanyára, s jó, ha írni-olvasni tudott. Ebből aztán újabb viszálykodás kerekedett a két asszony között. Ellie egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy tudását fitogtassa, Beckerné pedig, a dühtől pirosra gyúlt arccal, mindannyiszor megkérdezte, mi szüksége erre egy gazda feleségének. Ellie ilyenkor a férje azonossági lapjára pillantott, amelyet acélláncon a csuklóján viselt, komor arca keserű kifejezést öltött s azt mondta:

– Nem a feleségének. Csak az özvegyének. Egy hős özvegyének, aki életét adta a hazáért.

Szegény öreg Becker alig győzött békét teremteni köztük.

– És magát milyen szemmel nézték? – szakítottam félbe Larryt.

– Azt hitték, megszöktem az amerikai katonaságtól s most nem mehetek vissza Amerikába, mert becsuknának. Ezzel magyarázták azt is, hogy nem jártam le innen a kocsmába Beckerrel és Kostival. Úgy gondolták, nem akarom magamra vonni a figyelmet, s kitenni magam a falubeli csendőrök kérdezősködésének. Mikor Ellie észrevette, hogy németül próbálok tanulni, elővette régi tankönyveit és azt mondta, hogy tanítani fog. Úgyhogy vacsora után ketten bementünk a nappaliba, míg Beckerné a konyhában maradt, én hangosan olvastam, ő pedig javította a kiejtésemet és igyekezett megmagyarázni azokat a szavakat, amiket nem ismertem. Nagy volt a gyanúm, hogy az egészet nem annyira azért csinálja, hogy rajtam segítsen, hanem hogy valamivel lepipálja Beckernét.

Ezalatt Kosti egyre azon kísérletezett, hogy megpuhítsa Beckernét, de semmire se ment vele. Kedélyes, vidám asszony volt, örömmest tréfálkozott, nevetgélt Kostival, aki a maga módján tudott bánni a nőekkel. Azt hiszem, az asszony látta, hogy a lengyel miben törí a

fejét s bizonyára hízelgett a dolog a hiúságának, de mikor csipkedni kezdte, rákiáltott, hogy vigye el a kezét, és pofon csapta. Mégpedig alaposan.

Larry egy pillanatra megállott, szemérmesen elmosolyodott.

– Sosem képzeltem azt, hogy az asszonyok bomlanak értem, akkor mégis feltűnt, hogy... igen, hogy Beckerné belém habarodott. Meglehetősen kényelmetlenül éreztem magam. Először is, az asszony sokkal idősebb volt, mint én, aztán meg az öreg Becker olyan rendezsen bánt velünk. Az asztalnál az asszony osztotta ki az ételt, s lehetetlen volt észre nem vennem, hogy hozzám sokkal bőkezűbb, mint a többiekhez, s mintha kereste volna az alkalmat, hogy egyedül maradjon velem. Olyan mosolyt lövellt felém, amelyet, azt hiszem, kihívónak szokás nevezni. Megkérdezte, van-e kedvesem, s megjegyezte, hogy a magamfajta fiatal legény biztosan sokat szenved az ilyen helyen, ha nincs valakije. Ismeri az ilyesmit. Mindössze három ingem volt, azok is elég viseltések már. Egyszer azt mondta, szégyen, hogy ilyen rongyokat hordok, s ha elhozom neki, ő megvarrja. Ellie hallotta ezt, s mikor legközelebb egyedül maradtunk, kijelentette, ha valami javítanivalóm van, ő megcsinálja. Azt feleltem, az egész szóra sem érdemes. De egy-két nap múlva észrevettem, hogy a harisnyáimat valaki megstoppolta, az ingeimet megfoltozta s visszatette arra a padra a padláson, amelyen a holminkat tartottuk. De hogy melyikőjük csinálta, nem tudtam. Beckernét természetesen nem vettem komolyan. Öreg jótét lélek, s úgy gondoltam, az egész csak az anyai érzés megnyilatkozása nála. De egy napon Kosti így szólt hozzám:

– Ide hallgass, nem én kellek neki, hanem te. Semmi reményem.

– Ne beszélj zagyvaságokat – mondtam. – Az anyám lehetne.

– Na és? Csak előre, fiam, nem állok az utadba. Nem éppen fiatal már, de nagyon szemrevaló asszony.

– Fogd be a szádat.

– Mért tétovázol? Remélem, nem miattam. Én filozófus vagyok, tudom, hogy nem egy tarka kutya van a világon. Nem haragszom rá. Te fiatal vagy. Én is voltam fiatal. *Jeunesse ne dure qu'un moment.*

Nem nagyon örültem, hogy Kosti annyira biztos abban, amit én nem akartam elhinni. Fogalmam sem volt, mit kezdjek ebben a csávában, különféle dolgok jutottak eszembe, amiket annak idején nem

vettem észre. Dolgok, amiket Ellie mondott s amikre nem nagyon figyeltem. De most mind megértettem s megbizonyosodtam felőle, hogy ő is tudja, mi történik. Nem egyszer hirtelen fölbukkant a konyhában, mikor Beckernével véletlenül egyedül maradtam. Az a benyomásom támadt, hogy figyel bennünket. Ennek persze nem örültem. Úgy gondoltam, az a célja, hogy rajtakapjon bennünket, tudtam, hogy ki nem állhatja Beckernét, s ha a legkisebb alkalom kínálkozik, hajlandó zajt csapni. Természetesen tudtam azt is, hogy nem kaphat rajta bennünket semmin, de nem sejthettem, rosszakaratában miféle hazugságokat talál ki, amikkel aztán teletömi az öreg Becker fülét. Nem volt mást csinálnom, mint adni az ostobát, akinek fogalma sincs róla, min mesterkedik Beckerné. Jól éreztem magam a tanyán, örömmöm telt a munkában, s az aratás befejezéséig nem akartam innen elmenni.

Nem állhattam meg nevetés nélkül. Elképzelttem, milyen lehetett Larry akkoriban, foltozott ingben, rövid nadrágban, arcát és nyakát barnára égette a Rajna-völgyi nap, hajlékony, karcsú testével, mélyen ülő, fekete szemével. Könnyen el tudom hinni, hogy az érett korú Beckernét, aki szőke volt és bögyös, elöntötte a vágyakozás, ha ránézett.

– Aztán mi történt? – kérdeztem.

– Tartott a nyár. Úgy dolgoztunk, mint az ördögök. Lekaszáltuk, boglyába raktuk a szénát. Aztán megérett a cseresznye, Kosti meg én létrára kapaszkodtunk s szedtük, a két asszony meg nagy kosarakba rakta, s az öreg Becker bevitte Zwingenbergbe eladni. Aztán learattuk a rozsot. S persze mindig ott voltak az állatok is, amelyeket el kellett látni. Pirkadat előtt talpon voltunk s meg nem álltunk napnyugtáig. Az volt az érzésem, hogy Beckerné fölhagyott velem, mint reménytelen esettel; vigyázva, hogy meg ne sértsem, igyekeztem pár lépés távolságra tartani magamtól. Estére annyira elálmosodtam, hogy nem sokat tudtam már németet olvasni, a vacsora után hamar fölkerekedtem s mentem a padlásra aludni. Becker és Kosti többnyire lementek még a falubeli kocsmába, én azonban az igazak álmát aludtam már, mire Kosti visszaérkezett. A padláson meleg volt, s én meztelenül bújtam az ágyba.

Egy éjszaka valami felébresztett. Első pillanatra nem tudtam ki-
venni, mi az, félig aludtam még. Egy forró tenyér tapadt a szájamra s
arra eszméltem, hogy valaki mellém bújt az ágyba. Lefejtettem a ke-
zét magamról; ekkor egy száj nyomódott az enyémhez, két kar át-
ölelt, s éreztem, amint nekem feszül Beckerné dús melle.

– *Sei still* – suttogta. – Maradj csendben.

Szorosan hozzám bújt, forró, duzzadt ajakkal csókolta az arcomat,
keze ide-oda járt a testemen, lábát a lábamra fűzte.

Larry megállt itt. Én elvigyorodtam.

– Mit csinált aztán?

Roszállólag mosolygott rám. Még el is pirult egy kicsit.

– Mit csinálhattam? Hallottam, hogy Kosti hangosan szuszog ál-
mában a szomszéd ágyban. Ez a Józsefi helyzet egy kicsit mindig
nevetségesnek tűnt föl előttem. Mindössze huszonhárom éves vol-
tam. Nem csinálhattam botrányt, nem dobhattam ki. Nem akartam
megsérteni sem. Megtettem azt, amit várt tőlem.

Aztán kisurrant az ágyból és lábujjhegyen elment. Mondhatom,
megkönnyebbülten sóhajtottam föl. Tudja, alaposan megijedtem. „Az
istenit – mondtam magamban –, micsoda kockázat!” Valószínűnek
tartottam, hogy Becker részegen jött haza és kábult álomba süllyedt,
de egy ágyban alusznak, megtörténhet, hogy fölébred s akkor észre-
veszi, hogy a felesége nincs mellette. Aztán ott van Ellie. Mindig azt
mondja, hogy nem jó alvó. Ha véletlenül ébren volt, meghallhatta,
ahogy Beckerné lejött a lépcsőn s kiment a házból. Ekkor hirtelen az
eszembe vágódott valami. Mikor Beckerné mellettem feküdt, valami
fémes dolgot éreztem a bőrömön. Ügyet sem vettem rá, az ember
hasonló körülmények közt nem nagyon törődik az ilyesmivel, s ké-
sőbb se töprengtem rajta, hogy mi a fene lehetett. De most átvillant
rajtam. Az ágy szélén ültem gondolkozva s emésztve magam a kö-
vetkezmények miatt, de ez olyan megrázkódtatásként ért, hogy fel-
ugrottam. A fémdolog Ellie férjének azonossági táblája, amelyet a
csuklóján visel, s nem Beckerné volt az, aki mellém feküdt az ágyba,
hanem Ellie.

Hangosan felkacagtam. Nem lehetett megállani.

– Lehet, hogy magának mulatságos – mondta Larry. – Nekem nem
volt mulatságos.

– Ahogy most visszatekint a dologra, nem gondolja, hogy van bizonyos humoros elem az egészben?

Kelletlen mosoly villant föl az ajkán.

– Talán van. De roppant kínos egy helyzet volt. Nem tudtam, mi jön ki belőle. Ellie nem tetszett nekem. Rendkívül kellemetlen nőnek tartottam.

– De hogy keverhette össze egyiket a másikkal?

– Koromsötét volt. Egy szót se szólt, csak annyit, hogy fogjam be a számat. Mind a kettő nagydarab, izmos asszony. Úgy tudtam, hogy Beckerné szemet vetett rám. Az egy pillanatra sem jutott az eszembe, hogy Ellie a legkisebb figyelemre is méltasson. Folyton a férjére gondolt. Cigarettára gyújtottam s még egyszer átgondoltam a helyzetet, de minél inkább gondolkoztam rajta, annál kevésbé tetszett. Úgy tűnt föl, legokosabban teszem, ha odébbállok.

Sokat szidtam Kostit, amiért olyan nehéz volt felébreszteni. Mikor a bányában dolgoztunk, a lelkét is kiráztam, hogy idejében fölkeljen s el ne késsünk a munkáról. Most azonban hálás voltam, hogy úgy alszik, mint a bunda. Meggyújtottam a lámpámat, felöltöztem, a holmimat belegyűrtem a hátizsákba – az egész nem volt sok, alig került egy percbe – s karomat beleakasztottam a kantárba. Harisnyában mentem végig a padláson, a cipőmet csak a létra aljánál húztam föl. Elfújtam a lámpát. Sötét éjszaka volt, hold nélküli, de ismertem a járást az országúthoz; aztán a falu felé fordultam. Siettem, mert akartam jutni a falun, mielőtt még fölkelne és fennjárna valaki. Tizenkét mérföldnyire voltam csak Zwingenbergtól s mire hajnalodott, el is értem a várost. Sosem felejttem el ezt a gyaloglást. Csend volt, csak a lépéseim kopogtak az úton s néha egy-egy kakas kukorékolt valamelyik tanyán. Aztán az első szürke derengés, mikor még nem volt világos, de már egészen sötét sem, aztán a hajnal első sugara s a napkelte, mikor a madarak énekelni kezdtek, a friss, zöld vidék, erdők és mezők, a búzatáblák, melyek ezüstös-arany színben ragyogtak a beálló nap hideg fényében. Zwingenbergben ittam egy csésze kávézt zsömlyével, aztán elmentem a postára és táviratoztam az American Expressnek, hogy küldje el a ruháimat és a könyveimet Bonnba.

– Miért éppen Bonnba? – szakítottam félbe.

– Megtetszett nekem ez a város, mikor Rajna menti vándorlásunk közben útba ejtettük. Szerettem, ahogy a fény ragyogott a tetőkön és a folyón, öreg, szűk utcáit, villáit, kertjeit, gesztenyefás útjait és az egyetem rokokó épületeit. Ekkor ötlött föl bennem, hogy nem lenne rossz itt elidőzni egy kicsit. De úgy véltem, helyesebb, ha tisztességes külsővel mutatkozom ebben a városban, úgy néztem ki, mint valami csavargó, nem hiszem, hogy nagy bizalmat tudtam volna kelteni, ha szobát kérek egy panzióban. Elutaztam Frankfurtba, ahol vettem egy bőröndöt és néhány ruhadarabot. Összevissza egy évet töltöttem Bonnban.

– És látta valami hasznát annak a tapasztalatnak, amit a bányában szerzett és a tanyán?

– Hogyne – válaszolta Larry bólintva, mosolyogva.

De többet nem mondott s én ekkor már ismertem annyira, hogy tudtam, ha valamit el akar mondani, akkor elmondja, de ha nem, akkor hűvös-tréfásan visszaver minden kérdést, amelyet úgyis hiába való föltenni. Mert eszébe kell idéznem az olvasónak, hogy ő mind ezeket tíz évvel az események után mondta el nekem. Addig, míg újból kapcsolatba nem kerültem vele, fogalmam sem volt róla, hol van és mit csinál. Felőlem meg is halhatott. Ha nem ismerem Elliottot, aki folyton tudósított Isabel élete folyásáról s ezzel Larryt is eszembe juttatta, valószínűleg a létezéséről is megfeledkezem.

3

Isabel a Larryval való eljegyzés felbomlása utáni évben, június elején hozzáment Gray Maturinhoz. Elliottban, bár nagyon nem szívesen hagyta ott Párizst a szezon indulásakor, amikor egy csomó nagyszerű vendégséget el kellett mulasztania, győzött a családi érzés, elvégre mégsem hanyagolhatott el valamit, ami társadalmi kötelesség is volt. Isabel fivérei nem hagyhatták el távoli állomáshelyüket, úgyhogy neki kellett megtennie az unalmas utat Chicagóig, hogy férjhez adja az unokahúgát. Eszébe jutott, hogy a francia arisztokraták teljes díszben vonultak a guillotine alá, ő is elment Londonba, ahol csináltatott egy új zsakettet, egy galambszürke kétsoros mellényt s egy selyemkalapot. Mikor visszajött Párizsba, elhívott, hogy nézzem meg a holmikát. Fölzaklatott lelkiállapotban találtam, mert az a szürke gyöngy, amit a nyakkendőjébe szokott tűzni, sehogy sem hatott azon a világosszürke nyakravalón, amelyet mint az ünnepi alkalomhoz illőt, kiválasztott. Én a smaragd-gyémánt nyakkendőűjét ajánlottam.

– Ha vendég lennék... akkor igen – mondotta. – De abban a szerepben, amelyet én töltök be, *érzem*, hogy a gyöngy megfelelőbb.

A házassággal nagyon meg volt elégedve, hiszen teljesen meggyezett az ő tisztességről alkotott fogalmaival, s olyan kenetesen emlékezett meg róla, ahogy csak egy özvegy hercegné beszélhet arról, hogy milyen illendő frigyre lépett a La Rochefoucauld család egyik sarjadéka az egyik Montmorency-lánnyal. Megelégedésének látható jeleként nászajándéku, költséget nem kímélve, egy Nattier-arcképet vitt magával, mely egy francia hercegnőt ábrázolt.

Kiderült, hogy Henry Maturin házat vett a fiataloknak az Astor Streeten, úgyhogy egészen közel lesznek Mrs. Bradleyhez, s nem túl messze az ő Lake Shore Drive-i palotájától sem. Szerencsés véletlen folytán, melyben gyaníthatólag az ügyes Elliott is ludas volt, Gregory Brabazon éppen Chicagóban tartózkodott, amikor a vétel megtörtént, s a díszítéssel őt bízták meg. Mikor Elliott visszajött Európába, a párizsi szezonra csak legyintett, egyenesen Londonba tar-

tott s hozta az eredményről a fényképeket. Gregory Brabazon hajtott az okos szóra. A szalonban és az ebédlőben minden II. György-korabeli volt, s pompásan festett. A könyvtárat, mely Gray barlangja lesz, a müncheni Amalienburg-palota egyik szobája ihlette, s ez is tökéletesen hatott, csak könyveket nem lehetett benne elhelyezni. A hálósobában, melyet Gregory tervezett a fiatal amerikai pár számára, a kettős ágytól eltekintve, a Madame de Pompadour látogató XV. Lajos is otthonosan érezhette volna magát, a fürdőszobán viszont szeme-szája elállt volna; csupa üveg – a falak, a mennyezet, a kád – s a falakon ezüstthalak kígyóztak nagy bőségben aranylevelű vízínövények közt.

– Természetesen kicsiny házikó – mondta Elliott –, de Henry elárulta nekem, hogy a berendezés százezer dollárjába került. Sokaknak valóságos vagyon.

A szertartás olyan pompával ment végbe, amilyent a püspöki egyház csak ki tud fejteni.

– Persze nem hasonlítható egy Notre-Dame-beli esküvőhöz – mondta elégületen –, de protestáns esküvőnek nagyon stílusos volt.

A sajtó nagyon rendesen viselkedett s Elliott hanyagul az orrom elé tolta a lapkivágatokat. Fényképeket mutatott Isabelről, aki egy kicsit telten, de rendkívül csinosan hatott menyasszonyi ruhájában, Grayről, aki megtermett, de szépformájú férfi volt e képeken, egy kis sé talán túlságosan magabiztos az ünnepélyes ruhában. Volt egy csoportkép a fiatal párról a koszorúslányokkal, egy másik kép Mrs. Bradleyvel, aki pompázatos ruhát viselt és Elliott-tal, aki olyan kecsesen tartotta kezében új köcsögkalapját, ahogy más nem tudta tartani. Megkérdeztem tőle, hogy van Mrs. Bradley.

– Nagyon lefogyott s nekem nem tetszik a színe sem, de egyébként elég jól van. Persze nagy strapa volt ez neki, de most már túl van rajta és kipihenheti magát.

Egy év múlva Isabel leánygyermeket hozott a világra, akinek, a pillanatnyi divat szerint, a Joan nevet adta; aztán újabb két év múlva másik lánya született, akit, az akkori divat szerint, Priscilla névre kereszteltek.

Henry Maturin egyik üzlettársa meghalt, a másik kettő pedig bizonyos nyomás hatására visszavonult, úgyhogy az ő egyedüli tulajdo-

nába ment át a vállalat, amely fölött mindig zsarnoki ellenőrzést gyakorolt. Most megvalósította azt a tervet, amelyet régóta melengetett lelkében, s maga mellé vette Gray-t társnak. A vállalkozásnak nem volt még ilyen virágzó korszaka.

– Annyi pénzt keresnek, hogy ki sem látszanak belőle – mondta Elliott. – Képzeld, Gray, huszonöt éves létére ötvenezeret keres évente, s ez még csak a kezdet. Amerika erőforrásai kimeríthetetlenek. Nem valami hirtelen föllendülés ez, hanem egy hatalmas ország természetes fejlődése.

Mellét szokatlan hazafiúi lelkesedés dagasztotta.

– Henry Maturin nem él örökké, magas s vérnyomása, tudja, s mire Gray eléri negyvenedik évét, húszmillió dollárja lesz. Fejedelmi, barátocskám, fejedelmi.

Elliott elég rendszeresen levelezett a nővérével, s ahogy múltak az évek, időnként velem is tudatta, amit a nővére írt. Gray és Isabel igen boldogan éltek, a kislányok édesek voltak. Olyan életmódot folytattak, amelyről Elliott örömet elismerte, hogy rendkívül elegáns; pazar vendégségeket csaptak, pazar vendégségekbe jártak; elégedetten mondotta nekem, hogy Isabel meg Gray három hónapban ha egyszer vacsoráznak magukban. Ezt a vidám forgatagot Mrs. Maturin halála akasztotta meg, ő volt az a sápadt, előkelő hölgy, akit Henry Maturin az összeköttetései miatt vett el, mikor a szerencsését kezdte kovácsolni abban a városban, hová az apja még vidéki tuskóként érkezett. Az asszony emléke iránti tiszteletből a fiatal pár egy éven át sohasem hívott vacsorára hatnál több vendéget.

– Nekem mindig az volt a véleményem, hogy nyolc az eszményi szám – mondotta Elliott, aki szerette derűsebb oldalukról nézni a dolgokat. – Elég meghitt ahhoz, hogy általános beszélgetés alakulhasson ki, viszont elég nagy ahhoz, hogy társaságnak számítsen.

Gray csodálatosan bőkezűnek mutatkozott a feleségével szemben. Első gyermekük születésekor gyémántgyűrűt ajándékozott neki, a második születésekor cobolybundát. Elfoglaltsága nem nagyon engedte meg, hogy elszakadjon Chicagótól, de ha némi szabadidőhöz jutott, apjának tekintélyes marvini házát keresték föl. Henry semmit sem tudott megtagadni fiától, akiért rajongott, s egyik karácsonyra

egy ültetvénnel lepte meg Dél-Karolinában, ahová évenként leme-
hettek kéthetes kacsavadászatra.

– A mi üzletfejedelmeink természetesen megfelelnek az olasz re-
neszánsz nagy művészetpártolóinak, akik szintén üzletelésből sze-
rezték vagyonukat. A Mediciek például. Két francia király össze tudta
egyeztetni a büszkeségével, hogy e kitűnő családból házasodjék s
én látom a jövőt, mikor Európa koronás fői a dollárhercegnők kegyei-
ért versengenek. Hogy is mondta Shelley? „Az aranyélet visszatér, /
Nagy kor köszönt reánk.”

Henry Maturin hosszú évek óta gondozta Mrs. Bradley és Elliott
befektetéseit, akik méltán bíztak meg az ítéletében. Sohasem bo-
csátkozott spekulációba, pénzüket biztos részvényekbe fektette, de
kiderült, hogy a jelentős értékemelkedés folytán viszonylag szerény
vagyonuk oly mértékben növekedett, ami meglepte és ugyanakkor
gyönyörűséggel töltötte el őket. Elliott elárulta nekem, hogy 1926-
ban csaknem kétszer olyan gazdag volt, mint 1918-ban, anélkül,
hogy a kisujját megmozdította volna. Hatvanöt éves volt, haja szür-
ke, arca barázdált, szeme alja táskás, de remekül viselte korát. Kar-
csúbb volt és egyenesebb tartású, mint valaha, mindig tartózkodóan
öltözködött és sokat adott a külsejére. Elhatározta, hogy mindaddig
nem adja be a derekát a romboló időnek, míg a legjobb londoni sza-
bónál csináltathatja ruháit, míg saját házi borbély a fésűli és borotvál-
ja, míg reggelenként eljön hozzá a masszőr és elegáns testét kar-
bantartja. Rég elfelejtette már, hogy valaha egészen az üzletelésig
lealjasodott, s anélkül, hogy szóval kimondta volna – nem lévén
olyan ostoba, hogy hazudjék, mikor úgymint rájönnének –, szívesen
sejtette, hogy fiatalkorában diplomáciai szolgálatot teljesített. Meg
kell viszont hagynom: ha alkalmam nyílt volna valaha egy nagykövet
arcképét megrajzolni, habozás nélkül mintáztam volna Elliotttól.

De a dolgok megváltoztak. Azok az előkelő hölgyek, akik Elliottot
pályáján segítették, ha egyáltalán éltek még, alaposan megöreged-
tek. Az angol mágnásnék, elvesztvén férjüket, kénytelenek voltak
birtokukat átengedni a menyüknek s visszavonultak cheltenhami vil-
lájukba vagy Regent Park-i szerény házukba. Stafford House-ból
múzeum lett, Curzon House-ba egy szervezet telepedett, Devons-
hire House-t eladásra kínálták. A jacht, amelyen Elliott Cowesba

szokott járni, gazdát cserélt. A színházak divatos kedvencei nem tudtak már mit kezdeni az öreg Elliott-tal. Unalmasnak, nevetségességnek találták. Még mindig szívesen jártak gondosan megszervezett ebédjeire a Claridge-ba, de volt annyi esze, hogy tudja: nem annyira őmiatta van ez, mint inkább egymás kedvéért. Már nem válogatható kedvére a meghívók között, melyek valamikor elborították az íróasztalát, s gyakrabban megtörtént, mint be merte volna vallani, hogy egyedül vacsorázott az üres lakásban.

Magas rangú hölgyek Angliában, ha valamely botrány miatt bezárulnak előttük a jó társaság ajtóit, egyszeriben érdeklődni kezdenek a művészet iránt, festőkkel, írókkal, muzsikussal veszik körül magukat. Elliott azonban sokkal büszkébb volt annál, hogy így megalázkodjék.

– Az örökösödési adók és a háborús nyereszkesedők tönkretették az angol társadalmat – mondotta. – Az emberek már nem törődnek velem, hogy kit ismernek. Még vannak szabói, cipészei és kalaposai Londonnak, s bizonyára lesznek is, míg élek, de ha ők kihalnak, vége. Kedves barátom, tudja maga azt, hogy St. Earthéknél női személyzet szolgál föl az asztalnál?

Ezt akkor mondta, mikor egy ebédre jöttünk el, Carlton House Terrace-ről, ahol szerencsétlen esemény történt. Nemes házigazdánk közismert képgyűjteménye volt s egy fiatal amerikai, név szerint Paul Barton, abbéli vágyát fejezte ki, hogy szeretné megnézni a képeket.

– Egy Tizianójuk is van, ugyebár?

– Csak volt. Most Amerikában lóg. Egy öreg zsidó szép summát kínált érte, mi éppen rettentő pénzsűkében voltunk, s a gondnokom eladta.

Észrevettem, hogy Elliott mérges pillantást vet a kedélyes márkira, s rádöbben, hogy csak ő maga lehetett az, aki a képet megvette. Dühbe gurult, hogy őt, aki Virginiában született s a Függetlenségi Nyilatkozat egyik aláírójának a leszármazottja volt, így emlegetik. Soha életében nem érte ekkora sértés. S ami még súlyosbította a dolgot: Paul Bartont teljes szívéből utálta. Ez a fiatalember röviddel a háború után tűnt föl Londonban. Huszonhárom éves volt, szőke, igen jóképű, elbájoló, remek táncos és egész vagyonos. Ajánlólevéllel je-

lentkezett Elliottnál, aki a nála szokásos jószívúséggel több ismerősének bemutatta. De ezzel nem érte be, hanem néhány értékes tanáccsal is szolgált arra nézve, hogyan viselkedjék. Visszanyúlva saját tapasztalataihoz, elárulta, hogyan egyengetheti egy ismeretlen az útját a társadalomban, ha apró szívességeket tesz idős hölgyeknek, s engedelmesen meghallgatja az előkelő urakat, bármily unalmasak is.

De ez a világ, amelybe most Paul Barton belépett, különbözött attól, amelybe Elliott Templeton egy emberöltővel korábban oly makacsul dolgozta bele magát. Szórakozásra hajlamos világnak bizonyult. Paul Barton jókedvével, kellemes külsejével, lenyűgöző modorával pár hét alatt elérte azt, amit Elliott csak évekig tartó szorgalommal és elszántsággal. Hamarosan nélkülözni tudta Elliott segítségét, amit nem nagyon igyekezett leplezni. Mikor találkoztak, kedves volt hozzá, de valahogy úgy félvállról, ami mélyen sértette az öreget. Elliott senkit sem azért hívott meg, mert szerette, hanem mert emelte az összejövetel fényét, s mivel Paul Barton népszerűségnek örvendett, továbbra is meghívta hetenkénti ebédjeire. De a sikerdús fiatalember általában el volt foglalva s kétszer már lemondta Elliott meghívását az utolsó pillanatban. Elliott, aki maga is sokszor csinált ilyesmit, jól tudta, hogy közben csábítóbb meghívást kapott.

– Nem kívánom, hogy elhiggye – mondta Elliott füstölögve –, de színtiszta igazság, ha újabban találkozunk, ő gyámolít engem. EN-GEM. Tiziano. Tiziano – sziszegte. – Ha a szemét kiszúrná, akkor sem ismerne fel egy Tizianót.

Nem láttam még ilyen felindultnak Elliottot. Úgy sejtettem, az gersztette föl dühét, hogy hite szerint Paul Barton rosszakaratból kérdezősködött a kép után, valahogy tudomására jutván, hogy Elliott vette meg s bizonyára szép kis történetet kohol az ő bőrére a nemes lord válaszából.

– Pizkos kis sznob, semmi más, s ha van valami a világon, amit utálok és megvetek, az a sznobság. Nélkülem sehol sem tartana. Hinné-e, hogy az apja irodabútorokat csinál. Irodabútorokat. – Sorvasztó gyűlöletet öntött ebbe a szóba. – S mikor elmondom az embereknek, hogy ez az alak Amerikában egyszerűen nem létezik, s hogy a származása már nem lehetne alacsonyabb, mintha ügyet

sem vetnének minderre. Higgye el, kedves barátom, az angol társadalom dögvővason van.

De Franciaországot sem találta Elliott sokkal jobbnak. Ifjúságának előkelő hölgyei, ha éltek egyáltalán, bridzsezésre – gyűlölte ezt a játékot –, ájtatoskodásra és unokáik nevelésére adták a fejüket. Gyárosok, argentínaiak, chileiek, férjüktől külön élő vagy elvált amerikai nők lakták a mágnások méltóságteljes palotáit, s ragyogó fogadásokat tartottak, de estéyeiken Elliottnak, nem kis zavarára, politikusokkal kellett találkoznia, akik közönséges kiejtéssel beszéltek franciául, újságírókkal, kiknek szárnalmas volt a társasági modoruk, sőt színészekkel is. Hercegi családok ivadékai nem szégyelltek boltoslányokat feleségül venni. Kétségtelen, hogy Párizs vígnak mutatkozott, de milyen olcsó vidámság volt ez! A fiatalok, akik a vad gyönyörhajhászatnak szentelték magukat, abban lelték örömüket, hogy vándoroltak egyik füllelt kis lokálból a másikba, százfrankos pezsgőt ittak s a csőcselék-emberek közt szorongva táncoltak hajnali ötíg. A füsttől, a hőségtől, a zajtól Elliottnak megfájdult a feje. Ez nem az a Párizs volt, amelyet ő harminc évvel ezelőtt lelki hazájának elfogadott. Ez nem az a Párizs volt, ahová a jó amerikaiak jutnak haláluk után.

4

De Elliottnak előérzete támadt. Valami belső figyelmeztetés azt súgta neki, hogy a Riviéra nemsokára ismét az előkelő és divatos emberek tartózkodási helye lesz. Jól ismerte a partvidéket, gyakran töltött egy-két napot Monte-Carlóban, a Hotel de Paris-ban, amint hazafelé tartott Rómából, hová a pápai udvar körüli kötelességei szólították, vagy Cannes-ban, egyik-másik barátja villájában. Ez azonban télen történt, legutóbb viszont olyan híreket hallott, hogy a vidék mint nyaralóhely is kezd divatba jönni. A nagy szállók nyitva maradtak; nyári vendégeik névsorát közölte a Paris Herald társasági rovata, s Elliott jólesőleg olvasta az ismerős neveket.

– A világ túl sokat jelentett nekem – mondotta. – Most olyan életkorba lépek, amelyben már a természet szépségeit fogom élvezni.

A megjegyzés homályosnak tűnhet. Valójában nem az. Elliott mindig úgy érezte, hogy a természet útjában áll a társadalmi életnek s nem sok türelme volt az olyan emberekhez, akik fáradságot nem kímélve, elmentek megnézni egy tavat vagy hegyet, mikor egy regence-fiókosszekrény vagy egy Watteau-festmény díszlett az orruk előtt. Ekkor már tekintélyes mennyiségű költenivaló pénze volt. Henry Maturin, fia sürgetésére s feldühödve tőzsdéző barátai láttán, akik egyik napról a másikra vagyonokat szereztek, végül behódolt az eseményeknek s fokról fokra feladva régi konzervativizmusát, belátta, hogy neki is úsznia kell az árral. Megírta Elliottnak, hogy erősebben ellenzi a hazardírozást, mint valaha, itt azonban szó sincs hazardjátékról, hanem csupán megerősödött hazája kimeríthetetlen erőtartalékaiba vetett hite. Optimizmusa a józan meggondoláson alapszik. Szerinte semmi sem gátolhatja meg Amerika fejlődését. Azzal fejezte be, hogy kedvező áron vásárolt néhány biztos részvényt az ő kedves Louisa Bradleyjének és örömmel jelentheti Elliottnak, hogy Louisa máris húszezer dollár haszonra tett szert. Végül pedig, ha Elliott akar egy kis pénzt és felhatalmazza őt, hogy belátása szerint cselekedjék, egész biztos, nem fogja megbánni. Elliott, aki szívesen használt elcsépelet fordulatokat, megjegyezte, hogy ő mindennek ellen tud állni,

csak a kísértésnek nem; aminek az lett a következménye, hogy ettől kezdve nem a társasági híreket lapozta föl elsőnek, mikor a reggeli-jével behozták a Heraldot, hanem a tőzsdei közleményeket. Henry Maturin olyan sikeresen dolgozott az érdekében, hogy Elliott egyszerre csak azon vette magát észre, hogy ötvenezer dollárnyi takaros vagyona van, amelyért a kisujját sem mozdította meg.

Elhatározta, hogy él ezzel a haszonnal és vásárol egy házat a Riviérán. Antibes-t választotta ki menedékhelynek, ahová a világ elől elvonulhat, amely stratégiaileg helyezkedett el Cannes és Monte-Carlo között, mind a kettőből kényelmesen meg lehetett közelíteni; azt azonban már nem tudom megmondani, hogy a Gondviselés vagy saját biztos ösztöne vezette-e erre a helyre, mely nemsokára divatos központ lett. Egy kertes villában lakni olyan közönségesnek tűnt a szemében, hogy kényes ízlése fellázadt ellene; vásárolt hát két tengerre néző házat a régi városrészben, egyé alakíttatta, központi fűtést vezetett be, fürdőszobákról, egészségügyi berendezésről gondoskodott, amit az amerikai példa erőszakolt rá a nyakas kontinensre. Akkor dühöngött javában a patinaláz, tehát régi provence-i bútorokkal tömte meg a szobákat, melyek kellőleg patinásak voltak, de finoman a modernségnek is áldozott, modern bútorokkal. Még most sem volt hajlandó elismerni olyan festőket, mint Picasso és Braque – „borzalom, kedves barátom, borzalom” –, akik körül néhány lelkes tévelygő akkora zajt csapott, de annyi idő után végtére úgy érezte, hogy az impresszionistákra mégis kiterjesztheti pártfogását s néhány igen szép képet akasztott a falára. Emlékszem egy Monet-ra, mely evezősokeket ábrázolt egy folyón, egy Pissarróra: Szajna-part híddal, egy tahitii tájképre Gauguin-tól és egy bájos Renoir-ra: fiatal lány profilból, hosszú, szőke haja a hátára omlik. A ház, mikor elkészült, frissnek, vidámnak tűnt, szokatlannak és egyszerűnek, amely egyszerűségről tudta az ember, hogy igen sokba került.

És megkezdődött Elliott életének legragyogóbb szakasza. Párizsból elhozatta kitűnő szakácsát s csakhamar mindenki elismerte, hogy neki van a legjobb konyhája az egész Riviérán. A lakáj és ajtónálló fehér ruhát kapott arany vállszalaggal. Pompázatos vendégségeket rendezett, amelyek sohasem lépték túl a jó ízlés határát. A Földközi-tenger partvidéke Európa különböző részeiből uralkodókkal

népesedett be: némelyeket az éghajlat csábított, mások száműzetésüket töltötték itt, ismét másoknak botrányos múltjuk vagy méltatlan házasságuk miatt volt kényelmesebb, ha idegenben élnek. Voltak itt Romanovok Oroszországból, Habsburgok Ausztriából, Bourbonok Spanyolországból, a két Szicíliából és Pármából; voltak hercegek a windsori házból és hercegek a bragangai házból; voltak királyi felségek Svédországból és királyi felségek Görögországból: Elliott vendégül látta őket. Voltak nem királyi nagyhercegek és nagyhercegnők, hercegek és hercegnők, márkik és márkinők Ausztriából, Olaszországból, Spanyolországból, Oroszországból és Belgiumból: Elliott vendégül látta őket. Télen a svéd király és a dán király időzött a tengerparton, hébe-hóba Alfonz spanyol király tett egy sietős látogatást: Elliott megvendégelte őket. Sohasem szüntem meg csodálni, ahogyan kecses udvariassággal hajlongott e magasztos személyiségek előtt, ugyanakkor meg tudta őrizni ama ország polgárának a független méltóságát is, ahol – mint mondják – mindenki egyformának születik.

Néhány évi utazgatás után magam is vettem egy házat a Cap Ferraton, s így gyakran találkoztam Elliott-tal. Annyira kegyeibe fogadott, hogy olykor legpompásabb vacsoráira meghívott.

– Jöjjön el a kedvemért, kedves barátom – mondotta. – Persze én éppolyan jól tudom, mint maga, hogy ezek a királyi személyiségek tönkreteszik az estélyt. De mások szeretnek találkozni velük, s azt hiszem, az ember önmagának tartozik azzal, hogy némi figyelmet mutasson e szegény halandók irányában. Bár, Isten a tudója, nem érdemlik meg. A világ leghálátlanabb népsége; felhasználják az embert s ha többé nincs szükségük rád, eldobnak, mint egy kopott inget. Számtalan szívességet elfogadnak, de egy szalmaszálat sem tesznek keresztbe, ha viszonzásról van szó.

Elliott nagy gondot fordított rá, hogy jó viszonyban legyen a helyi hatalmasokkal; a körzet elöljárója s az egyházmegye püspöke főplébánosával együtt gyakran megtisztelte az asztalát. A püspök lovasági tiszt volt, mielőtt az Egyház szolgálatába lépett s a háborúban egy ezredet vezényelt. Vörös, kövéres ember, aki a kaszárnyák nyers, szókimondó modorát mímelte s komor, halotthalvány plébánosa folyton tükön ült, hogy botrányosan el találja szólani magát. Míg fe-

lettese kedvenc történeteit mondta, ő kicsinylőleg mosolygott. De a püspök figyelemreméltó hozzáértéssel vezette egyházmegyéjét s a szószékből legalább olyan hatásosan tudott prédikálni, mint amilyen szórakoztatóan tréfálkozott az ebédlőasztalnál. Becsülte Elliottot az Egyházzal szemben tanúsított kegyes nagylelkűségéért, s tetszett neki barátságos modora és remek étele, amivel szolgált. Ketten jól összebarátkoztak. Elliott így azzal hízeleghetett magának, hogy a lehető legjobban jön ki mind a két világgal, s ha szabad ezt mondanom, sikerül kielégítően elrendezni a viszonyát Istennel és Mammonnal.

Elliott büszke volt a házára s nagyon szerette volna megmutatni a nővérének; mindig érzett valami tartózkodást nővére vele szemben tanúsított elismerésében, szerette volna, ha saját szemével látja, milyen stílusban él ő most s kikkel barátkozik. Így válaszolhatna hatásosan nővére minden bizalmatlanságára. Kénytelen lenne elismerni, hogy jól csinálta a dolgát, írt neki s hívta, hogy jöjjön át Isabellel és Grayvel, lakást persze nem tud adni nekik, annyi helye nincs, de vendégeiként a közeli Hotel du Capban lakhatnának. Mrs. Bradley azt válaszolta, hogy elmúltak azok az idők, mikor ő utazgathatott, egészségi állapota meglehetősen gyenge, s úgy érzi, jobb otthon maradnia. Egyébként is Graynek lehetetlen elhagyni Chicagót, az üzleti élet föllendült, rengeteg pénzt keres és helyben kell maradnia. Elliottot gyöngéd szálak fűzték a nővéréhez, s a levél megijesztette. Írt Isabelnek, aki azt táviratozta vissza, hogy a mamája ugyan nincsen egészen jól, s hetenként egy napra ágyban kell maradnia, de azért mégsem fenyegeti közvetlen veszély s ha vigyáznak rá, még sokáig élélhet; Graynek viszont pihenésre van szüksége s miután az apja az ő távollétében úgyis utána tud nézni a dolgoknak, nyugodtan szakíthat magának szabadságot, úgyhogy nem ezen, hanem a következő nyáron ő és Gray átjönnek Európába.

1929. október 23-án a New York-i tőzsdén beütött a krach.

5

Én Londonban tartózkodtam ekkor s Angliában eleinte nem fogtuk föl, milyen súlyos a helyzet és milyen nyomasztóak lesznek a következményei. A magam részéről, bár bosszantott, hogy jelentős összeget veszítettem, főként értékpapírprofitban állott a veszteségem, s mikor a por eloszlott, kiderült, hogy készpénz dolgában nem lettem sokkal szegényebb. Tudtam, hogy Elliott erősen tőzsdézik s félttem, hogy alaposan pórul járt, de nem találkoztam vele egészen karácsonyig, mikor mind a ketten visszamentünk a Riviérára. Akkor tudtam meg tőle, hogy Henry Maturin meghalt, Gray pedig tönkrement.

Nem nagyon értek az üzleti ügyekhez, ezért igen valószínű, hogy az eseményekről való beszámolómban, amelyben Elliottra támaszkodom, zavarosnak fog tűnni. Amennyire megértettem, a katasztrófa, amely a céget érte, részben Henry Maturin önfejűségének, részben pedig Gray kapkodásának volt köszönhető. Henry Maturin eleinte nem akarta tudomásul venni, hogy a krach komoly, elhitette magával, hogy az egész a New York-i tőzsdések cselfogása, amellyel át akarják ejteni vidéki társaikat, s összeszorított foggal önteni kezdte a pénzt a tőzsdére. Dühöngve szidta a chicagói ügynököket, amiért eltűrik, hogy azok a New York-i gazemberek legázolják őket. Mindig büszke volt arra, hogy kisebb ügyfelei, kötött jövedelmű özvegyek, nyugdíjas hivatalnokok és hasonlók, sosem vesztek egy fillért sem, ha megfogadták a tanácsát, s most ahelyett, hogy elnézte volna a veszteségüket, saját zsebéből fizette ki őket. Kijelentette, hogy inkább tönkremegy s majd szerez másik vagyont, de nem tudna emelt fővel járni, ha ezek a kisemberek, akik megbíztak benne, mindenüket elvesztenék. Azt hitte, nagylelkűen jár el, pedig csak hiú volt. Hatalmas vagyona szétolvadt, s egy éjszaka szívrohamot kapott. Hatvan egynéhány éves volt, mindig sokat dolgozott, sokat kártyázott, rengeteget evett és jócskán ivott. Pár órás tusa után trombózisban meghalt.

Graynek egyedül kellett megbirkóznia a helyzettel. Úgy melleleg spekulálni próbált, persze az apja tapasztalata nélkül, s a legna-

gyobb nehézségbe jutott. Nem sikerült magát kivágnia a csávából. A bankok nem adtak neki kölcsönt; öregebb tőzsdések azt mondták, nincs más hátra, mint beadni a kulcsot. A történet hátralevő része nem egész világos előttem. Nem tudta teljesíteni a kötelezettségeit és, ha jól értem, kimondták rá, hogy csődbe ment. A házát már korábban elzálogosította s most örült, hogy átengedheti a hitelezőinek. Apjának Lake Shore Drive-i házát és a marvini házat eladta, ahogy vették. Isabel áruba bocsátotta az ékszereit: mindössze a dél-karolinai ültetvényük maradt meg, amely Isabel nevéen volt s amelyre nem találtak vevőt. Gray leszerepelt.

– És maga, Elliott? – kérdeztem.

– Ó, én nem panaszkodom – felelte vidáman. – Isten vigyáz a gyámoltalanokra.

Nem kérdezősködtem tovább, semmi közöm sem lévén anyagi ügyeihez, de gyanítottam, hogy hozzánk hasonlóan, ő sem úszta meg szárazon.

A pangás egyelőre nem nagyon érezte hatását a Riviérán. Halottam egy-két emberről, aki sokat veszített, számos villa zárva maradt télire és többet eladásra kínáltak. A szállók távolról sem teltek meg, s a monte-carlói Casino a szezon gyengeségéről panaszkodott. De nem telt két évbe sem s a hatás ugyancsak mutatkozott. Egy ingatlanügynöktől ekkor azt hallottam, hogy a part mentén, amely Toulontól az olasz határig húzódik, negyvennyolcezer kisebb-nagyobb ingatlan van eladó. A kaszinórészvények lezuhantak. A nagy szállodák leszállították az árakat, persze teljesen hiába. Csak azokat az idegeneket lehetett már látni, akik világéletükben olyan szegények voltak, hogy szegényebbek már nem lehettek, s akik egy fillért sem költöttek, mert nem volt fillérjük, amit elköltsenek. A kereskedők kétségbe voltak esve. Elliott azonban sem le nem építette a személyzetét, sem bérüket nem csökkentette, mint olyan sokan. Továbbra is válogatott ételekkel, a legfinomabb borokkal kedveskedett királyi és főrangú vendégeinek. Vett egy hatalmas új gépkocsit, amelyet Amerikából hozatott s amely után súlyos vámot kellett fizetnie. Bőkezűen adakozott arra a jótékonyági akcióra, amelyet a püspök a munkanélküli családok ingyen étkeztetésére szervezett. Valóban úgy

élt, mintha sosem lett volna válság s a fél világ nem tántorgott volna következményeitől.

Az okára véletlenül jöttem rá: Elliott ekkoriban már nem járt át Angliába, mindössze két hetet töltött ott évenként, mikor ruhákat vásárolt, de három őszi hónapra, valamint május-júniusra párizsi lakásába tette át szállását, mert ebben az időben a barátai nem tartózkodtak a Riviérán. A nyarat viszont szívesen töltötte itt, részint a fürdés miatt, de véleményem szerint főként azért, mert a hőség alkalmat adott neki, hogy kiélje öltözködési szeszélyét, amelyben illemérzéke egyébként meggátolta. Nyáron meglepő színű nadrágot viselt, pirosat, kéket, zöldet vagy sárgát, hozzá elütő színű inget, mályvaszínűt, lilát, rőtet vagy tarkát, s az elismerést, melyet öltözéke kivívott, egy színésznő kicsinylő bájoskodásával fogadta, akinek azzal bókolunk, hogy új szerepében isteni volt.

Tavasszal Cap Ferratba való visszautaztomban egy napot Párizsban töltöttem, s kértem Elliottot, hogy ebédeljünk együtt. A Ritz-bárban találkoztunk, amelyet most nem töltöttek meg a szórakozni vágyó amerikai diákok s amely olyan elhagyatott volt, mint a drámaíró a bukás utáni estén. Megittunk egy koktélt – Elliott végül is kibékült ezzel az óceánon túli szokással – s megrendeltük az ebédet. Mikor befejeztük, azt indítványozta, nézzünk szét a régiségboltok körül s én, bár hangsúlyoztam, hogy nincs költenivaló pénzem, örömet tartottam vele. A Place Vendôme-on mentünk át s ő megkérdezte, bejönnék-e vele egy percre Charvet-hez, ahol rendelt egy-két dolgot, s szeretné tudni, kész vannak-e. Kiderült, hogy néhány inget és alsónadrágot csináltatott s behímezte nevének kezdőbetűit. Az ingek még nem készültek el, de az alsónadrágok már ott voltak, s a segéd megkérdezte Elliottot, óhajtja-e megnézni őket.

– Szeretném – mondta, s mikor a segéd elment a holmiért, hozzáfűzte: – Minta után csináltattam.

Előhozták a nadrágokat, de az én szememben – leszámítva, hogy selyemből készültek – éppen olyannak tűntek, mint azok, amelyeneket gyakran vettem magamnak Macynél. Valami azonban megragadta a figyelmemet: az egymásba fonódó E. T. betűk fölött grófi korona díszlett. Nem szóltam egy szót se.

– Nagyon rendes, nagyon rendes – mondotta Elliott. – Ha az ingek is kész lesznek, küldjék majd el.

Kijöttünk a boltból s Elliott közben mosolyogva fordult felém.

– Észrevette a koronát? Az igazat megvallva, egészen megfeledkeztem róla, mikor behívtam magát Charvethez. Azt hiszem, még nem adódott alkalmam elmondani magának, hogy Őszentsége kegyeskedett fölüjírtani kitüntetésképpen régi családi címemet.

– Micsodát? – kérdeztem, kizökkenve az udvarias hallgatásból.

Elliott rosszallóan vonta föl a szemöldökét.

– Maga nem tudta? Anyai ágon Lauria gróftól származom, aki II. Fülöp kíséretében jött át Angliába, s Mária királynő egyik udvarhölgyét vette feleségül.

– Régi ismerősünket, Véres Máriát gondolja?

– Igen, azt hiszem, így hívják az eretnekek – válaszolta Elliott ridegen. – Gondolom, azt sem mondtam még magának, hogy 1929 szeptemberében Rómában voltam. Rühelltem odamenni, mert Róma teljesen üres ilyenkor, de az volt a szerencsém, hogy kötelességutadásom felülkerekedett világias élvezetvagyamon. Vatikáni barátaim figyelmeztettek, hogy közeledik az összeomlás, és melegen ajánlották, adjak túl minden amerikai kötvényemen. A katolikus egyház húsz évszázados tapasztalattal rendelkezik, tehát egy pillanatig sem tétováztam. Távíratoltam Henry Maturinnak, hogy adjon el mindent és vásároljon rajta aranyat; megtávíratoltam Louisának is, hogy tegyen ugyanígy. Henry visszatávíratozott, hogy megőrültem? s közölte, hogy nem csinál semmit, amíg meg nem ismétlem az utasításomat. Azonnal távíratoltam a leghatározottabb hangon, hogy hajtsa végre a rendelkezésemet és táviratilag értesítsen róla. Szegény Louisa nem fogadta meg a tanácsomat, meg is itta alaposan a levét.

– Szóval, mikor beütött a krach, maga nyeregből nézte.

– Nem tudom, miért él ezzel az amerikanizmussal, kedves barátom, de elég pontosan kifejezi a helyzetemet. Semmit sem vesztettem; sőt, mondhatni, hogy szép kis summára tettem szert. Később vissza tudtam vásárolni a kötvényeimet eredeti áruk töredékéért, s miután az egészet annak köszönhettem, amit csak a Gondviselés közvetlen beavatkozásának nevezhetek, úgy láttam helyesnek és illőnek, ha én is adok valamit cserébe a Gondviselésnek.

– Hát azt meg hogyan csinálta?

– Ide hallgasson; biztosan tudja, hogy a Duce nagy területeket hódított el a Pontini-mocsaraktól. Közölték velem, hogy Őszentségének igen nagy gondot okoz, hogy a telepeseeknek nincs istentiszteleti helyük. Úgyhogy, egy szó mint száz, emeltettem egy kis román templomot, pontosan olyant, amelyet Provence-ban láttam, tökéleteset a legapróbb részletekig, amely, ki merem mondani, valóságos drágakő. Szent Mártonnak van ajánlva, mert olyan szerencsém volt, hogy találtam egy régi üvegfestményes ablakot, amely Szent Mártont ábrázolja, amint éppen kettévágja a köpenyét s az egyik felét egy meztelen koldusnak adja; a jelkép annyira stimmel, hogy megvásároltam és a főoltár fölé tétettem.

Nem szakítottam félbe Elliottot és nem kérdeztem meg tőle, mi az összefüggés a szent híres cselekedete és ama nyereség bezsebelése között, melyhez úgy jutott, hogy kellő pillanatban túladott a kötvényein, s melyből most ügynöki jutalékként a Gondviselésnek is adott valamit. De a magamfajta prózai lélek a jelképeket gyakran homályosaknak találja. Elliott folytatta.

– Mikor abban a kitüntetésben részesültem, hogy megmutathattam Őszentségének a fényképeket, kegyeskedett nekem azt mondani, első pillanatra látta, hogy csalhatatlan ízlésem van s hozzátette még, hogy gyönyörűségére szolgál ebben az elfajzott korban olyasvalakivel találkoznia, akiben az Egyház iránti buzgalom ilyen ritka művészi képességekkel párosul. Feledhetetlen élmény volt, kedves barátom, feledhetetlen élmény. De senki úgy nem volt meglepve, mint én, mikor kevéssel ezután tudomásomra hozták, hogy Őszentsége kegyeskedett engem ezzel a címmel kitüntetni. Mint amerikai állampolgár illendőnek tartom nem viselni a címet – kivéve persze a Vatikánban –, megtiltottam tehát Josephnek, hogy *Monsieur le Comté*-nak szólítson, s remélem, maga sem fog visszaélni bizalmammal. Nem szeretném, ha széltében kürtölnék. De azt sem szeretném, ha Őszentségének az a benyomása támadna, hogy nem értékelem a kitüntetést, amire méltatott; pusztán iránta való tiszteletből hímeztettem bele a koronát a fehérneműmbe. Magának bevallhatom, jóleső büszkeségemre szolgál, hogy rangomat az amerikai úriember józan szerénysége mögé rejthetem.

Elváltunk. Elliott közölte, hogy június végén fog lejönni a Riviérára. De nem jött. Már el is volt rendezve, hogy háztartását áthelyezi Párizsból, ő maga kényelmesen autón szándékozott leutazni, hogy mire megérkezik, minden teljes rendben legyen, mikor táviratot kapott Isabeltől, amely arról értesítette, hogy édesanyja egészségi állapota hirtelen rosszra fordult. Elliott szerette a nővérét, de ezen kívül, amint már említettem, amúgy is erős volt benne a családi összetartás érzése. Cherbourgban fölült az első hajóra s New Yorkból egyenesen Chicagóba ment. Levélben értesített, hogy Mrs. Bradley nagyon beteg s annyira lefogyott, hogy őt egészen megrendítette. Néhány hétig, esetleg pár hónapig húzhatja még, de ő mindenesetre szomorú kötelességének érzi, hogy végig mellette maradjon. Azt írta, hogy a hőséget sokkal jobban bírja, mint gondolta volna, de a megfelelő társaság hiányát csak azért tudja elviselni, mert ebben a helyzetben úgysem lenne kedve az ilyesmihez. Csalódottan látja, hogy honfitársai hogyan reagálnak a letörésre; azt hitte, több lélekjelenléttel viselik balsorsukat. Tudva, hogy nincs könnyebb dolog, mint hősiesen elviselni mások baját, úgy éreztem, Elliott-nak, aki gazdagabb, mint valaha, nincs sok joga ilyen szigorúnak lenni. Levele végén kért, hogy néhány üzenetet közvetítsek ismerőseinek, s lelkemre kötötte, világért el ne felejtsem megmagyarázni mindenkinek, akivel találkozom, hogy miért kell zárva maradnia a házának ezen a nyáron.

Egy jó hónap múlva újabb levelet kaptam tőle, melyben közölte, hogy Mrs. Bradley meghalt. Ószinte megindulással írt. Sosem hittem volna, hogy ilyen nemesen, ennyi érzéssel, s ilyen egyszerűen képes kifejezni magát, ha nem tudom régről, hogy minden sznobsága, lehetetlen színeskedése ellenére is jószívű, szeretetre képes, becsületes ember. A levélben megemléltette azt is, hogy Mrs. Bradley ügyei – mint kiderült – meglehetősen rendezetlenek. Nagyobbik fia, a diplomata, *chargé d'affaires* lévén Tokióban, a nagykövet távollétében, természetesen nem hagyhatta el állomáshelyét. Kisebbik fiát, Templeton, aki a Fülöp-szigeteken szolgált, mikor Bradleyéket megismertem, időközben annak rendje és módja szerint Washingtonba rendelték, ahol felelősségteljes állást töltött be a belügyben. Mikor anyja állapota válságosra fordult, feleségével Chicagóba utazott, de közvet-

lenül a temetés után már vissza kellett mennie. Ilyen körülmények közt Elliott úgy vélte, hogy mindaddig Amerikában kell maradnia, míg a dolgok egyenesbe nem jönnek. Mrs. Bradley egyenlően osztotta föl vagyonát három gyermeke közt, de kiderült, hogy a 29-es összeomlás alkalmával súlyos veszteséget szenvedett. Szerencsére a marvini tanyára találtak vevőt. Elliott a levélben drága Louisám vidéki birtokaként emlegette.

„Mindig szomorú dolog, ha egy családnak meg kell válnia ősi otthonától – írta –, de az utóbbi években oly sok angol barátomnak kellett ezt megtennie, hogy véleményem szerint unokaöcsémnek és Isabelnek ugyanolyan bátran és megadással kell beletörődniök a kikerülhetetlenbe, ahogy *azoknál* láttam. *Noblesse oblige.*”

Szerencsére Mrs. Bradley chicagói házát is el tudták adni. Régóta tervezték már annak a házsornak a lebontását, melyben Mrs. Bradley háza is volt s helyébe egy nagy bérháztömb építését, de ő makacsul ragaszkodott hozzá, hogy abban az épületben fog meghalni, amelyben élt. Alig szenvedett ki, az építkező társaság emberei megjelentek ajánlatukkal, amely azonnali elfogadásra talált. Isabel mindenek ellenére igen rossz anyagi viszonyok közt maradt.

Az összeomlás után Gray megpróbált állást szerezni, hajlandó lett volna akár alkalmazottnak is elmenni valamelyik ügynökhöz, aki átveszelte a vihart, de nem sikerült elhelyezkednie. Régi barátaihoz fordult, hogy adjanak neki valami munkát – lehet az akármilyen alacsonyrendű és gyengén fizetett –, de hiába volt minden kérelem. Kétségbeesett erőfeszítése, melyet a végül is győzedelmeskedő szerencsétlenség elhárítására tett, az izgalom súlya, a megaláztatás idegösszeroppanással végződött, s olyan fejfájásai jelentkeztek, melyek huszonnégy órára is leverték a lábáról, s utána olyan volt, mint egy vizes rongy. Isabel úgy gondolta, nincs mást mit tenni, mint lemenni a gyerekekkel együtt a dél-karolinai ültetvényre s megvárni, hogy Gray visszanyerje az egészségét. Ezen a birtokocskán annak idején a rizstermés évenként százezer dollárt hozott, de most már hosszú idő óta nem volt itt más, mint mocsaras, erdős vadon, amelyben legfeljebb a kacsavadászoknak telt öröme, s amelyre nem lehetett vevőt találni. Az összeomlás óta olykor el-elvonultak ide s most

végleg itt akartak meghúzódni, a viszonyok javulásáig, addig, míg Gray valami állást kap.

„Ezt nem engedhettem” – írta Elliott. „Mert itt, kedves barátom, úgy élnek, mint a kutyák. Isabelnek nincs szobalánya, nincs nevelőnő a gyerekek mellett, mindössze két színes bőrű nő van a segítségére. Én tehát felajánlottam nekik párizsi lakásomat, mondván, hogy lakjanak ott, amíg meg nem változik a helyzet ebben a fantasztikus országban. Személyzetről is gondoskodom, a konyhalányom igazán kitűnően főz, ott hagyom náluk, majd én találok valakit a helyébe. A kiadásokat magamra vállalom, úgyhogy Isabel csekély jövedelmét ruhára, a család *menus plaisirs*-jére költheti. Ez persze azt jelenti, hogy sokkal több időt fogok a Riviérán tölteni és remélhetőleg sokkal gyakrabban fogok találkozni magával, kedves barátom, mint a múltban. Miután London és Párizs az lett, ami lett, igazán sokkal otthonosabban érzem magam a Riviérán. Ez az egyetlen hely, ahol még találkozhatom olyanokkal, akik az én nyelvemet beszélik. Nem mondom, olykor-olykor ellátogatok majd Párizsba egy-két napra, de a legkevésbé sem fog zavarni, ha azt a kis időt a Ritzben nyomorgom át. Örömmel közölhetem, hogy végül is sikerült Grayt és Isabelt megnyernem a tervemnek, s amint a szükséges dolgokat elintéztük, viszem át őket Európába. A bútorokat és a képeket (nagyon gyenge minőségűek, kedves barátom, és igen kétes eredetűek) két héten belül eladjuk, addig is, miután úgy gondoltam, hogy fájdalmas lenne az utolsó pillanatig régi lakásukban lenniök, átköltöttem őket magamhoz a Drake-be. Amint Párizsba érünk, letelepítem őket, s aztán megyek egyenesen a Riviérára. El ne felejtse üdvözlétemet átadni felséges szomszédjának.”

Ki tagadhatná, hogy Elliott, ez a címeres sznob, egyúttal a világ legkedvesebb, legfigyelmesebb, legnagyobbelkűbb embere is volt?

Negyedik fejezet

1

Elliott, miután elhelyezte Maturinékat tágas lakásában a bal par-ton, az év vége felé visszatért a Riviérára. Házát teljesen a saját kényelmére szabta, ebben nem volt hely négytagú család számára, úgyhogy, ha akarta volna, akkor sem hívhatta volna őket ide lakni. Nem hiszem, hogy nagyon bánkódott emiatt. Tisztában volt vele, ha magában van, sokkal nagyobb a varázsa, mintha még egy unokahúg és egy unokaöcs is társul hozzá, s bajosan tudná megrendezni előkelő kis estélyeit (amikkel pedig roppant sokat törődött), ha két állandó, házban lakó vendéggel kellene számolnia.

– Sokkal jobb nekik Párizsban megtelepedni és hozzászokni a kultúrélethez. Aztán meg a két kislány is iskolás korban van már, s találtam a lakástól nem messze egy iskolát, amelybe meggyőződésem szerint igen válogatott társaság jár.

Ennek következtében tavaszig nem találkoztam Isabellel, amikor is, valamilyen elintézendő dolog miatt néhány hetet Párizsban kellett töltenem, s a Place Vendôme közelében béreltem szobát egy szállodában. Ezt a szállót nem kedvező fekvése, hanem légköre miatt kedveltem. Egy udvar köré húzott óriási ócska épület, amely legalább kétszáz év óta vendégfogadó. A fürdőszobái egyáltalán nem valami pompázatosak, a vízvezeték távolról sem kifogástalan; a hálószobák, a fehér vaságyakkal, régimódi fehér oldallemezeikkel és terjedelmes *armoires à glace*-aikkal nyomorúságos képet mutattak; de a fogadósobákban csupa finom régi bútor. A dívány és a karosszékek III. Napóleon cifra korából származnak s bár kényelmeseknek nem mondhatók, van bennük bizonyos cikornyás báj. E szoba a francia regényírók múltjába vezetett. Ahogy az empire órára néztem az üvegbura alatt, arra gondoltam, hogy egy fürtös, fodros ruhás szép-asszony is így nézhette a percmutatót, míg Rastignacra várakozott, a jó házból való kalandorra, akinek pályáját Balzac regényről regényre nyomon követte a legszerényebb kezdetektől a végső pompáza-

tig. Dr. Bianchon, az orvos, aki annyira valóságos volt Balzac számára, hogy haldoklás közben is azt mondta: „Csak Bianchon menthet meg engem”, szintén beléphetett ebbe a szobába, hogy megvizsgálja az érverését és megnézze a nyelvét egy vidéki özvegy nemesasszonynak, aki valami peres ügyben ügyvédhez jött Párizsba s múltó rosszullét miatt orvost hívatott. Annál az íróasztalnál egy csalódott asszony – krinolint viselt, haját közepén választotta el – írhatta szenvedélyes levelét hűtlen kedvesének, vagy valamely mérges öregúr, zöld frakkban, nyakravalósan szerkesztett dörgedelmes episztolát kicsapongó fiához.

Megérkezésem utáni napon fölhívtam Isabelt és megkérdeztem tőle, kapok-e egy csésze teát, ha öt órákor felkeresem. Tíz éve nem láttam. Egy francia regényt olvasott éppen, mikor a higgadt lakáj bevezetett a szalonba, s ahogy fölemelkedett, mindkét kezemet megfogta s meleg, megvesztegető mosollyal üdvözölt. Nem találkoztam vele többször, mint tíz-tizenkét alkalommal, négy szemközt mindössze kétszer, de közelében az az érzésem támadt, hogy nem felületes ismerősök vagyunk, hanem régi barátok. Az elmúlt tíz év összezsugorította a távolságot, amely a fiatal lányt elválasztotta a középkorú férfitől, s most már nem éreztem zavaró különbséget kettőnk között. A társaságbeli asszonyokra jellemző finom hízelgéssel úgy kezelt engem, mintha egykorúak lennénk és öt perc múlva olyan nyíltan, felszabadultan beszélgettünk, mint régi játszótársak, akik sűrűn összejönnek. Ő az idők folyamán könnyedségre, önuralomra, biztonságra tett szert.

De ami legjobban meglepett, az a külsejében észlelhető változás volt. Úgy élt az emlékezetemben, mint szemrevaló, talpraesett lány, akit hízás fenyeget. Nem tudom, vajon – felismerve ezt a veszélyt – hősies rendszabályokkal soványította-e magát, vagy az anyaság örvendetes, de szokatlan eredményéről volt szó: de most olyan karcsún állt előttem, hogy bárki megirigyelhette. A divat csak kiemelte ezt a karcsúságot. Feketében volt, s első pillanatra láttam, hogy selyemruhája, amely sem túl egyszerű, sem túl díszes, Párizs egyik legjobb szalonjában készült, s ő annak a nőnek a hanyag biztonságával viseli, akinek második természetévé vált, hogy drága holmiban járjon. Tíz évvel ezelőtt, Elliott tanácsai ellenére, ruhái kissé feltűnő-

ek voltak, s mintha nem mozgott volna bennük elég otthonosan. Most már nem mondhatná Marie Louise de Florimond, hogy nincs benne sikk. Csupa sikk volt, egészen a rózsaszínre festett körme hegyéig. Vonásai kifinomultak, s úgy tetszett, hogy olyan szép, olyan egyenes orra van, amilyent még nem láttam. Homlokán, dióbarna szeme alatt nem húzódott egyetlen ránc sem, s bár bőre elvesztette a fiatalság kicsattanó frissességét, éppolyan finom szövésűnek tűnt, mint valaha; nyilvánvalóan volt ebben némi része a borogatásnak, krémeknek, masszázsnak, de mindettől olyan lágy és áttetsző finomságot kapott az arc, mely különlegesen vonzóvá tette. Vékony orcáját halványan festette és nagyon diszkréten rúzsozta a száját is. Ragyogó barna haja, az akkori divat szerint rövidre volt vágva és kigöndörítve. Gyűrűt nem viselt; eszembe jutott Elliott közlése, hogy eladta az ékszereit. Keze, bár nem túlságosan kicsiny, mégis szépen formált. Akkoriban a nők napközben rövid szoknyát viseltek s láthattam, hogy lába, a pezsgőszínű harisnyában, milyen formás, hosszú és karcsú. A láb sok csinos nőnek válik buktatójává. Isabel lába, mely lánykorában legkedvezőtlenebb vonása volt, most feltűnően szép. Bizony, a csinos lányból, akinek varázsát viruló egészsége, jókedve, ragyogó színe adta meg, gyönyörű asszony lett. Hogy szépségét bizonyos fokig a test fegyelmezésének, sanyargatásának köszönheti, nem sokat számított. Az eredmény kitűnő volt. Lehet, hogy bájos mozdulatait, remek tartását tudatosság kormányozta, de a tiszta természetesség benyomását keltették. Az a sejtésem támadt, hogy ez a párizsi négy hónap egy évek óta tartó tudatos művészi munkán végezte el az utolsó simításokat. Elliott, legbírálóbb hangulatában is, csak elismeréssel adózhatott volna neki; én, akinek sokkal könnyebben tetszenek a dolgok, egyszerűen elragadónak találtam.

Gray Montefontaine-ba ment golfozni, de Isabel biztosított, hogy azonnal itt lesz.

– Meg kell néznie a kislányokat is. A Tuileriák kertjébe mentek, de nemsokára visszajönnek. Édesek.

Beszélgettünk erről és arról. Szeretett Párizsban lenni s nagyon kényelmesen laktak Elliott lakásában. Elliott, mielőtt elment volna, összehozta őket néhány olyan ismerősével, akiről gondolta, hogy megfelelnek nekik s máris szép ismeretségi körük volt. A nagybátyja

ragaszkodott hozzá, hogy éppoly bőkezűen vendégeskedjenek, ahogy ő szokott.

– Tudja, engem halálra gyötör az a tudat, hogy úgy élünk, mintha egész gazdagok lennénk, pedig valójában teljesen le vagyunk égve.

– Tényleg ez a helyzet?

Elnevette magát, s most eszembe jutott az a könnyed, vidám kacagás, amelyet úgy szerettem benne tíz évvel ezelőtt.

– Graynek nincs egy fillérje sem, nekem pedig körülbelül ugyanannyi a jövedelemem, amennyi Larry-nak volt, mikor el akart venni s én nem akartam hozzámenni, mert azt hittem, hogy lehetetlenség kettőnknek megélni annyiból, s most két gyerek is van ráadásul. Elég vicces, nem?

– Örülök, hogy a vidámabb végén fogja meg a dolgot.

– Mi újságot tud Larryről?

– Én? Semmit. Nem is láttam, mióta utoljára találkoztam magukkal Párizsban. Felületesen ismertem egypár embert, akiket ő is ismert, s ezektől kérdezősködtem, hogy mi történt vele, de már ez is évekkal ezelőtt volt. Senki sem tudott róla semmit. Egyszerűen eltűnt.

– Mi ismerjük annak a chicagói banknak az igazgatóját, ahol Larry betétje van, s ő mondta, hogy néha kap tőle egy-egy utalványt valami különös helyről. Kínából, Burmából, Indiából. Úgy látszik, a világot járja.

Tétovázás nélkül feltettem a kérdést, amely a nyelvem hegyére szökött. Végül is, ha az ember meg akar tudni valamit, legjobb megkérdezni.

– Szeretné most, ha hozzáment volna?

Elbájosan mosolygott. – Nagyon boldog vagyok Gray mellett. Csodálatos férj. Tudja, az összeomlásig remekül éltünk. Ugyanazok az emberek tetszenek mindkettőnknek, ugyanazokat a dolgokat szeretjük csinálni. Gray nagyon édes. És olyan jó, ha az embert imádják; ő ma is éppolyan szerelmes belém, mint mikor elvett. Meg van róla győződve, hogy én vagyok a legcsodálatosabb nő a világon. El sem tudja képzelni, milyen kedves, milyen figyelmes. A képtelenségig nagylelkű; tudja, szerinte semmi sem lehet elég jó, amit nekem adhat. Soha egy rossz szót nem szólt hozzám, mióta házasok vagyunk. Ó, én nagyon szerencsés vagyok!

Vajon azt hiszi, hogy felelt a kérdésekre? – gondoltam magamban. Aztán másfelé kanyarodtam.

– Beszéljen valamit a kislányokról.

Alig mondtam ki, megszólalt a csengő. – Itt is vannak. Megnézheti őket.

A következő pillanatban egy nőrsz kíséretében beléptek a szobába. Először Joannal, a nagyobbikkal fogtam kezét, aztán Priscillával. Mind a kettő udvarias kis pukedlit csinált, ahogy idenyújtotta a kezét. Az egyik nyolcéves volt, a másik hat. Korukhoz képest magasak; persze Isabel is magas volt, Gray pedig – ahogy visszaemlékeztem – óriás. De csak annyira voltak szépek, amennyire minden gyerek szép. Törékenyeknek látszottak. Fekete hajukat az apjuktól örökölték, dióbarna szemüket az anyjuktól. Az idegen jelenléte nem zavarta őket, sürgősen beszámoltak az anyjuknak, mit csináltak a kertben. Mohó szemeket vetettek az asztalon levő édességre, melyet a szobalány teához készített oda, de amelyhez egyikünk sem nyúlt hozzá, s mikor engedélyt kaptak arra, hogy egyet elvegyenek, kízó kis kétségek kezdtek gyötörni őket, hogy melyiket válasszák. Öröm volt látni azt a nyílt szeretetet, amellyel anyjukat körülvették, s ahogy hárman összeölelkeztek, roppant bájosan festettek. Mikor megették az aprósüteményt, amelyet kiválasztottak, Isabel elküldte őket, s ők egyetlen zokszó nélkül elmentek. Az volt a benyomásom, arra nevelődtek, hogy engedelmeskedjenek.

Mikor kimentek, elmondtam azokat a dolgokat, amiket egy anyának szokás mondani a gyermekeiről s Isabel nyilvánvaló, de kissé felületes örvendezéssel fogadta elismerésemet. Megkérdeztem tőle, hogy Graynek hogyan tetszik Párizs.

– Elég tűrhetően. Elliott bácsi hagyott itt nekünk egy autót, úgy-hogy majdnem mindennap elmehet golfozni, azonkívül beiratkozott az Ügynökklubba, s odajár bridzsezni. Természetesen Elliott bácsi ajánlata, hogy eltart bennünket ebben a lakásban, remekül jött. Gray idegei teljesen tönkrementek, még mindig előjönnek azok a szörnyű fejfájásai. Ha kapna is valami elfoglaltságot, akkor sem tudna helytállni, ami természetesen nagyon bántja. Dolgozni akar, úgy érzi, dolgoznia kellene, és megalázó számára, hogy nincs rá szükség. Tudja, ő úgy érzi, hogy a férfi feladata dolgozni, s ha nem dolgozhat, akkor

inkább szeretne meghalni. Nem bírja elviselni, hogy a munkája nem kell senkinek, s csak úgy tudtam rávenni az idejövételre, hogy meggyőztem: a pihenés és a változás vissza fogja adni régi önmagát. De tudom, hogy mindaddig nem lesz boldog, míg újra sorompóba nem állhat.

– Úgy hiszem, kemény időket élhetett maga át ez alatt a két és fél esztendő alatt.

– Tudja, mikor megtörtént a krach, először egyszerűen nem tudtam elhinni. Felfoghatatlannak tűnt föl előttem, hogy tönkremehetünk. Azt meg tudtam érteni, hogy mások tönkremehetnek, de hogy mi is... ez egyszerűen lehetetlennek látszott. Egyre azt gondoltam, hogy majd csak történik valami, ami az utolsó pillanatban megment bennünket. S aztán, mikor az utolsó csapás is ránk zuhant, úgy éreztem, nem érdemes tovább élni, meg voltam róla győződve, hogy nem tudok szembenézni a jövővel; olyan sötétnek látszott minden. Két hétig borzasztó nyomorultnak éreztem magam. Istenem, milyen rémes volt megválni mindentől, tudni, hogy semmi örömünk nem lesz ezentúl, nélkülözni mindazt, amit szerettem... de a második hét végén azt mondtam: „Vigye el az ördög, többet nem gondolok rá”, és mondhatom magának, ez így is van. Nem sajnálok semmit. Míg tartott, sok mulatságban volt részem, ha most vége, hát vége.

– Nyilvánvaló, hogy a nyomor elviselését megkönnyíti ez a pompás lakás a legdivatosabb negyedben, a kitűnő inas, a remek szakácsnő s mindez ingyen, meg az, ha az ember Chanel-féle ruhát akaszthat ösztövére csontjaira.

– Lanvin-féléket – nevette el magát. – Látom, hogy nem sokat változott tíz év alatt. Biztosan nem hiszi el, milyen cinikus dög maga, de az az érzésem, csak Gray és a gyerekek miatt fogadtam el Elliott bácsi ajánlatát. Az én évi kétezer-nyolcszáz dolláromból egészen jól élhettünk volna az ültetvényen, rizst, rozsot és kukoricát termeltünk volna, disznókat neveltünk volna. Végül is egy illinois-i farmon születtem és nevelkedtem.

– Így is lehet fogalmazni – nevettem, mert tudtam, hogy ami a tényeket illeti, egy drága New York-i klinikán született.

Ekkor érkezett meg Gray. Igaz, hogy mindössze kétszer-háromszor láttam tíz évvel ezelőtt, de ismertem egy fényképét, mely a

menyasszonyával együtt ábrázolta (Elliott ragyogó keretben a zongoráján tartotta, a svéd király, a spanyol királynő és Guise herceg aláírással ellátott fényképei mellett), s egész jól emlékeztem rá. Megdöbbsentem. Halántéka fölött kihullott a haja és feje búbján is keletkezett egy kis tisztás, arca puffadt és vörös volt, tokája nőtt. Azokban az években, melyekben bőségesen evett és erősen ivott, alaposan meghízott s csak magassága mentette meg attól, hogy teljesen elterpeszkedjék. De ami leginkább feltűnt, az a tekintete volt. Jól emlékeztem kék írisz szemének bizakodó nyíltságára, mikor nyitva állt előtte a jövő, és nem volt a világon semmi gondja. Most mintha zavaros félelmet fedeztem volna föl benne, s ha nem is ismerem a tényeket, akkor is megsejtem, hogy történt vele valami, ami lerombolta önbizalmát és az események kimért rendjébe vetett hitét. Bizonyos féltékenységet éreztem benne, mintha valami rosszat tett volna, bár öntudatlanul, s szégyellné magát. Nyilvánvaló volt, hogy idegei össze-roppantak. Kedvesen, szívélyesen köszöntött, és valóban úgy látszott örülni, mintha régi barátja lennék, mégis az a benyomásom támadt, hogy meglehetősen zajos szívélyessége csak külsőség, mely ritkán egyezik meg érzéseivel.

Italokat hoztak be, koktélt kevert. Két golfjátzmát csinált végig, s meg volt elégedve a teljesítményével. Meglehetősen bőbeszédű részletezéssel adta elő, hogy milyen nehézségeket győzött le egy üreg fölött, s Isabel látszólag élénk érdeklődéssel hallgatta. Néhány perc múlva, megállapodva egy időpontban, amikor vacsorázni és színházba viszem őket, eljöttem.

2

Szokásommá vált, hogy hetenként háromszor-négyszer meglátogassam Isabelt, délutánonként, a napi munka után. Ilyenkor rendszerint egyedül találtam, s örült, hogy beszélgethetünk. Akiknek Elliott bemutatta, sokkal idősebbek voltak nála, kiderült, hogy egykorú ismerőse alig akad. Az én barátaim meg vacsoráig általában nem értek rá, s én szívesebben beszélgettem Isabellel, mint hogy elmenjek a klubba mogorva franciákkal bridzsezni, akik nem nagyon örülnek, ha idegen tolakszik közéjük. Az a bájos modor, ahogyan mint vele egykorút kezelt, megkönnyítette a beszélgetést, tréfálkoztunk, nevetgélünk, kötődünk egymással, hol magunkról fecsegve, hol közös ismerőseinkről, hol könyvekről és képekről, s az idő nagyon kellemesen telt. Egyik jellembeli gyöngeségem, hogy sohase tudok hozzászokni az emberek csúnyaságához. Ha mégoly kedves teremtés is valamelyik ismerősöm, évekig tartó barátság sem tud kibékíteni rossz fogával, görbe orrával; másrészt viszont a szépségben folytonos örömet lelem s húszéves ismeretség után is gyönyörködni tudok egy formás szemöldökben, egy csinos arcélben. Így, ha Isabel közelébe kerültem, mindig újból és újból előtött a gyönyörűség tökéletes, hosszúkás arcának, bőre hamvas szépségének, meleg, dióbarna szemének láttán.

De ekkor valami rendkívül váratlan dolog történt.

3

Minden nagyvárosban vannak zárkózott csoportok, melyek másokkal nem érintkeznek, apró világok a nagy világban, melyek csak maguknak élnek, tagjaik csak egymással barátkoznak, akárha külön szigeteken volnának, melyeket hajózhatatlan tengerek választanak el egymástól. Tapasztalatom szerint nincs még egy város, amelyikre annyira állna ez, mint Párizsra. A felső tízezer itt ritkán enged jövedényt a soraiba, a politikusok is bezárkóznak saját feslett köreikbe, a nagy- és kispolgárság tagjai csak egymással járnak össze, az írók csak írókkal érintkeznek (feltűnő André Gide naplójában, hogy mily kevés embert engedett közel magához, aki nem az ő foglalkozását űzte), a festők csak festőkkel komáznak, a zenészek zenészekkel. Ugyanez áll Londonra is, de kisebb mértékben; itt a hasonszőrűek sokkal kevésbé tartanak össze s nem egy ház akad, ahol egy asztalnál találni hercegnőt, színésznőt, festőt, képviselőt, ügyvédet, ruhaüzletest és író.

Életkörülményeim úgy hozták magukkal, hogy egy-egy alkalomra átmenetileg bejussak Párizs valamennyi világába, még a Boulevard St. Germain zárt tartományába is (Elliott révén). De mind közül leginkább szeretem, jobban, mint azt a diszkrét kört, melynek a mai Avenue Foch a középpontja, jobban, mint azt a nemzetközi társaságot, amelyik Larue-höz és a Café de Paris-ba jár, jobban, mint Montmartre zajos és szennyes vidámságát, azt a negyedét, melyen a Boulevard du Montparnasse ütőere lüktet át. Fiatalkoromban egy évig a Lion de Belfort közelében laktam, egy kicsiny lakásban az ötödik emeleten, honnét tág kilátásom nyílt a temetőre. A Montparnasse-nak számomra még ma is olyan nyugodt, vidékies levegője van, amilyen akkor jellemezte. Ha végigmegyek a piszkos-szűk Rue d'Odesán, belém hasít annak a kopott kis vendéglőnek az emléke, ahol ebédre gyülekeztünk, festők, illusztrátorok, szobrászok; az egyetlen író, kivéve néha Arnold Bennettet, én voltam, s későig ott ültünk, izgatottan, lehetetlenül, dühösen vitatkozva festészetről és irodalomról. Ma is gyönyörűség nekem végigsétálni a körúton, nézni a fiatalo-

kat, akik éppoly fiatalok, mint én voltam akkor, s kitalálni a történetüket. Ha nincs egyéb dolgom, taxiba ülök és betérek az öreg Café du Dôme-ba. Ma már nem az, ami akkor volt: kizárólagos bohémtanya; a környék kiskereskedői rákaptak, s idegenek jönnek a Szajna túlsó partjáról, remélve, hogy itt megpillanthatják azt a világot, amely már megszűnt létezni. Természetesen még most is látogatják diákok, festők, írók, de a legtöbbjük külföldi. Ha beül az ember, éppen annyi orosz, spanyol, német, angol szót hall, mint franciát. De nagy a gyanúm, hogy körülbelül ugyanazokról a dolgokról beszélnek, mint mi negyven éve, csak ők Picassót emlegetik Manet helyett és André Bretont Guillaume Apollinaire helyett. A szívem velük dobog.

Két hete lehettem Párizsban, mikor egy este a Dôme-ban ültem; miután a terasz zsúfolásig megtelt, egy szélső asztalhoz kellett telepednem. Szép, meleg idő volt. A platánfáknak éppen most sarjadt a levelük s a levegő átítatódott azzal a nyugalommal, könnyűséggel és vidámsággal, amely annyira jellemző Párizsra. Béke szállott rám, nem levertség, hanem jókedv szülötte. Hirtelen egy férfi, ahogy elhúzott mellettem, megállt és feltűnően fehér fogakkal rám mosolygott: „Hello!” Értetlenül néztem rá. Magas volt és sovány. Nem viselt kalapot, sötétbarna hajzatára erősen ráfért volna a nyírás. Felső ajkát és állát sűrű barna szőrzet takarta. Homloka, nyaka napbarnított. Kopott inget hordott, nyakkendő nélkül, barna, nyűttes kabátot, vedlett-szürke nadrágot. Úgy nézett ki, mint egy csavargó, s legjobb tudomásom szerint soha az életben nem találkoztam vele. Afféle léhűtőnek néztem, aki elzüllött Párizsban, s vártam, hogy belekezd valami siralmas történetbe, hogy néhány frankra megvágjon vacsorára, éjjeli szállásra. Szemközt állt velem, zsebre vágott kézzel, fehér fogát mutatva, sötét szeme csupa mulatság.

– Nem emlékszik rám? – kérdezte.

– Soha életemben nem láttam magát.

Hajlandó lettem volna húsz frankot adni neki, de azt már nem tűrhettem el, hogy azzal a blöffel álljon odébb, hogy ismerjük egymást.

– Larry vagyok – mondotta.

– Jóságos egek! Üljön le. – Elnevette magát, közelebb lépett és leült az asztalomhoz egy üres székre. – Igyék valamit. – Intettem a

pincérnek. – Hogy az ördögbe ismertem volna meg, mikor csupa szőr az arca?

Jött a pincér, s ő egy narancsszörpöt rendelt. Most, ahogy ránéztem, felismertem különös szemét, melynek szivárványhártyája éppoly fekete volt, mint pupillája, ami erőt, s ugyanakkor rejtélyességet kölcsönzött neki.

– Mióta van Párizsban? – kérdeztem.

– Egy hónapja.

– Tovább is marad?

– Egy darabig.

Míg kérdezősködtem, az agyam nem maradt tétlen. Láttam, hogy a nadrágja alul rongyos, a kabátja könyöke lyukas. Olyan ágrólszakadt volt, mint azok az éhenkórászok, akikkel a keleti kikötőkben találkoztam. Abban az időben az embernek minduntalan a válság jutott az eszébe, s arra gondoltam, hogy a '29-es krach biztosan elvitte az utolsó fillérjét is. A gondolat nem nagyon volt ínyemre s miután nem szeretek köntörfalazni, egyenesen nekiszegeztem a kérdést:

– Le van égve?

– Nem, semmi bajom. Miből gondolja?

– Na hallja, úgy néz ki, mintha koplalna, a ruhája meg mint egy madárijesztőé.

– Tényleg olyan züllött? Eszembe sem jutott. Ami azt illeti, gondoltam rá, hogy veszek magamnak egyet-mást, de sosem jutok hozzá.

Azt hittem, szégyelli a dolgot, vagy büszkeségből titkolódik s nem láttam be, mi szükség erre a badarságra.

– Ne bolondozzon, Larry. Nekem nincsenek millióim, de szegény se vagyok. Ha elfogyott a pénze, szívesen kölcsönzök magának pár ezer frankot. Abba még nem pusztulok bele.

Hatalmasan felkacagott.

– Köszönöm, de nem fogyott el a pénzem. Több van, mint amennyit el tudok költeni.

– A válság ellenére?

– Engem nem nagyon érintett. Mindenem államkötvényekben volt. Nem tudom, hogy ezeknek csökkent-e az értéke. Sosem érdeklődtem, de tudom, hogy Uncle Sam, a derék öreg üzletfél, továbbra is

beváltja a szelvényeket. Valójában oly keveset költöttem az elmúlt néhány év alatt, hogy biztosan jól megtollasodtam.

– Honnan jön most?

– Indiából.

– Igen, hallottam, hogy ott járt. Isabel mondta. Kiderült, hogy ismeri a maga bankjának az igazgatóját Chicagóban.

– Isabel? Mikor találkozott vele utoljára?

– Tegnap.

– Csak nincs Párizsban?

– Dehogynem. Elliott Templeton lakásában lakik.

– Nagyszerű. Szeretnék találkozni vele.

E beszélgetés alatt erősen figyeltem a szemét, de csak természetes meglepetést és örömet vettem ki belőle, bonyolultabb érzelmet nem.

– Gray is vele van. Tudja, hogy házasok?

– Igen, Bob bácsi – Nelson doktor, a gyámapám – megírta annak idején, de pár éve meghalt.

Úgy sejtettem, hogy az egyetlen lánc elszakadtával, mely Chicagóhoz és ottani ismerőseihez kötötte, bizonyára semmiről sem tud, ami történt. Elmondtam neki, hogy Isabelnek két kislánya született, hogy Henry Maturin és Louisa Bradley meghalt, hogy Gray tönkrement s hogy Elliott milyen nagylelkűen viselkedett.

– Elliott is itt van?

– Nincs.

Elliott negyven év óta első ízben nem töltötte a tavaszt Párizsban. Hetvenéves volt, bár fiatalabbnak látszott, s mint ilyen korúaknál elő szokott fordulni, olykor fáradtnak, betegnek érezte magát. Lassanként minden járkálásról lemondott, az egészségügyi sétát kivéve. Idegesen gondolt egészségére s háziorvosa hetenként kétszer fölkereste, hogy valami divatos injekciót nyomjon alfelének egyik vagy másik részébe. Minden étkezésnél, otthon vagy vendégségben, apró aranydobozt húzott elő a zsebéből, abból meg egy tablettát, melyet olyan kimért arccal nyelt le, mintha szertartást végezne. Orvosa azt ajánlotta, hogy gyógykezeltesse magát Montecatini-ben, egy északolasz fürdőhelyen, ahonnan Velencébe szándékozott menni, utána nézni valami keresztelőmedencének, mely illenék az ő román temp-

lomába. Annál kevésbé bánta, hogy Párizsba nem látogathat el, mert társadalmilag évről évre rosszabbnak találta. Az öregeket nem szerette s megsértődött, ha olyan helyre hívták, ahol csak magakorúakkal találkozhatott, a fiatalok meg sületlenek voltak neki. Templojának földíszítése lett életének legfőbb öröme, s ezzel egyúttal abban a jóleső biztonságban élhette ki pusztíthatatlan műtárgyvásárlási szenvedélyét, hogy Isten dicsőségére teszi. Rómában talált egy korai mézszín kőoltárt s Firenzében félévig alkudozott egy sienai stílusú triptichonra, amelyet az oltár fölé szánt.

Larry megkérdezte, hogyan tetszik Graynek Párizs.

– Azt hiszem, elég hontalannak érzi itt magát.

Próbáltam neki megmagyarázni, mennyire meglepett engem Gray. Szemét arcomra függesztve figyelt, elgondolkodó, mozdulatlan nézéssel, amely, nem tudom, miért, úgy hatott, mintha nem is a fülével, hanem valami belső érzékszervével figyelne. Furcsán, kissé kényelmetlenül érintett.

– De meggyőződhet róla a saját szemével – fejeztem be.

– Igen, szeretnék találkozni velük. Azt hiszem, a telefonkönyvben megtalálom a címüket.

– De ha nem akarja halálra ijeszteni őket és visongó rémületbe hajszolni a gyerekeket, okosan tenné, ha levágná a haját és leborotválná a szakállát. Elnevette magát.

– Én is gondoltam rá. Nincs értelme, hogy feltűnést keltsek.

– S közben valami új holmit is vehetne magának.

– Gondolom, egy kicsit toprongyos vagyok. Mikor el akartam indulni Indiából, kiderült, hogy nincs más ruhám, csak ami rajtam van.

A ruhámra nézett és megkérdezte, hol dolgoztatok. Megmondtam, hozzátéve, hogy ez a szabó Londonban lakik, úgyhogy nem veheti sok hasznát. Elejtettük a témát, ő újból Grayről és Isabelről kezdett beszélni.

– Én elég gyakran találkozom velük – mondtam. – Nagyon boldogan élek. Grayjel nem volt alkalmam négy szemközt beszélni, különben is biztosra veszem, nem lenne hajlandó előttem Isabelről nyilatkozni, de tudom, hogy imádja. Arca rendszerint meglehetősen komor, szeme elkínzott, de ha Isabelre néz, meghatóan gyöngéd, becéző kifejezést ölt. Az a sejtésem, hogy a viszontagságok közepett

úgy állt mellette az a nő, mint egy kőszikla, s ő nem tudja elfelejteni, mennyit köszönhet neki. Meglátja, Isabel mennyire megváltozott. – Nem árultam el, hogy olyan szép, mint soha azelőtt. Nem tudtam, észreveszi-e majd, hogy a csinos, szemrevaló leány milyen csodálatosan bájos, finom, és nagyszerű asszonyt csinált magából. Vannak férfiak, akik nem tudnak megbékülni azzal, hogy a nők mesterségesen fokozzák szépségüket. – Nagy jót tesz Grayjel. Mindent elkövet, hogy helyreállítsa a férfi önbizalmát.

De már későre járt, megkérdeztem hát Larryt, nem tart-e velem a körúton s nem jön-e vacsorázni.

– Nem, köszönöm szépen – válaszolta. – Mennem kell.

Fölállt, barátságosan bólintott és lelépett a gyalogjáróra.

4

Másnap elmentem Grayhez és Isabelhez s megmondtam nekik, hogy találkoztam Larryval. Ők is éppen úgy meglepődtek, mint én.

– Csodálatos lenne látni – mondta Isabel. – Hívjuk föl azonnal.

Ekkor jutott eszembe, hogy elfelejtettem megkérdezni, hol lakik. Isabel a pokolba kívánt.

– Nem biztos, hogy megmondta volna, ha kérdezem is – védekeztem nevetve. – Talán a tudatalatti énem játszott közre. Nem emlékszik, sose szerette megmondani, hol lakik? Egyik különcsége volt ez. Bármely pillanatban beléphet.

– Rá vallana – szólalt meg Gray. – Már annak idején sem lehetett soha tudni, hogy ott van-e, ahol az ember sejti. Ma itt volt, holnap már el is tűnt. Az ember észrevette egy szobában, gondolta, a következő pillanatban odamegy és üdvözli, s mire sarkon fordult, ő már nem volt sehol.

– Szörnyen bosszantó alak volt mindig – mondta Isabel. – Nem érdemes tagadni. Azt hiszem, várhatunk, amíg méltóztatik neki eljönni.

Aznap nem jött, sem másnap, sem harmadnap. Isabel azzal vádolt, hogy csak az ő gyötrésére találtam ki az egész mesét. Fogadkoztam, hogy nem úgy van és próbáltam okát adni, miért nem mutatkozik. De nem tudtam elfogadható okot találni. Magamban nem tartottam lehetetlennek, hogy végiggondolva a dolgot, elhatározta, hogy feléje se néz Graynek és Isabelnek s valamerre elcsatangolt Párizsból. Sejtettem már, hogy ő sehol sem ver gyökeret, hanem mindig hajlandó, egy pillanat alatt, okkal vagy ok nélkül, odébbállni.

Végül mégis eljött. Esős nap volt s Gray nem ment ki Montefontaine-be. Együtt ültünk hárman, Isabel és én teáztunk, Gray whiskyt szopogatott, mikor a lakáj kinyitotta az ajtót és Larry besétált. Isabel egyetlen kiáltással fölugrott, a férfi karjába vetette magát és megcsókolta mind a két orcáját. Gray, akinek kövér arca talán sosem piroslott így, melegen megrázta a kezét.

– Örülök, hogy látlak, Larry – mondta felindulástól elcsukló hangon.

Isabel az ajkába harapott, láttam, azon erőlködik, hogy sírva ne fakadjon.

– Igyál egy kortyot, öregem – mondta Gray bizonytalanul.

Meghatott, hogy örvendő fogadják a vándort. Jóleshetett látnia, milyen sokat jelent nekik. Boldogan mosolygott. De azt is világosan észrevettem, hogy nem vesztette el a nyugalmát. Meglátta a teaholmit.

– Egy csésze teát kérek – mondotta.

– Isten ments, csak nem iszol teát! – mondta Gray. – Igyunk meg egy üveg pezsgőt.

– Inkább teát kérek – mosolygott Larry.

Nyugalma megtette a kívánt hatást. A házaspár lecsendesedett, de még mindig szerető pillantással nézték. A világért sem akarom azt mondani, hogy hálátlan hűvösséggel felelt az ő természetes túláradásukra; sőt inkább nagyon is kedves és elbájoló volt; de megéreztem valamit a viselkedésében, amit nem tudok másnak nevezni, mint távoliságnak, és kíváncsi voltam, mit jelenthet.

– Miért nem jöttél el mindjárt, te haszontalan? – kérdezte Isabel megjátszott méltatlankodással. – Öt nap óta folyton az ablakból lesem, hogy jössz-e, s valahányszor megszólalt a csengő, a szívem a torkomba dobbant s alig tudtam lecsendesíteni.

Larry elnevette magát.

– Mr. M. azt mondta, olyan pocsókul nézek ki, hogy az inasod nem enged be az ajtón. Átléptem Londonba ruhát szabatni.

– Ezt azért nem kellett volna – nevettem. – A Printemps-ban vagy a Belle Jardinière-ben is kaphatott volna egyet-mást.

– Úgy gondoltam, ha egyszer rászánom magam, stílusosan csinálom. Tíz éve nem csináltattam európai ruhát. Elmentem a maga szabójához s megmondtam neki, hogy szeretnék három nap alatt egy öltönyt. Azt mondta, két hétbe telik, úgyhogy négy napban kiegyeztünk. Egy órával ezelőtt érkeztem vissza Londonból.

Kék szövetruhát viselt, mely jól állt karcsú alakján, fehér, puha nyakú inget, kék selyem nyakkendőt és barna cipőt. Levágatta a haját, leborotváltatta a szakállát. Nemcsak takaros volt, hanem egyenesen ápolt. Valósággal átváltozott. Nagyon soványnak tűnt; arccsontja előbbre ugrott, halántéka mélyebbre süppedt, szeme a mély szem-

gödörben nagyobbnak hatott, mint ahogy emlékeztem. De azért nagyon jól festett. Erősen napbarnított, ráncatlan arcával meglepően fiatalnak látszott. Egy évvel volt fiatalabb Graynél, mind a ketten harmincegynéhány évesek, de míg Gray tíz évvel öregebbnek tűnt a koránál, addig Larry tíz évvel fiatalabbnak. Gray, nagy testi terjedelme folytán, lomhán, nehézkesen mozgott, Larry viszont fürgén, könnyedén. Modora fiús, vidám és kedves, de feltűnik benne valami különleges higgadtság, amire nem emlékszem fiatalabb korából. S ahogy folyt a beszélgetés, zökkenő nélkül, ami természetes is ilyen régi barátok között, akiknek annyi közös emlékük van, s Gray és Isabel chicagói híreket újságoltak, pletykák merültek föl, egyik dolog felidézte a másikat, könnyed nevetgélés közepett, megerősödött az a benyomásom, hogy Larryban, bár őszintén nevet és láthatólag gyönyörködik Isabel csacsogásában, van valami sajátságos elvonatkozás. Éreztem, hogy nem alakoskodik, annál sokkal természetesebb volt, őszintesége nyilvánvaló. Sejtettem, hogy van benne valami, nem tudom, hogy tudásnak, érzékenységnek vagy erőnek nevezzem-e, ami miatt furcsamód távoli marad.

Behozták a gyerekeket, bemutatták őket Larrynak, előtte is udvariasan bókkoltak. Kezet nyújtott, megvesztegetően gyöngéd tekintettel nézett rájuk, s a kislányok komoly szemeket meresztve fogták meg a kezét. Isabel jókedvűen elmondta, hogy szépen haladnak az iskolában, egy-egy süteményt nyomott a kezükbe és elküldte őket.

– Tíz percig majd olvasok nektek, ha lefeküdtetek.

E pillanatban nem engedte megszakítani azt a gyönyörűséget, hogy Larryt láthatja. A kislányok odamentek az apjukhoz jó éjszakát kívánni. Kedves volt látni azt a szeretetet, amely ennek a hatalmas embernek az arcán fölragyogott, ahogy átölelte és megcsókolta őket. Lehetetlen volt észre nem venni, hogy büszkélkedve imádja gyermekeit, s mikor kimentek, ajkán jóleső, csendes mosollyal, Larryhoz fordult:

– Nem csúnya gyerekek, mi?

Isabel gyöngéd pillantást vetett rá. – Ha engedném, Gray teljesen elrontaná őket. Engem halálra éheztenne ez a behemót, hogy a gyerekeket kaviárral, *pâté de foie gras*-val tömhesse.

Mosolygva nézett a feleségére és azt mondta:

– Hazudsz, nagyon jól tudod. A lábad nyomát is imádom.

Isabel visszamosolygott rá a szemével. Tudta ezt és örült neki. Boldog házaspár.

Ragaszkodott hozzá, hogy maradjunk ott vacsorára. Én, azt gondolva, hogy jobb szeretnének egyedül lenni, megköszöntem, de halani sem akart róla.

– Megmondom Marie-nek, hogy tegyen még egy répát a levesbe s akkor elég lesz négyőnknek. Csirke van, maga és Gray megehetik a combját, Larry meg én a szárnyát, a souffléből pedig annyit csinál a lány, hogy mindegyikünknek jusson.

Úgy láttam, Gray is szeretné, ha maradok, engedtem hát, hogy rávegyenek valamire, ami amúgy is kedvemre volt.

Amíg váraoztunk, Isabel bőven ismertette Larry-val, amit én röviden már elmondtam neki. A lehető legvidámabban adta elő a siralmas történetet, Gray arca mégis búskomor kifejezést öltött. Megpróbálta jókedvre deríteni.

– De már túl vagyunk rajta. Talpra estünk, a jövő előttünk áll. Ahogy a helyzet javul, Gray kap majd egy ragyogó állást és milliókat keres.

Koktélt hoztak be, s kétpohárnyi egy kissé jobb kedvre hangolta ezt a szegény ördögöt. Észrevettem, hogy Larry alig ér a poharához, s mikor Gray egy óvatlan pillanatban újból tölteni akar, visszautasítja. Kezet mostunk, vacsorához ültünk. Gray pezsgőt bontatott, de amikor az inas tölteni kezdett Larry poharába, az mondta, nem kér.

– De muszáj innod belőle! – mondta Isabel. – Elliott bácsi legjobb pezsgője, amiből csak igen ritka vendégnek ad.

– Az igazat megvallva, jobb szeretem a vizet. Hosszú keleti tartózkodásom után jólesik megbízható vizet innom.

– De ez ritka alkalom.

– Jól van, iszom egy pohárral.

A vacsora kitűnő volt, Isabel azonban észrevette, csakúgy, mint én, hogy Larry nagyon keveset eszik. Az asszonynak feltűnt, hogy folyton ő beszél, és Larrynak nem marad más tennivalója, mint hallgatni, s most elkezdett kérdezősködni, mit csinált az alatt a tíz év alatt, amíg nem látta. Kedves nyíltsággal válaszolt, de olyan általánosságban, hogy nem lettünk sokkal okosabbak.

– Csak lógtam a nagyvilágban. Egy évet Németországban töltöttem, egy kis időt Spanyolországban és Olaszországban. Egy darabig Keleten csatangoltam.

– Most honnan jössz?

– Indiából.

– Mennyi ideig voltál ott?

– Öt évig.

– Jól mulattál? – kérdezte Gray. – Lőttél tigrist?

– Nem – mosolygott Larry.

– Mi az ördögöt csináltál öt évig Indiában? – kérdezte Isabel.

– Kóboroltam – felelte gunyoros, kedves kis mosollyal.

– Hát a kötél-trükk? – kérdezte Gray. – Láttad?

– Nem. Nem láttam.

– Mit láttál?

– Sok mindent.

Ekkor én is kérdeztem tőle valamit.

– Igaz, hogy a jógiknak olyan képességeik vannak, melyek a mi szemünkben természetfölöttieknek tűnnek?

– Nem tudom. Csak annyit mondhatok, hogy Indiában ezt általában így hiszik. De a legbölcsebbek nem tulajdonítanak jelentőséget az ilyesfajta képességeknek; az a véleményük, hogy gátolják a lelki fejlődést. Emlékszem, az egyik beszélt nekem egy jógiról, aki egy folyóhoz érkezett; nem volt pénze kifizetni a révészt, hogy átvigye, a révész meg nem volt hajlandó ingyen átvinni, úgyhogy rálépett a vízre és a víz színén ment át a túlsó partra. Az a jógi, aki nekem ezt elbeszélte, elég dühösen vonta meg a vállát. „Az ilyesfajta csoda” – mondotta – „nem ér többet, mint az a pár fillér, amiért a révész átvitte volna”.

– És te hiszed, hogy az a jógi valóban átsétált a vízen? – kérdezte Gray.

– A jógi, aki elmondta, határozottan hitte.

Gyönyörűség volt hallgatni Larryt, hangja oly csodálatos dallamossággal zengett. Könnyed és gazdag hangja volt, nem mély, de igen változatos színezetű. Befejeztük a vacsorát s visszavonultunk a szalonba feketére. Soha nem jártam Indiában, nagyon szerettem volna még hallani róla valamit.

- Érintkezésbe jutott írókkal és gondolkodókkal is? – kérdeztem.
- Látom, hogy különbséget tesz a kettő közt – mondta Isabel kötődve.
- Feladatomnak tekintettem – válaszolta Larry.
- Hogyan értette meg magát velük? Angolul?
- A legérdekesebbek közülük, ha egyáltalán tudtak angolul, nem valami jól beszéltek s még kevésbé értettek. Megtanultam a hindusz-táni nyelvet. S mikor délre mentem, elsajátítottam annyit a tamil nyelvből is, amennyivel egész jól elboldogultam.
- Hány nyelvet tudsz te már, Larry?
- Nem tudom. Ötöt-hatot körülbelül.
- Szeretnék többet is megtudni a jógikról – mondta Isabel. – Kerül-tél bizalmasabb viszonyba valamelyikkel?
- Olyan bizalmas viszonyba, amilyenbe azokkal lehet, akik idejük legnagyobb részét a Végtelenben töltik – mosolygott. – Két évig egy jógi ashramájában éltem.
- Két évig? Mi az az ashrama?
- Azt hiszem, remetelaknak lehetne nevezni. Vannak szent embe-rek, akik egyedül élnek egy templomban, az erdőben vagy a Himalá-ja lejtőin. Vannak mások, akik tanítványokat gyűjtenek maguk köré. Valamely jótékonykodó, aki érdemeket akar szerezni, emeltet valami kunyhót, nagyot vagy kicsit, annak a jóginak, akinek a jámborsága őt meghatotta, s a tanítványok ott élnek a jógival, a tornácon alusznak, vagy a tyúkólban – ha van –, vagy a fák alatt. Nekem volt egy kis kunyhóm az udvaron, akkora, hogy éppen csak a tábori ágyam, egy szék, asztal és könyvespolc fért bele.
- Hol volt ez? – kérdeztem.
- Travancore-ban, amely gyönyörű ország, csupa zöld hegy és völgy, lágyan ömlő folyó. Fönt a hegyek közt tigris, leopárd, elefánt és bölény tanyázik, de az ashrama egy lagúna mellett volt, körötte kakaófa és pálma nőtt. Három-négy mérföldnyire feküdt a legköze-lebbi várostól, de az emberek kijártak ide, sőt még messzebről is, gyalog vagy ökörfogaton, a jógit hallgatni, mikor kedve támadt a be-szédre, vagy csak egyszerűen ülni a lába előtt, osztozkodni egymás-sal abban a békességben és üdvösségben, amely úgy sugárzott róla, ahogy a tubarózsa belengi illatával a levegőt.

Gray feszengeni kezdett ültőhelyében. Úgy sejtettem, a beszélgetés ilyen fordulata kellemetlenül érintette.

– Nem iszik? – kérdezte tőlem.

– Köszönöm, nem kérek.

– Én bizony még iszom. És te, Isabel?

Fölemelte a székről hatalmas testét és odament az asztalhoz, amelyen a whisky és a poharak álltak.

– Volt ott más fehér ember is?

– Nem. Én voltam az egyetlen.

– Hogy bírtad ki két évig? – kérdezte Isabel.

– Az évek úgy szálltak, mint a gondolat. Emlékszem napokra, amelyek sokkal hosszabbaknak tűntek.

– Mit csináltál egész idő alatt?

– Olvastam. Nagyokat sétáltam. Csónakáztam a lagúnán. Elmélkedtem. Az elmélkedés igen súlyos munka; két-három óra alatt úgy belefárad az ember, mintha ötszáz mérföldet kocsizott volna, és nincs egyéb kívánsága, mint a pihenés.

Isabel kissé összevonta a szemöldökét. Zavarban volt, ha jól gyanítom, egy kicsit meg is ijedt. Azt hiszem, sejteni kezdte, hogy az a Larry, aki néhány órája belépett a szobába, noha külsőre nem változott és látszólag éppolyan nyíltszívű és kedves volt, mint régebben, nem ugyanaz a közvetlen, könnyed, vidám, minden akaratossága mellett is gyönyörűséges Larry, akit a múltban ismert. Annak idején elvesztette; mikor újra találkoztak s úgy nézett rá, mint a régi Larryra, az a benyomása támadt, hogy bármennyire megváltoztak is a körülmények, a férfi még mindig az övé. Most viszont, mintha napsugár után kapott volna, amely kicsúszik az ujjai közül: egy kis rémület fogta el. Alig vettem le a szemem erről az asszonyról aznap este – mindig gyönyörűséggel néztem őt –, s láttam, hogy tekintete csupa szeretet, ahogy a férfi rövidre nyírt haján, apró, koponyához simuló fülén függ, ahogy változó kifejezést ölt, mikor halántékára, sovány arcára téved. Hosszú, keskeny kezét nézte, mely soványsága ellenére is erősnek, életteljesnek tűnt. Aztán pillantása mozgékony, szépformájú, duzzadt, de nem érzéki szájára siklott, majd derűs homlokára, élesen metszett orrára. Új ruhájában – ellentétben Elliott-tal, akit mindig, mintha skatulyából húztak volna elő – bizonyos hanyag nem-

törődéssel mozgott, mintha egy év óta mindennap viselné. Úgy éreztem, olyan anyai ösztönöket ébreszt föl Isabelben, amelyeket az asszony gyermekeivel szemben sohasem tanúsított. Isabel már tapasztalt asszony volt, Larry még mindig úgy nézett ki, mint egy fiatal fiú. Az asszony viselkedéséből olyasfajta büszkeséget véltem kiolvasni, amilyent az anya érez felnőtt fia iránt, aki okos dolgokat beszél, s a többiek úgy figyelnek rá, mintha értenék. Nem hiszem, hogy Larry szavainak lényege elhatolt volna az asszony tudatáig.

De nem hagytam abba a kérdezősködést.

– Milyen volt a maga jógija?

– Külsőre gondolja? Hát, nem volt magas, sem sovány, sem kövér, halványbarna bőrű, borotvált arcú, rövidre nyírt, fehér hajjal. Mindössze egy ágyékkötőt viselt, mégis olyan jól fésült és takaros és elegáns tudott lenni, akár azok a fiatal emberek a Brooks Testvérek hirdetésein.

– És mi volt benne, ami különösen vonzotta magát?

– Larry teljes percig nézett rám, mielőtt válaszolt volna. Mélyen ülő szeme mintha a lelkem fenekéig akart volna hatolni.

– A szentsége.

Kissé megzavart a válasza. Ebben a szobában, a pompás bútorok, a falakon függő kedves rajzok között, úgy hullott alá ez a szó, mint a vízcsepp, amely egy megáradt fürdőkádból szivárog át a mennyezeten.

– Mindegyikünk olvasott a szentekről, Szent Ferencről, Keresztelő Szent Jánosról, de ők sok évszázaddal ezelőtt éltek. Sosem tartottam lehetségesnek, hogy élő szenttel találkozzam. Mégis attól a pillanattól kezdve, hogy megláttam, nem kételkedtem egy percig sem, hogy szent. Csodálatos élmény volt.

– S mit kapott általa?

– Békességet – mondta különösebb hangsúly nélkül, enyhén mosolyogva. Aztán hirtelen fölugrott. – Mennem kell.

– Ó, ne még, Larry – kérlelte Isabel. – Még egész korán van.

– Jó éjszakát – mondta egyre mosolyogva, észre sem véve az asszony szemrehányó tiltakozását. Arcon csókolta Isabelt. – Egy-két nap múlva újra eljövök.

– Hol laksz? Fölhívlak.

– Ó, sose vesződj vele. Tudod, milyen nehéz telefonálni Párizsban, s a készülékünk többnyire úgysem működik.

Magamban nevettem: finoman kitért az elől, hogy a címét elárulja. Furcsa bogara volt ez, szerette titokban tartani a lakását. Indítványoztam, hogy harmadnap vacsorázzanak velem a Bois de Boulogne-ban. Nagyon kellemes ebben a lány tavaszi időben a szabadban vacsorázni, a fák alatt; Gray kivihet bennünket a kocsiján. Larryval jöttem el; szívesen tartottam volna vele egy darabig, de ahogy az utcára értünk, kezét nyújtott és elsietett. Beültem egy taxiba.

5

Úgy beszéltük meg, hogy a lakásban gyülekezünk és indulás előtt megiszunk egy pohár koktélt. Hamarabb érkeztem, mint Larry. Igen fényes helyre szándékoztam vinni őket, s el voltam készülve, hogy Isabel az alkalomnak megfelelően öltözködik; biztosan nem hagyja, hogy egy csomó kicsípett nő túlragyogja őt. De egyszerű gyapjúruhában találtam.

– Graynek megint megfájdult a feje – mondta. – Borzasztóan kínlódik. Nem hagyhatom magára. A szakácsnőnek kimenőt adtam; ha a gyerekeknek elkészült a vacsorája, eltávozik. Magam leszek kénytelen valamit főzni Graynek és rávenni, hogy megegye. Legjobb, ha maguk Larryval elmennek.

– Fekszik Gray?

– Nem, sosem akar lefeküdni, mikor rájön ez a fejfájás. Istenem, pedig az lenne a leghelyesebb, de nem akar. A könyvtárszobában van.

Faburkolatú szobácska volt ez – barna és arany színekben –, melyet Elliott egy régi kastélyból kölcsönzött. A könyveket lakat és aranyrácsozat védelte az esetleges olvasóktól, ami nem is baj, mert túlnyomórészt tizennyolcadik századi illusztrált pornográf munkák voltak. Az egykorú szattyánkötésben azonban igen jó hatást keltek. Isabel bevezetett. Gray görnyedten ült egy nagy bőrszékben, körülötte a padlón szerteszórt képes újságok. Szemét lehunyta, máskor vörös arcára most szürke árnyalat terült. Látszott rajta, hogy rettentően szenved. Megpróbált felállni, de nem engedtem.

– Adott neki aszpirint? – kérdeztem Isabelt.

– Sose használ. Van egy amerikai receptem, de az sem ér semmit.

– Ó, ne törődj vele, drágám – mondta Gray. – Holnapra rendbe jövök. – Mosolyogni próbált. – Sajnálom, hogy ilyen alkalmatlanságot okoztam – mondta nekem. – Maguk csak menjenek ki a Bois-ba.

– Én álmomban sem gondolok rá – szólta Isabel. – Azt hiszed, képes lennék jól érezni magam, mikor tudom, hogy te pokoli kínokat

állsz ki?

– Szegény néember, úgy látszik, szeret – mondta Gray szemle-
hunyvva.

Aztán hirtelen görcsbe rándult az arca, s szinte látni lehetett,
ahogy a szaggató kín belehasít a fejébe. Az ajtó halkán kinyílt és
Larry lépett a szobába. Isabel megmondta neki, mi baj van.

– Ó, te szegény – mondta, szánakozón pillantva Gray-re. – Nem
lehet valamivel könnyíteni rajta?

– Semmivel – mondta Gray, még mindig lehunyt szemmel. – Az
egyetlen, amivel segíteni tudtok, ha magamra hagytok; menjetek,
mulassatok jól.

Én is úgy gondoltam, ez az egyetlen, amit tehetünk, de sejtettem,
hogy Isabel e megoldást nem tudja összeegyeztetni a lelkiismereté-
vel.

– Megpróbálhatom, tudok-e segíteni rajtad? – kérdezte Larry.

– Senki sem tud segíteni rajtam – mondta Gray kimerülten. – Csak
aki megölne, s néha kérem az Istent, hogy így legyen.

– Rosszul mondtam, hogy én esetleg segíthetek rajtad. Úgy értet-
tem, esetleg hozzásegíthetlek ahhoz, hogy segíts magadon.

Gray lassan fölnyitotta a szemét és Larryra nézett.

– Hogy tudnád ezt megcsinálni?

Larry valami ezüstérmét vett elő a zsebéből és Gray tenyerébe
nyomta.

– Szorosan zárd össze az ujjaidat s fordítsd lefelé az öklödet. Ne
ellenkezz velem. Ne erőlködj, csak tartsd a pénzdarabot a markod-
ban. Mielőtt húszig számolok, a tenyered ki fog nyílni és a pénz ki-
esik belőle.

Gray úgy tett, ahogy Larry mondta. Larry leült az íróasztalhoz és
számolni kezdett. Isabel meg én állva maradtunk. Egy, kettő, három,
négy. Míg tizenötig nem jutott, Gray keze meg se mozdult, akkor
mintha egy kicsit remegni kezdett volna, s az a benyomásom támadt
– nem merem mondani: úgy láttam –, hogy az összeszorított ujjak
tárgolni kezdenek. A hüvelykujj elvált az ököltől. Határozottan észlel-
tem, hogy az ujjakon remegés fut át. Mikor Larry a tizenkilencez
ért, a pénz kiesett Gray kezéből és a lábához gurult. Fölvettem, meg-
néztem. Nehéz volt és szabálytalan alakú. Az egyik oldalán kiugró

dombormű, egy ifjú arca, melyen Nagy Sándor vonásait ismertem föl. Gray zavartan nézett a tenyerébe.

– Én nem eresztettem el a pénzt – mondta. – Magától esett le.

Ültő helyében jobb kezét a bőrszék karjára támasztotta.

– Elég kényelmesen ülsz abban a székben? – kérdezte Larry.

– Már amilyen kényelmesen ülhetek, mikor a fejem szét akar repedni.

– Engedd el magad egészen. Ne törődj semmivel. Ne tégy semmit. Ne állj ellent. Húszig számolok, s a jobb kezed föl fog emelkedni a szék karjáról egészen a fejed fölé. Egy, kettő, három, négy.

Lassan számolt, ezüstcsengésű, dallamos hangján, s mikor kilencnél tartott, láttuk, hogy Gray keze alig észrevehetően fölemelkedik a bőrhuzatról, amelyen addig nyugodott s két-háromcentis magasságig mozdul. Ekkor egy pillanatra megállott.

– Tíz, tizenegy, tizenkettő.

Apró rázkódás után újra megindult az egész kar fölfelé. Most már nem ért a székhez. Isabel kissé ijedten fogta meg a kezemet. Különös látvány volt. Nem hasonlított a szándékos mozgáshoz. Sosem láttam még alvajárót, de el tudom képzelni, hogy az mozoghat ilyen furcsán, mint Gray karja. Látszott, hogy nem az akarat itt a mozgató erő. Azt hiszem, rendkívül nehéz lenne tudatosan ilyen lassúsággal és ilyen egyenletesen emelni a kezét. Úgy tetszett, az akaratától független tudatfölötti erő működik itt. Olyasféle mozgás volt, ahogy egy dugattyú mozog rendkívül lassan előre-hátra a hengerben.

– Tizenöt, tizenhat, tizenhét.

Lassan, lassan, lassan hullottak a szavak, mint a vízcseppek a mosdótálba egy rossz csapból. Gray karja emelkedett, emelkedett, míg tenyere a feje fölé nem ért s ahogy Larry kimondta az utolsó számot, saját súlyánál fogva visszaesett a szék karjára.

– Én nem emeltem a kezemet – mondta Gray. – Nem tudtam megakadályozni, hogy fölemelkedjék. A saját akaratából mozgott.

Larry elmosolyodott.

– Semmi különös. Gondoltam, fölkelte a bizalmadat irántam. Hol van az a görög pénz?

Odaadtam.

– Fogd a kezébe. – Gray elvette. Larry megnézte az óráját. – Két perc múlva negyed kilenc. Hatvan másodperc múlva a szemhéjad annyira elnehezül, hogy be kell hunynod a szemedet és elalszol. Hat percig fogsz aludni. Öt perccel negyed után fölébreds, és nem fog fájni a fejed.

Sem Isabel, sem én nem szóltunk. A szemünk Larryn függött. Ő sem mondott többet. Tekintetét Grayre irányította, de mintha nem nézett volna rá; inkább mintha keresztül- és túlnézett volna rajta. Volt valami félelmetes abban a csendben, amely ránk hullott. Mint a virágok csendje egy kertben alkonyatkor. Éreztem, hogy Isabel keze hirtelen összeszorul. Grayre pillantottam. Szeme lehunyva. Könnyen, szabályosan lélegzett; aludt. Csak álltunk ott, úgy tetszett, végtelen sokáig. Szörnyen kívántam egy cigarettát, de nem akartam rágyújtani. Larry meg se mozdult. Szeme nem is tudom, milyen távolságba tekintett. Nyitva tartotta, mégis mintha révületbe esett volna. Aztán hirtelen, mintha az egész ember fölengedne; tekintete rendes kifejezést öltött, órájára nézett. Gray ekkor kinyitotta a szemét.

– Biz’ Isten – mondta –, azt hiszem, elaludtam. – Aztán visszahökent. Feltűnt, hogy arcáról elenyészett az a halálos sápadtság. – Elmúlt a fejfájásom.

– Nagyszerű – mondta Larry. – Szívj el egy cigarettát, aztán indulhatunk vacsorázni.

– Csoda történt. Remekül érzem magam. Hogy csináltad?

– Nem én csináltam. Te magad csináltad.

Isabel elment átöltözni, közben Gray és én megittunk egy pohár koktélt. Nyilvánvaló volt, hogy Larrynak ellenére van, Gray mégis egyre arról beszélt, ami az imént történt. Egyáltalán nem értette.

– Nem hittem, hogy meg tudod csinálni – mondta. – Csak azért mentem bele, mert dögfáradt voltam vitatkozni.

Arról kezdett beszélni, hogyan szokta a fejförcs megrohanni, milyen kínokat kell kiállania s mennyire össze van törve, mikor a roham elmúlik. Nem értette, hogyan van, hogy most teljesen életerősnek érzi magát. Isabel visszajött. Ezt a ruháját még nem láttam; földig érő fehér anyag – azt hiszem, marokénnek hívják –, fekete túll kihajtóval. Arra kellett gondolnom, mekkora tiszteletet fog ébreszteni irántunk.

A Château de Madridban remek hangulat volt, s nekünk pompás kedvünk támadt. Larry kedves badarságokat beszélt, olyan modorban, ahogy még sosem hallottam, s mindünket megnevettetett. Úgy sejtettem, azért viselkedik így, hogy elterelje figyelmünket meglepő képességéről, amely napvilágra került. De Isabel határozott nő volt. Amíg neki tetszett, szívesen labdázott Larryval, de nem feledkezett meg kíváncsiság-kielégítő vágyáról sem. Mikor végére értünk a vacsorának, feketézés, ivás közben, abban a feltevésben, hogy a jó ételek, a pohár bor, amit fölhajtott és a baráti beszélgetés megingatta az ellenállását, ragyogó szemét Larryra emelte.

– Most mondd el, hogyan gyógyítottad meg Gray fejfájását.

– Láttad a saját szemeddel – mondta Larry mosolyogva.

– Indiában tanultad az ilyesmit?

– Igen.

– Roppant kínokat áll ki. Gondolod, hogy állandóan tudnád gyógykezeleni?

– Nem tudom. Talán tudnám.

– Az egész élete megváltoznék. Egy rendes állásnak még a reményéről is le kell tennie, ha időnként negyvennyolc órára teljesen magatehetetlenné válik. Addig nem lesz boldog, míg újra nem dolgozhat.

– Csodát nem tehetek, jól tudod.

– De ez csoda volt. Láttam a saját szememmel.

– Nem, nem volt csoda. Csak elültettem egy eszmét az öreg Gray koponyájában, a többi már rajta múlt. – Grayhez fordult. – Mit csinálsz holnap?

– Golfozni megyek.

– Hatkor benézek, egy kicsit beszélgetünk. – Aztán Isabelre villantotta ellenállhatatlan mosolyát: – Tíz éve nem táncoltam veled, Isabel. Nincs kedved megállapítani, tudok-e még?

6

Ezután gyakran láttuk Larryt. Egy hétig mindennap eljött Isabelékhez és félórára bezárkózott Gray-vel a könyvesszobába. Kiderült, hogy le akarja beszélni – mosolyogva maga mondta így – Grayt ezekről a gyötrő fejfájásokról, s Gray gyermeki bizalommal fordult feléje. Abból a kevésből, amit Gray elmondott, úgy sejtettem, megpróbálta ezenfelül visszaállítani megrendült önbizalmát is. Tíz nap múlva Gray-nek újra jelentkezett a fejfájása, s történetesen úgy alakult a helyzet, hogy Larryt nem várták, csak estére. A dolog nem volt nagyon súlyos, de Gray annyira bízott már Larry különleges erejében, hogy azt hitte, ha előkerítheti, pár perc alatt kigyógyíthatja. Azonban sem én, akit Isabel telefonon fölhívott, sem ők nem tudták, hogy Larry hol lakik. Mikor végül megérkezett és lecsillapította Gray fájdalmát, Gray megkérdezte a címét, hogy szükség esetén azonnal hívhasssa. Larry csak mosolygott.

– Hívd föl az American Expressst és hagyj üzenetet. Én minden reggel felhívom őket.

Isabel később megkérdezte tőlem, mért titkolja vajon Larry a címét. Régebben is így csinált, s akkor kiderült, hogy minden titokzatoság nélkül egy harmadrendű szállodában lakott a Latin Negyedben.

– Fogalmam sincs róla – válaszoltam. – Valami egészen fantasztikus dologra tudok csak gondolni, amiből persze, meglehet, egy szó sem igaz. Talán egy különös hajlam arra kényszeríti, hogy a lakóhelyére is átvigyen valamit a lelke magányából.

– Hogy a csudába érti? – kérdezte ingerülten.

– Nem tűnt még föl magának, hogy mikor velünk van, bármennyire könnyedén beszélget is, bármily barátságos és közvetlen is, az ember mindig érez benne valami elkülönülést, mintha nem adná át magát teljesen, hanem lelke valamely rejtett zugában visszatartana valamit, nem tudom, mit... valami feszültséget, titkot, vágyat, tudomást... ami elkülöníti őt?

– Világéletemben ismertem Larryt – mondta türelmetlenül.

– Néha arra a nagy színészre emlékeztet engem, aki tökéletesen alakítja szerepét egy silány darabban. Mint Eleonora Duse a La Locandierában.

Isabel egy pillanatig eltűnődött. – Azt hiszem, értem, mire gondol. Az ember jól mulat, s azt hiszi, hogy ő is egy közülünk, mint akárki más, s akkor hirtelen az az érzése támad, hogy kisiklott a keze közül, mint a füstkarika, amit meg akarunk fogni. Mit gondol, mi teszi őt ilyen különössé?

– Lehet, hogy olyan közhelyszerű valami, amit az ember észre sem vesz.

– Mint például?

– Hát, mint a jóság, például.

Isabel összevonta a szemöldökét. – Kérem, ne mondjon ilyeneket. Fölémelyedik a gyomrom tőle.

– Vagy esetleg megfájdul a szíve tőle?

Isabel hosszan rám nézett, mintha a gondolataimat akarná kiolvasni. Fölvett egy cigarettát maga mellől, az asztról, meggyújtotta, hátradőlt a székben. Utánanézett a füstnek, ahogy fölkanyarodott a levegőbe.

– Akarja, hogy elmenjek?

– Nem.

Egy pillanatra elhallgattam, néztem őt, gyönyörködve legeltettem szememet formás orrán, finomvonalú állán.

– Nagyon szerelmes Larryba?

– Az Isten áldja meg magát, soha életemben nem voltam szerelmes senki másba.

– Miért ment hozzá Grayhez?

– Valakihez hozzá kellett mennem. Ő belém volt bolondulva, és mama azt akarta, hogy hozzámenjek. Mindenki azt mondta, jól tettem, hogy otthagytam Larryt. Nagyon szerettem Grayt. Most is nagyon szeretem. Maga nem tudja, milyen édes. Nincs még egy ilyen kedves, figyelmes ember a világon. Úgy tűnik föl, mintha szörnyű természete lenne, nem? Velem mindig úgy bánik, mint egy angyal. Mikor pénzünk volt, mindig azt akarta, kívánjak valamit, s ezzel szerezem meg neki azt a gyönyört, hogy adhasson. Egyszer azt mond-

tam, milyen remek lenne, ha volna egy jachtunk, s ha nem jön közbe az összeomlás, egész biztos, megveszi.

– Olyan szép, hogy nem is lehet igaz – dünnyögtem.

– Gyönyörűen éltünk. Örökké hálás leszek neki ezért. Nagyon boldoggá tett.

Ránéztem, de nem szóltam egy szót sem.

– Azt hiszem, valójában nem szerettem őt szerelemmel, de az ember egész jól elboldogul szerelem nélkül is. Szívem mélyén Larry után sóvárogtam, de amíg nem láttam őt, nem sokat jelentett. Emlékszik, egyszer azt mondta, háromezer mérföldnyi tenger közbeékelésével a szerelem kínjai egészen elviselhetők? Akkor cinikusnak éreztem a megállapítást, ma már tudom, hogy igaz.

– Ha gyötrelmem magának Larryt látnia, nem lenne okosabb nem látni?

– De mennyei gyötrelmem. Meg aztán tudja, milyen. Bármikor eltűnhet, mint az árnyék, ha lemegy a nap, s megeshet, hogy évekig nem látjuk.

– Soha nem gondolt arra, hogy elválik Graytól?

– Semmi okom nincs elválni tőle.

– Honfitársnőit ez nem akadályozza meg az elválásban, ha válni akarnak.

Elnevette magát.

– Mit gondol, mért van így?

– Nem tudja? Mert az amerikai nők olyan tökélyt keresnek a férjükben, amilyent az angolok csak az inasuktól követelnek.

Isabel olyan dölyfösen szegte föl a fejét, hogy attól félttem, görcsöt kap a nyaka.

– Amiért Gray nem átlátszó, azt hiszi, semmi sincs benne.

– Téved – szakítottam félbe hirtelen. – Azt hiszem, van benne valami egészen vonzó. Csodálatos szeretőképesség. Csak az arcára kell pillantani, mikor magára néz, nyilvánvaló, milyen mélységesen, milyen odaadóan szereti magát. A gyermekeit sokkal jobban szereti, mint maga.

– Úgy látom, azt akarja mondani, hogy nem vagyok jó anya.

– Ellenkezőleg: meg vagyok róla győződve, hogy kitűnő anya. Gondja van rá, hogy ne legyen semmi bajuk. Vigyáz az étrendjükre,

ügyel az emésztésükre. Megtanítja őket jó modorra, felolvas nekik, megimádkoztatja őket. Ha megbetegednének, azonnal orvosért küldene és gondosan ápolná őket. De nem merül el bennük annyira, mint Gray.

– Semmi szükség nincs rá, hogy elmerüljek bennük. Ember vagyok és emberként bánok velük. Az olyan anya csak árt a gyermekeinek, aki bennük látja élete egyetlen gondját.

– Azt hiszem, magának teljesen igaza van.

– És tény, hogy imádnak.

– Azt láttam. Maga a kellem, a szépség, a csodálatosság mintaképe a szemükben. De nem tudnak olyan fesztelének lenni magával, mint Grayjel. Imádják magát, igaz; de őt szeretik.

– Gray nagyon szeretetre méltó.

Tetszett nekem, hogy így beszél. Egyik legszebb vonása az volt, hogy sosem riadt vissza a meztelen igazságtól.

– Az összeomlás után Gray teljesen leromlott. Heteken keresztül éjfélig dolgozott az irodában. Én szörnyű félelmek közt ültem otthon, azt hittem, megőrül, annyira szégyellte magát. Tudja, ők olyan büszkék voltak a cégre, az apja meg Gray, büszkék voltak feddhetetlenségükre, biztos ítélőképességükre. Nem az verte le igazán, hogy egész vagyonunkat elvesztettük, hanem azt nem tudta elviselni, hogy az emberek, akik megbíztak benne, elvesztették mindenüket. Úgy érezte, előrelátóbbnak kellett volna lennie. Nem tudtam meggyőzni róla, hogy nem hibás.

Isabel rúzst vett elő a táskájából és festeni kezdte az ajkát.

– De nem ezt akartam magának elmondani. Az egyetlen, amink megmaradt, az ültetvény volt. Tudtam, hogy Graynek nincs más tenivalója, mint eltűnni; a gyerekeket mamánál hagytuk, mi pedig lementünk az ültetvényre, ő mindig szeretett itt lenni, de azelőtt sosem jöttünk le egyedül; egész tömeget vittünk magunkkal és nagyszerűen mulattunk. Gray kitűnő vadász, de most nem volt kedve vadászni. Csónakba ült, órákat töltött egyedül a lápon és nézte a madarakat. Le és föl csatangolt a csatornákon, kétoldalt csak a halvány sás, fölötté csak a kék ég. Néha olyan kékek ezek a csatornák, mint a Földközi-tenger. Mikor hazajött, nem sokat beszélt. Csak annyit mondott, hogy remek volt. De jól láttam, mit érez. Tudtam, hogy szívét megin-

dította a szépség, a határtalanság, a csönd. Naplemente előtt van egy pillanat, amikor gyönyörű fényben tündöklük a láp. Állt és nézte, és megtelt boldogsággal. Nagyokat lovagolt a magányos, titokzatos erdőben, amely olyan, mint Maeterlinck erdei, éppoly szürke, csöndes és majdnem ijesztő. Tavasszal jön egy pillanat – alig tart két héttig –, mikor a somfa virágzik s a gumifák leveleznek s fiatal, friss zöldjük olyan a szürke spanyol moha mellett, mint az örömdal; a földre nagy fehér liliomok és vad azáleák szőnyege terül. Gray nem is tudta elmondani, mit jelent neki, de a világot jelentette. Megrészegetett a szépségtől. Ó, hogyan magyarázzam el, milyen megható volt látni azt a nagydarab embert, akit ez a tiszta és gyönyörű érzés fölemelt – szinte sírni szerettem volna! Ha van Isten az égben, Gray akkor nagyon közel jutott hozzá.

Isabel kissé elérézékenyült beszéd közben s egy piciny zsebkendőt elővéve, gondosan fölszárította könnyeit, melyek szeme sarkában csillogtak.

– Nem regényesíti el a dolgot? – kérdeztem mosolyogva. – Az a sejtésem, hogy olyan gondolatokat és érzelmeket tulajdonít Graynek, amiket maga vetített belé.

– Hogy vehettem volna észre, ha nem lettek volna meg? Maga ismer engem. Boldogtalan vagyok, amíg nem érzem a gyalogjáró kövezetét a talpam alatt, amíg nincsenek hatalmas kirakatüvegek köröttem utcahosszat, amíg nem bámulhatom a kalapokat, szőrmebundákat, gyémánt karpereceket és aranyfoglatú dobozokat.

Elnevettem magam s egy pillanatig hallgattunk. Aztán ő visszakanyarodott oda, ahonnan elindultunk.

– Sose tudnék elválni Graytől. Túlságosan sokon mentünk át együtt. S ő teljesen hozzám nőtt, ami meglehetősen hízelgő s felelősségérzetet kelt az emberben. Azonkívül...

– Azonkívül?

Oldalvást rám pillantott, szeme huncutul csillogott. Láttam, nem biztos benne, mit fogok szólni ahhoz, amit mondani akar.

– Csodálatos az ágyban. Tízéves házasság vagyunk, de ő ma is olyan szenvedéllyel szeret, mint a legelején. Maga azt mondja egyik darabjában, hogy nincs férfi, aki öt évnél tovább kívánna egy nőt. Hát nem tudja, miről beszél. Gray éppúgy kíván engem ma is, mint

mikor összeházasodtunk. Nagyon boldoggá tett ezen a téren. Rendkívül érzéki nő vagyok, ha nem is nézi ki belőlem.

– Téved, kinéztem magából.

– És ellenszenves vonásnak tartja?

– Ellenkezőleg. – Vizsga szemekkel néztem rá. – Megbánta, hogy nem ment hozzá Larryhoz tíz évvel ezelőtt?

– Nem. Örültség lett volna. De természetesen, ha akkor tudom azt, amit ma tudok, három hónapig vele éltem volna, aztán egyszer s mindenkorra kiverem a fejemből.

– Azt hiszem, szerencséje, hogy nem ment bele ebbe a kísérletbe; kiderülhetett volna, hogy olyan erős szálak kötik hozzá, amiket nem tud eltépni.

– Nem hiszem. Testi vonzás volt az egész. Tudja, sokszor úgy lehet legkönnyebben legyűzni a vágyat, ha az ember kielégíti.

– Észrevette már, hogy maga mennyire birtokolni vágyó? Említette, hogy Gray milyen mélyen költői lélek s azt is elárulta, hogy pompás szerető; el tudom képzelni, hogy mindkét dolog sokat jelent magának; de azt nem mondta el, ami mindkettőnél többet nyom magánál a latban: az az érzés, hogy gyönyörű, de nem túlságosan piciny kezében tarthatja őt. Larry mindig kisiklott volna az ujjai közül. Emlékszik arra a Keats-ódára? „Te, vad szerelmes, kinek ajakad bár oly közel, édes célt mégsem ér.”^[2]

– Maga gyakran azt hiszi, hogy sokkal okosabb, mint amilyen – mondta kissé csípősen. – Egy asszony csak egyféleképp tarthatja meg a férfit, maga is tudja, hogyan. És hadd teszem hozzá: nem az számít, mikor először alszik vele, hanem az, mikor másodszor. Ha kitart mellette, azért teszi, mert megfelelőnek találja.

– Egészen különös értesülései vannak a dolgokról. – Járkálok mindenfelé, s nyitva tartom a szememet és a fületem.

– Szabad érdeklődnöm, az előbbi értesülését honnan szerezte?

Legkötelezőbb mosolyát villantotta rám.

– Egy nőtől, akivel egy divatbemutatón ismerkedtem meg. A *vendeuse* elárulta, hogy ő a lelegegánsabb kitartott nő Párizsban, elhátározta hát, hogy összeismerkedem vele. Adrienne de Troye. Halott róla?

– Soha.

– Mennyire elhanyagolták a maga nevelését! Negyvenöt éves, még csak nem is csinos, de sokkal előkelőbb jelenség, mint az Elliott bácsi hercegnői. Mellé ültem és játszani kezdtem izgékony amerikai kislányszerepemet. Azt mondtam, beszélnem kell vele, mert soha életemben nem láttam nála elbűvölőbb asszonyt. Azt mondtam, olyan tökéletes, mint egy görög kámea.

– Milyen vakmerő maga.

– Eleinte merev volt és tartózkodó, de én tovább ostromoltam egyszerű, naiv modoromban, míg föl nem engedett. S akkor kellemesen elbeszélgettünk. A bemutató végén megkérdeztem tőle, nincs-e kedve valamelyik nap velem ebédelni a Ritzben. Azt mondtam, régóta bámulom eleganciáját.

– Láta őt azelőtt is?

– Soha. Nem akart velem ebédelni, azt mondta, olyan rossznyelvűek az emberek Párizsban, kompromittálnám magam, de nagyon megtisztelő rá nézve, hogy meghívtam, s mikor látta, hogy a csalódás miatt reszket a szám széle, megkérdezte, nem mennék-e el én ebédre őhozzá. Mikor látta, mennyire meghat a kedvessége, megsimogatta a kezemet.

– És maga elment?

– Természetesen. Édes kis háza van az Avenue Foch közelében s az inas, aki felszolgált, mintha maga Washington lett volna. Négyig maradtam. Kibontottuk a hajunkat, levettük a melltartót és beszélgettünk, ahogy csak lányok tudnak. Amit aznap délután megtudtam, abból akár könyvet írhatnék.

– Miért nem ír? Pontosan ilyesmire van szüksége a Háziasszonyok Lapjának.

– Ne bolondozzon – nevetett.

Egy pillanatig hallgattam. Gondolataim elkanyarodtak.

– Kíváncsi vagyok, szerelmes volt-e tulajdonképp magába Larry?
– mondtam hirtelen.

Fölegyenesedett. Arcáról eltűnt a kedvesség, szeme haragosan villogott.

– Mit beszél? Persze, hogy szerelmes volt belém. Azt hiszi, egy lány nem tudja, mikor szerelmes belé egy férfi?

– Hogyne, jól tudom, hogy bizonyos értelemben szerelmes volt magába. Egyetlen lányt sem ismert olyan közlről, mint magát. Együtt voltak sülve-főve gyerekkoruk óta. Úgy érezte, hogy szerelmesnek kell lennie magába. Felébredt benne a természetes nemi ösztön. Egészen magától értetődőnek tűnt, hogy összeházasodnak. Semmi különös változás nem állt volna be a kapcsolatukban, csak egy házban laktak volna, egy ágyban aludtak volna.

Isabel kissé megenyhülve várta, hogy folytassam, s én, tudva, hogy a nők mindig szívesen hallgatják, ha az ember a szerelemről beszél, folytattam.

– A moralisták igyekeznek bebizonyítani, hogy a nemi ösztönnek nem sok köze van a szerelemhez. Hajlandók úgy beszélni róla, mint holmi epifenomenonról.

– Mi a csudáról?

– Nézze, némely pszichológusok azt tartják, hogy a tudat kísérőjelensége az agyműködésnek, és az agyműködés meghatározza a tudatot, de a tudat maga nem gyakorol semmiféle hatást rá. Olyasféle-képpen, mint a fa tükörképe a vízben; nem létezhet a fa nélkül, de semmiféle hatással nincs a fára. Én azt hiszem, badarság azt mondani, hogy a szerelem ellehet szenvedély nélkül. Mikor az emberek azt mondják, hogy a szerelem túléli a szenvedélyt, valami másról beszélnek, vonzalomról, gyöngédségről, az ízlés, az érdeklődés, a szokások egyezéséről. Többnyire a megszokásról. Két ember megszokásból éppúgy fönntarthatja a nemi érintkezést, ahogy megéhezik, mikor eljön az étkezés ideje. Természetesen a vágy felébredhet szerelem nélkül is. De a vágy nem szenvedély. A vágy a nemi ösztön természetes következménye és semmivel sincs nagyobb jelentősége, mint az emberi állat bármely más funkciójának. Ezért buták az asszonyok, mikor nagy hűhót csapnak, ha férjük kedvező helyen és időben félrelép.

– Csak a férfiakra áll ez?

Elnevettem magam. – Ha ragaszkodik hozzá, elismerem, hogy amit az egyiknek szabad, azt szabad a másiknak is. Az egyetlen, ami ellene szól: a férfiaknál az ilyesfajta futó kapcsolatnak nincs érzelmi jelentősége, a nőknél viszont van.

– Nője válogatja.

Nem hagytam magam félbeszakítani.

– Ha a szerelem nem szenvedély is egyúttal, akkor nem szerelemről van szó, hanem valami másról. És a szenvedély nem kielégülést kíván, hanem akadályt. Mit gondol, mit akar azzal kifejezni Keats, mikor azt mondja a szerelmesnek a görög vázán, hogy ne búsuljon? „Örök, szép vágy lesz, s nem hervad a lány!” Miért? Mert elérhetetlen, s akárhogy üldözi a szerelmes, kisiklik a keze közül. Mert mindketten be vannak zárva abba a márványbörtönbe, amely szerintem egy egész közönséges váza lehetett. A maga szerelme Larry iránt s az övé maga iránt éppolyan egyszerű és természetes volt, mint Paolo és Francesca vagy Rómeó és Júlia szerelme. Szerencséjére magának, nem ütött ki balul. Maga gazdagon ment férjhez, Larry meg nyakába vette a világot, hogy kiderítse, mit énekelnek a szirének. A szenvedély szóba se jött.

– Honnan tudja?

– A szenvedélynek semmi sem drága. Pascal szerint olyan indítékokat ismer, amelyekről az ész nem tud. Ha jól értem, azt akarta mondani, ha a szenvedély birtokába keríti a szívet, olyan érveket talál ki, melyek nemcsak hihetően, hanem meggyőzően bizonyítják, hogy érdemes elkárhozni a szerelemért. A szenvedély meggyőzi az embert arról, hogy érdemes volt feláldozni a becsületet és a szégyen sem volt drága ár. A szenvedély romboló. Lerombolta Antoniust és Kleopátrát, Trisztánt és Izoldát, Parnellt és Kitty O'Shea-t. S ha nem rombol, akkor elpusztul. Megtörténhet, hogy ilyenkor az embernek szembe kell néznie azzal a szomorú felismeréssel, hogy elveszítette az életét, gyalázatba keverte magát, nyögött a féltékenység szörnyű kínja alatt, elviselt minden keserves megaláztatást, és minden gyöngédségét, lelkének minden gazdagságát egy nyomorult néemberre, egy bolondra pazarolta, egy szöggre, melyre álmait akasztotta, valakire, aki nem ért egy pofa rágógumit.

Miközben így szónokoltam, jól tudom, hogy Isabel rám sem hederít, hanem a saját gondolataival foglalkozik. Amit ezután mondott, mégis meglepett.

– Mit gondol, Larry szűz még?

– De kedvesem, harminckét éves!

– Biztos vagyok benne, hogy szűz.

– Milyen alapon?

– A nők az ilyesmit ösztönösen megérik.

– Ismertem egy fiatalembert, aki pár évig szépen megélt abból, hogy a nőket egymás után győzte meg, hogy még nem volt dolga nővel. Azt mondta, ez a közlés varázslatként hatott.

– Nem törődöm vele, hogy maga mit beszél. Hiszek az intuíciómban.

Későre járt, Gray meg Isabel ismerősökkel fognak vacsorázni. Isabelnek még át kell öltöznie. Nem volt semmi dolgom, gyalog ballagtam végig a kellemes tavaszi estében a Raspail-körúton. Sose hittem nagyon a nők intuíciójában. Annyira egybevág azzal, amit szeretnének hinni, hogy nem bízhatom meg benne. S ahogy Isabellel folytatott hosszú beszélgetésem végére gondoltam, nem tudtam megállni nevetés nélkül. Suzanne Rouvier jutott eszembe, s ráébredtem, hogy már napok óta nem láttam ezt az asszonyt. Vajon van-e valami dolga? Ha nincs, biztosan szívesen eljön velem vacsorázni s utána egy moziba. Megállítottam egy kóbor taxit és bementem Suzanne címét.

Könyvem elején már megemlékeztem Suzanne Rouvier-ról. Tíz-tizenkét éve ismertem s ebben az időben, amelyről most beszélek, nem járhatott messze a negyventől. Nem volt szép, sőt inkább csúnya. Magasabb, mint a francia nők, törzse rövid, keze, lába hosszú, tartása esetlen, mintha nem tudná, mit kezdjen hosszú végtagjaival. Haja színét szeszélyesen váltogatta, de többnyire a vörösbarnánál állapotodott meg. Kicsiny, szögletes arcát – feltűnően kiugró arccsontjai voltak – élénkre festette s nagy száján is vastagon állt a rúzs. Mindebből az derül ki, hogy nem volt vonzó, s mégis az volt. Mert igaz az is, hogy szép bőre volt, erős, fehér foga és nagy, eleven-kék szeme. Ez volt rajta a legszebb s ő külön is hangsúlyozta: festette a szempilláját. Ravasz, tétova, barátságos nézése volt s jókedv keveredett benne bizonyos fokú szigorúsággal. Az ő élete mellett szigorúnak kellett lennie. Anyja, egy állami kishivatalnok özvegye, ura halála után visszament Anjou-beli szülőfalujába, ahol nyugdíjából élt, s mikor Suzanne tizenöt éves lett, tanulólánynak adta egy varrodába a szomszéd városban, ahonnan – közel lévén – vasárnaponként hazajöhetett. Kéthetes szabadsága alatt történt, tizenhetedik évébe lépett ekkor, hogy elcsábította egy festő, aki a faluban töltötte a nyarat és tájképeket festett. Akkor már nagyon jól tudta, hogy egy fillér nélkül senki sem fogja elvenni, s mikor a festő a nyár végén fölajánlotta, hogy Párizsba viszi, örömet belement. A festő nyúlketrecszerű kis műterembe vitte a Montmartre-on, s nagyon kellemes évet töltöttek együtt.

Végül a festő közölte vele, hogy egyetlen képet sem adott el s nem engedheti meg magának tovább azt a fényűzést, hogy szeretőt tartson. Ő egy idő óta várta már ezt a közlést s nem lepődött meg. A férfi megkérdezte, haza akar-e menni s mikor ő tagadó választ adott, azt mondta, van egy másik festő ugyanabban a háztömbben, aki nagyon szívesen vállalná. Ez a festő egyszer-kétszer már megpróbált közeledni feléje s bár ő visszautasította, olyan jópofán csinálta, hogy a férfi nem sértődött meg. A férfi nem volt ellenére s így örömmel fo-

gadta el az ajánlatot. Nagyon jól jött az is, hogy taxit sem kellett fogadnia a bőröndje átszállításához. Második szeretője, aki jóval idősebb volt, mint az első, de elég jóképű, minden elképzelhető helyzetben lefestette őt, ruhában és meztelenül. Két évig élt vele boldogan. Büszkén gondolt arra, hogy ő volt az a modellje, akivel első komoly sikerét aratta s meg is mutatta nekem ennek a képnek a másolatát, melyet egy képeslapból vágott ki. Egy amerikai képtár vette meg. Életnagyságú akt volt s ő olyasféle testhelyzetben feküdt, mint Manet Olympiája. A festő azonnal észrevette, hogy van valami modern és mulattató az arányaiban; vékony törzsét egészen elsoványította, megnyújtotta hosszú lábát és kezét, hangsúlyt adott kiugró arccsontjának és kék szemét különlegesen nagyra festette. A másolatról természetesen nem állapíthattam meg a színek minőségét, de a rajz eleganciáját igen. A kép olyan hírnevet szerzett a festőnek, hogy elvehetett egy bájos és gazdag özvegyet, s Suzanne, aki jól tudta, hogy a férfinak gondolnia kell a jövőjére, szívélyes viszonyuk gyors megszakadását zokszó nélkül fogadta.

Mert ekkor már ismerte saját értékét. Megszerette a művészetet, szeretett modellt ülni s a napi munka után örömet ment a kávéházba s vegyült a festők, feleségeik és szeretőik közé, akik művészetről beszéltek, szidták a műkereskedőket és malac történetekkel szórakoztak. Ez alkalommal, mikor már látta, hogy közel a szakítás, előre kifőzte a tervét. Kiszemelt egy fiatalembert, akinek nem volt senkije s aki, véleménye szerint, tehetséges volt. Szerét ejtette, hogy négy szemközt beszélhessen vele a kávéházban, elmagyarázta a körülményeket s minden kertelés nélkül fölajánlotta, hogy éljenek együtt.

– Húszéves vagyok és értek a háztartáshoz, ami megtakarítást fog jelenteni magának, azonkívül nem kell külön modellt fizetnie. Nézze meg az ingét, szégyen, gyalázat, és a műterme is olyan, mint a szemétdomb. Magának asszonyra van szüksége, aki gondját viseli.

A festő tudta, hogy nem rossz asszony. Tetszett neki az ajánlat, s a nő látta, hogy hajlandó elfogadni.

– Végül is, ki lehet próbálni – mondta a nő. – Ha nem megy, egyikünk sem veszít semmit.

A festő nem volt „ábrázoló” művész: négyzet és téglalakú portrékat festett a nőről. Lefestette fél szemmel és száj nélkül. Lefestette

fekete, barna és szürke színekből álló mértani alakzatnak. Lefestette egy csomó kusza vonallal, amelyek mögül csak halványan derengett át valami emberi arc. A nő másfél évig maradt mellette, s végül saját elhatározásából hagyta ott.

– Miért? – kérdeztem. – Nem szeretted?

– Dehogynem, kedves fiú volt. Csak nem hittem, hogy viszi valamire. Folyton ismételte önmagát.

Nem volt nehéz utódot találnia. Kitartott a művészek mellett.

– Mindig festőkkel éltem – mondotta. – Egyszer hat hónapig egy szobrásszal voltam, de, nem tudom miért, semmit sem tudott jelenteni nekem.

Elégedetten gondolt arra, hogy sosem szakított a szeretőivel csúf körülmények közt. Nemcsak jó modell volt, hanem jó háziasszony is. Szeretett tenni-venni a műteremben, ahol egy időre laknia kellett és büszkén tartotta katonás rendben. Jól főzött, s a lehető legkevesebből is ízletes ételt tudott készíteni. Megstoppolta a szeretői harisnyáit, gombot varrt az ingeikre.

– Soha nem láttam be, ha művész valaki, miért ne lehetne rendes és takaros.

Csak egy kapcsolata fúlt kudarcba. Egy angol fiatalemberrel, akinek több pénze volt, mint akiket addig ismert, s ráadásul autója is.

– De nem tartott sokáig – mondotta. – Mindig leitta magát, s ilyenkor nem lehetett elviselni. Ezt sem bántam volna, ha jó festő, de, elhiheted, kedvesem, rémesen festett. Megmondtam neki, hogy otthagynom, s akkor sírva fakadt. Azt mondta, szeret.

– Szegény barátom – mondtam neki. – Szeretsz vagy nem szeretsz: lényegtelen. Ami lényeges, az, hogy tehetségtelen vagy. Menj vissza a hazádba és állj be fűszeresnek. Az való neked.

– Mit válaszolt erre? – kérdeztem.

– Dühbe gurult és azt mondta, takarodjam. Pedig jó tanácsot adtam neki. Remélem, megfogadta, nem volt rossz fiú; csak rossz művész.

A józan ész és a jó kedély nagyon megkönnyíti egy könnyűvérű asszony zarándokútját, de Suzanne foglalkozásában is voltak hullámhegyek és hullámvölgyek, mint minden más foglalkozásban. Ott

volt például a skandináv. Suzanne annyira elvesztette a fejét, hogy belészeretett.

– Valóságos isten volt, kedvesem – mondotta. – Rettentő magas volt, olyan magas, mint az Eiffel-torony, széles vállak, pompás mell, olyan derék, hogy kézzel szinte át lehetett érni, lapos has, de olyan lapos, mint a tenyerem és olyan izmok, mint egy hivatásos atlétának. Aranyló, hullámos haj, mézszínű bőr. És nem is festett rosszul. Szerettem, ahogy az ecsettel dolgozott, merészen, hirtelenül; s gazdag, élénk színeket használt.

Fejébe vette, hogy gyermeke lesz tőle. A férfi ellenezte, de ő kijelentette, hogy vállalja a felelősséget.

– Egészen jó szemmel nézte, mikor megszületett. Ó, olyan édes kölyök volt, rózsaszín, szőke, kékszemű, mint az apja. Kislány.

Suzanne három évig élt együtt a skandinávval.

– Egy kicsit buta volt s néha untam, de roppant édesen viselkedett, és olyan szép volt, hogy nem bántam semmit.

Aztán a férfi táviratot kapott Svédországból, hogy az apja haldoklik, utazzék azonnal haza. Megígérte, hogy visszajön, de Suzanne érezte, hogy nem lesz így. A festő minden pénzét a nőnél hagyta. Egy hónapig nem hallott felőle, végül levél jött tőle, melyben megírta, hogy az apja meghalt, az ügyei teljesen rendezetlenül maradtak s ő kötelességének érzi, hogy az anyja mellett álljon és átvegye a faüzletet. Mellékelte egy tízezer frankos csekket is. Suzanne nem az az asszony volt, aki egykönnyen kétségbeesik. Hamarosan arra az eredményre jutott, hogy a gyerek útjában lenne, úgyhogy levitte a kislányt az anyjához és a tízezer frankkal együtt a gondjaira bízta.

– A szívem majd megszakadt, imádtam a gyereket, de az életben az embernek praktikusnak kell lennie.

– Mi történt aztán? – kérdeztem.

– Ó, aztán zöldágra vergődtem. Akadt egy barátom.

De ekkor következett a tífusz. Mindig úgy emlegette, hogy „az én tífuszom”, ahogy egy milliomos beszélt „az én Palm Beach-i rezidenciám”-ról, vagy „az én vadászbirtokom”-ról. Majdnem belehalt, s három hónapig feküdt kórházban. Mire kijött, csont és bőr lett, olyan gyöngye, mint egy kiéhezett macska és olyan ideges, hogy semmi egyebet nem tudott csinálni, csak sírni. Most nem lehetett hasznára

senkinek, nem volt elég ereje ahhoz, hogy modellt üljön és alig volt valami pénze.

– *Oh, la, la* – mondotta. – Átvészelttem már egy-két nehéz időszakot. Szerencsére voltak jó barátaim. De tudja, milyenek a művészek, mindenképpen küzdelmes az életük. Sose voltam szép, volt egy kis pénzem persze, de már elmúltam húszéves. Ekkor összeakadtam azzal a kubistával, akivel már éltem együtt; azóta megnősült és el is vált, felhagyott a kubizmussal, átpártolt a szürrealizmushoz. Úgy gondolta, hasznomat tudná venni, s azt mondta, hogy nagyon egyedül van. Lakást és élelmet ígért, s én örömet elfogadtam.

Suzanne egészen addig vele maradt, míg nem találkozott a gyárosával. A gyárost egy barátjuk hozta el a műterembe, hátha kedve támad megvásárolni az ex-kubista valamelyik képét, és Suzanne, aki nagyon szerette volna nyélbe ütni az üzletet, elképesztően kedves volt hozzá. A gyáros nem tudta rászánni magát, hogy azon nyomban kiválasszon valamit, hanem azt mondta, el fog jönni újból képnézőbe. Két hétre rá el is jött, de Suzanne-nak az a benyomása támadt, hogy inkább őt akarta megnézni, nem a képeket. Távozóban – még mindig nem vásárolt semmit – indokolatlanul melegen szorította meg a nő kezét. Másnap az a barátjuk, aki elhozta hozzájuk a gyárost, félrevonta Suzanne-t az utcán, amint éppen a piacra igyekezett, hogy a napi élelmet beszerezze. Elárulta, hogy a gyáros szemet vetett rá és kérdezteti, nem vacsorázna-e vele, ha legközelebb Párizsba jön, mert ajánlata van a számára.

– Mivel ragadtam meg a figyelmét, mit gondol?

– Ez az ember a modern művészet szerelmese. Látott néhány arc-képet magáról. Maga izgatja a képzeletét. Vidéki és üzletember. Maga Párizst jelenti neki, a művészetet, a regényességet, mindazt, amit ő annyira nélkülöz Lille-ben.

– Pénze van?

– Bőven.

– Jó, elmegyek a vacsorára. Abban még nincs semmi rossz, ha meghallgatom, mit akar mondani.

A gyáros Maximhoz vitte, ami mély hatást tett Suzanne-ra. Egyszerű ruhát vett föl, s ahogy végignézett a nőkön, úgy érezte, nyugodtan beillenék tisztességes férjes asszonynak is. A férfi egy üveg

pezsgőt rendelt, ami arról győzte meg Suzanne-t, hogy úriember. Mikor a kávéhoz értek, a gyáros előrukkolt az ajánlatával. Suzanne nagyon tisztességesnek találta. A férfi elmondta, hogy kéthetenként rendszeresen felutazik Párizsba valami tanácsülésre, s roppant unalmas este egyedül vacsoráznia, ha pedig nőtársaságra vágyik, el kell mennie a bordélyházba. Házasember lévén, akinek két gyermeke van, úgy gondolja, hogy ez a megoldás nem valami kielégítő az ő pozíciójában. Közös barátjuk mindent elmondott neki Suzanne-ról, tudja, hogy megbízható nő. Ő már nem fiatal, semmi kedve összeszűrni a levelet valami zöldfülű kislánnyal. Afféle műgyűjtő, modern képeket vásárol, s Suzanne kapcsolata a modern művészettel fölkeltette a rokonszenvét iránta. Aztán rátért az anyagiakra. Hajlandó lakást bérelni neki, bebútorozni s havi kétezer frankot a rendelkezésére bocsátani. Viszonzásképpen kéthetenként egy éjszakát a társaságában kíván tölteni. Suzanne-nak soha életében nem volt ennyi költeni-
való pénze, gyorsan kiszámította, hogy ebből az összegből nemcsak élelemre és a társadalmi emelkedésnek megfelelő ruházatra telnek, hanem jutna még a lányára is, sőt valamit félre is tehetne rosszabb napokra. De egy pillanatig azért habozott. Eddig mindig a „festészetben” volt érdekelve, ahogy ő mondta, s határozottan érezte, hogy süllyedést jelent, ha most egy üzletember szeretője lesz.

– *C'est à prendre ou à laisser* – mondta a férfi. – Elfogadhatja, de el is vetheti.

Nem erőszakoskodott, s gomblyukában a becsületrend rózsája is tanúsította, hogy finom ember. Suzanne elmosolyodott.

– *Je prends* – válaszolta. – Elfogadom.

Suzanne mindig a Montmartre-on lakott, de most úgy érezte, szakítania kell a múlttal, s a Montparnasse-on vett ki egy lakást, nem messze a körúttól. Két szoba, apró konyha, fürdőszoba a hatodik emeleten, de volt lift is. Az ő szemében a fürdőszoba és a lift – noha csak két személy fért bele s csigalassúsággal vánszorgott és lefelé gyalog kellett menni – nemcsak fényűzést jelentett, hanem stílust is.

Monsieur Achille Gouvain, mert így hívták, együttlétük első pár hónapjában kéthetenkénti párizsi látogatásai alkalmával hotelban szállt meg s miután néhány esti órát, amennyit szerelmes hajlandósága megkövetelt, Suzanne-nal töltött, visszament a szállóba, ahol egyedül aludt reggelig. Akkor fölült a vonatra s visszatért üzleti ügyeihez és a családi élet csendes örömeihez. Suzanne azonban bebizonyította neki, hogy ablakon való pénzkidobás az egész, sokkal gazdagosabb és kényelmesebb lenne, ha reggelig ott maradna vele a lakásban. A férfi kénytelen volt belátni, hogy igaza van. Hízelt neki, hogy Suzanne ennyire törődik az ő kényelmével – szent igaz, nem valami kellemes dolog hideg téli éjszakán lemenni az utcára és taxit keresni – s egyetértett vele abban is, hogy fölösleges költségbe veri magát. Jó asszony ez, aki nemcsak a saját, hanem a szeretője garasait is a fogához veri.

Monsieur Achille-nak minden oka megvolt rá, hogy elégedett legyen önmagával. Rendszerint a Montparnasse valamelyik előkelőbb vendéglőjébe mentek vacsorázni, de egyszer-másszor Suzanne maga főzött vacsorát otthon. A férfi el volt ragadtatva az ízletes ételtől, amit Suzanne-nál kapott. Meleg estéken ingujjban vacsorázott s élvezte, hogy ő milyen kópé, mennyire bohém. Mindig szívesen vásárolt képeket, de Suzanne nem engedett semmit megvenni, ami neki nem tetszett, s a férfi hamarosan rájött, hogy nyugodtan megbízhat az ízlésében. Nem alkudozott műkereskedőkkel, hanem egyenesen a festők műtermébe vezette a férfit, aki itt fele áron jutott a képekhez. Monsieur Achille tudta, hogy Suzanne félretesz valamennyit, s mikor a nő évről évre elmondta, hogy egy-egy darabka

földet vásárolt szülőfalujában, megborzongott a büszkeségtől. Ismer-
te ezt a földbirtoklási vágyat, mely vérében van minden franciának, s
az asszony csak nőtt a szemében, mikor ezt fölfedezte benne.

Ami Suzanne-t illeti, ő is elégedetten élt. Sem hű nem volt a férfi-
hoz, sem hűtlen. Más szóval: vigyázott rá, hogy ne kerüljön állandó
kapcsolatba más férfival, de ha útjába akadt valaki, aki megtetszett
neki, egyáltalán nem vonakodott lefeküdni vele. Viszont becsületbeli
kérdést csinált belőle, hogy ne maradjon nála egész éjszaka. Úgy
érezte, ez csak annak a gazdag és rangos férfiúnak jár ki, akinek
biztonságos, tisztességes életét köszönheti.

Én akkor ismertem meg Suzanne-t, mikor egyik festő barátommal
élt együtt. Gyakran üdögéltem a műteremben, míg ő modellt állt a
festőnek. Később is találkoztam vele szabálytalan időközökben, de
bizalmasabb viszonyba csak akkor kerültünk, mikor a Montparnasse-
ra költözött. Ekkor derült ki, hogy Monsieur Achille, mert Suzanne
mindig így említette és így is szólította, fordításban olvasta egy-két
könyvemet, s egy este meghívott, hogy vacsorázzam velük a ven-
dégglőben. Apró emberke volt, fél fejjel alacsonyabb Suzanne-nál,
acélszürke hajú, takaros ősz bajuszú. Hízásra hajlott, volt egy kis po-
cakja, de csak akkora, amely bizonyos méltóságot kölcsönzött meg-
jelenésének. Az alacsony kövér emberek tipegő lépteivel járt, s lát-
szott rajta, hogy nem elégedetlen önmagával. Kitűnő vacsorával
vendégelt meg. Nagyon udvariasan viselkedett. Azt mondta, örül,
hogy Suzanne barátja vagyok, első pillanatra látja *comme il faut* vol-
tomat s örömet gondolna arra, hogy időnként meglátogatom Suzan-
ne-t. Sajnos, őt az ügyei Lille-hez kötik, s a szegény teremtés sokat
van egyedül. Nagyon megnyugtató az a tudat, hogy egy művelt em-
berrel van kapcsolatban. Ő üzletember, de világéletében csodálattal
nézett a művészekre.

– *Ah, mon cher monsieur*, a művészet és az irodalom mindig ket-
tős büszkesége volt Franciaországnak. Persze katonai dicsősége
mellett. De én, a gyapjúárugyáros, habozás nélkül kimondom, hogy
a festőt és az írókat egy szintre helyezem a tábornokkal és az államfér-
fival.

Ennél szebben senki sem mondhatta volna.

Suzanne hallani sem akart róla, hogy cselédlány lássa el a házimunkát, részint takarékosági okból, részint pedig, mert (ő tudja legjobban, miért), nem akarta, hogy másvalaki beleüthesse az orrát leggyénibb dolgába. A kicsiny lakást, amely az akkori legmodernebb stílusban volt bebútorozva, ő takarította nagyon rendesen, maga varrta összes alsóruháit is. De még így is, mivel most már nem ment el modellnek, bőven maradt ideje, mert nagyon szorgalmas asszony volt. Hirtelen eszébe ötlött, miután anyai festőnek ült már modellt, miért ne festhetne ő is. Vásznat, ecsetet, festéket vett és azonnal munkához látott. Néha, mikor érte mentem, hogy vacsorázni vigyem, korábban érkezve, még köpenyben, serény munkába merülten találtam. Ahogyan az embrió az anyaméhben röviden megismétli a faj fejlődését, Suzanne is végigismételte valamennyi szeretőjének stílusát. Tájépet úgy festett, mint az a bizonyos tájképfestő, absztrakt dolgokat úgy, mint az a kubista, horgonyzó vitorlásokat levelezőlappal éppen úgy, mint a skandináv. Rajzolni nem tudott, de egész jó színérzéke volt s ha képei nem is sikerültek remekbe, rengeteg öröme telt bennük festés közben.

Monsieur Achille biztatta. Jóleső érzés töltötte el, ha arra gondolt, hogy a szeretője művész. Az ő sürgetésére küldte be egyik képét az őszi tárlatra, s mind a ketten igen büszkén vették tudomásul, hogy a vásznat kiakasztották. A gyáros egy kis jó tanáccsal szolgált.

– Ne akarj úgy festeni, drágám, mint egy férfi – mondotta. – Fess úgy, mint egy nő. Ne törekedj erőre; elégedj meg a bájjal. És légy becsületes. Üzleti ügyekben néha nem árt a ravaszkodás, de a művészetben a becsületesség az egyetlen helyes, sőt egyetlen lehetséges politika.

Abban az időben, amelyről most beszélek, már öt éve tartott a viszonyuk, kölcsönös megalégedésre.

– Persze nem hoz izgalomba – mondta Suzanne. – De értelmes és tehetős ember. Az én koromban már az anyagi helyzetemre is gondolnom kell.

Kedves volt hozzá és megértő, s Monsieur Achille igen nagyra tartotta az ítélőképességét. A nő szívesen meghallgatta, mikor üzleti és családi ügyeiről beszélt. Vele búslakodott, mikor a lánya megbukott a vizsgán, vele örült, mikor a fia eljegyzett egy vagyonos lányt. A gyá-

ros maga egy hasonló gyárosnak egyetlen gyermekét vette feleségül, s a két versengő cég egyesítése mindkét félre nézve haszonnal járt. Természetesen nagy meglepéssel töltötte el, hogy a fiának is volt magához való esze belátni, hogy a boldog házasság legbiztosabb alapja az anyagi érdekek közössége. Suzanne-nak elárulta, hogy szeretné, ha a lánya egy arisztokratához menne férjhez.

– S miért ne, az ő vagyonával? – kérdezte Suzanne.

Monsieur Achille bőkezűsége folytán Suzanne is beadta a kislányát egy zárdába, ahol a gyerek jó nevelést kap, s a gyáros megígérte, ha megnő, kitaníttatja gyors- és gépírónak, hogy ne legyen megélhetési gondja.

– Gyönyörű lány lesz belőle, ha megnő – mondta nekem Suzanne –, de persze nem fog ártani, ha jó nevelést kap s tud majd kopogni az írógépen. Gyerek még, úgyhogy korai erről beszélni, de lehet, hogy nem lesz benne semmi temperamentum.

Suzanne tapintatos nő volt. Rám bízta, hogy fejtsem meg, mire gondol. Egész jól megfejtettem.

9

Körülbelül egy héttel azután, hogy olyan váratlanul összeakadtam Larryval, egy este Suzanne meg én, vacsora és mozi után, a Sélectben ültünk a Boulevard du Montparnasse-on egy pohár sör mellett, mikor Larry betoppant. Suzanne elakadó lélegzettel, a legnagyobb meglepetésemre, nevén szólította. Odajött az asztalhoz, megcsókolta a nőt és kezet fogott velem. Láttam, hogy Suzanne alig hisz a szemének.

– Leülhetek? – kérdezte Larry. – Még nem vacsoráztam, szeretnék valamit enni.

– Ó, milyen remek, hogy látlak, *mon petit* – mondta Suzanne csillogó szemmel. – Honnan bukkantál elő? S miért nem adtál életjelt magadról annyi éven át? Istenem, milyen sovány vagy! Amennyit én tudtam rólad, afelől meg is halhattál volna.

– Nem haltam meg – mondta villogó nézéssel. – Hogy van Odette?

Így hívták Suzanne kislányát.

– Ó, egész nagylány lett belőle. És szép. Még mindig emlékszik rád.

– Sose mondtad nekem, hogy ismered Larryt – fordultam Suzanne-hoz.

– Miért mondtam volna? Fogalmam se volt, hogy te ismered. Régi barátok vagyunk.

Larry szalonnás rántottát rendelt. Suzanne elmondott neki mindent a kislányáról, aztán saját magáról. Larry az ő mosolygó, kedves modorában hallgatta az asszony csacsogását. A nő elmesélte, hogy letelepedett és festeget. Felém fordult.

– Haladok, nem igaz? Nem állítom, hogy lángész vagyok, de van annyi tehetségem, mint sok festőnek, akit ismerek.

– És el is adod a képeket? – kérdezte tőle Larry.

– Nincs rá szükségem – válaszolta könnyedén. – Megélek anélkül is.

– Szerencsés nő vagy.

– Nem szerencsés: okos. El kell jönnöd megnézni a képeimet.

Fölírta a címét egy darabka papírra és megígértette vele, hogy eljön. Aztán Suzanne izgatottan tovább beszélt. Larry a számlát kérte.

– Csak nem mész már? – kiáltotta.

– De igen – mosolygott Larry.

Fizetett, intett felénk a kezével és elment. Elnevettem magam. Megvolt ez a szokása, amelyen mindig jól mulattam, hogy egyik pillanatban még együtt ült az emberrel, a másikon pedig magyarázat nélkül elment. Mindig hirtelenül történt; olyan volt, mintha elenyészett volna a levegőben.

– Miért ment el olyan gyorsan? – kérdezte Suzanne bosszankodva.

– Talán egy nő várja valahol – tréfálkoztam.

– Nem lehetetlen. – Dobozt vett elő táskájából és púderezni kezdte az arcát. – Sajnálom azt a nőt, aki belészeret. *Oh la, la.*

– Miért mondod ezt?

Egy pillanatig olyan komolyan nézett rám, ahogy csak ritkán szokott.

– Egyszer magam is majdnem belészerettem. Akár ha vízben tükröződő képbe, a napsugárba, az égen szálló felhőbe szeretne bele az ember. Alig úsztam meg szárazon. Még most is reszketek, ha eszembe jut, milyen veszélybe rohantam.

Vesszen a titoktartás. Embertelen lett volna, ha nem akarom megtudni, miről is van itt szó. Szerencsémre Suzanne az a nő volt, aki távolról sem ismerte a titoktartást.

– Hogy az ördögbe ismerkedtél meg vele? – kérdeztem.

– Ó, évekkal ezelőtt történt. Hat éve, hét éve, nem tudom már. Odette mindössze ötéves volt. Larry ismerte Marcelt, mikor vele élttem. Eljárt a műterembe és ott üldögélt, míg én modellt álltam. Olykor elvitt bennünket vacsorázni. Sose lehetett tudni, mikor lép be. Néha hetekig nem jött, máskor két-három nap egymás után. Marcel szerette, ha ott van; azt mondta, jobban megy a festés a jelenlétében. Aztán megkaptam a tifuszomat. Nehéz időket éltem át, mikor kijöttem a kórházból. – Megvonta a vállát. – De erről már beszéltem neked. Egy nap éppen a műtermeket jártam, hogy valami munkát kapjak, de senkinek se kellettem; egész nap nem ettem mást, mint

egy pohár tejet és egy kiflit, és nem tudtam, miből fogom kifizetni a lakbéreimet, mikor véletlenül összeakadtam vele a Boulevard Clichy-n. Megállított és érdeklődött hogylétem felől, s én beszámoltam neki a tifuszomról. Akkor így szólt hozzám: „Úgy látom, egy kiadós ebéd segítené rajtad”. Volt valami a hangjában és a tekintetében, ami egészen összetört; sírva fakadtam.

– A Mère Mariette tőszomszédságában álltunk, megfogta a karomat és lenyomott egy asztalhoz. Olyan éhes voltam, hogy a cipőtalpat is megettem volna, de mikor hozták az omlettet, úgy éreztem, egy falat se megy le a torkomon. Belém erőszakolt azért valamennyit, töltött egy pohár burgundit. Ettől magamhoz tértem és ettem egy kis spárgát. Elmondtam neki minden bánatomat. Annyira legyengültem, hogy nem mehettem modellnek. Csont és bőr voltam és szörnyen néztem ki; nem számíthattam arra, hogy férfit találok. Megkérdeztem tőle, nem tudna-e kölcsönözni annyi pénzt, amennyiből hazamehetnék a falumba. Ott legalább a kislánnyommal lehetnék. Kérdezte, akarok-e menni, amire persze azt válaszoltam, hogy nem, mama nem örülne, alig tud megélni a nyugdíjából a mai árak mellett, s már elfogyott az a pénz is, amit annak idején Odette-nek küldtem, persze, ha bekopogtatnék az ajtaján, bizonyára nem kergetne el, látnia kellene, mennyire odavagyok. Larry hosszan nézett rám, azt fogja mondani, gondoltam, hogy egy fillért sem tud kölcsönadni. Ekkor megszólalt:

– Mit szólnál ahhoz, ha levinnélek egy csendes vidéki helyre, a kislánnyal együtt? Szükségem van egy kis vakációra. – Alig hittem a fülemnek. Időtlen idők óta ismertem, soha egy lépéssel sem közeledett hozzám.

– Ebben a mostani állapotomban? – kérdeztem. Muszáj volt nevetnem. – Szegény barátom – mondtam –, férfi nem sok hasznomat veheti most nekem.

Mosolygott rám. Észrevette már, milyen csodálatos mosolya van? Édes, mint a méz.

– Ne butáskodj – mondta. – Nem gondoltam arra.

Én annyira bőgtem már, hogy meg se tudtam szólalni. Pénzt adott, hogy elhozhassam a gyereket, s aztán együtt leutaztunk vidékre. Ó, gyönyörű szép helyre vitt bennünket!

Suzanne leírta ezt a helyet. Három mérföldnyire feküdt egy városkától, amelynek elfelejtettem a nevét, autón mentek ki a fogadóba. Rozzant épület a folyóparton, előtte gyeppel, a gyeppel platánfák, ezek alatt költötték el az ebédet, vacsorát. Nyáron festők jártak ide dolgozni, de ennek még nem jött el az ideje, s ők teljesen egyedül laktak. A fogadó konyhája híres volt, vasárnaponként innen is, onnan is kiauótztak az emberek egy-egy fesztelen ebédre, de hétközben nem nagyon zavarta senki a nyugalmukat. A pihenéstől, a jó ételtől-italtól Suzanne erőre kapott és úszott a boldogságban, hogy a kislánya mellette van.

– Larry édes volt Odette-hez, a gyermek pedig imádta őt. Erőszakkal kellett visszatartanom a kislányt, hogy ne lógjon folyton a nyakán, de ő nem haragudott, akármennyit zaklatta is. Sokszor nevettem rajtuk, olyanok voltak együtt, mint két pajtás.

– És te mihez kezdteél? – kérdeztem.

– Ó, mindig akadt tennivaló. Beültünk egy csónakba és horgásztunk, néha elkértük a *patron*-tól a Citroenjét, s bementünk a városba. Larry szerette ezt a városkát. A régi házakat és a *place*-t. Olyan csend ült meg, hogy a macskaköveken kopogó lépteinken kívül mást nem is lehetett hallani. Volt egy XIV. Lajos korabeli *hôtel de ville*, meg egy öreg templom, s a városszélen ott állt a kastély egy Le Nôtre-kerttel. Ha az ember beült a kávéházba a *place*-on, az volt az érzése, hogy három évszázadot visszasétált, s a Citroen a sarokkőnél mintha nem is e világhoz tartozott volna.

Egy ilyen kirándulás után mesélte el neki Larry az ifjú pilóta történetét, amelyről én könyvem elején beszámoltam.

– Vajon miért mondta el neked? – kérdeztem.

– Fogalmam sincs. A háború alatt kórház volt a városban s a temetőben apró keresztek sorakoztak. Kimentünk megnézni. Nem maradtunk sokáig, végigfutott rajtam a hideg... a szegény fiúk miatt, akik ott feküdtek. Larry visszafelé menet nagyon csendesen viselkedett. Sosem evett sokat, de most vacsoránál alig nyúlt az ételhez. Nagyon jól emlékszem, gyönyörű, csillagos éjszaka volt, ültünk a folyóparton, a nyárfák kedvesen rajzolódtak a sötétségbe, Larry pipázott. S hirtelen, *à propos de bottes*, beszélni kezdett a barátjáról s elmondta, hogyan halt meg, hogy az ő életét megmentse. – Suzanne

húzott egyet a sörből. – Furcsa ember. Soha nem fogom megérteni. Szeretett fölolvasni. Rendszerint napközben, míg én varrtam valamit a kislánynak, vagy esténként, mikor a gyereket már lefektettem.

– Mit olvasott föl?

– Ó, mindenfélét. Madame de Sévigné leveleit, részleteket Saint-Simonból. *Imagine*-től, nekem, aki soha nem olvastam mást, mint újságot s néha-néha egy regényt, amiről a műtermekben beszéltek, mert nem akartam, hogy ostobának tartsanak! El nem tudtam képzelni, hogy az olvasás ilyen érdekes lehet. Azok a régi írók nem is voltak olyan tökfejűek, ahogy az ember hitte.

– Ki hitte? – nevettem.

– Aztán nekem is együtt kellett olvasnom vele. A Phédrát olvastuk és a Bérénice-t. Ő olvasta a férfi-, én a női szerepeket. El sem tudod képzelni, milyen nagyszerű mulatság volt – tette hozzá naivul. – Larry oly furcsán nézett rám, mikor a megható részeknél elsírtam magam. Persze csak azért történhetett meg, mert még nem nyertem vissza a régi erőmet. S tudod, még mindig megvannak a könyveim. Még ma sem tudom elolvasni Madame de Sévigné némelyik levelét, amelyet annak idején ő olvasott föl, hogy ne halljam az ő kedves hangját és ne lássam a csendesen folyó vizet, a nyárfákat a túlsó parton, s néha elakadok, olyan fájdalom nyilallik a szívembe. Ma már tudom, hogy azok voltak életem legboldogabb hetei. Ez a férfi egy édes angyal.

Suzanne úgy találta, hogy érzélgőssé vált s – helytelenül – attól félt, hogy kinevetem. Megvonta a vállát és elmosolyodott.

– Tudod, rég elhatároztam már, ha elérem azt a kort, mikor a férfiak nem akarnak többé velem hálni, kibékülök az egyházzal és megbánom összes bűnömet. De a világon semmi rá nem bírhat arra, hogy a Larryval elkövetett bűneimet megbánjam. Soha, soha, soha.

– Ahogy az elbeszélésedből kiveszem, nincs semmi megbánnivalód.

– Még a felét se mondtam el. Tudod, természettől erős szerveztem van, s miután egész nap a szabad ég alatt voltam, jól ettem, aludtam, gondtalanul éltem, három-négy hét alatt teljesen megerősödtem. És jól néztem ki; arcom kipirosodott, hajam visszakapta fényét. Húszévesnek éreztem magam. Larry minden reggel úszkált a

folyóban, s én néztem. Gyönyörű teste volt, nem olyan atlétaszerű, mint az én skandinávomnak, de erős és végtelenül bájos.

Amíg olyan gyöngé voltam, nagyon türelmesen viselkedett, de most, hogy teljesen magamhoz jöttem, nem láttam értelmét, miért várakoztassam tovább. Céloztam rá egyszer-kétszer, hogy akármire kapható vagyok, de ő úgy tett, mintha nem értette volna meg. Persze, ti, angolszászok különösek vagytok, brutálisak és ugyanakkor érzelműek; nincs értelme tagadni, nem vagytok jó szeretők. Így szóltam magamban:

„Talán tapintatos, olyan sokat tett értem, a kislányomat is idehozatta, biztosan nincs képe most jogos viszonzást kérni.” Így hát egy este, mielőtt lefeküdtünk, azt mondtam neki:

– Nem akarod, hogy bemenjek a szobádba ma éjszakára?

Elnevettem magam.

– Egy kicsit nyersen vetted oda, nem gondolod?

– Nem hívhattam az én szobámba, mert Odette is ott aludt – válaszolta nyíltan. – Rám nézett azzal a kedves szemével egy pillanatra, aztán elmosolyodott. – Be akarsz jönni? – kérdezte.

– Na hallod... olyan remek tested van.

– Jól van, gyere be.

– Fölmentem a szobámba, levetköztem, aztán a folyosón keresztül besurrantam a szobájába. Feküdt az ágyban, olvasott és pipázott. Letette a pipát meg a könyvet és megmozdult, hogy helyet adjon.

Suzanne elhallgatott s én resteltem kérdezősködni. De kis idő múlva folytatta.

– Különösen tudott szeretni. Nagyon édes volt, ragaszkodó, sőt gyöngéd, férfias, de nem szenvedélyes, nem tudom, érted-e, amit mondok, és tökéletesen büntelen. Úgy szeretett, mint egy fölhevült iskolásfiú. Olyan furcsa volt, olyan megható. Mikor eljöttem, úgy éreztem, több hálával tartozom neki, mint ő nekem. Ahogy behúztam az ajtót, láttam, hogy fölveszi a könyvet és folytatja az olvasást, ahol abbahagyta.

Nevetni kezdtem.

– Örülök, hogy mulattat – mondta kissé mogorván. De nem volt híjával a humorérzéknek. Ő is nevetett. – Hamar rájöttem, ha hívásra várok, várhatok a végtelenségig. Ha kedvem támadt, egyszerűen be-

mentem a szobájába és befeküdtem mellé az ágyba. Mindig nagyon kedvesen viselkedett. Egyszóval: működtek a természetes emberi ösztönei, de olyan volt, mint az az ember, aki elfoglaltsága miatt elfelejt enni, viszont, ha elébe teszik a jó vacsorát, kitűnő étvággal bekebelezi. Jól tudom, mikor szerelmes belém egy férfi, ostoba lettem volna, ha azt hiszem, hogy szeret, de az volt az érzésem, hogy hozzám szokott. Az életben nagyon gyakorlatiasaknak kell lennünk, s én magamban azt mondtam, nem jönne rosszul, ha visszamenve Párizsba, magához fogadna és vele élhetnék. Tudtam, megengedné, hogy a kislányom is ott legyen, amit nagyon szerettem volna. Az ösztöneim megsúgták, butaság lenne belészeretnem, tudod, a nők olyan szerencsétlenek, sokszor, ha szerelmesek, megszűnnek szeretetreméltók lenni, s elhatároztam, hogy nagyon vigyázok magamra.

Suzanne beszívta cigarettája füstjét s az orrán keresztül kiengedte. Későre járt, sok asztal megürült már, de néhányan még mindig tengtek-lengtek a helyiségben.

– Egy reggel, reggeli után, éppen a folyóparton ültem és varrtam, Odette pedig építőkockákkal játszott, melyeket Larry vett neki, mikor Larry odajött hozzám.

– Búcsúzni jöttem – mondta.

– Elmész valahová? – kérdeztem meglepetve.

– Igen.

– Végleg? – kérdeztem.

– Már egészen rendbe jöttél. Hagyok itt annyi pénzt, amennyi elég lesz a nyár végéig és jut belőle arra is, hogy valamihez kezdj, ha visszamész Párizsba.

Az első pillanatban annyira megdöbbsentem, azt sem tudtam, mit mondjak. Ott állt szemközt velem, ajkán nyílt mosolyával.

– Olyasvalamit csináltam, ami ellenedre volt?

– Nem, semmit. Egy percig se gondolj ilyesmire. Dolgom van, amit el kell intéznom. Remekül éreztük magunkat. Odette, gyere, köszönj a bácsinak.

A kislány még nem értette, miről van szó. Larry fölvette a karjára és megcsókolta; aztán megcsókolt engem is és visszament a fogadóba. Egy pillanat múlva hallottam, hogy az autó elindul. A pénzre

néztem, amit a kezemben tartottam. Tizenkétezer frank. Az egész olyan hirtelen jött, hogy szinte nem is érzékeltem. „*Zut alors*” – mondtam magamban. Volt valami legalább, amiért hálás lehettem: nem engedtem meg magamnak, hogy belészerezsek. De nem nagyon tudtam kiigazodni rajta.

Muszáj volt nevetnem.

– Tudod, valamikor egész takaros humoristahírnévre tettem szert, pusztán azáltal, hogy elmondtam az igazat. Ez a legtöbb embert annyira meglepte, hogy azt hitte, tréfálok.

– Nem látom az összefüggést.

– Hát, Larry, azt hiszem, egyetlen az ismerőseim közt, aki teljesen elfogulatlanul cselekszik. Ez teszi olyan különössé a cselekedeteit. Nem vagyunk hozzászokva, hogy valaki az Úristen kedvéért tegyen valamit, akiben nem hisz.

Suzanne rám meredt.

– Szegény barátom, biztosan sokat ittál.

Ötödik fejezet

1

Párizsban alig haladtam a munkámmal. Nagyon kellemes tavasz volt, a Champs-Élysées-n virágoztak a gesztenyefák, az utcák vidám fényben ragyogtak. Élvezet volt beszívni a levegőt, könnyű, múltó élvezet, érzéki, de nem durva, amelytől ruganyosabbá váltak a léptek, fölpezsdült az értelem. Boldog voltam barátaim változatos társaságában, s míg szívemet elöntötték a múlt kedves emlékei, legalább lélekben visszakaptam valamit a tündöklő ifjúságból. Úgy gondoltam, bolond lennék, ha belenyugodnék, hogy a munka elrontsa a múltó pillanat gyönyörét. Meglehet, soha többé nem élvezhetem ilyen teljességgel.

Isabel, Gray, Larry meg én ki-kirándultunk néhány érdekes közeli helyre. Elmentünk Chantilly-be, Versailles-ba, St. Germain-be és Fontainebleau-ba. Mindenütt bőséges ebédet ettünk. Gray sokat evett, hogy hatalmas étvágyát lecsillapítsa és a kelleténél jóval többet ivott. Egészsége, akár Larry kezelése folytán, akár pusztán az idő gyógyító hatására, kétségtelenül megjavult. Kínzó fejfájásai megszűntek, szeméből eltűnt az a zavart kifejezés, ami Párizsba érkezésemkor első látásra annyira leverően hatott. Keveset beszélt, csak ritkán adott elő egy-egy hosszú lére eresztett történetet, de hangosan, jóízűen kacagott azokon a bolondságokon, amiket Isabel meg én összehordtunk. Jól érezte magát. Nem volt ugyan szórakoztató, de olyan jókedvű s olyan hálás közönség, hogy lehetetlen volt nem szeretni. Az a valaki, akivel az ember habozna egyedül maradni egy estére, de szívesen eltöltene vele egy félévet.

Öröm volt nézni, ahogy Isabelt szerette; imádta szépségét, s a világ legragyogóbb, legelragadóbb asszonyának tartotta. És megható hűséggel, kutyahűséggel ragaszkodott Larryhoz. Larry is elégedetnek látszott; úgy sejtettem, ezt az időszakot szabadságnak tekinti terveik között, melyeket agyában forgat, és igyekszik derűsen és minél jobban kihasználni. Ő sem beszélt sokat, ami azonban nem volt

baj, pusztá jelenléte fölért egy beszélgetéssel. Oly könnyedén, oly kedves-vidáman viselkedett, hogy az ember nem kívánt többet, mint amennyit adott s én jól tudtam, azért érezzük magunkat ilyen boldognak ezekben a napokban, mert ő is velünk van. Soha nem mondott különösebben ragyogó vagy elmés dolgot, nélküle mégis unalom hullott volna ránk.

Egy ilyen kirándulásról hazajövet, meghökkentő jelenetnek váltam tanújává. Chartres-ból jöttünk vissza Párizsba. Gray vezetett, Larry mellette ült; Isabel meg én hátul helyezkedtünk el. A hosszú nap kifárasztott bennünket. Larry kinyújtotta a kezét az ülés támláján. Ingujja fölcsúszott ettől a mozdulattól s kilátszott karcsú, erős csuklója meg barna színű karjának alsó része, melyet finom szőrzet borított, s melyen aranylón csillogott a napfény. Arra lettem figyelmes, hogy Isabel mozdulatlanul ül mellettem, s odapillantottam. Olyan mereven ült ott, mint egy hipnotizált. Sűrűn szedte a levegőt. Szeme a férfi izmos csuklóján függött, az apró arany szőrszálakon s azon a hosszú, formás, mégis erős kézen. Soha emberi arcon olyan éhes sóvárgást nem láttam még, mint most az Isabelén. A testi kívánság álarca terült rá. El se tudtam képzelni, hogy gyönyörű vonásait így előnthesi a féktelen érzékiség. Állati volt már, nem is emberi. A szépség lehullott az arcáról, ez a kifejezés iszonyúvá, ijesztővé tette. Rémesen emlékeztetett egy sárló kancára, s én szinte rosszul éreztem magam. Megfeledkezett rólam, semmi másról nem vett tudomást, csak arról a kézről, mely hanyagul hevert a támlán s amely örült vágyakozást ébresztett benne. Ekkor, mintha görcs rándult volna végig az arcán, megrázkódott s szemét lehunyva hátrasüppedt a kocsiszegletbe.

– Kérek egy cigarettát – mondta olyan rekedten, hogy alig ismerem rá a hangjára.

Kivettem egy cigarettát a tárcámból, tüzet adtam. Mohón szívta. Az út hátralevő részében kinézett az ablakon, és nem szólt egy szót sem.

Mikor a lakásukhoz értünk, Gray megkérte Larryt, hogy vigyen el engem a szállodámba, aztán vezesse a kocsit a garázsba. Larry átült a sofőrülésre, én meg melléje telepedtem. Ahogy a házaspár keresztülment a gyalogjárón, Isabel belekarolt Graybe, szorosan hozzásimult és fölnézett rá. Tekintetét nem láthattam, de kitaláltam, mit

jelenthet. Sejtettem, hogy Gray szenvedélyes hálótársat kap aznap éjszakára, de fogalma sem lesz, miféle lelkiismeret-furdalásnak köszönheti azt a gerjedelmet.

Június vége felé járt, vissza kellett mennem a Riviérára. Elliott ismerősei, akik Amerikába készültek, dinard-i villájukat odakölcsönözték Maturinéknak, s ők az iskolaév végén a gyerekekkel együtt leköltöztek Dinard-ba. Larry Párizsban maradt dolgozni, de kéz alatt vásárolt egy Citroent s megígérte, hogy augusztusban pár napig vendégük lesz. Utolsó párizsi estémen meghívtam hármójukat vacsorára.

Ezen az éjszakán találkoztunk Sophie Macdonalddal.

2

Isabelnek az volt a kívánsága, hogy az alvilági lebujszokat járjuk végig, s mivel én valamelyest ismertem e helyeket, arra kért, legyek a vezetőjük. Nekem nem nagyon tetszett az ötlet, mert Párizsban az ilyesfajta helyeken az emberek könnyen megmondják kellemetlenül nyílt véleményüket a másik világból idevetődött bábáskodóknak. De Isabel nem tágított. Figyelmeztettem, hogy nagyon unalmas lesz, s kértem, hogy öltözzék egyszerűen. Későn vacsoráztunk, egy órára beültünk a Folies-Bergère-be, aztán útnak eredtünk. Először egy Notre-Dame környéki pincébe vittem őket, ahová útonálló jártak a nőikkel s ahol ismertem a tulajdonost, aki aztán helyet csinált nekünk egy hosszú asztalnál. Gyanús külsejű alakok ültek itt, de bort rendeltem az egész társaságnak s ittunk egymás egészségére. Hőség volt, füst, és minden csupa kosz. Aztán elvittem őket a Sphynxbe, ahol a nők kicsípve, cifra estélyi ruhájuk alatt teljesen meztelenül, csupasz mellrel és mellbimbókkal ülnek sorjában két szemben levő padon s mikor a zenekar rázendít, közömbösen táncolni kezdenek egymással, szemük pedig a férfiak után vizslat, akik körben a táncterem szélén üldögélnek a márványlapos asztaloknál. Rendeltünk egy üveg meleg pezsgőt. Az egyik nő rákacsintott Isabelre, ahogy elhaladt mellettünk, kíváncsi voltam, vajon Isabel tudja-e, mit jelent?

Aztán elmentünk a Rue de Lappe-ra. Piszkos, szűk kis utca, ahogy az ember beteszi a lábát, máris a szennyes kéjelgés levegője csapja meg. Beléptünk egy kávéházba. A szokásos sápadt és kiélt fiatalember ült a zongoránál, egy másik férfi, öreg és fáradt, hegedűt nyaggatott, egy harmadik zűrzavaros hangokat csalt ki egy szaxofonból. A helyiség zsúfolva volt, úgy látszott, egyetlen üres asztal sincs már, de a *patron* észrevette, hogy pénzes pasasok vagyunk s teketóriázás nélkül kipenderített egy párt az egyik asztal mellől, lenyomva őket egy másikhoz, melynél már többen ültek, minket pedig elhelyezett az üres asztalnál. A kidobottak nem vették jó néven a dolgot s nem túlságosan hízelgő megjegyzéseket tettek ránk. Sokan táncoltak, matrózok, piros bojtos fővegben, a férfiak többnyire sapká-

san, nyakuk körül zsebkendővel, javakorabeli nők és fiatal lányok, a fejük búbjáig kifestve, hajadonfőtt, rövid szoknyában, színes blúzban. Férfiak táncoltak dagadt, festett szemhéjú fiúkkal, ösztövé, keményvonású nők táncoltak kövér, festett hajú nőkkel; férfiak táncoltak nőkkel. Füst, pálinka és izzadt testek bűze érződött. A zenekar megszakítás nélkül játszott s ez a csömörletes társaság keringett a teremben, izzadtságtól csillogó arccal s olyan ünnepélyes hevevel, ami már rémítő volt. Akadt köztük néhány hatalmas, nyers kiállású férfi, de a legtöbb apró és rosszul táplált. Figyeltem a három zenészt. Akár a robotemberek, oly gépiesen dolgoztak, s fölmerült bennem a kérdés: lehetséges-e, hogy valamikor, pályájuk kezdetén, úgy gondolták, hogy muzsikusként lesznek s messze földről jönnek majd az emberek meghallgatni, megtapsolni őket. Lecke és gyakorlat kell ahhoz is, hogy valaki megtanuljon rosszul hegedülni: azért gürcölt annyit ez a hegedűs, hogy foxtrotot játsszon hajnalig ebben a bűzhödtségben? A zene most elhallgatott, s a hegedűs letörölte az arcát egy piszkos zsebkendővel. A táncosok visszalötyögtek, oldalaztak, furakodtak az asztalukhoz. Hirtelen amerikai hang ütötte meg a fülünket.

– Te jó Isten!

Egy nő fölállt az egyik asztalnál, a terem túlsó oldalán. A mellette ülő férfi próbálta visszatartani, de félrelökte és tántorgó léptekkel megindult felénk. Tökrészeg volt. Odajött az asztalunkhoz, megállt előttünk, kissé imbolyogva, hülye mosollyal. Mintha roppantul mulattatná, hogy lát bennünket. Társaimra pillantottam. Isabel üresen meredt a nőre, Gray arca komoly kifejezést öltött, Larry úgy nézett rá, mintha nem akarna hinni a szemének.

– Hello – mondta a nő.

– Sophie – szólalt meg Isabel.

– Ki az ördögnek néztél? – dadogta. Megfogott egy arra menő pincért. – Vincent, hozz nekem egy széket.

– Hozz magadnak – mondta és kitepte magát a keze közül.

– *Salud* – kiáltotta és utána köpött.

– *T'en fais pas, Sophie* – mondta egy hatalmas, kövér, zsíros hajú alak, aki ott ült a közelünkben, ingujjban. – Itt van egy szék.

– Csudás, hogy így összetalálkoztunk – mondta, még mindig dülöngve. – Hello, Larry. Hello, Gray. – Leereszkedett a székbe, amelyet az iménti férfi alája tolt. – Igyunk valamit. *Patron!*

Észrevettem, hogy a tulajdonos fél szemét rajtunk tartja, s most azonnal odalépett.

– Ismered a vendégeket, Sophie? – kérdezte bizalmas második személyben.

– *Ta gueule* – nevetett részegen. – Gyerekkori pajtásaim. Egy üveg pezsgőt rendelék nekik. De nehogy valami *urine de cheval*-t hozzá! Hozz valamit, amitől nem okádik az ember.

– Részeg vagy, szegény Sophie-kám – mondta a főnök.

– Eredj a fenébe.

A tulajdonos elment, örült, hogy eladhat egy üveg pezsgőt – mi a biztonság kedvéért brandyt ittunk szódával –, Sophie pedig egy pillanatra bambán nézett rám.

– Hogy hívják a barátodat, Isabel?

Isabel megmondta a nevemet. – Ó, már emlékszem, egyszer járt Chicagóban. Egy kissé beképzelt alak, mi?

– Lehet – mosolyogtam.

Én nem emlékeztem rá, de ebben nincs semmi meglepő, több mint tíz éve jártam Chicagóban és rengeteg emberrel találkoztam akkor is, azóta is.

Egész magas volt, s ha állt, még magasabbnak tűnt, a soványsága miatt. Élénk zöld selyemblúzt viselt, amely azonban gyűrött és pecsétes volt, meg kurta fekete szoknyát. Rövidre nyírt, lazán bodorított haját vörösre festette. Gyalázatosan ki volt kenve, az arca piros egészen a szeméig, alsó és felső szemhéja sötétkék, szemöldöke, szempillája is merő festék, szája skarlátvörös a rúztól. Festett körmű keze csupa piszok. A legszajhább külsejű az itteni nők közt, s az a gyanúm támadt, hogy nemcsak részeg, hanem kábult is. De nem lehetett tagadni, hogy van benne valami, ami rosszaságában is vonzó, fejét dölyfösen fölszegte s a festék csak kiemelte meglepő, zöld szemét. Teljes elázottságában is megtartott valami bátor szemérmelenséget, amely – el tudom képzelni – rendkívül felizgatta a férfiak minden rosszaságát. Gúnyos mosollyal nézett végig rajtunk.

– Nem mondhatom, hogy valami szörnyen el vagytok ragadtatva tőlem – mondta.

– Hallottam, hogy Párizsban vagy – szólalt meg Isabel erőtlenül, arcán jeges mosollyal.

– Felhívhattál volna. Benne vagyok a telefonkönyvben.

– Nem vagyunk itt régóta.

Gray segítségére sietett a feleségének.

– Jól érzed magad ideát, Sophie?

– Remekül. Te tönkrementél Gray, mi?

Gray arca sötétebb pirosra gyulladt.

– Igen.

– Annyi baj legyen. Azt hiszem, most elég rongy világ lehet Chicagóban. Szerencse, hogy idejében eljöttem. Az Istenit annak a fattyúnak, mért nem hoz már valami innivalót.

– Jön már – mondtam, mert megpillantottam a pincért, amint egy tálcán poharakkal és üveggel utat tört magának az asztalok között.

A közbeszólás rám terelte a figyelmét.

– Kedves apósomék kirúgtak Chicagóból. Azt mondták, összerondítom az ő szép hírnevüket. – Vadul elvigyorodott. – Tolonc vagyok. Vagyis kolonc.

Megérkezett a pezsgő, a pincér töltött a poharakba. Sophie reszkető kézzel emelte poharát az ajkához.

– Fenébe a beképzeltekkel – mondta. Kiitta a pezsgőt és Larryra nézett. – Te nem sokat beszélsz, Larry.

Larry közömbös arccal vizsgálta a lányt. Mióta az asztalhoz jött, nem vette le róla a szemét. Kedvesen elmosolyodott.

– Nem vagyok valami bőbeszédű.

A zene újból rázendített s egy férfi lépett hozzánk. Magas, vállas alak. Nagy, horgas orr, sűrű, ragyogó fekete haj, érzéki száj. Olyan volt, mint valami gonosz Savonarola. Ő sem viselt gallért, mint az itteni férfiak nagyobb része s szűk kabátját oly szorosra gombolta, hogy csípője kidomborodott belőle.

– Gyere Sophie, táncoljunk.

– Menj innen. Dolgom van. Nem látod, hogy a barátaimmal vagyok?

– *J'm'en fous de tes amis.* Fenébe a barátaiddal. Táncolni fogsz.

Megmarkolta a karját, de a nő kitepte a kezéből.

– *Fous-moi le paix, espèce de con* – kiáltotta hirtelenül és hevesen.

– *Merde.*

– *Mange.*

Gray nem értette, mit mondanak, de láttam, hogy Isabel, az obszcenitásban való ama különös jártasságnál fogva, amely a legerényesebb nőre is jellemző, megértett mindent, s arca összerándult az utálattól. A férfi magasba emelte nyitott tenyerét, kérges munkástenyerét, s már majdnem megütötte a nőt, mikor Gray félig fölemelkedett a székéről.

– *Allaiz-vous-ong* – kiáltotta rettentő franciasággal.

A férfi visszajejtette a kezét és dühös pillantást lövellt Grayre.

– Vigyázz, Coco – mondta Sophie keserű kacajjal. – Kikészítenek.

A férfi felmérte Gray magasságát, súlyát, erejét. Mogorván vállat vont, lökött még egy ocsmány szót felénk, aztán elkotródott. Sophie részegen vigyorgott.

Mi hallgattunk. Töltöttem Sophie-nak.

– Párizsban laksz, Larry? – kérdezte, miután kiitta.

– Jelenleg igen.

Mindig nehéz társalogni egy részeggel, s tagadhatatlan, hogy a józanok vannak hátrányos helyzetben. Komoran és zavartan beszélünk még pár percre. Sophie végül hátratólta a székét.

– Ha nem megyek vissza a barátomhoz, olyan dühös lesz, mint a pulyka. Nyűgös csavargó, de biz' Isten, jó haver. – Tántorogva fölállott. – Viszontlátásra, gyerekek. Jöjjetek el máskor is. Én minden éjjel itt vagyok.

Utat tört magának a táncolók között, s elveszett a szemünk előtt a tömegben. Én szinte fölnevettem, ahogy Isabel klasszikus vonásaira pillantottam, melyeket elöntött a jeges harag. Egyikünk sem szólt egy szót sem.

– Undok egy hely – mondta végül Isabel. – Gyerünk.

Kifizettem a brandyt meg a Sophie pezsgőjét és kivonultunk. A társaság éppen táncolt, a kimenetelt megúsztuk megjegyzések nélkül. Két óra elmúlt már, véleményem szerint legfőbb ideje a lefekvésnek, Gray azonban azt mondta, éhes, ajánlottam hát, hogy menjünk el

Grafhoz a Montmartre-ra és együnk valamit. Hallgatagon kocsiztunk. Gray mellé ültem, hogy mutassam az irányt. Megérkeztünk a fényes vendéglőhöz. A teraszon még ült néhány vendég. Mi bementünk, szalonnás rántottát kértünk és sört. Isabel visszanyerte a nyugalmát, legalábbis külsőleg. Gratulált nekem, kissé talán gúnyosan, hogy ilyen jól ismerem Párizs legsötétebb zugait is.

– Maga akarta – mondtam.

– Nagyon jól éreztem magam. Nagy este volt.

– Akár a pokol – mondta Gray. – Csupa bűz. És Sophie.

Isabel közönyösen vállat vont.

– Emlékszik rá egyáltalán? – kérdezte tőlem. – Maga mellett ült, mikor először nálunk vacsorázott. Akkor még nem volt ilyen szörnyű vörös haja. A természetes színe sötétbarna.

Próbáltam visszaemlékezni. Egy egész fiatal lány jutott eszembe, akinek kék szeme volt, majdnem zöld, s kedvesen magasba szegezte az orrocskáját. Nem csinos, de üde és nyílt, féltékenység és merészség keveredett benne, s nekem tetszett.

– Persze, hogy emlékszem. Szerettem a nevét. Volt egy nagynéném, akit Sophie-nak hívtak.

– Hozzáment egy Bob Macdonald nevű fiúhoz.

– Rendes gyerek volt – mondta Gray.

– Az egyik legjobb képű fiú, akivel csak találkoztam. Sose tudtam megérteni, mi tetszik neki ebben a lányban. Nem sokkal énutánam ment férjhez. Szülei elváltak, az anyja hozzáment egy Standard-olaj tisztviselőhöz, Kínában. Ő Marvinban lakott az apja családjával, akkoriban sokat összejöttünk vele, de mikor férjhez ment, valahogy elmaradt a társaságunktól. Bob Macdonald ügyvéd volt, de nem keresett sokat, a North Side-on laktak egy lift nélküli házban. De nem ez volt a lényeges. Senkivel sem akartak találkozni. Nem láttam még két embert, akik ilyen örültül szerették volna egymást. Két-háromévi házasság után, kisbabájuk is volt már, úgy ültek be a moziba, hogy a férfi átölelte a derekát, ő meg odahajította fejét az ura vállára, mint a szerelmesek. Mindenki rajtuk mulatott Chicagóban.

Larry figyelmesen hallgatta Isabel szavait, de nem szólt egy szót sem. Arca kifürkészhetetlen volt.

– Mi történt aztán? – kérdeztem.

– Egy este nyitott kis kocsijukon mentek hazafelé Chicagóba, a gyerek is velük volt. Mindig magukkal vitték a gyermeket, mert nem volt cselédjük, Sophie mindent maga csinált és egyébként is rajongtak érte. Egy részeg társaság, amely nyolcvan mérföldes sebességgel rohant velük szembe egy óriási kocsin, beléjük hajtott. Bob és a gyerek azonnal meghalt, de Sophie csak agyrázkódást szenvedett és néhány bordája eltört. Amíg lehetett, titkolták előtte, hogy Bob és a kicsi meghalt, de végül meg kellett mondani. Azt mondják, rémesen hatott rá. Majdnem megőrült. Eszeveszetten kiáltozott. Éjjel-nappal vigyázni kellett rá, egyszer majdnem sikerült kiugrania az ablakon. Természetesen mi is minden lehetőt megtettünk, de úgy látszott, gyűlöl bennünket. Mikor kijött a kórházból, egy szanatórium-ban helyezték el, s hónapokig ott maradt.

– Szegény.

– Mikor kiengedték, inni kezdett, s ha lerészegedett, lefeküdt az első férfival, aki hívta. Ez persze rémesen érintette az apósa családját. Rendes, csendes emberek, irtóztak a botránytól. Eleinte valamilyen megpróbáltunk segíteni rajta, de nem lehetett; ha vacsorára hívtuk, megtörtént, hogy becsípve érkezett s a vacsora végére az asztal alá itta magát. Aztán valami züllött bandába keveredett, le kellett róla venni a kezünket. Egyszer letartóztatták, mert részegen autót vezetett. Egy spanyol volt vele, akit valami titkos lebujsban szedett föl, s akiről kiderült, hogy a rendőrség körözi.

– És pénze volt? – kérdeztem.

– Ott volt Bob életbiztosítása; az a kocsi, amelyik beléjük rohant, szintén be volt biztosítva, abból is kapott valamit. Persze, nem tartott sokáig. Elverte, mint valami részeges matróz, két év múlva egy fillér nélkül maradt. A nagyanyja nem akarta visszafogadni Marvinba. Az apósa családja akkor azt mondta, hajlandó járadékot fizetni, ha külföldre költözik. Azt hiszem, most is abból él.

– Így fordul a világ – mondtam. – Valamikor a család eltévedt bárányát az én hazámból Amerikába küldték. Most a maguk hazájából küldik Európába.

– Én nagyon sajnálom őt – mondta Gray.

– Sajnálod? – kérdezte Isabel hidegen. – Én nem. Természetesen nagy megrázkódtatás érte, és senki nem tanúsított nagyobb részvé-

tet iránta, mint én. Oly régóta ismertük egymást. De normális ember kiheveri az ilyesmit. Ő lezüllött, mert a rothadás csírája megvolt benne. Mindig kiegyensúlyozatlanság jellemezte. Bob iránti szerelme is túlhajtott volt. Ha van benne erkölcsi erő, fölébe kerekedik az életnek.

– Ha nem az lenne, ami... Nem túl szigorú maga, Isabel? – dűnnyögtem.

– Nem hiszem. Józanul gondolkozom, s nem látom be, miért kellene elérzékenyülni Sophie esetén. Isten a tudója, senki sem szeretné jobban Gray-t és a gyerekeket, mint én, s ha életüket vesztenék egy autószerencsétlenségénél, a fájdalom elvenné az eszemet, de előbb-utóbb összeszedném magam. Vagy te nem így akarnád, Gray, jobb szeretnéd, ha minden este leinnám magam és együtt hálnék minden párizsi apaccsal?

Gray ekkor, amit még soha nem hallottam tőle, szinte szellemesen jegyezte meg:

– Természetesen azt szeretném legjobban, ha egy új molinóruhában a temetési máglyámra vetnéd magad, de miután ez már nem divat, leghelyesebb, ha bridzsezésre adod a fejed. De vigyázz, meg ne próbálj elsőre *sans adout*-t hívni, ha nincs legalább három és fél-négy biztos ütésed.

Ez alkalommal nem akartam bebizonyítani Isabelnek, hogy férje és gyermekei iránti szeretete, bármily őszinte is, nem szenvedélyes. Talán kitalálta gondolatomat, mely keresztülszántott az agyamon, mert meglehetősen nyersen fordult hozzám:

– Mit akar mondani?

– Úgy vagyok, mint Gray, sajnálom azt a lányt.

– Nem lány már, harmincéves.

– Azt hiszem, a világ végének eljövételét érezte, mikor az ura és a gyermeke meghalt. Azt hiszem, nem bánta, mi lesz vele, átadta magát az ital szörnyű megaláztatásának és a szabad bujálkodásnak, hogy méltó legyen az élethez, amely ilyen kegyetlenül meggyötörte. A mennyországban élt, s mikor elvesztette, nem tudott mit kezdeni a közönséges emberek közönséges földjével, hanem kétségbeesésben fejest ugrott a pokolba. El tudom képzelni: ha nem ihatja többé az istenek nektárját, úgy gondolja, jó neki a spiritusz is.

– Igen, ilyesmiket szokott maga írni a regényeiben. Badarság az egész, maga is jól tudja. Sophie azért hentereg a csatornában, mert jólesik neki. Más asszony is elvesztette már a férjét és a gyermekeit. Nem ettől lett ő rossz. A jóból nem lesz rossz. A rossz mindig megvolt benne. Mikor az az autóbaleset ledöntötte a védőbástyákat, kiszolgáltatta őt saját magának. Ne pazarolja rá a sajnálkozását; most csak azt csinálja, amit szíve mélyén mindig szeretett volna.

Larry egész idő alatt hallgatott. Szemmel láthatóan mély töprengésbe merült, úgy sejtettem, alig hallja, amit beszélünk. Isabel szavai után kurta szünet következett. Aztán Larry kezdett beszélni, de valami furcsa, fakó hangon, mintha nem is hozzánk szólna, csak önmagához; tekintete mintha a múlt ködös távolába révedt volna.

– Emlékszem rá, mikor tizennégy éves volt, hosszú haját kifésülte a homlokából, a hátán fekete masni, arca szeplős és komoly. Illedelmes, nagylelkű, idealista gyerek volt. Mindent elolvasott, amihez hozzájutott, sokszor beszélgettünk könyvekről.

– Mikor? – kérdezte Isabel egy kis homlokráncolással.

– Ó, mikor ti jótékonykodni jártatok a mamáddal. Elmentem a nagyapja házához, kiültünk a nagy szilfa alá, amely ott állt náluk, és fölolvastunk. Szerette a verseket, s maga is elég sokat írt.

– A legtöbb lány ír verseket abban a korban. Rendszerint gyenge zöngeményeket.

– Persze, régen volt már, s nem állítom, hogy akkor nagyon jól meg tudtam ítélni.

– Te sem lehattél több tizenhat évesnél.

– Persze utánzatok voltak. Egy csomó Robert Frost utánérzés. De azt hiszem, mégsem mindennapi dolog olyan fiatal lánynál. Finom füle volt és ritmusérzéke. Érzékelné tudta a vidék hangjait, illatait, az első lágy tavaszi leheletet s a szikkadt föld szagát eső után.

– Sose tudtam, hogy verseket ír – mondta Isabel.

– Titokban tartotta, félt, hogy mind kinevetitek. Roppant félénk volt.

– Most ugyan nem az.

– Mikor hazamentem a háborúból, szinte felnőtt volt már. Sokat olvasott a munkásosztály helyzetéről, s a saját szemével is látott belőle valamit Chicagóban. Átpártolt Carl Sandburghoz, és kíméletlen szabad verseket írt a szegények nyomoráról és a dolgozó osztályok

kizsákmányolásáról. Nem mondom, ez akkor közhelyszerű volt, de őszinte érzésből fakadt, s szánakozás és nemes szándék nyilatkozott meg benne. Akkoriban szociális munkával akart foglalkozni. Megható volt önfeláldozási vágya. Azt hiszem, sok minden tellett volna tőle. Nem volt ostoba, valami kedves tisztaság, lelki emelkedettség áradt belőle. Abban az évben sokat találkoztunk.

Láttam, hogy Isabel növekvő bosszankodással hallgatja. Larry nem sejtette, hogy tört döfött a szívébe s mindegyik szavával megforgatja a sebben. De mikor megszólalt, mosolygott.

– Miért választott ki éppen téged a bizalmasának?

Larry ráemelte gyanútlan tekintetét.

– Nem tudom. Szegény lány volt köztetek, akik mind jómódban éltek, s akikhez én nem tartoztam. Csak úgy kerültem oda, hogy Bob bácsi Marvinban működött. Azt hiszem, úgy érezhette, van valami hasonlóság a helyzetünkben.

Larrynak nem voltak rokonai. Legtöbbünknek vannak legalább unokatestvérei, akiket esetleg alig ismerünk, de akik révén legalább megvan az az érzésünk, hogy az emberi család tagjai vagyunk. Larry apja egyetlen fiú volt, anyja egyetlen lány. Egyik nagyapja, a kvéker, a tengeren pusztult el fiatal korában, a másik nagyapjának nem voltak testvérei. A széles világon nem akadt még egy ilyen magányos ember, mint Larry.

– Gondoltál valaha arra, hogy Sophie szerelmes beléd? – kérdezte Isabel.

– Soha – mosolygott.

– Pedig az volt.

– Mikor sebesült hősként visszajött a háborúból, Chicagóban minden második lány belehabarodott – mondta Gray a maga nyers modorában.

– Ez több volt belehabarodásnál. Imádott téged, szegény Larrym. Azt akarod mondani, hogy nem tudtad?

– Persze, hogy nem tudtam, és nem is hiszem.

– Azt hiszem, túlságosan nemes lelkűnek nézted.

– Még most is magam előtt látom azt a vézna kislányt, masnival a hajában, komoly arcocskájával, akinek sírástól reszketett a hangja,

mikor felolvasta Keats ódáját, olyan szépnek találta. Vajon hol van most?

Isabel alig észrevehetően megmozdult és gyanakvó, fürkésző szemmel nézett Larryra.

– Szörnyű későre jár, s olyan fáradt vagyok, azt se tudom már, mit csináljak. Gyerünk.

3

Másnap az Azúr-vonaton leutaztam a Riviérára s két-három nap múlva átnéztem Antibes-ba Elliott-hoz, hogy beszámoljak neki a párizsi újságokról. Nem volt túlságosan jó állapotban. A montecatini gyógykezelés nem hozta meg azt az eredményt, amit várt tőle s az azt követő utazgatás kimerítette. Velencében talált egy keresztelő-medencét, aztán átment Firenzébe megvásárolni azt a triptichont, amelyre korábban már alkudozott. Mindenáron ellenőrizni akarta, hogy ezeket a műtárgyakat megfelelően helyezték el, leutazott a Pontini-mocsarakhoz s egy nyomorúságos fogadóban szállt meg, ahol alig lehetett elviselni a hőséget. A drága szerzemények sokáig utaztak, de elhatározta, hogy nem megy el addig, míg el nem végzi kitűzött feladatát, maradt tehát és várt. Mikor minden a helyén volt, az eredmény nagyon kielégítette, büszkén mutatta nekem a felvételeket. A templom kicsinysége mellett is méltóságteljes, a belső berendezés mértéktartó pompája Elliott jó ízlését dicsérte.

– Rómában láttam egy őskeresztény kőkoporsót, amelybe nagyon beleszerettem és hosszasan alkudtam rá, de aztán mást gondoltam.

– Mi a csudát akart kezdeni egy őskeresztény kőkoporsóval, Elliott?

– Beletétetni magam, kedves barátom. Nagyon jó formája volt, s úgy gondoltam, szépen fogja ellensúlyozni a keresztelőmedencét a bejárat másik oldalán, de ezek az őskeresztények zömök kis emberek voltak: nem fértem bele. Semmi kedvem az Utolsó Ítéletig összezugorodva feküdni, állhoz húzott térddel, mint egy embrió. Roppant kényelmetlen valami.

Elnevettem magam, de Elliott komolyan beszélt.

– Jobb gondolatom támadt. Elintéztem – bizonyos nehézségekkel kellett megküzdenem, amikre számítottam is –, hogy az oltár elé temessenek, a karzatra vezető lépcső lábához. Ha a Pontini-mocsárvidék szegény parasztjai bejönnek, hogy fölvegyék a szentséget, ott topognak majd nehéz bakancsukkal a csontjaim fölött. Elegáns dolog, mi? Mindössze egy sima kőlap, rajta a nevem és két évszám. Si

monumentum quaeris, circumspice. Ha a síremlékét keresed, nézz körül – tudja.

– Tudok annyit latinul, hogy megértsem ezt az elcsépelte idézetet, Elliott – mondtam csípősen.

– Bocsásson meg, kedves barátom. Annyira hozzászóltam a felsőbb rétegek sötét tudatlanságához, megfeledkeztem róla, hogy e pillanatban egy íróval beszélgetek.

Lefőzött.

– De amit mondani akarok, az ez: – folytatta – a végrendeletemben megfelelően intézkedtem, szeretném, ha maga gondoskodnék a végrehajtásáról. *Nem* akarom, hogy a Riviérán temessenek el egy csomó nyugalmazott ezredes és középosztálybeli francia közé.

– Természetesen megteszem, amit kíván, Elliott, de azt hiszem, hogy még hosszú évekig nem kell ilyen tervekkel foglalkoznunk.

– Megvagyok, tudja, de az igazat megvallva, nem fogom bánni, ha el kell mennem. Hogy is van Landornak az a verse? „Az Élet lángja, az melegített...”

Igen rossz a verbális emlékezőképességem, a vers azonban olyan rövid, hogy el tudtam mondani.

*Szerettem mindig a Természetet
S a Művészetet: ketten rokonok.
Az Élet lángja, az melegített –
Lankad a tűz: már útnak indulok.*

– Így van – mondta.

Magamban meg kellett állapítanom: képzeletének végső megfejtésével alkalmazhatta csak ezt a verset saját magára.

– Pontosan kifejezi az érzéseimet – mondta ő mindazáltal. – Csak azt az egyet tehetném még hozzá, hogy mindig Európa legjobb köreiben forogtam.

– Ezt nehéz volna négy sorba beleszorítani.

– A jó társaság meghalt. Valamikor reménykedtem, hogy Amerika lép Európa helyébe, s alkot egy arisztokráciát, amely kivívja a *hoi polloi* tiszteletét, de a gazdasági leromlás megsemmisítette ezt a lehetőséget. Az én szegény hazám reménytelenül középosztályivá

kezd válni. El sem hiszi, kedves barátom, de mikor utoljára Amerikában jártam, egy taxisofőr „bátyám”-nak szólított.

A Riviéra sem volt már a régi, nyögte még a '29-es krachot, Elliott mégis tovább rendezte a vendégségeket és tovább járt vendégségbe. Régebben sosem ment el zsidó helyre, csak a Rothschild családdal tett kivételt, de most a legnagyobb estélyeket a választott népfiai adták, s ha estélyről volt szó, Elliott nem tudta megállni, hogy el ne menjen. Ténfergett ezekben a gyülekezetekben, nyájasan megrázott egy kezét, megcsókolt egy másikat, de bizonyos magányos távoliséggel, mint valami száműzött fejedelem, akit kissé zavarba hoz, hogy ilyen társaságban kell megjelennie. De már a száműzött fejdelmeknek is lealkonyult, s vágyaik netovábbja az lett, hogy filmcsillagokkal találkozzanak. Elliott sose nézte jó szemmel azt a modern szokást, hogy a színészeket úgy kezelik, mintha társaságbeli emberek lennének; de egy visszavonult színésznő pompás palotát építtetett a tőszomszédságában s nyílt házat vezetett. Miniszterek, hercegek, főrangú hölgyek időztek nála hétszámra. Elliott is bejáratos lett a házába.

– Persze nagyon vegyes társaság – mondta nekem –, de nem muszáj olyan alakokkal beszélni, akikkel az ember nem akar. A háziasszony honfitársam, úgy érzem, segítenem kell rajta. Vendégei megkönnyebbülten veszik tudomásul, ha találnak valakit, aki ért a nyelvükön.

Néha annyira nem érezte jól magát, hogy megkérdeztem, miért nem hanyagolja el egy kicsit ezeket a dolgokat.

– Kedves barátom, az én koromban az ember nem engedheti meg magának, hogy kimaradjon. Nem azért forogtam ötven éven keresztül a legjobb körökben, hogy ne tudjam: ha az embert nem látják mindenütt, elfelejtik.

Vajon észrevette-e, milyen siralmas ez a vallomás. Többé nem vitt rá a lélek, hogy kinevessem Elliottot; mélységesen szánalmassá vált előttem. A jó társaságért élt-halt, egy estély úgy kellett neki, mint a falat kenyér, ha nem hívták meg, sértésnek számított, az egyedüllét valóságos gyötrelmeknek. S most, hogy megöregedett, szörnyű félelem szállott rá.

Így múlt el a nyár. Elliott futkosott a Riviéra egyik sarkából a másikba, Cannes-ban ebédelt, Monte-Carlóban vacsorázott, s minden leleményességét latba vetette, hogy be tudjon szúrni egy tea-összejövetelt ide, egy koktélpartit oda; s bármilyen fáradt volt is, verejtékezve igyekezett nyájas, beszédes, szórakoztató lenni. Ömlött belőle a pletyka, biztos lehetett az ember, hogy a legújabb botrány minden részletét elsőként ismeri, szinte egy időben a közvetlen szereplőkkel. Ha valaki megmondta volna neki, hogy az élete hiábavaló, őszinte meglepetéssel meredt volna rá. És kétségbeejtően közönségesnek tartotta volna.

4

Beköszöntött az ősz, s Elliott elhatározta, hogy kis időre Párizsba megy. Részint látni akarta, hogyan boldogulnak Isabel, Gray és a gyerekek, részint el akarta intézni a fővárosban azt, amit ő *acte de présence*-nak nevezett. Aztán Londonba szándékozott átmenni, csináltatni néhány új ruhát s egyben meglátogatni egypár régi ismerőst. Én egyenesen Londonba tartottam, de hívtott, hogy autón kísérem föl Párizsba, s miután ez nem utolsó mulatság, beleegyeztem. Ha pedig már ott vagyok, miért ne töltsék én is legalább egy-két napot Párizsban? Kényelmes szakaszokban tettük meg az utat, ahol jó konyhát találtunk, ott megállapodtunk. Elliottnak valami baja volt a veséjével s nem ivott, csak vichyi ásványvizet, de ragaszkodott hozzá, hogy az én fél literemet ő válassza ki, s jószívűségében nem irigyelte tőlem ezt az élvezetet, amelyben ő nem osztozhatott, sőt őszinte örömet érzett, ha nekem jólesett valamelyik finom bor. Oly bőkezűnek mutatkozott, hogy fáradságomba került, míg rávettem, hogy én fizethessem a számla rám eső részét. Kissé eluntam a történeteit, melyek ama előkelőségek körül forogtak, akiket a múltban ismert, mégis élveztem az utat. A vidék nagyobb része, amelyen keresztülmentünk, elragadó volt, amint éppen megérintette a kora ősz szépsége. Fontainebleau-ban ebédeltünk, s csak délután értünk be Párizsba. Elliott letett szerény, régimódi szállodám előtt s bekanyarodott a Ritz felé.

Isabelnek megírtuk, hogy jövünk, nem lepett hát meg, hogy levél várt tőle, a tartalom viszont annál inkább.

Megérkezése után azonnal keressen föl. Rettentő dolog történt. Elliott bácsit ne hozza. Az ég szerelmére, jöjjön, amilyen gyorsan csak tud.

Senkinél sem vagyok kevésbé kíváncsi, de meg kellett mosakodnom, tiszta inget fölvennem; aztán beültem egy taxiba és a Rue St. Guillaume-i lakáshoz hajtottam. A szalonba vezettek. Isabel fölugrott.

– Hol az ördögbe járkált? Órák óta várom.

Öt óra volt, s mielőtt megszólalhattam volna, az inas behozta a teát. Isabel ökölbe szorított kézzel, türelmetlenül nézte. El sem tudtam képzelni, mi baj lehet.

– Ebben a percben érkeztem. Fontainebleau-ban az ebéddel egy kicsit eltelt az idő.

– Úristen, milyen lassan mozog. Őrjítő! – mondta Isabel.

Az inas letette a tálcát a teáskannával, a cukortartóval és a csészékkel az asztalra s valóban bosszantó megfontoltsággal helyezte el körben a vajas kenyeres és süteményes tálakat. Aztán kiment és behúzta maga mögött az ajtót.

– Larry el akarja venni Sophie Macdonaldot.

– Ki az?

– Ne legyen ilyen ostoba – mondta Isabel, haragtól csillogó szemmel. – Az a részeg cafat, akit abban a koszos kávéházban láttunk, ahová maga vitt a múltkor. Isten tudja, mért hurcolt bennünket ilyen helyre. Graynek felfordult a gyomra.

– Ja, a chicagói barátnőjét gondolja? – mondtam, figyelembe sem véve igazságtalan szemrehányását. – Honnan tudja?

– Honnan tudnám? Larry eljött, és ő maga mondta tegnap délután. Majd felrobbanok azóta.

– Nem volna jobb, ha leülne, adna nekem egy csésze teát és elmondana mindent töviről hegyire?

– Szolgálja ki magát.

Leült a teázó asztalhoz és ingerülten nézett rám, míg kitöltöttem a teát. Kényelembe helyeztem magam egy kis díványon a kandalló mellett.

– Larryt alig láttuk az utóbbi időben, már tudniillik mióta Dinard-ból hazajöttünk. Pár napra lejött hozzánk, de nem akart velünk lakni, szállodába ment. Lejárt a tengerpartra, játszott a gyerekekkel. A lányaim majd megőrülnek érte. Elmentünk golfozni St. Briac-ba. Gray egy nap megkérdezte tőle, találkozott-e azóta Sophie-val.

– Igen. Többször is találkoztam vele.

– Miért? – kérdeztem.

– Régi barátok vagyunk – mondta.

– A helyedben nem pazarolnám rá az időmet – szoltam.

Erre elmosolyodott. Tudja, hogyan szokott mosolyogni, mintha az ember valami tréfás dolgot mondott volna, mikor nem is mondott.

– De nem vagy a helyemben – felelte.

Vállat vontam és másról kezdtem beszélni. Nem is gondoltam többet az egészre. Képzelterhet az elszörnyedésemet, mikor idejön és kijelenti, hogy összeházasodnak.

– Nem teheted, Larry – mondtam. – Nem teheted.

– Megteszem – mondta olyan nyugodtan, mintha azt mondaná, hogy vesz még a krumpliból. – És szeretném, ha nagyon kedves lennél hozzá, Isabel.

– Ez több, mint amennyit kívánhatsz – mondtam. – Meg vagy örülve. Ez egy rossz, rossz, rossz nő.

– Miből gondolja? – szakítottam félbe.

Isabel villámló szemekkel nézett rám.

– Reggeltől estig el van ázva. Bárkivel lefekszik, aki akarja.

– Ez még nem jelenti azt, hogy rossz. Sok nagyra becsült polgár lerészegszik és kedveli a testi örömeket. Rossz szokások ezek, mint a körömrágás, de nem hiszem, hogy rosszabbak. Én az olyan embert hívom rossznak, aki hazudik, csal, kegyetlenkedik.

– Ha pártját akarja fogni, megölöm magát.

– Hogyan találkozott vele Larry másodszor?

– Megkereste a címét a telefonkönyvben. Elment hozzá. Betegen feküdt, ami nem is csoda, olyan életmód mellett. Larry hívott egy orvost és fogadott valakit, aki gondját viselje. Így kezdődött. Larry azt mondja, felhagyott az ivással; az a szegény bolond azt hiszi, meggyógyult.

– Elfelejtette, mit csinált Larry Grayjel? Meggyógyította, nem?

– Az más. Gray meg akart gyógyulni. Sophie nem akar.

– Honnan tudja?

– Mert ismerem a nőket. Ha egy nő annyira elhagyja magát, mint ő, vége. Soha többé nem változik meg. Ha Sophie olyan, amilyen, ez azért van, mert mindig olyan volt. Azt hiszi, kitart Larry mellett? Nyilván nem. Előbb-utóbb faképnél hagyja. A vérében van. Neki egy csavargó kell, aki felizgatja, és el is fog lógni egy csavargóval. Pokol-lá fogja tenni Larry életét.

– Nagyon valószínűnek tartom, de nem tudom, mit tehet maga ellene. Larry nyitott szemmel megy bele a dologba.

– *Én* nem tehetek ellene semmit, de maga tehet.

– *Én?*

– Larry szereti magát és hallgat a maga szavára. Maga az egyetlen ember, akinek hatása van rá. Maga ismeri a világot. Menjen el hozzá, és mondja meg neki, hogy nem járhatja így a bolondját. Mondja meg neki, hogy tönkreteszi magát.

– Azt fogja válaszolni, hogy semmi közöm hozzá, és tökéletesen igaza lesz.

– De maga szereti őt, vagy legalábbis érdeklődik iránta, nem nézheti ölbe tett kézzel, hogy reménytelenül elrontja az életét.

– Gray a legrégebb, legbizalmasabb barátja. Nem hiszem, hogy érne valamit, de ha már arról van szó, Gray beszélhetne leginkább vele.

– Ó, Gray – mondta türelmetlenül.

– Nézze, nem is biztos, hogy olyan rosszul üt ki, ahogy maga gondolja. Két-három embert is ismertem, az egyiket Spanyolországban, a másik kettőt Keleten, akik kurvákat vettek el, s nagyon jó feleséget neveltek belőlük. Hálásak voltak a férjüknek a biztonságért, amit kaptak tőlük, gondolom, és természetesen nagyon jól tudták, mi kell a férfiaknak.

– Ne gyötörjön. Mit gondol, azért áldoztam föl magam, hogy Larry egy örjögő nimfomániás karmai közé kerüljön?

– Hogyan áldozta föl magát?

– Csupán azért mondtam le Larryről, mert nem akartam az útjába állni.

– Legyünk pontosak, Isabel. Egy briliánsgyűrűért és egy cobolybundáért mondott le róla.

Alig mondtam ki ezeket a szavakat, máris egy vajjas kenyeres tál repült a fejemhez. A tálat, véletlen szerencse folytán, elkaptam, de a vajjas kenyér széthullott a padlón. Fölálltam és visszatettem a tálat az asztalra.

– Elliott bácsi nem nagyon örült volna, ha összetöri ezt a finom holmit. A harmadik dorseti hercegnek csinálták, értéke felbecsülhetetlen.

– Szedje föl a vajas kenyeret – förmedt rám.
– Szedje föl maga – mondtam, és visszaültem a díványra.
Fölállt, és dühösen fölszedte a szétszórt kenyérdarabokat.
– És maga angol gentlemannek nevezi magát – sziszegte gorombán.

– Látja, ez az, amit soha nem tettem.

– Menjen a fenébe innen! Nem akarom többé látni. A puszta jelenléte is feldühít.

– Sajnálom, mert a maga jelenléte mindig nagy gyönyörűség nekem. Mondták már magának, hogy az orra pontosan olyan, mint Psychének a nápolyi múzeumban, s a szűzies szépséget még nem ábrázolták olyan remekül, mint ezen a szobron. Gyönyörű lába van, hosszú és formás, amelyet sohasem szűnök meg csodálni, mert lány korában vastag és csúnya volt. El sem tudom képzelni, hogyan csinálta.

– Vasakarát és Isten kegyelme kellett hozzá – mondta dühösen.

– De persze a keze a legelragadóbb. Olyan keskeny, olyan elegáns.

– Az volt a benyomásom, hogy nagynak tartja.

– Nem nagy a maga természetéhez. Mindig meglepődöm, milyen végtelenül bájosan tud bánni vele. Természettől, vagy mesterségesen, de egyetlen kézmozdulata sincs, mely ne lenne szép. Néha olyan a keze, mint a virág, máskor olyan, mint a repülő madár. Kifejezőbb, mint a legékesebb szó, amit kimondhat. El Greco festett ilyen kezeket az arcképein. Bizony, ha a kezére nézek, hajlandó vagyok elhinni Elliottnak azt a valószínűtlen meséjét, hogy a maga egyik őse egy spanyol grand volt.

Bosszúsan pillantott föl.

– Miről beszél? Most hallom először.

Elmondtam neki Lauria grófot és Mária királynő udvarhölgyét, akiktől, női ágon, Elliott származtatta magát. Közben Isabel elégedetten szemlélte hosszú ujjait és festett körmeit.

– Az embernek muszáj származnia valakitől – mondotta. Aztán nevetni kezdett, és huncut nézéssel, amelyben nem volt már semmi rosszindulat, hozzátette: – Piszok fráter.

Oly könnyű egy asszonyt jó belátásra bírni, csak az igazat kell neki megmondani.

– Vannak pillanatok, amikor nem utálok magát – mondta Isabel.

Odajött, és leült mellém a díványra, karját az enyéembe fonta, hozzám hajolt, hogy megcsókoljon. Elhúztam az arcomat.

– Nem szeretném, ha összerúzsozná a képemet – mondtam. – Ha meg akar csókolni, csókolja meg a számat, úgylis arra teremtette a kegyes Gondviselés.

Nevetett. Megfogta, és maga felé fordította a fejemet, ajkával piros festékréteget nyomott az ajkamra. Egyáltalán nem volt kellemetlen érzés.

– Most pedig mondja meg szépen, mit akar tőlem.

– Tanácsot.

– Nagyon szívesen szolgálok vele, de egy pillanatig sem hiszem, hogy maga megfogadja. Maga csak egy dolgot csinálhat: jó képet vág a rossz tréfához.

Újból dühbe gurult, kitépte a karját a kezemből, fölugrott és belevetette magát egy karosszékbe a kandalló másik oldalán.

– Nem fogom tétlenül nézni, hogy Larry tönkreteszi magát. Sőt, mindent elkövetek annak megakadályozására, hogy feleségül vegye azt a ringyót.

– Nem fog sikerülni. Nézze, Larry egy hatalmas érzés rabja, az egyik leghatalmasabb emberi érzésé.

– Nem akarja azt mondani, hogy szerelmes abba a nőbe?

– Nem. Az semmi se volna ehhez képest.

– Hát akkor?

– Ismeri az Új Testamentumot?

– Gondolom, igen.

– Emlékszik rá, hogyan vonult Jézus a pusztaságba s koplalt negyven napon át? Mikor már teljesen ki volt éhezve, eljött hozzá a sátán és így szólt: Ha Istennek fia vagy, tedd, hogy a kövek kenyérré változzanak. De Jézus ellenállt a kísértésnek. Ekkor a sátán fölvitte a templom tornyára és így szólt hozzá: Ha Istennek fia vagy, vedd alá magad. Hiszen vigyáztak rá az angyalok és fölfogták volna. De Jézus újból ellenállt. A sátán ekkor fölvitte egy magas hegyre, megmutatta neki a világ birodalmait, s azt mondta, nekiadja, ha leborulva

imádja őt. Jézus azonban így válaszolt: Távozz tőlem, sátán. A derék, egyszerű Máté szerint itt vége van a történetnek. Pedig nincs. A sátán ravaszul még egyszer megkörnyékezte Jézust, és így szólt: Ha vállalod a szégyent és a gyalázatot, az ostoroztatást, a töviskoronát és a kereszthalált, akkor megmented az emberiséget, mert nem képzelhető annál nagyobb szeretet, mintha valaki feláldozza magát embertársaiért. És Jézus elbukott. A sátán úgy kacagott, hogy az oldala is sajgott belé, mert tudta, hogy a gonosz emberek bűnöket fognak elkövetni megváltójuk nevében. Isabel felháborodottan nézett rám.

– Honnan a csudából szedte?

– Sehonnan. A pillanat hatása alatt találtam ki.

– Hülye és blaszfémikus koholmány.

– Csak azt akartam érzékeltetni, hogy az önfeláldozás olyan magával sodró szenvedély, amely mellett a kéjvágy és az éhség is eltölpül. Akkor sodorja romlásba áldozatát, mikor a legmagasabbra emeli. S amiért az egész történik, nem fontos: talán érdemes, talán nem. Bor nem lehet ilyen részegítő, szerelem ilyen romboló, bűn ilyen ellenállhatatlan. Az ember, mikor feláldozza magát, egy pillanatra nagyobb az Istennél is, mert hogyan áldozhatná fel önmagát a végtelen és mindenható Isten? Legfeljebb egyszülött fiát áldozhatja föl.

– Ó, Istenem, milyen unalmas!

Rá se hederítettem.

– Hogyan képzeled, hogy Larry hallgat majd a józan észre, a bölcs szóra, mikor ilyen szenvedély karmába került? Maga nem tudja, mit keres ő évek óta. Én sem tudom, csak sejtem. E munkával terhes évek, e temérdek fölhalmozott élmény semmit se nyomnak a mérlegen vágya ellenében. Valójában több ez vágnál, sürgető, hatalmas kényszer, hogy megmentse ennek a feslett nőnek a lelkét, akit ismert ártatlan kisgyermek korában. Magának, úgy hiszem, igaza van, Larry bizonyára reménytelen dologra vállalkozik. Fokozott érzékenysége folytán a kárhozottak kínjait fogja elszenvedni, életműve, akármilyen is az, félbemarad. A lovagiatlan Paris úgy ölte meg Achillest, hogy a sarkába lőtte nyilát. Larryból hiányzik a könyörtelenségnek az

az árnyalata, amelynek még a szentben is meg kell lennie, ha el akarja nyerni a dicsfényt.

– Szeretem Larryt – mondta Isabel. – Isten a tudója, semmit nem kérek tőle. Semmit nem várok tőle. Önzetlenebbül senki sem szeretheti a másikat, mint ahogy én őt szeretem. Nagyon boldogtalan lesz.

Sírva fakadt, és én hagytam, hogy sírjon, gondoltam, megkönnyebbedik. Lustán elbabráltam azzal az ötlettel, mely oly váratlanul merült föl bennem. Játszottam vele. Nem tudtam szabadulni a föltevéstől, hogy az ördög megalégedéssel szemléli a mérleget, ha végigtekint azokon a háborúkon, melyeket a kereszténység okozott, az üldöztetéseken, a kínokon, melyekkel keresztény gyötört meg keresztényt, azon a rengeteg könnyörtelenségen, képmutatáson és türelmetlenségen. S ha eszébe jut, hogy mindez a büntudat keserű terhét rakta az emberiség vállára, amely sötétbe vonja a csillagos éjszaka szépségét és vészterhes árnyékot vet az élveznivaló világ múló gyönyöreire, kuncogva dünnyögi maga elé: add meg az ördögnek, ami az ördögé.

Isabel hirtelen zsebkendőt és tükröt húzott elő a táskájából, s a tükörbe nézve, gondosan kitörölte a könnyet a szeme sarkából.

– Maga szörnyen együtt érző, nem gondolja? – kérdezte csípősen.

Tűnődve ránéztem, de nem válaszoltam. Púdert hintett az arcára, kifestette a száját.

– Az imént azt mondta, sejti, hogy mi az, amit Larry évek óta keres. Mire gondolt?

– Találgatás az egész, tudja, meglehet, nagyot tévedek. Úgy gondolom, valami filozófiát, esetleg vallást keres, egy életelvet, mely eszét és szívét egyaránt kielégíti.

Isabel egy pillanatra elgondolkozott. Aztán fölsóhajtott.

– Nem találja különösnek, hogy egy vidéki fiúnak, egy marvini, egy illinois-i gyereknek ilyen ötlete támadjon?

– Semmivel sem különösebb, mint az, hogy Luther Burbank, aki egy massachusettsi tanyán született, magtalan narancsot tudott termelni, vagy mint az, hogy Henry Ford, aki egy michigani tanyán született, föltalált egy automobilfajtát.

– De ezek gyakorlati dolgok, amelyek megfelelnek az amerikai hagyománynak.

Nevettem.

– Van annál gyakorlatibb dolog a világon, mint megtudni, hogyan lehet legjobban élni?

Isabel fáradtan mozdult egyet.

– Mit tegyek? – kérdezte.

– Nem akarja teljesen elveszteni Larryt, ugye?

Tagadólag intett a fejével.

– Tudja, milyen hűséges természet: ha magának nem lesz semmi köze a feleségéhez, akkor neki sem lesz semmi köze magához. Ha van egy csepp esze, megbarátkozik Sophie-val. Elfelejtí a múltat és kedves lesz hozzá, a lehető legkedvesebb. A házasságkötés előtt Sophie biztosan vásárol majd egy-két ruhát. Miért ne ajánlkoznék, hogy elkíséri a bevásárlásaira? Azt hiszem, nagyon jó néven venné.

Isabel összehúzott szemmel hallgatott, mint aki élénken figyel arra, amit mondok. Egy pillanatig tűnődött, de sejtelmem sem volt róla, mi fordulhat meg a fejében. Aztán meglepetésemre így szólt:

– Nem hívná meg ebédre? Nekem kényelmetlen volna hívnom, azok után, amiket tegnap Larrynak mondtam.

– Jól viseli magát, ha megteszem?

– Mint egy angyal – mondta legmegvesztegetőbb mosolyával.

– Azonnal megbeszélem.

A szobában volt telefon. Hamarosan megtaláltam Sophie számát, aztán a szokásos bajlódás után, melybe az ember beleszokik, ha gyakran használja a francia telefont, sikerült őt megkapnom. Bemondtam a nevemet.

– Most érkeztem Párizsba – mondtam –, s hallom, hogy egybekelnek Larryval. Engedje meg, hogy gratuláljak. Kívánom, hogy nagyon boldog legyen. – Elnyomtam egy jajszót, mert Isabel, aki mellettem állott, gonoszul belecsípett a karomba. – Egész rövid ideig vagyok csak itt, nagyon szeretném, ha maga és Larry holnapután velem ebédelnének a Ritzben. Grayt, Isabelt és Elliott Templeton-t is meghívom.

– Megkérdezem Larryt. Már itt is van. – Szünet következett. – Igen, köszönjük szépen, ott leszünk.

Mondtam egy időpontot, s egy udvarias fordulattal visszatettem a kagylót a helyére. Ahogy Isabel szemébe néztem, némi kételyek tá-

madtak bennem.

– Mire gondol? – kérdeztem. – Nem nagyon tetszik nekem a szem állása.

– Sajnálom; azt hittem, ez az egyetlen valami, ami magának tetszik rajtam.

– Remélem, nem forral valami gyalázatos tervet, Isabel?

Tágra nyitotta a szemét.

– Esküszöm, nem. Az igazat megvallva, szörnyen kíváncsi vagyok, hogyan nézhet ki Sophie, miután Larry megreformálta. Remélem, nem jön festékálarccal a Ritzbe.

5

Az én kis ebédem egész jól sikerült. Gray meg Isabel érkezett először, öt percre rá Larry és Sophie Macdonald. Isabel és Sophie szívélyesen összecsókolódzott, Isabel és Gray gratulált Sophie-nak az eljegyzéshez. Elkaptam Isabel elismerő tekintetét, amint végigsuhant Sophie-n. Engem is meglepett Sophie külseje. Mikor abban a Rue de Lappe-i lebuiban láttam, gyalázatosan kifestve, kivörösített hajjal, élénkzöld blúzban, fertelmes megjelenése, részegsége mellett is volt benne valami kihívó, valami romlottan csábító; ma érdektelennek tűnt, s bár egy-két évvel fiatalabb volt Isabelnél, sokkal idősebbnek látszott. Most is olyan bátran föltartotta a fejét, de ezúttal, nem tudom miért, volt benne valami érzelősség. Haja kezdte visszakapni természetes színét, s elhanyagoltnak tűnt, mint általában, mikor a festett hajnak utána nő az új. Festék nem volt rajta, csak ajkán egy piros csík. Bőre érdes és egészségtelenül sápadt. Eszembe jutott, milyen élénkzölden csillogott a szeme, amely most halvány volt és szürke. Piros ruhát viselt, nyilvánvalóan vadonatúj, hozzáillő kalapot, cipőt és retikült. Nem állítom, hogy értek a női öltözködéshez, de úgy éreztem, ruhája túlságosan is cifra erre az alkalomra. Mellén tetszetős hamis ékszer, amilyent a Rue de Rivolin kapni.

Isabel mellett, aki fekete selyemruhát viselt, tenyészett gyöngyöt és nagyon csinos kalapot, olcsónak, közönségesnek tűnt.

Koktélt rendeltem, de Larry és Sophie nem kért belőle. Ekkor érkezett meg Elliott. Jött befelé a nagy előcsarnokon át s lépten-nyomon meg kellett állnia, hogy kezet fogjon és kezet csókoljon, amint egyik ismerősét a másik után pillantotta meg. Úgy viselkedett, mintha a Ritz a saját háza lenne, s örömét fejezné ki vendégeinek, hogy elfogadták meghívását. Sophie-ról nem mondtunk el neki, csak annyit, hogy egy autóbaleset alkalmával elvesztette a férjét és a gyermekét s most férjhez megy Larryhoz. Mikor végre hozzánk ért, mindkettőjüknek gratulált az ő mesterien kidolgozott nyájas modorában. Bementünk az étterembe s miután négyen voltunk férfiak s két nő, Isabelt és Sophie-t szembeültettem egymással a kerek asztalnál, úgy-

hogy Sophie Gray és én közém került. Az asztal elég kicsiny lévén, valamennyien részt vehettünk a közös beszélgetésben. Az ebédet már korábban megrendeltem, az italos hozta a borlapot.

– Maga nem ért a borokhoz, kedves barátom – mondta Elliott. – Adja ide azt a borlapot, Albert. – Átforgatta a lapokat. – Én csak vi-chyit iszom, de nem nézhetem, hogy mások ne iganak kifogástalan borokat.

Ő és Albert, az italos pincér, régi barátok voltak, s élénk vita után eldöntötték, hogy milyen bort kell rendelnem a vendégeimnek. Elliott ekkor Sophie-hoz fordult.

– És hol töltik a mézesheteket, drágám?

A nő ruhájára nézett s szemöldökének alig észrevehető rándulásából megtudtam, hogy kedvezőtlen a véleménye.

– Görögországba megyünk.

– Tíz éve készülök Görögországba – mondta Larry –, de valahogy mindig lecsúsztam.

– Kedves lehet ilyenkor – mondta Isabel, lelkesedést mutatva.

Eszébe jutott, csakúgy, mint nekem, hogy ide akarta őt vinni Larry, mikor úgy volt, hogy hozzámegy. Úgy látszott, Larrynak *idée fixe*-e, hogy a mézeshetekre Görögországba utazzék.

A társalgás nem folydogált valami könnyen, s bajosan tudtam volna állni a sarat, ha nincs ott Isabel. Ő remek hangulatban volt. Valahányszor hallgatás kezdett fenyegetni bennünket s én valami új témán törtem a fejem, fúrge csacsogásba fogott. Hálát éreztem iránta. Sophie alig szólalt meg, csak ha kérdezték, akkor is, mintha meg-erőltetésébe került volna. A lélek elszállott belőle. Az ember azt hitte, meghalt benne valami, s magamban fölvettem a kérdést, vajon Larry nem vetette-e nagyobb próba alá, mint amit kibír? Ha gyanúm nem csalt s az ital mellett kábítószerekkel is élt, a hirtelen elvonás a vég-sőkig feszíthette az idegeit. Néha fölfogtam egy-egy összenézésü-ket. Larry tekintete gyöngédséget, bátorítást sugárzott, Sophie-é vi-szont valami szánalmas könyörgést. Gray, az ő jóságában, úgy lát-szik, ösztönösen megérezte, mit vélek én fölfedezni, mert arról kez-dett beszélni Sophie-nak, hogyan gyógyította ki őt Larry a fejfájásai-ból, melyek teljesen leverték a lábáról.

– Most úgy érzem magam, mint hal a vízben – mondta. – Ha valami állást kapok, újra munkába állok. Több vasat is melengetek egyszerre, remélem, nemsokára sikerül valami. Biz’ Isten, jó lesz újra otthon!

Gray jót akart, mégsem volt valami tapintatos, mikor erről beszélt. Hiszen, ha jól sejtettem, Larry Sophie súlyos iszákosságának gyógyításánál is ugyanazzal a szuggesztívós módszerrel – mert véleményem szerint erről volt itt szó – élt, amelyet a Gray esetében oly sikeresen alkalmazott.

– Mostanában sosem fáj a fejed, Gray? – kérdezte Elliott.

– Három hónapja egyszer sem fordult elő, ha pedig úgy érzem, hogy fenyeget, csak megfogom az amulettetem és rendbe jövök. – Előhalászta zsebéből azt a régi pénzdarabot, amelyet Larrytól kapott. – Nem adnám egymillió dollárért.

Befejeztük az ebédet, felszolgálták a kávékat. Az italos előjött és megkérdezte, parancsolunk-e pálinkát. Egyikünk sem kért, csak Gray rendelt egy brandyt. Mikor a palack megérkezett, Elliott ragaszkodott hozzá, hogy megnézze.

– Igen, ezt ajánlhatom. Ez nem árt meg.

– Egy pohárával, Monsieur? – kérdezte a pincér.

– Sajnos, nekem nem szabad.

Elliott meglehetősen hosszasan elmondta a pincérnek, hogy baj volt a veséjével s az orvosa eltiltotta az alkoholtól.

– Egy csöpp zubrovka nem fog megártani Monsieur-nek. Közismerten nagyon jó hatással van a vesére. Éppen most kaptunk egy szállítmányt Lengyelországból.

– Igazán? Nehezen kapható manapság. Hadd nézzek meg egy üveget.

Az italos, köpcös, méltóságteljes jelenség, nyakán ezüstitálcával, elment a pálinkáért, Elliott pedig elmagyarázta, hogy ez az ital a vodka lengyel változata, de minden tekintetben sokkal különb annál.

– Radziwilléknél ittuk gyakran, mikor náluk voltam vadászaton. Ha látták volna, hogy nyakalták azok a lengyel hercegek! Nem túlzok, ha azt mondom, hogy vizespohárral itták, s a szemük meg se rebent. Jó vér, persze; arisztokraták a körmük hegyéig. Sophie, magá-

nak feltétlenül meg kell kóstolnia, és neked is, Isabel. Olyan élmény, amit senkinek sem szabad elmulasztani.

Az italos hozta a palackot. Larry, Sophie és én ellenálltunk a kísértésnek, de Isabel kijelentette, hogy ő szeretné megkóstolni. Meglepett, mert nagyon keveset szokott inni, s most már megivott vagy két koktélt és két-három pohár bort. A pincér egy pohárkába kiöntötte a világoszöld folyadékot s Isabel beleszimatolt.

– Ó, milyen jó szaga van!

– Meghiszem azt! – lelkesedett Elliott. – A füvektől, amiket beleszimatolnak; az a remek íze is attól van. Hogy ne legyél egyedül, én is iszom egy kortyot. Most az egyszer nem árthat meg.

– Isteni íze van – mondta Isabel. – Mint az anyatej. Soha nem ittam ilyen finom valamit.

Elliott ajkához emelte a poharat.

– Ó, a régi napokat idézi vissza! Ti, gyermekeim, akik sose voltatok a Radziwillék vendégei, nem tudjátok, mi az: élni. Az volt az igazi stílus. Feudális, tudjátok. Az ember úgy érezte, hogy visszasétált a középkorba. Az állomásnál hatlovas hintó várt és csatlósok. Vacsoránál sujtásos inas mindenki mögött.

Tovább beszélt a pompás, fényűző berendezésről, a ragyogó vacsorákról. Az a nyilvánvalóan alaptalan gyanú merült föl bennem: az italos pincér és Elliott előre megbeszélték az egészet, hogy Elliottnak alkalma legyen e tündökletes hercegi családról s arról a rengeteg lengyel főúrról megemlékezni, akikkel összebarátkozott abban a kastélyban. Nem lehetett megállítani.

– Még egy pohárral, Isabel?

– Jaj, nem merek. Pedig mennyei. Úgy örülök, hogy megkóstoltam. Gray, ebből muszáj vennünk.

– Küldetek majd haza belőle.

– Ó, Elliott bácsi, igazán? – kiáltotta Isabel lelkesen. – Olyan édes vagy hozzánk. Muszáj megkóstolnod, Gray. Az illata olyan, mint a frissen vágott szénának meg a tavaszi virágoknak, a kakukkfűnek és a levendulának, lágyan, jótékonyan ömlik az ínyre, olyan, mint mikor az ember zenét hallgat holdfénynél.

Isabel nem szokott ilyen parttalanul ömlengeni, úgy sejtettem, egy kicsit becsípett. A társaság oszlani kezdett. Kezet fogtam Sophie-val.

– Mikor lesz az esküvő? – kérdeztem.

– Jövő hét után. Remélem, eljön.

– Sajnos, nem leszek Párizsban. Holnap Londonba utazom.

Míg én a többi vendégemtől búcsúztam, Isabel félrevonta Sophie-t, egy pillanatig beszélt vele, aztán Grayhez fordult.

– Gray, én még nem megyek haza. Molyneux-nél divatbemutató van, elviszem Sophie-t. Meg kell néznie az új modelleket.

– Szívesen – mondta Sophie.

Elváltunk. Aznap este Suzanne Rouvier-t elvittem vacsorázni, másnap pedig Angliába indultam.

6

Elliott két héttel később érkezett a Claridge-ba, s nem sokkal jöve-tele után fölkerestem. Néhány öltönyt rendelt magának, s véleményem szerint rendkívül terjengősen részletezni kezdte, mit miért választott. Mikor végre szóhoz jutottam, megkérdeztem, hogyan folyt le az esküvő.

– Nem folyt le sehogy – mondta mogorván.

– Hogy érti?

– Sophie-nak három nappal a kitűzött idő előtt nyoma veszett. Larry mindent tűvé tett érte.

– Különös! Összevesztek?

– Nem. Szó sincs róla. Minden el volt intézve. Nekem kellett volna férjhez adnom. Úgy volt, hogy mindjárt az esküvő után fölülnek az Orient-expresszre. Ha a véleményemet kérdi: azt hiszem, Larry szerencsésen megúsza.

Gondoltam, hogy Isabel mindent elmondott Elliottnak.

– Mi történt tulajdonképpen? – kérdeztem.

– Emlékszik, mikor együtt ebédeltünk magával a Ritzben? Isabel elvitte Sophie-t Molyneux-höz. Emlékszik, milyen ruha volt Sophie-n? Siralmas. Figyelte vállban? Egy ruha jósága azon dől el, hogyan simul a vállhoz. Szegényke persze nem tudta megfizetni Molyneux árait, és Isabel, tudja, milyen jószívű, egyébként is: gyerekkoruk óta ismerik egymást, megajándékozta egy ruhával, hogy legyen valami rendes holmija, amiben megesküszik. Persze nagyon megörült neki. Rövidre fogva a dolgot: Isabel egy nap három órára elhívta a lakására, hogy együtt menjenek az utolsó próbára. Sophie meg is érkezett, de Isabelnek, sajnos, a fogorvoshoz kellett vinnie az egyik kislányt s nem jött vissza, csak négy után, amikor már Sophie elment. Isabel azt hitte, elunta a várakozást s elindult Molyneux-höz, azonnal utánaeredt, de nem találta ott. Végül letett róla, hogy megtalálja s hazament. Úgy volt, hogy valamennyien együtt vacsoráznak, Larry meg is érkezett vacsoraidőben, s Isabel első kérdése az volt: hol van Sophie.

Larry nem értette a dolgot, fölhívta Sophie lakását, de nem kapott választ; azt mondta hát, személyesen megy el. Isabelék vártak a vacsorával, ameddig csak lehetett, de a jegyesek közül egyik sem érkezett vissza, úgyhogy nekiültek magukban. Biztosan tudja, milyen életmódot folytatott Sophie, mielőtt a Rue de Lappe-on belebotlottak. Szerencsétlen ötlet volt magától, hogy oda vitte őket. Szóval Larry egész éjszaka kutatott utána régi tanyáin, de sehol sem találta. Időnként visszament a lakásba, de a *concierge* azt jelentette, Sophie nem érkezett meg. Három álló napig kereste. A nőnek egyszerűen nyoma veszett. A negyedik nap aztán újra elnézett a lakására, s a *concierge* azt mondta, Sophie ott volt, összecsomagolt és taxin eltávozott.

– Larry nagyon kijött a sodrából?

– Én nem láttam. De Isabel azt mondja, eléggé.

– Sophie nem írt vagy nem üzent?

– Egy szót se.

Elgondolkoztam. – Mit hámoz ki az egészből? – kérdeztem.

– Kedves barátom, pontosan azt, amit maga. Sophie nem állhatta tovább a dolgot; visszament a lumpok közé.

Nyilvánvalónak tűnt, mégis furcsának. Nem értettem, miért éppen akkor oldott kereket.

– Isabel mit szólt hozzá?

– Természetesen sajnálta az esetet, de józan lány lévén, megmondta nekem, kezdettől fogva az volt a véleménye, hogy Larryra nézve csapás lenne, ha elvenne egy ilyen nőt.

– És Larry?

– Isabel nagyon kedves volt hozzá. Az egyetlen nehézséget az okozta, Isabel szerint, hogy Larryval nem lehetett beszélni a dologról. De szépen rendbe fog jönni. Isabel azt mondja, sosem szerette Sophie-t. Csak valami rosszul értelmezett lovagiasságból akarta elvenni.

Elképzeltem, hogy Isabel hősiecs arccal viselte ezt a fordulatot, amit alapjában nagy meglepéssel vett tudomásul. Biztosra vettem, hogy legközelebbi találkozásunkkor feltétlenül rámutat majd, ő kezdettől fogva tudta, mi fog történni.

De csaknem egy év telt bele, míg újból találkoztunk.

Ekkor elmondhattam volna neki egyet-mást Sophie-ról, ami bizonyára gondolkodóba ejti, a körülmények azonban úgy alakultak, hogy ehhez nem volt kedvem. Karácsonyig Londonban maradtam, aztán pedig, minél előbb haza akarván jutni, egyenesen a Riviérára utaztam, meg sem állva Párizsban. Egy regényt kezdtem írni, s a következő hónapokban visszavonultan éltem. Elliott-tal néha-néha találkoztam. Egészségi állapota szemmel láthatóan leromlott, s fájdalommal láttam, hogy ő ennek ellenére ragaszkodik a társadalmi élethez. Neheztelt rám, mert nem voltam hajlandó harminc mérföldet autózni, hogy részt vegyek állandó estélyein, amelyeket még mindig meg-megtartott. Beképzelt alaknak könyvelt el, amiért szívesebben maradtam otthon dolgozni.

– Szokatlanul ragyogó szezon, kedves barátom – mondta. – Vétek bezárkózni otthon s elszalasztani ezt a sok mindent. Hogy mért kellett magának a Riviéra legelhagyottabb helyét kiválasztania, nem értem meg, ha száz évig élek is.

Szegény, bohó Elliott. Nyilvánvaló volt, hogy nem fog száz évig élni.

Júniusra elkészültem a regény nyers vázlatával, s úgy gondoltam, megérdemlem a pihenést. Összecsomagoltam, felültem arra a vitorlás hajócskára, melyen nyáron a Baie des Fosses-be jártunk fürödni, s a part mentén elindultam Marseille felé. A szél azonban csak hébe-korba fújt, többnyire a segédmotorral botorkáltunk. Egy éjszakát a cannes-i kikötőben töltöttünk, egyet Sainte Maxime-ban, egyet Sanyban. Aztán elértük Toulont. Ezt a kikötőt mindig szerettem. A francia hadihajók romantikus, egyben barátságos hangulatot kölcsönöznek neki s öreg utcáin nem fáradok bele a csavargásba. Órákig ellebzselek a rakparton, nézem a kimenős matrózokat, amint kettesével vagy a babájukkal kószálnak és a civileket, akik ide-oda ögyelegnek, mintha semmi más dolguk nem lenne a világon, mint hogy élvezzék a kellemes napfényt. Ezek a hajók, a révészbarákák, melyek a széles kikötő különböző pontjaira szállítják a tolongó csoportokat, mintegy végállomássá teszik a várost, hol a széles világ valamennyi útja összefut; s ahogy az ember ül a kávéházban, a tenger és az ég ragyogásától kissé káprázó szemmel, képzelete kincses utakra indul a világ távoli sarkaiba. Csónakod a Csendes-óceán valamelyik kő-

kuszpálma szegélyezte korallpartján köt ki; a hajógrádicsról a rangoni dokkra lépsz és beülsz egy riksába; a felső fedélzetről nézed a négerek zajongó, hadonászó csapatát, amint hajódat Port au Prince pilléreihez kötik.

Késő délben értünk; délután kiszálltam, végigmentem a rakparton, néztem az üzleteket, az embereket, akik elmentek mellettem s azokat, akik a kávéházi ernyők alatt üldögéltek. Egyszerre csak Sophie-t pillantottam meg, a következő másodpercben ő is meglátott. Elmosolyodott, köszönt. Megálltam és kezet fogtam vele. Egyedül ült egy asztalkánál, előtte üres pohár.

– Üljön le és igyék valamit – mondta.

– Ha velem tart – válaszoltam és leültem.

Kék-fehér csíkos blúzt viselt, mint a francia matrózok, élénkpiros nadrágot és szandált, melyből kibukkant nagylábujjának festett körme. Kalap nem volt rajta, egész rövidre vágott, bodorított haja oly halvány arany színűen ragyogott, hogy szinte már ezüstnek tűnt. Éppolyan erősen ki volt festve, mint mikor a Rue de Lappe-on beléje botlottunk. Ivott már egy-két pohárral, ahogy az asztalon lévő tányérből sejtettem, de józannak látszott. S úgy tetszett, nem érinti kellemetlenül a találkozás.

– Hogy vannak a párizsiak? – kérdezte.

– Azt hiszem, jól. Nem láttam őket, mióta együtt ebédeltünk a Ritzben.

Nagy füstfelhőt fúj ki az orrán és elnevette magát.

– Végül mégse mentem hozzá Larryhoz.

– Tudom. Miért?

– Drágám, mikor arra került a sor, nem tudtam Mária Magdolnát játszani az ő Jézus Krisztusa mellett. Nem, köszönöm.

– Hogyan jutott más elhatározásra az utolsó pillanatban?

Incelkedve nézett rám. Merész fejtartásával, apró mellével, karcsú derekával, ebben az öltözetben olyan volt, mint egy vásott fiú; de el kell ismernem, sokkal vonzóbb volt, mint abban a piros ruhában, mely szomorú vidéki cifraság levegőjét árasztotta s melyben utoljára láttam. Arcát, nyakát barnára égette a nap, s bár bőrének barnasága kiemelte a rikító arcfestéket s a szemöldök feketéjét, ebben az egész közönségességben volt valami elragadó.

– Szeretné, ha megmondanám?

Bólintottam. A pincér hozta a sörömet s az ő brandyjét és szódáját. Rágyújtott egy *caporalra* az előzőről.

– Három hónapig nem ittam semmit. Három hónapig nem szívtam semmit. – Észrevette, hogy egy kicsit meglepődöm, nevetett. – Nem cigarettára értettem. Ópiumra. Szörnyen éreztem magam. Tudja, ha néha egyedül maradtam, szerettem volna ordítozni, egyre azt hajtogattam: „Nem bírom, nem bírom.” Ha Larry mellettem volt, el lehetett viselni, de ha elment, pokoli kínok gyötörtek.

Néztem őt, s mikor az ópiumot említette, alaposabban szemügyre vettem. A tűhegynyi szembogarak elárulták, hogy most is él vele. Szeme megdöbbenő zölden csillogott.

– Az esküvői ruhámat Isabel csináltatta. Nem tudom, mi lett vele. őszibarackszínű volt. Úgy beszéltek meg, hogy fölnézek érte, s együtt megyünk Molyneux-höz. Isabelről elmondhatom, annyira ért a ruhákhoz, hogy amit ő nem tud, azt már nem is érdemes tudni. Mikor a lakásba léptem, az inas jelentette, hogy Isabelnek el kellett vinnie Joant a fogorvoshoz, s azt az üzenetet hagyta, hogy azonnal itt lesz. Bementem a nappaliba. A kávékészlet még az asztalon volt, megkérdeztem az inast, nem kaphatnék-e egy csészével. A kávé tartotta bennem a lelket. Azt mondta, hoz, s az üres csészéket s a kávéskannát kivitte. Egy palackot ott hagyott a tálcán. Megnéztem, az a lengyel ital volt, amelyről maguk a Ritzben beszéltek.

– Zubrovka. Emlékszem, Elliott ígérte, hogy küldet belőle Isabelnek.

– Maguk valamennyien áradoztak, hogy milyen jó szaga van, kíváncsi lettem. Kihúztam a dugót, beleszagoltam. Igazuk volt, rettentő jó szag áradt belőle. Cigarettára gyújtottam, s pár perc múlva belépett az inas a kávéval, ami szintén nagyon jó volt. Sokat beszélnek a francia kávéról, csak igya meg, aki szereti; én az amerikai mellett szavazok. Ez az egyetlen dolog, aminek itt hiányát érzem. De Isabel kávéja nem volt rossz; rohadtul éreztem magam, s egy csésze egész rendbe hozott. Néztem az üveget, ahogy ott állt az asztalon. Szörnyű kísértés lepett meg, de azt mondtam: „A fene vigye el, nem gondolok rá”, s rágyújtottam egy újabb cigarettára. Gondoltam, Isabel pillanatokon belül megérkezik, de nem jött. Rém ideges lettem,

utálok várakozni, s a szobában nem volt semmi olvasnivaló. Járkálni kezdtem, a képeket nézegetni, de folyton láttam azt az átkozott üveget is. Aztán arra gondoltam, kitöltök egy pohárával, épp csak hogy megnézzem. Olyan szép színe volt.

– Világoszöld.

– Igen. Furcsa, de a színe éppolyan, mint a szaga. Ugyanaz a zöld, amit néha a fehér rózsa közepén látni. Meg *kellott* kóstolnom, vajon az íze is ilyen-e, egy kortyintás nem árthat meg, gondoltam. Egy kortyocskát akartam csak inni, de ekkor valami hangot hallottam, azt hittem, Isabel jön, s lenyeltem az egészet, mert nem akartam, hogy rajtakapjon. De mégsem Isabel jött. Biz’ Isten, jól éreztem magam tőle, régóta nem éreztem magam ilyen remekül. Újra érezni kezdtem, hogy élek. Ha Isabel akkor megérkezik, azt hiszem, ma Larry felesége vagyok. Nem is tudom, mi lett volna akkor.

– S nem érkezett meg?

– Nem. Dühös voltam rá. Mit gondol, kicsoda ő, hogy így megvárakoztat? Aztán láttam, hogy a pohárka újra tele van. Gondolom, én tölthettem tele öntudatlanul, de higgye el, akkor fogalmam se volt róla. Ostobaság lett volna visszatölteni, inkább megittam. Tagadhatatlanul finom volt. Mintha kicseréltek volna; úgy éreztem, nevetethetnékem van, s már három hónap óta nem volt nevetethetnékem. Emlékszik, az öreg kéjenc azt mondta, ő látott pasasokat Lengyelországban, akik vizespohárral itták és a szemük se rebbent. Jó, gondoltam, csak meg tudom tenni, amit egy lengyel tróger meg tud, meg aztán, aki á-t mondott, mondjon bé-t is, kiöntöttem hát a kávéaljzat a csészémből a kandallóba és színültig töltöttem. Anyatej... fenéket! Aztán nem tudom pontosan, mi történt, de nem hiszem, hogy sok maradt az üvegben, mire elkészültem. Gondoltam, jó lesz ellógni, mielőtt Isabel megérkezik. Majdnem beleütköztem. Alig léptem ki a lakás ajtaján, meghallottam Joanie hangját. Fölszaladtam a lépcsőn és vártam, míg bementek a lakásba, aztán lerohantam és beültem egy taxiba. Mondtam a sofőrnek, hogy hajtson, mint az istennyila, s mikor megkérdezte, hová, az arcába nevettem.

– Visszament a lakásába? – kérdeztem, noha tudtam, hogy nem ment.

– Bolondnak néz? Tudtam, hogy Larry jön majd és keres. Nem mertem sehová menni a szokott helyeim közül, elmentem hát Hakimhoz. Biztosra vettem, hogy itt soha az életben nem talál rám Larry. Meg aztán nagyon ráéreztem már az ópiumra is.

– Miféle hely ez a Hakim?

– Hakim. Hakim egy algíri, akinél mindig kapni ópiumot, ha az embernek van hozzá dohányja. Jó haver. Mindent megszerez, amit az ember kíván, fiút, férfit, nőt, négert. Fél tucat algíri lebzsel nála mindig.

Három napot töltöttem itt. Nem is tudom, hány férfival volt dolgom. – Elvigyorodott. – A legkülönbözőbb formájú, nagyságú, színű férfikkal. Alaposan behoztam a mulasztást. De tudja, féltem. Nem éreztem magam biztonságban Párizsban, reszkettem, hogy Larry rám talál, azonkívül elfogyott a pénzem is, azoknak a striciknek fizetni kell, hogy lefeküdjenek az emberrel, fölkerekedtem hát, visszamentem a lakásba, adtam a *concierge*-nek száz frankot, s lelkére kötöttem, ha bárki érdeklődik, mondja azt, hogy elmentem. Összecsomagoltam s még aznap este fölültem a touloni vonatra. Nem éreztem magam biztonságban, míg meg nem érkeztem ide.

– Azóta itt van?

– Eltalálta, és itt is maradok. Az ember annyi ópiumot kap, amennyit akar, a matrózok hozzák keletről, kitűnő minőség, nem az a gané, amit Párizsban sóznak az emberre. Kivettem egy szobát a szállóban. Tudja, a Commerce et la Marine-ben. Ha éjszaka belép az ember, a folyosók füstölnek az ópiumtól. – Kéjesen szippantott. – Édes és fanyar illat, s tudja, mindenki a saját szobájában szívhatja, ez valahogy olyan jó meghitt dolog. És nem bánják, az ember akárkit visz be magával. Reggel ötkor dörömbölnek az ajtón, hogy a matrózok fölébredjenek s visszatérjenek a hajóra, úgyhogy erre se kell gondolni. – Aztán minden átmenet nélkül hozzátette: – Láttam egy könyvét egy kirakatban a rakparton. Ha tudom, hogy találkozunk, megveszem és ajánlást kérek bele.

Mikor eljöttem a könyvesbolt előtt, megálltam a kirakatot nézegetni, s más újdonságok közt észrevettem egy nemrég megjelent regényem fordítását.

– Nem hiszem, hogy nagyon tetszenék magának – mondtam.

– Miért ne? Én *tudok* olvasni.

– És írni is tud, ha jól tévedek.

Hirtelen rám pillantott és nevetni kezdett.

– Igen, gyerekkoromban verseket írtam. Nagy a gyanúm, hogy elég rémeseket, de én azt hittem, hogy jók. Larry árulta el magának, nem? – Egy pillanatig habozott. – Az élet pokol mindenképpen, de ha az ember talál valami mulatságot, ami kihúzza belőle, átkozott bolond, ha nem csinálja. – Kihívóan hátraszegte a fejét. – Ha megveszem a könyvét, ír bele valamit?

– Holnap elutazom. Ha igazán akarja, veszek egy példányt s ott hagyom a szállójában.

– Remek.

Ekkor csónak érkezett a parthoz, s egy csomó matróz tódult ki belőle. Sophie egyetlen pillantással felmérte őket.

– Itt van a barátom. – Integetni kezdett valakinek. – Meghívhatja egy pohárra, de aztán jobb, ha lelép. Korzikai fiú, és olyan féltékeny, akár az öreg Jehova.

Egy fiatalember közeledett, tétovázva megállt, mikor meglátott, de egyetlen intésre hozzánk lépett. Magas, sötétbőrű, borotvált; csillogó fekete szem, sasorr, hollófekete, göndör haj. Nem látszott többnek húszévesnél. Sophie úgy mutatott be, mint gyerekkori amerikai ismerősét.

– Buta, de szép – mondta nekem.

– Maga alaposan bele van esve, mi?

– Minél alaposabban, annál jobb.

– Egy éjszaka el fogják metszeni a torkát.

– Nem lepne meg – vigyorgott. – Végre csalánba ütne a mennykő.

– Beszelnének talán franciául, mi? – mondta a matróz dühösen.

Sophie rámosolygott, mosolyában volt egy kis incselkedés is. Folyékonyan beszélte a francia alvilági nyelvet, erősen amerikai hanglejtéssel, ami olyan komikus csengést adott közönséges, trágár szójárásának, hogy lehetetlen volt nevetés nélkül megállni.

– Azt mondtam neki, hogy szép vagy, de nem akartalak szégyenbe hozni, ezért mondtam angolul. – Hozzám fordult. – És erős is. Olyan izmai vannak, mint egy bokszolónak. Fogja meg.

A mogorva matróz fölengedett a hízelgésre, s elégedett mosollyal megfeszítette a karját, hogy a muszklíja kiugrott.

– Fogja meg – mondta. – Bátran fogja meg.

Megfogtam, s illő csodálatomnak adtam kifejezést. Pár percig fecsegtünk még. Fizettem és fölálltam.

– Mennem kell.

– Nagyszerű, hogy találkoztunk. A könyvet el ne felejtse.

– Nem felejttem.

Kezet fogtam mindkettőjükkel és odébbálltam. Útközben bementem a könyvesboltba, megvettem a regényt, beleírtam Sophie nevét s a magamét. Aztán, mivel hirtelen fölmerült bennem s más nem jutott eszembe, beírtam Ronsard minden antológiában megtalálható kedves kis versének első sorát is:

Mignonne, allons voir si la rose.^[3]

A könyvet letettem a szállóban. A szálloda a rakparton volt, ahol gyakran álldogáltam. Mikor a harsona, mely az éjszakai kimenőről kötelességükhöz szólítja vissza a tengerészeket, fölébreszti az embert hajnalban, a kikötő sima vize fölött ködösen fölmerülő nap kedves fátylat terít a kísértetszerű hajókra.

Másnap elvitorláztunk Cassis-ba, ahol bort szándékoztam beszerezni, aztán Marseille-be egy új vitorláért, melyet megrendeltünk. Egy hét múlva hazamentem.

7

Üzenet várt Josephtől, Elliott inasától, hogy Elliott betegen fekszik és szeretne látni, másnap tehát átmentem Antibes-ba. Joseph, mielőtt fölvezetett volna gazdájához, elmondta, hogy Elliottnak uraemiás rohama volt, s az orvos a nagyon aggódik érte. Túl van a nehezén s kezdi jobban érezni magát, de a veséje beteg, s teljesen már sosem gyógyulhat föl. Joseph negyven éve szolgált Elliott mellett és szerette. Szomorú képet vágott az egészhez, mégis lehetetlen volt észre nem venni azt a belső megelégedést, amellyel – mint az osztályabeliek általában – a házban bekövetkezett katasztrófát fogadta.

– *Ce pauvre monsieur* – sóhajtott. – Persze megvoltak a szeszélyei, de alapjában véve jó ember. Előbb-utóbb mindenkinek meg kell halni.

Úgy beszélt, mintha Elliott már az utolsókat rúgná.

– Biztos vagyok benne, hogy szépen gondoskodott magáról – mondtam zordul.

– Az ember reménykedik – válaszolta gyászosan.

Ahogy bevezetett a hálósobába, meglepetve láttam, hogy Elliott milyen életvidám. Sápadtan, öregén feküdt az ágyban, de jó hangulatban. Meg volt borotváltva, haja takarosán lekefélve. Halványkék selyempizsamát viselt, a zseben hímzett kezdőbetűk, fölöttük grófi korona. A kezdőbetűk, jóval nagyobb alakban, ugyancsak a koronával, bele voltak hímezve a visszahajtott paplanlepedőbe is.

Megkérdeztem, hogyan érzi magát.

– Nagyon jól – válaszolta derűsen. – Múló rosszullét az egész. Pár nap múlva ismét talpon vagyok. Szombaton Dimitri nagyherceget látom vendégül ebédre, megmondtam a doktornak, ha török, ha szakad, meg kell gyógyulnom akkorára.

Félórát töltöttem mellette, kifelé menet megkértem Josephet, értesítsen, ha Elliott állapota rosszabbra fordulna. Egy hét múlva egyik szomszédomban ebédjén meglepetve fedeztem föl Elliottot. Elegánsan, de holtbetegen jött el.

– Nem lett volna szabad kimozdulnia, Elliott – mondtam.

– Micsoda beszéd az, kedves barátom. Frieda meghívta Mafalda hercegnőt. Én hosszú évek óta ismerem az olasz királyi családot, mióta a megboldogult Louisa *en poste* volt Rómában, nem hagyhattam csávéban szegény Friedát.

Nem tudtam, csodáljam-e legyűrhetetlen szellemét, vagy felpanaszoljam, hogy ebben a korban, halálos betegen, még mindig él-hal a társaságért. Az ember nem is hitte volna, hogy beteg. Mint a haldokló színész, amikor arcán érzi a zsíros festéket s a színpadra lép, pillanatokra elfelejti összes kínjait, Elliott is szokásos biztonságával játszott a csiszolt udvaronc szerepét. Végtelenül szeretetreméltóan, a hízelgésig figyelmesen közeledett a rangos emberekhez, amellet – mestere lévén az ilyesminek – mulattatóan rosszmájú és gunyoros is tudott lenni. Úgy rémlik, soha nem csillogtatta ennyire társaságbeli jó modorát. Mikor a királyi fenség eltávozott (feledhetetlen, ahogy meghajolt, ügyesen egyesítve a hölgy magas rangja iránti tiszteletét egy idős férfinak a szép asszony láttán megnyilatkozó csodálkozásával), cseppet sem lepett meg, hogy a háziasszony azzal fordult hozzá: ő volt a társaság sava-borsa.

Pár nap múlva ismét ágynak dőlt, s orvosa megtiltotta, hogy ki-mozduljon a szobájából. Elliott egészen kétségbeesett.

– Borzasztó, hogy ennek éppen most kellett történnie. Ilyen ragyogó évadot még nem is láttam.

Fontos személyiségek hosszú névsorát tárta az orrom elé, akik mind a Riviérán nyaralnak.

Minden harmad-, negyednap meglátogattam. Néha ágyban találtam, máskor pompázatos házikabátban a kanapén feküdt. Kimeríthetetlen tartaléka lehetett ezekből a házikabátokból, nem emlékszem rá, hogy kétszer láttam volna rajta ugyanazt. Egy ilyen alkalommal, augusztus eleje táján, szokatlanul csendes állapotban találtam Elliottot. Joseph azt mondta, mikor beengedett, hogy a gazdája mintha kissé jobban lenne, meglepett hát, hogy ilyen kedvetlen. Próbáltam némi helyi pletykával felvidíteni, amit itt-ott fölszedtem, de láthatólag nem érdekelte. Két szeme közé, mintha halvány ránc vetődött volna, tekintetében szokatlan komorság sötétlett.

– Elmegy Edna Novemali estélyére? – kérdezte hirtelen.

– Nem, szó sincs róla.

- Kapott meghívót?
- Az egész Riviérát meghívta.

Novemali hercegné rettentő gazdag amerikai nő volt, aki egy olasz herceghez ment feleségül, de nem valami közönséges herceghez, amilyen Olaszországban minden bokorban terem, hanem egy nagy család fejéhez, leszármazottjához egy *condottiere*-nek, aki még a 16. században szerezte meg a hercegséget. Hatvanéves nő, özvegyasszony, kinek amerikai jövedelméből túl sokat kanyarított le a fasiszta rendszer s ezért faképnél hagyta Olaszországot és Cannes környéki szép birtokán építtetett magának egy firenzei villát. Olaszországból hozatott márványt a hatalmas fogadóterem falainak szegélyezésére, s festőket importált, hogy kipingálják a mennyezetet. Rendkívül finom képei, bronztárgyai voltak, s Elliottnak is el kellett ismernie, aki pedig nem szerette az olasz bútorokat, hogy a hercegné bútorai gyönyörűek. A kert is szép volt, az úszómedence pedig egész vagyonba kerülhetett. Nagy vendégségeket rendezett, húsznál kevesebben sosem ültek le az asztalához. Az augusztusi holdtölte éjszakáján jelmezbált készült adni, s bár még három hét volt addig, senki sem beszélt másról a Riviérán. Tűzijáték is lesz, s egy néger zenekart hozat Párizsból erre az alkalomra. A száműzött királyi sarjak irigykedő csodálattal újságolták egymásnak, hogy annyi pénze fog rámenni, amennyiből ők egy évig élnek.

- Fejedelmi – mondották.
- Örültség – mondották.
- Rossz ízlésre vall – mondották.
- Milyen ruhát fog fölvenni? – kérdezte tőlem Elliott.
- Mondtam már, Elliott, hogy nem megyek el. Csak nem képzeled, hogy öreg fejjel kiöltözködöm egy jelmezbálra?
- Engem nem hívott meg – mondta rekedten.
- Vad szemeket meresztett rám.
- Meg fogja – mondtam hűvösen. – Biztosan nem ment még ki minden meghívás.
- Nem fog meghívni. – Hangja megbicsaklott. – Szándékos sértés.
- Nem, azt nem hinném. Biztosan elnézés.
- Engem nem szoktak elnézni.
- Egyébként sincs abban az állapotban, hogy elmehetne.

– De még mennyire elmennék. Az évad legnagyobb estélye! Halálos ágyamból is fölkelnék. Kosztümöm is van: az ösömtől, Lauria gróftól való.

Nem nagyon tudtam, mit mondjak, tehát hallgattam.

– Paul Barton járt nálam nem sokkal azelőtt, hogy maga jött – mondta Elliott hirtelen.

Nem kívánhatom az olvasótól, hogy emlékezzék rá, nekem is vissza kellett lapoznom, hogy megnézzem, milyen nevet adtam neki. Paul Barton volt az az amerikai fiatalember, akit Elliott vezetett be a londoni társaságba, s aki azzal vonta magára Elliott haragját, hogy lerázta az öreget a nyakáról, mikor már nem érezte szükségét. Utóbbi időben ráterelődött a közfigyelem, részint mert megszerezte az angol állampolgárságot, részint pedig mert elvette egy grófi rangra emelt újságfejedelem lányát. Nyilvánvalónak látszott, hogy háta mögött ezzel a befolyással, meg a saját ügyessége révén is, sokra fogja vinni. Elliott egészen elkeseredett.

– Ha éjszaka fölbredek és egérkaparást hallok a faburkolat alól, azt mondom: „Paul Barton kapaszkodik”. Higgye el nekem, kedves barátom, ez az alak a Lordok Házában fogja végezni. Hál’ Istennek, én már nem érem meg.

– Mit akart? – kérdeztem, mert éppoly jól tudtam, mint Elliott, hogy ez a fiatalember semmit sem tesz ok nélkül.

– Megmondom, mit akart – morogta Elliott. – Azt akarta, hogy adjam kölcsön neki Lauria gróf kosztümjét.

– Hallatlan!

– Megéri, mit jelent ez? Azt jelenti: tudta, hogy Edna nem hívott meg engem és nem is akar meghívni. A hercegné elárulta neki. A vén lotyó! Semmire se jutott volna nélkülem. Én rendeztem az estélyeit. Mindenkinek én mutattam be, akit ismer. Együtt hál a sofőrjével; nyilván tudja maga is. Undorító! Itt ült az az ifjonc s elmondta, hogy a hercegné kivilágítja az egész kertet, és tűzijáték is lesz. Szeretem a tűzijátékot. Azt is elmondta, hogy Ednának nyakára jártak az emberek, akik meg akarták hívatni magukat, de valamennyit kidobta, mert azt akarja, hogy az estély valóban tündöklő legyen. Úgy beszélt, mintha szóba sem került volna az én meghívásom.

– S kölcsönadja neki a ruhát?

– Majd, ha fagy. Ebben a ruhában temettetem el magam. – Elliott fölült az ágyban s ide-oda hintázott, mint egy háborodott. – Ó, a kegyetlenek! – mondta. – Gyűlölöm őket, gyűlölöm valamennyit. Örömet sűrögtek-forogtak körülöttem, míg hasznukra voltam, de most, hogy öreg és beteg vagyok, már nem kellek nekik. Tízen sem érdeklődtek, mióta fekszem, s egész héten át egyetlen nyomorult csokrot kaptam. Mindent megtettem értük. Ették az ételeimet, itták a boromat. Elvállaltam megbízásaikat. Megrendeztem estélyeiket. Teljes erőmből azon voltam, hogy szívességeket tegyek nekik. S mit kaptam cserében? Semmit, semmit, semmit. Egyikőjüket sem érdekli, hogy élek vagy halok. Ó, a könyörtelenek. – Sírva fakadt. Súlyos, nagy könnycseppek csordultak le ráncos arcán. – Bár sose jöttem volna el Amerikából!

Siralmas volt látni ezt az öregembert, a nagy szakadék szélén, amint sír, mint a gyerek, mert nem hívták meg egy estélyre. Utálatos, s egyben szinte elviselhetetlenül érzélgős látvány.

– Annyi baj legyen, Elliott – szóltam –, hátha esni fog az eső aznap. Tönkrevágja az egészset.

Úgy kapott a szavaimon, mint az a sokat emlegetett fuldokló a szalmaszál után. Könnyein át elvigyorodott.

– Erre nem is gondoltam. Térden állva fogok imádkozni Istenhez az esőért. Igaza van. Tönkrevágja az egészset.

Más irányba tereltem hiú gondolatait, s mire elváltam tőle, ha nem is vidult föl, egészen összeszedte magát. De nem voltam hajlandó annyiban hagyni a dolgot. Hazaérve fölhívtam Edna Novemalit s bejelentettem, hogy másnap át kell mennem Cannes-ba. Megkérdeztem, nem ebédelhetnék-e nála. Azt üzente vissza, hogy örömmel vendégül lát, de társaság nem lesz. Ennek ellenére, mikor megérkeztem, rajta kívül még tíz embert találtam a házban. Nem volt rossz asszony, jószívű, vendégszerető, egyetlen súlyos hibája csípős nyelve. Nem tudta megállani, hogy ne mondjon kellemetlen dolgokat legbizalmasabb ismerőseiről is, de csak azért tette, mert ostoba volt s nem válhatott másképp érdekessé. Miután rágalmaid visszamondták, gyakran nem volt beszélő viszonyban éles nyelvének áldozataival, de remek ebédeket, vacsorákat adott, s a legtöbben okosabbnak látták egy idő múlva megbocsátani. Nem akartam kitenni Elliottot an-

nak a megaláztatásnak, hogy megkérjem ezt a nőt, hívja meg a barátomat a nagy cécóra, próbáltam hát kitapasztalni, hogyan áll a helyzet. A hercegné izgatottan beszélt az estélyről, az ebédnél nem is esett szó másról.

– Elliott örülni fog, hogy alkalma lesz fölvenni II. Fülöp-korabeli kosztümjét – mondtam a lehető legközömbösebb hangsúllyal.

– Nem hívtam meg – mondta a hercegné.

– Miért nem? – kérdeztem meglepetést színlelve.

– Miért hívtam volna? Semmi társadalmi súlya nincs már. Unalmas alak, sznob és botránykeverő.

E vádak ráillettek magára a hercegnére is, kicsit sokalltam hát a dolgot. Ostoba nő.

– Azonkívül – tette hozzá – szeretném, ha Paul venné föl Elliott kosztümjét. Igazán istenien festene.

Nem szóltam többet, de elhatároztam, ha törik, ha szakad, megszerzem Elliottnak azt a meghívót, amely után annyira sóvárog. Ebéd után Edna kivitte barátait a kertbe. Itt volt az alkalom, amelyre vártam. Egyszer néhány napig laktam a házban, ismertem a beosztását. Úgy gondoltam, kell lenni még néhány kimaradt meghívónak, valószínűleg a titkárnő szobájában. Oda óvakodtam tehát, egyet majd a zsebembe csúsztatok, ráírom Elliott nevét s föladom. Olyan beteg, hogy úgysem tud eljönni, de sokat jelent neki, ha megkapja. Ahogy benyitottam az ajtót, meglepetve láttam, hogy Edna titkárnője az asztalnál ül. Azt hittem, még az ebédlőben van. Középkorú skót nő, Miss Keithnek hívták, a haja homokszínű, arca szeplős, csíptetőt visel, megjelenése elszántan szűzies. Összeszedtem magam.

– A hercegné a kertbe vezette a társaságot, gondoltam, addig én bejövök, és elszívok egy cigarettát magánál.

– Isten hozta.

Miss Keith skótosan beszélt, s ha szabadjára engedte száraz humorát, mellyel csak kedvenceit tisztelte meg, annyira ment, hogy megjegyzései rendkívül mulatságosan hatottak, de ha kirobbant belőled a nevetés, olyan kínos meglepetéssel nézett rád, mintha tökfilkónak tartana, amiért neveltségesnek találtad, amit mondott.

– Gondolom, ez az estély temérdek munkát jelent magának, Miss Keith – mondtam.

– Azt se tudom, hol áll a fejem.

Tudtam, hogy megbízhatom benne, egyenesen a tárgyra tértem tehát.

– Miért nem hívta meg az öreg hölgy Elliott Templetont?

Miss Keith megengedte magának, hogy mosoly szántson át szigorú arcán.

– Tudja, milyen. Megorrolt rá. Saját kezűleg húzta ki a nevét a listáról.

– Elliott haldoklik. Nem kel föl többé az ágyából. Szörnyen bántja, hogy kihagyták.

– Ha jóban akart maradni a hercegnével, nem kellett volna úton-útfélen azt beszélnie, hogy együtt hál a sofőrjével. A sofőrnek egyébként felesége és három gyereke van.

– És tényleg vele hál?

Miss Keith rám pillantott a csíptetője fölött.

– Huszonegy éve vagyok titkárnő, kedves uram, s megszoktam, hogy olyan tisztának tartsam a gazdáimat, akár a frissen esett hó. Be kell vallanom, hogy egy alkalommal, mikor egyik úrnőm a három hónapos anyaság jeleit ismerte föl magán, s a férje-ölordsága már hat hónapja vadászott oroszánokra Afrikában, hitem erősen megrendült, de egy kis kirándulás Párizsba, egy rendkívül költséges kis kirándulás, mindent rendbe hozott. A méltóságos asszony s én megkönnyebbülten sóhajtottunk föl.

– Miss Keith, én nem azért jöttem be ide, hogy elszívjak egy cigarettát magánál, hanem azért, hogy elcsórjak egy meghívót s föladjam Mr. Templeton címére.

– Szörnyű lelkiismeretlenség lett volna.

– Kétségtelen. De ne legyen elrontója, Miss Keith. Adjon nekem egy meghívót. Úgysem fog eljönni, viszont jót teszünk szegény öreggel. Magának úgyszincs semmi kifogása Elliott ellen, vagy van?

– Nem, velem szemben mindig nagyon udvarias volt. Úriember, el kell ismerni, s ezt a legtöbb emberről nem lehet elmondani, akik itt megfordulnak s teletömik dagadt hasukat a hercegné ételleivel.

Minden jelentős személy körül van egy alárendelt, akire hallgat. Ezek az alárendeltek igen érzékenyek, s ha nem úgy bánnak velük, ahogy szeretnék, jól irányzott, folytonosan ismételt megjegyzéseikkel

feltüzelik gazdájukat az ellen, aki haragjukat magára vonta. Ajánlatos tehát jóba lenni velük. Elliott ezt mindenkinél jobban tudta, s mindig volt egy barátságos szava, egy kedves mosolya a szegény rokon, az öreg szobalány, a bizalmas titkárnő számára. Biztosra vettem, hogy nemegyszer kellemesen eltréfálkozott Miss Keith-tel is, s karácsonykor nem mulasztotta el, hogy egy doboz csokoládét, szépítőszeret vagy retikült küldjön neki.

– Ejnye, Miss Keith, ne legyen olyan szőrösszívű.

Miss Keith szorosabbra igazította csíptetőjét előreugró orrán.

– Meg vagyok róla győződve, nem akarja, hogy hűtlen legyek az úrnőmhöz, Mr. Maugham, azonkívül az öreg tyúk elevenen lenyelne, ha megtudná, hogy megszegtem a parancsát. A meghívók ott vannak az asztalon, borítékban. Én majd kinézek az ablakon, részint, hogy kinyújtóztassam a lábamat, amely egészen elzsibbadt a hosszas egy helyben való üléstől, részint, hogy gyönyörködjem a szép kilátásban. Hogy mi történik a hátam mögött, azért sem Isten, sem ember nem vonhat felelősségre.

Mikor Miss Keith visszaült a helyére, a meghívó már a zsebemben volt.

– Örültem, hogy találkoztunk, Miss Keith – mondtam kezet nyújtva.

– Mit fog fölvenni a jelmezbálra?

– Az apám pap volt, kedves uram – válaszolta. – Az ilyen bolondságokat meghagyom a felsőbb osztályoknak. Ha meggyőződtem, hogy a *Herald* és a *Mail* munkatársai jó vacsorát kaptak s egy üveg pezsgőt a gyengébbik fajtából, eleget tettem kötelességemnek, s visszavonulok hálószobám magányába egy detektív-regénnyel.

8

Mikor két nap múlva felkerestem Elliottot, mosolyogva fogadott.

– Nézze – mondta. – Megkaptam a meghívót. Ma reggel érkezett.

Kivette a párna alól s megmutatta.

– Nem megmondtam? Látja, a maga neve T-vel kezdődik. A titkár-nő nyilvánvalóan csak most jutott ide.

– Még nem válaszoltam. Majd holnap.

Egy pillanatra égnek állt a hajam.

– Nem akarja, hogy én válaszoljak maga helyett? Elmenet föl is adnám.

– Nem, miért fárasztaná magát? Meg tudom írni a választ magam is.

A borítékot szerencsére úgyis Miss Keith fogja felbontani, gondoltam, s lesz annyi esze, hogy eltüntesse az egészet. Elliott csengett.

– Szeretném megmutatni magának a jelmezemet.

– Csak nem akar elmenni, Elliott?

– Dehogynem. A Beaumonték bálja óta nem volt rajtam.

Joseph jelentkezett a csengetésre, Elliott kérte, hogy hozza be a ruhát. Nagy, lapos dobozban volt, selyempapírba csomagolva. Hosszú fehér selyemharisnya, bélelt, fehér atlasszal áttört aranyszövésű nadrág, hozzávaló dolmány, köpeny, nyakfodor, lapos bársonysapka s hosszú aranylánc, melyen az Aranygyapjas-rend függött. Il. Fülöp pompázatos öltözékének mását ismertem föl benne, amelyet az uralkodó Tiziano Prado-beli képén visel, s mikor Elliott kijelentette, hogy azonos azzal a ruhával, melyet Lauria gróf a spanyol király és az angol királynő esküvőjére öltött föl, azt kellett hinnem, hogy szabadjára engedi a képzeletét.

Másnap reggeli közben telefonhoz hívtak. Joseph jelentette, hogy Elliottnak újabb rohama volt az éjszaka, s az orvos, akit gyorsan elhívtak, nem hiszi, hogy kihúzza a napot. A kocsimért küldtem s át-hajtottam Antibes-ba. Elliottot eszméletlenül találtam. Határozottan megtiltotta, hogy ápolónőt fogadjanak, mégis volt ott egy, akit az or-

vos hívott a Nizza és Beaulieu közti angol kórházból. Örömmel vettem tudomásul. Elmentem s föladtam egy táviratot Isabelnek. Ő és Gray, La Baule-ban, egy olcsó tengerparti üdülőhelyen töltötték a nyarat a gyerekekkel. Az út hosszú, féltem, hogy nem érkeznek meg idejében Antibes-ba. Az asszony két bátyján kívül, akikkel Elliott hosszú évek óta nem találkozott, Isabel volt egyetlen életben levő hozzátartozója.

De életakarata erősnek bizonyult, vagy az orvos gyógyszerei teték meg hatásukat, mert a nap folyamán javult az állapota. Össze volt törve, de hetykeséget erőltetett magára, s azzal szórakozott, hogy illetlen kérdéseket szegezett az ápolónőnek szerelmi életére vonatkozólag. Majdnem egész délután mellette maradtam, s mikor másnap fölkerestem, úgy találtam, hogy gyenge ugyan, de elég vidám. Az ápolónő nem engedte, hogy sokáig ott legyek. Aggasztott, hogy nem kaptam még választ a táviratomra. Nem ismervén Isabelék La Baule-i címét, Párizsba irányítottam, s féltem, hogy a *concierge* nem továbbítja idejében. Csak két nap múlva érkezett meg a válasz, jelezve, hogy azonnal indulnak. Sajnos, Gray és Isabel éppen autókiránduláson voltak Bretagne-ban, s csak ezután kapták meg a sürgönyömet. Megnéztem a menetrendet, s megállapítottam, hogy legalább harminchat órába telik, míg megérkeznek.

Másnap kora reggel Joseph újból felhívott, közölve, hogy Elliottnak nagyon rossz éjszakája volt, s engem szeretne látni. Átsiettem hozzá. Mikor megérkeztem, Joseph félrevont.

– Monsieur, megengedi, hogy egy kényes témáról beszéljek – mondta. – Én természetesen szabadgondolkodó vagyok, s hiszem, hogy minden vallás csak a papok összeesküvése, amellyel ellenőrzést akarnak gyakorolni az emberek fölött, de Monsieur tudja, milyenek a nők. A feleségem és a szobalány makacskodnak, hogy szegény urunknak föl kell vennie a halotti szentségeket, az idő viszont roppantul sürget. – Meglehetősen szégyenkező pillantást vetett rám. – És tény az is, hogy az ember sose tudhatja, hátha jobb a halál előtt rendezni az Egyházhoz való viszonyunkat.

Tökéletesen megértettem. A legtöbb francia, bármily szabadon gúnyolódik is, a halál közeledtén kibékül a hittel, amely vérében van.

– Szóval, én indítványozzam neki?

– Ha lenne olyan kedves, Monsieur.

Nem nagyon örültem a feladatnak, de végül is Elliott hosszú évek óta buzgó katolikus s úgy illett, hogy alkalmazkodjék vallása előírásaihoz. Fölmentem a szobájába. Hanyatt feküdt, összezsugorodva és sápadtan, de tökéletesen öntudatán volt. Megkértem az ápolónőt, hogy hagyjon magunkra.

– Azt hiszem, maga nagyon beteg, Elliott – mondtam. – Nem akar... nem akar papot?

Egy pillanatig szótlánul nézett rám.

– Azt akarja mondani, hogy meghalok?

– Nem, remélem, nem hal meg. De ami biztos, biztos.

– Értem.

Elhallgatott. Szörnyű pillanat, mikor az embernek olyasmit kell közölnie valakivel, amit most én mondtam Elliottnak. Nem tudtam ránézni, összeszorítottam a fogamat, mert féltem, hogy sírva fakadok. Az ágy szélén ültem, szemközt vele, kezemre támaszkodva.

Megsimogatta a kezemet.

– Szedje össze magát, kedves barátom. *Noblesse oblige*, tudja. Idegesen elnevettem magam.

– Maga egész nevetséges, Elliott.

– Így már jobb. Most pedig hívja fel a püspököt és mondja meg neki, hogy gyónni akarok, és az utolsó kenetet fölvenni. Nagyon hálas lennék, ha elküldené Charles abbét. Jó barátom.

Charles abbé volt a püspök főplébánosa, akiről egy alkalommal már megemlékeztem. Lementem telefonálni. Magával a püspökkel beszéltem.

– Sürgős? – kérdezte.

– Nagyon.

– Azonnal intézkedem.

Megérkezett az orvos, elmondtam neki, mit csináltam. Fölment az ápolónővel Elliotthoz, én pedig a földszinten várakoztam az ebédlőben. Mindössze húszperces autótú Nizzától Antibes-ig, s jó félóra múlva egy fekete kocsigördült a bejárat elé. Joseph hozzám sietett.

– *C'est Monseigneur en personne, Monsieur* – mondta sebtében.
– Maga a püspök.

Kimentem elébe. Nem a főplébánosa jött vele, mint rendesen, hanem – nem tudom, miért – egy fiatal abbé, aki egy ereklyetartót hozott, melyben, sejtésem szerint, a halotti szentségekhez szükséges szerszámok voltak. A sofőr lépkedett utánuk egy kopott fekete bőrtáskával. A püspök kezét fogott velem és bemutatta a kísérijét.

– Hogy van a mi szegény barátunk?

– Attól félek, nagyon rosszul, Monseigneur.

– Lenne olyan szíves bevezetni egy szobába, ahol átöltözhetünk?

– Itt van az ebédlő, Monseigneur, a szalon pedig az első emeleten.

– Az ebédlő kitűnően megfelel.

Bevezettem őket. Joseph-fel a hallban várakoztunk.

Nemsokára kinyílt az ajtó, s kilépett a püspök, mögötte az abbé, aki két kezével tartotta a kelyhet, rajta egy tálacskát, a szentelt ostyával; az egészet finom, áttetsző gyolcskendő takarta. A püspököt addig csak estélyeken, ebédeken láttam, kitűnő lakomázó volt, aki szerette az ételt és a jó bort s lelkesen tudott tréfás, olykor trágár történeteket előadni. Mindig izmos, kövéres embernek tűnt föl, aki nem magasabb az átlagnál. Most miseingben és stólában, nemcsak magasnak, hanem egyenesen fenségesnek tetszett. Vörös arca, melyet egyébként kaján, mégis kedves mosoly ráncai futottak be, most komoly volt. Megjelenése emlékét sem őrizte a hajdani huszártisztnek. Annak látszott, ami: magas egyházi méltóságnak. Nem nagyon lepett meg, hogy Joseph keresztet vet. A püspök finom meghajlást jelezve, biccentett a fejével.

– Vezessen a beteghez – mondta.

Félreálltam, hogy előreengedjem, de ragaszkodott hozzá, hogy én menjek elől. Ünnepestes csendben vonultunk föl. Beléptem Elliott szobájába.

– Maga a püspök jött el, Elliott.

Elliott ügyel-bajjal ülő helyzetbe emelkedett.

– Monseigneur, ezt a megtiszteltetést nem remélhettem.

– Ne mozogjon, barátom. – A püspök az ápolónőhöz s hozzám fordult. – Hagyjanak magunkra. – Aztán az abbéhoz: – Hívni fogom, ha kész vagyok.

Az abbé körülnézett, sejtettem, hogy a kelyhet szeretné valahova letenni. Félretoltam a teknőchátú keféket az öltözőasztalon. Az ápo-

lónő lement, én pedig bevezettem az abbét a szomszéd szobába, melyet Elliott dolgozónak használt. Az ablakokon benézett a kék ég, az abbé odalépett és megállt az egyiknél. Én leültem. Csillag-verseny volt éppen, a vitorlák vakító fehérén villogtak az azúrban. Egy fekete testű nagy szkúner, felvont piros vitorlákkal igyekezett széllal szemben a kikötő felé. Bizonyára rákászahajó, mely Szardíniából jön, hogy a kaszinók díszvacsoráin ne hiányozzék a hal. A csukott ajtón át tompa mormogást hallottam. Elliott gyónt. Szörnyen kívántam egy cigarettát, de féltem, hogy az abbé megbotránkozik, ha rágyújtok. Mozdulatlanul állt s nézett kifelé; karcsú fiatalember, sűrű hullámos fekete haja, szép sötét szeme, olajos bőre olasz származásáról árulkodott. Tekintetében a dél heves tüze lobogott, s fölmerült bennem a kérdés, miféle buzgó hit, milyen perzselő vágy kényszerére mondott le az élet örömeiről, ifjúsága gyönyörűségeiről, érzékei kielégítéséről és szentelte magát Isten szolgálatának.

A szomszéd szobában hirtelen elcsitultak a hangok, az ajtóra pillantottam, amely kinyílt. Ott állt a püspök.

– *Venez* – mondta a papnak.

Egyedül maradtam. Újból hallottam a püspök hangját, s tudtam, hogy azt a könyörgést mondja, melyet az Egyház a haldoklókért ír elő. Aztán megint csend következett, s tudtam, hogy Elliott magához veszi Krisztus testét és vérét. Nem tudom, miért, talán ama érzés hatására, melyet távoli őseimtől örököltem, mindig reszkető áhítattal kísérem a misét, noha nem vagyok katolikus, valahányszor a ministráns csengője az ostya fölemelését adja hírül. Így most is megremegtem, mintha hideg szél járna át, remegtem a félelemtől és a csodálattól. Az ajtó újból kinyílt.

– Bejöhet – mondta a püspök.

Beléptem. Az abbé éppen a gyolcskendőt terítette a kehelyre és az arany tálacskára, melyen a szentelt ostya volt. Elliottnak ragyogott a szeme.

– Vezesse Monseigneur a kocsijához – mondotta.

Lementünk a lépcsőn. Joseph és a szobalányok a hallban várokoztak. A lányok sírtak. Hárman voltak, egymás után előreléptek, és térdre hullva megcsókolták a püspök gyűrűjét. A püspök két ujjal

megáldotta őket. Josephet megbökte a felesége, ő is előrejött, letérdelt és megcsókolta a gyűrűt. A püspök kissé elmosolyodott.

– Te szabadgondolkodó vagy, ugye fiam?

Láttam, hogy Joseph erőt vesz magán.

– Igen, Monseigneur.

– Ne zavarjon az téged. Becsülettel, hűséggel szolgáltad a gazdádat. Isten meg fogja bocsátani értelmed botlásait.

Kikísértem az utcára, kinyitottam az autóját. Meghajolt, s ahogy beült a kocsiba, szelíden mosolygott.

– A mi szegény barátunk nagyon odavan. Hibái csak a felületen jelentkeztek; jószívű volt és gyöngéd a felebarátaihoz.

Úgy gondoltam, Elliott egyedül szeretne maradni a szertartás után, melyben része volt, fölmentem hát a szalonba és olvasni kezdtem, de alig helyezkedtem el, jött az ápolónő és jelentette, hogy látni kíván. Fölmentem a szobájába. Talán az injekciótól, melyet az orvos azért adott neki, hogy enyhítsen a reá váró szenvedéseken, vagy talán az izgalomtól, csöndes derű övezte s szeme ragyogott.

– Nagy megtiszteltetés, kedves barátom – mondta. – A mennyei birodalomba az Egyház egyik fejedelmének ajánlólevelével lépek be. Azt hiszem, valamennyi ajtó feltárul előttem.

– Tartok tőle, hogy nagyon vegyesnek fogja találni az ottani társaságot – mondtam nevetve.

– Ne higgye, kedves barátom. A Szentírásból tudjuk, hogy a mennyben éppúgy megvannak az osztálykülönbségek, mint a földön. Vannak szeráfok és kerubok, arkangyalok és angyalok. Világéletemben Európa legjobb köreiben forogtam, nem kételkedem, hogy az égben is a legjobb körökben fogok mozogni. Mi Urunk megmondotta: Az én Atyám Házának sok terme van. Rendkívül helytelen volna, ha a *hoi polloi*-t olyan helyre szállásolnák, amihez egyáltalán nincs hozzászokva.

Nagy a gyanúm, Elliott valamelyik Rothschild báró kastélyának mintájára képzelte el a mennyei lakóhelyeket, ahol 18. századi faburkolat, Buhl-asztalok, berakott szekrények és eredeti *petit-point* huzatú XV. Lajos-korabeli garnitúrák ékeskednek.

– Higgye el, kedves barátom – folytatta kis idő múlva –, a mennyben szó sincs erről az átkozott egyenlőségről.

Hirtelen elszenderült. Leültem mellé egy könyvvel. Ő aludt rendületlenül. Egy órakor bejött az ápolónő és közölte, hogy Joseph vár az ebéddel.

Joseph egészen megpuhult.

– Maga a püspök úr jött el. Nagy megtiszteltetésben részesítette a mi szegény urunkat. Látta, hogy megcsókoltam a gyűrűjét?

– Láttam.

– Magamtól nem tettem volna! Szegény feleségem kedvéért tettem.

A délutánt Elliott szobájában töltöttem. A délután folyamán távirat érkezett Isabeltől, melyben azt jelezte, hogy ő és Gray másnap reggel érkeznek az Azúr-vonattal. Nem nagyon hittem, hogy idejében itt lesznek. Jött az orvos. Csóválta a fejét. Alkonyat felé Elliott felébredt s evett valamit. Az étel mintha erőt öntött volna belé. Magához intett, odaléptem az ágyhoz. Gyöngye hangon mondta:

– Nem válaszoltam Edna meghívására.

– Ó, ne törődjék most azzal, Elliott.

– Miért ne? Mindig világfi voltam; semmi sem indokolja, hogy megfélemedkezzem a jó modorról, mikor elhagyom a világot. Hol van az a meghívó?

A kandallón volt, a kezébe adtam, de nem hiszem, hogy látta volna.

– A dolgozószobámban talál egy papírtömböt. Ha kihozza, lediktálom a választ.

Bementem a másik szobába s írószerekkel tértem vissza. Leültem ágya mellé.

– Rendben van?

– Igen.

Szemét lehunyta, ajkán azonban huncut mosoly játszott, kíváncsi voltam, mit fog mondani.

– Mr. Elliott Templeton nagyon sajnálja, hogy nem fogadhatja el Novemali hercegnő kedves meghívását, de már elígérkezett az Úrhoz.

Halkan, kísértetiesen elnevette magát. Arca furcsán, kékesfehéren világított, iszonyat ránézni, betegségére jellemző, émelyítően bűzös lehelet hagyta el ajkát szegény Elliottnak, aki annyira szerette Chanel és Molyneux parfümjeivel befecskendezni magát. Még mindig kezében tartotta az elcsent meghívót. Gondolván, hogy kényelmetlen, próbáltam elvenni tőle, de görcsösen szorította. Meglepetésemre egészen hangosan szólalt meg.

– A vén lotyó – mondta.

Ezek voltak utolsó szavai. Kábult álomba süppedt. Az ápolónő az egész előző éjszakát átvirrasztotta mellette, s nagyon fáradtnak lát-

szott. Elküldtem lefeküdni, megígérve, hogy hívom, ha szükség lesz rá, s kijelentettem, hogy én majd virrasztok. Valóban nem volt semmi tennivaló. Meggyújtottam egy ernyős lámpát s olvastam, míg belefájdult a szemem, aztán eloltottam a lámpát s ültem a sötétben. Meleg éjszaka volt, az ablakok sarkig tárva. A világítótorony fénysugara szabályos időközönként csillogva átsuhant a szobán. A hold, amely majd holdtöltekor Edna Novemali jelmezbájljának üres, zajos vigalmaira fog alátekinteni, lement, s a mélykék égen szörnyű ragyogással tündökölt a temérdek csillag. Talán elbóbiskoltam, de érzékeim éberek maradtak, s egyszerre csak teljes öntudatra rázott valami sürgető, bosszús hang, a világ legfélelmeesebb hangja, a halálhörzés. Odamentem az ágyhoz, s a világítótorony fényénél megkerestem Elliott ütőerét. Meghalt. Meggyújtottam a lámpát az ágya mellett s ránéztem. Álla lecsúszott. Szeme nyitva volt, s mielőtt lecsuktam volna, egy pillanatra belenéztem. Elszorult a szívem, azt hiszem, néhány könnycsepp is végiggördült az arcomon. Régi, kedves barátom. Szomorúan gondoltam arra, milyen ostoba, haszontalan, közönséges volt az élete. Most édeskeveset számított, hogy annyi estelezen megfordult, annyi fejedelemmel, herceggel, gróffal barátkozott. Máris elfelejtették.

Nem láttam értelmét, hogy fölkeltem a kimerült ápolónőt, visszamentem hát a székemhez az ablak mellé. Mikor hét órakor bejött az ápolónő, aludtam. Hagytam, hogy elrendezze, amit szükségesnek gondol, megreggeliztem, aztán kimentem az állomásra Gray és Isabel elé. Közöltem velük, hogy Elliott meghalt, s miután az ő házában nincs elég hely, följánlottam, hogy lakjanak nálam, de ők inkább a szállodát választották. Én hazamentem, megfürödtem, megborotválkoztam és átöltöztem.

A délelőtti folyamán Gray felhívott azzal, hogy Joseph egy hozzám címzett levelet adott át nekik, amelyet Elliott bízott rá. Gondolván, hogy esetleg valami bizalmas dolgot közöl benne, azt válaszoltam, azonnal átmegyek, s nem telt bele egy óra, ismét Elliott házában voltam. A levél, melynek borítékján ez állott: *Közvetlenül halálom után átadandó*, a temetésére vonatkozó utasításokat tartalmazta. Ismertem szíve vágyát, hogy a maga építette templomban akar nyugodni, s ezt már meg is mondta Isabelnek. Elliott úgy kívánta, hogy bebal-

zsamozzák, s közölte annak a cégnek a nevét is, amelyet a megbízással föl kell keresnünk.

„Érdeklődtem – írta – s azt a felvilágosítást kaptam, hogy ezek nagyon rendesen dolgoznak. Megkérem magát, legyen gondja rá, hogy el ne hamarkodják. Az a kívánságom, hogy adják rám ösömnek, Lauria grófnak a ruháját s tegyék mellém a kardját és mellemre az Aranygyapjas-rendet. A koporsó kiválasztását magára bízom. Egyszerű, de rangomnak megfelelő legyen. Senkit sem akarván fölöslegesen zavarni, úgy kívánom, hogy a földi maradványaim szállításával kapcsolatos minden teendőt a Thomas Cook & Son cég végezzen, s egy alkalmazottjuk kísérje el a koporsót végleges nyughelyéig.”

Emlékeztem, Elliott mondta egyszer, hogy abban a jelmezben akarja eltemettetni magát, de múltó szeszélynek minősítettem az egészet, s nem hittem, hogy komolyan beszél. Joseph erősködött, hogy gazdája kívánságait teljesíteni kell, s nem is volt értelme ettől elzárkózni. A holttestet annak rendje-módja szerint bebalzsamozták, aztán Joseph-fel nekiláttunk, hogy föladjuk rá azt a lehetetlen ruhát. Förtelmesen meggyűlt vele a bajunk. Hosszú lábszárára fölhúztuk a fehér selyemharisnyát, az aranyszövetű nadrágot. A karját alig bírtuk beledugni a dolmány ujjába. Fölerősítettük a nagy, keményített ingnyakat, vállára terítettük a szaténköpenyt. Végül fejébe nyomtuk a lapos bársonysapkát s nyakába kanyarítottuk az Aranygyapjas-rend láncát. A balzsamozó kifestette az arcát és a száját. Elliott, akinek sovány testén most lötyögött ez a ruha, úgy festett, mint valami statisztika egy Verdi-operában. Szomorú és céltalan Don Quijote. Mikor a vállalat emberei betették a koporsóba, a főúri kardot hosszában a lába közé helyeztem, kezét rákulcsoltam a markolatára, mert így láttam egy keresztes vitéz kőkoporsóján.

Gray és Isabel elutaztak Olaszországba a temetésre.

Hatodik fejezet

1

Úgy érzem, figyelmeztetnem kell az olvasót, hogy ezt a fejezetet nyugodtan átugorhatja, nem veszti el a mese fonalát, miután túlnyomórészt egy Larryval folytatott beszélgetésről számolok be. Hozzá kell azonban tennem, hogy e beszélgetés nélkül talán nem is tartottam volna érdemesnek megírni ezt a könyvet.

2

Azon az őszön, két hónappal Elliott halála után, Angliába menet egy hetet Párizsban töltöttem. Isabel és Gray szomorú olaszországi útjuk után visszatértek Bretagne-ba, de ekkor már ismét a Rue St. Guillaume-i lakásukban találtam őket. Isabel részletesen elmondta, hogyan végrendelkezett Elliott. Hagyott egy összeget arra a célra, hogy miséket mondjanak a lelki üdvéért az általa épített templomban, s egy újabb összeget a templom karbantartására. Csinos summát hagyott a nizzai püspöknek jótékony célokra. Reám, kétes értékű örökségként, 18. századi pornográf-könyvtárát hagyományozta s egy szép Fragonard-rajzot, melyen egy szatír olyasmit csinál egy nimfával, amit rendszerint titokban szokás elintézni. Túlságosan szemérmetlen kép lévén, nem akaszthattam ki a szobámban, viszont nem vagyok az az ember, aki magányában legelteti szemét malacságokon. Nagyon bőkezűen gondoskodott az alkalmazottairól is. Két unokaöccsére tíz-tízezer dollárt hagyott, vagyona többi részét pedig Isabelre. Isabel nem árulta el, hogy mennyit tehet ki, én pedig nem kérdezősködtem. Elégedettségéből arra következtettem, hogy rendes összeg lehet.

Gray már régóta, meggyógyulása óta, alig várta, hogy visszamehessen Amerikába s dolgozhasson. Isabel egész jól érezte magát Párizsban, de őrá is átragadt a férfi nyugtalansága. Gray egy ideje összeköttetésbe lépett barátaival, de az újrakezdést legjobban úgy lehetett volna megoldani, ha bizonyos tőkét tud befektetni. Erről eddig szó sem lehetett, viszont Elliott halálával Isabel olyan tőkéhez jutott, amely jóval több volt a szükségesnél. Gray a felesége beleegyezésével tárgyalásokba bocsátkozott, azzal, hogy amennyiben minden olyan jól üt ki, ahogy mutatkozik, elköltöznék Párizsból, és Gray személyesen veszi kezébe a dolgokat. De előbb kedvező megegyezésre kellett jutniok a francia kincstárral az örökösödési adót illetően. Túl kellett adniok az antibes-i házon és a Rue St. Guillaume-i lakáson. Be kellett raktározniok Elliott eladó bútorait, képeit, rajzait az Hotel Drouot-ba. Ezekkel az értékes dolgokkal okosabbnak látszott

megvárni a tavaszt, mikor a nagy gyűjtők Párizsba jönnek. Isabel nem bánta, hogy még egy telet Párizsban töltenek, a gyerekek már éppoly folyékonyan tudtak csacsogni franciául, mint angolul, s örült, hogy még pár hónapig francia iskolába járnak. Három év alatt megnőttek, hosszú lábú, csontos, eleven kis jószágokká váltak, távolról sem olyan szépek, mint a mamájuk, de jól neveltek s kielégíthetetlenül kíváncsiak.

Erről elég is ennyi.

3

Larryval véletlenül találkoztam. Isabeltől kérdezősködtem felőle, s azt felelte, La Baule-ból való visszatérésük óta alig látták. Isabel és Gray jó néhány emberrel megismerkedtek, velük egykorúakkal, és sokkal gyakrabban voltak elfoglalva, mint azokban a kellemes hetekben, mikor mi négyen annyit összejöttünk. Egy este elmentem a Théâtre Français-be a Bérénice előadására. A darabot persze olvastam, de színpadon sose láttam, s mivel ritkán adják, nem szívesen mulasztottam volna el ezt az alkalmat. Nem tartozik Racine legjobb drámái közé, a téma túlságosan is sovány öt felvonásra, de megható és vannak részei, amelyek méltán híresek. A mese egy rövid tacitusi részleten alapszik: Titus, aki szenvedélyesen szereti Bérénice-t, Palesztina királynőjét, s aki gyaníthatólag házasságot is ígért neki, uralkodása első napjaiban politikai okokból elküldi a nőt Rómából a saját és Bérénice vágyai ellenére. A szenátus és a római nép ugyanis hevesen ellenzi, hogy a császár idegen uralkodónőt vegyen feleségül. A darab azzal a küzdelemmel foglalkozik, melyet Titus bensőjében szerelem és kötelesség kiváltanak s mikor a férfi ingadozik, Bérénice az, aki végül is, meggyőződve Titus szerelméről, megerősíti őt szándékában, s örökre elválk tőle.

Azt hiszem, csak a franciák csodálhatják a maga teljességében Racine báját és fenségét, a racini vers zenéjét, de az idegen is – hozzászokva a parókás stílus külsőségeihez – feltétlenül meghatódik szenvedélyteli gyöngédségétől, érzéseinek nemességétől. Kevesen tudták úgy, mint Racine, milyen hatalmas drámaiság rejlik az emberi hangban. Számomra legalábbis azok a mézédés alexandrinusok kelőképp pótolják a cselekményt, s azokat a hosszú szónoklatokat, melyeket végtelen mesterien épít föl a várva várt magaslatig, legalább olyan izgalmasaknak találom, mint a hajmeresztő filmkalandokat.

A harmadik felvonás szünetében kimentem cigarettázni az előcsarnokba, hol Houdon Voltaire-szobra uralkodik, fogatlanul, gúnyos mosollyal. Valaki megérintette a vállamat. Megfordultam, kissé talán

bosszús mozdulattal, mert egyedül akartam lenni azzal az emelkedett érzéssel, melyet a zengő sorok keltettek föl bennem, s megpillantottam Larryt. Mint mindig, most is megörültem neki. Egy éve láttam utoljára, s azt indítványoztam, hogy színház után menjünk el valahova egy pohár sörre. Larry azt mondta, éhes, mert még nem vacsorázott s a Montmartre-ot ajánlotta. Megvártuk egymást s kiléptünk a szabadba. A Théâtre Français-nek van valami jellegzetes dohszaga. Át van itatva ama keserű arckifejezésű, mosdatlan asszonyok számtalan nemzedékének testszagával is, akiket *ouvreuses*-nek hívnak s akik megmutatják az embernek a helyét és dölyfösen várják a borraivalót. Megkönnyebbülten szívtuk be a friss levegőt, s gyalog vágtunk neki a gyönyörű estének. Az Avenue de l'Opéra ívlámpái oly hetykén ragyogtak, hogy fönt a csillagok, büszkeségből nem akarván versenyre kelni velük, végtelen távolságuk sötétjébe takarták fényüket. Séta közben az imént látott előadásról beszélgettünk. Larry csalódott. Szerette volna, ha természetesebb a játék, ha úgy mondják a verseket, ahogy az emberek általában beszélnek, s ha a mozdulatok kevésbé színpadiasak. Úgy találtam, hogy a szempontja helytelen. A darab csupa szónoklat, nagyszerű szónoklat, amit szónokian kell előadni. Nekem tetszett a rímek szabályos koppanása; s a stilizált kézmozdulatok, melyeket egy hosszas hagyomány őrzött meg, úgy tűnt föl, megfelelnek e formai művészet hangulatának. Szerintem Racine is azt akarhatta, hogy így játsszák a darabját. Csodálattal szemléltem, ahogy a színészek igyekeztek emberiek, szenvedélyesek, igazak lenni a körjük szabott keretek közt. A művészet akkor diadalmaskodik, ha a hagyományt saját céljának eszközeként tudja fölhasználni.

Az Avenue de Clichy-re érve, betértünk a Brasserie Grafba. Nemrég múlt éjfél, a helyiség tömve volt, de találtunk egy asztalt, és szalonnás rántottát rendeltünk. Elmondtam Larrynak, hogy beszéltem Isabellel.

– Gray boldog lesz, ha visszamehet Amerikába – mondta. – Itt úgy érzi magát, mint a szárazra vetett hal. Csak akkor lesz elégedett, ha újra dolgozhat. Egész biztos, sokat fog keresni.

– Ha úgy lesz, magának köszönheti. Maga nemcsak testileg, hanem lelkileg is meggyógyította. Visszaadta az önbizalmát.

– Nagyon kevés, amit én tettem. Mindössze megmutattam neki, hogyan gyógyíthatja meg saját magát.

– Hogyan sajátította el ezt a keveset?

– Véletlen folytán. Indiában történt. Álmatlanságban szenvedtem, s történetesen megemlítettem egy öreg jóginak, akit ismertem s aki azt mondta, hogy hamarosan tesz róla. Ugyanazt csinálta, amit én Gray-vel – maga is látta –, s aznap éjszaka úgy aludtam, mint hónapok óta soha. Aztán, körülbelül egy év múlva, a Himalájában jártam egy indiai barátommal, s kificamodott a bokája. Orvosról szó sem lehetett, rettentően szenvedett. Gondoltam, megpróbálom, amit az öreg jógi tett, s bevált. Akár hiszi, akár nem, teljesen elmúlt a fájdalma. – Larry elnevette magát. – Mondhatom, én lepődtem meg a legjobban. Semmi az egész tulajdonképpen. Mindössze annyi, hogy az ember elültet egy gondolatot egy szenvedő lelkében.

– Mondani könnyebb, mint megtenni.

– Meglepné, ha a keze fölemelkednék az asztról, anélkül, hogy akarná?

– Nagyon.

– Hát meg fog történni. Mikor emberlakta helyre értünk, indiai barátom sokaknak elmondta, hogy mit csináltam, másokat meg egyenesen elhozott hozzám. Utáltam csinálni, mert nem nagyon értettem, de ragaszkodtak hozzá. Valahogy mindig segítettem rajtuk.

Kiderült, hogy nemcsak a fájdalomtól, a félelemtől is meg tudom szabadítani az embereket. Különös, hogy mennyien szenvednek a félelemtől. Nemcsak a tériszonyra, magasságiszonyra gondolok, hanem a halálfélelemre, s ami még ennél is rosszabb, az életfélelemre is. Vannak emberek, akik látszólag a legjobb egészségnek örvendenek, jó módúak, semmi gondjuk, s mégis szenvednek tőle. Néha úgy gondoltam, hogy ez a legszorongatóbb hangulata az embernek, s egyszerre fölmerült bennem a kérdés, nem valamely mély állati ösztönnek tulajdonítható-e, amit az ember attól az ősválamitól örökölt, melyen először futott végig az élet-borzongás?

Érdeklődve hallgattam Larryt, mert ritkán esett meg, hogy hosszabban beszélt volna, s megsejtettem, hogy most közlékeny kedvében van. Talán a darab, amelyet láttunk, föltépett benne valami gátat s a zengő verzetet ritmusa, akár a zene, föloldotta ösztönös

zárkózottságát. Hirtelen észrevettem, hogy valami történik a kezemmel. Ügyet sem vettem Larry iménti féltréfás kérdésére. Ráébredtem, hogy a tenyerem nincs már az asztalon, hanem egy hüvelyknyire fölemelkedett, anélkül, hogy akartam volna. Meghökkenem. A kezemre néztem s láttam, hogy finoman reszket. Furcsa bizsergést éreztem a karidegeimben, apró rándulást, s kezem és alsókarom magától emelkedni kezdett, én legjobb tudomásom szerint sem nem segítettem, sem nem akadályoztam, s mikor néhány hüvelyknyire járt az asztal fölött, azt éreztem, hogy vállból az egész karom megmozdul és emelkedik.

– Roppant különös – mondtam.

Larry nevetett. Parányit megfeszítettem az akaratomat, s a kezem visszaesett az asztalra.

– Semmi az egész – mondta. – Ne tulajdonítson neki jelentőséget.

– Attól a jógitól tanulta, akiről közvetlenül Indiából való visszaérkezése után beszélt?

– Ó, nem, neki nem volt türelme az ilyesmihez. Nem tudom, hitte-e, hogy rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyeket némely jogi tulajdonít magának, de biztosan gyerekségnek tartotta volna élni velük.

Megérkezett a szalonnás rántotta, s mi jó étvággyal nekiláttunk. Ittunk a sörből is. Egyikünk sem szólt. Larry nem tudom mire gondolhatott, én órála gondolkoztam. Befejeztük a vacsorát. Én cigarettára gyújtottam, ő pipára.

– Mi vitte elsősorban Indiába? – kérdeztem hirtelen.

– A véletlen. Legalábbis akkor úgy gondoltam. Ma már hajlandó vagyok azt gondolni, hogy elkerülhetetlenül következett Európában töltött éveimből. Szinte minden emberrel, aki nagy hatással volt rám, mintha véletlenül találkoztam volna, de visszatekintve úgy tűnik, hogy szükségszerűen kellett találkoznom velük. Mintha csak arra vártak volna, hogy hívjam őket, ha szükségem van rájuk. Azért mentem Indiába, mert nyugalmat akartam. Addig keményen dolgoztam s rendezni akartam a gondolataimat. Fölvettek egy világgjáró hajóra fedélzeti munkásnak. A hajó keletnek tartott s a Panama-csatornán keresztül New Yorkba. Öt éve nem voltam Amerikában, elfogott a honvágy. Elcsüggedtem. Tudja, milyen tudatlan voltam, mikor először ta-

lálkoztunk Chicagóban, hosszú évekkel ezelőtt. Európában rengeteget olvastam, láttam s mégsem éreztem magam közelebb ahhoz, amit kerestem, mint elindulásomkor.

Szerettem volna megkérdezni, mi volt az, de féltem, hogy csak nevet majd, vállat von és azt mondja: semmi különös.

– De miért ment fedélzeti munkásnak? Volt pénze.

– Az élmény miatt. Valahányszor lelki léket kaptam, valahányszor megteltem s már nem tudtam többet magamba szedni, mindig hasznát láttam az ilyesfajta elfoglaltságnak. Mikor Isabellel felbontottuk az eljegyzésünket, télen hat hónapig egy lens-i bányában dolgoztam.

Ekkor számolt be azokról az eseményekről, amelyeket én már egy korábbi fejezetben elbeszéltem.

– Fájt, mikor Isabel otthagytá?

Mielőtt válaszolt volna, egy darabig rám emelte különös fekete szemét, amely most mintha befelé nézett volna inkább, nem kifelé.

– Igen. Nagyon fiatal voltam. Eltökéltem, hogy összeházasodunk. Terveket készítettem, hogyan fogunk élni együtt. Úgy gondoltam, szép életünk lesz. – Csendesen nevetett. – De kettőn áll a házasság, ahogy kettőn áll a vásár is. Soha eszembe se jutott, hogy az az élet, amit Isabelnek kínálok, neki félelmetes lehet. Ha egy csepp eszem van, soha nem ajánlom fel. Túlságosan fiatal voltam és lángholó. Nem hibáztathattam. De nem is engedhettem.

Az olvasó még valószínűleg emlékszik rá, hogy Larry elmenekülvén a tanyáról, a gazda özvegy menyével való furcsa kalandja után, Bonnba ment. Szerettem volna, ha folytatja, de tudtam, hogy vigyáznom kell, nem szabad túlságosan közvetlenül érdeklődnöm.

– Sosem jártam Bonnban – mondtam. – Ifjúkoromban egy darabig Heidelbergben diákoskodtam. Azt hiszem, életem legboldogabb ideje volt.

– Szerettem Bonnt. Egy évet töltöttem ott. Egy professzor özvegyének házában kaptam szobát, aki mindig tartott két kosztost. Ő és két lánya – mindkettő középkorú volt már – főztek s végezték a házimunkát. Kiderült, hogy a lakótársam francia, ami először lehangolt, mert csak németül akartam beszélni. De elzászi volt, s ha folyékonyabban nem is, de jobb hangsúlyozással beszélt németül, mint

franciául. Úgy öltözködött, mint valami német pap, s néhány nap múlva meglepetve tudtam meg, hogy Benedek-rendi szerzetes. Szabadságot kapott a szerzettől, hogy az egyetemi könyvtárban dolgozzék. Nagyon sokat tudott, de ez sem látszott meg rajta, ahogy az én fogalmaim szerint a szerzetest sem lehetett kinézni belőle. Magas, izmos fickó, szőke hajú, kiugró kék szemű, piros, kerek arcú. Félénk és tartózkodó, nem nagyon látszott érdeklődni irántam, de nagyon udvarias volt a maga meglehetősen mesterkélt módján, s mindig előzékenyen bekapcsolódott az asztal körüli beszélgetésbe. De csak étkezéseknél láttam, ebéd után azonnal visszament a könyvtárba, vacsora után pedig, míg én a nappaliban ültem s a németben gyakoroltam magam azzal a lánnyal, amelyik éppen nem mosogatott, elvonult a szobájába.

Egészen meglepett, mikor egy délután – körülbelül egy hónapja lehettem akkor ott – megkérdezte, nincs-e kedvem egyet sétálni. Azt mondta, megmutat néhány helyet a közelben, amit magamtól nem fedeznék föl. Elég jó gyalogló vagyok, de ő könnyűszerrel lepipált. Eme első sétánk alkalmával jó tizenöt mérföldet járkáltunk. Megkérdezte, mit csinálok Bonnban, s én azt feleltem, hogy németül akarok tanulni s megtudni valamit a német irodalomról. Nagyon elmésen beszélt. Azt mondta, örömmel segít, amiben tud. Ezután hetenként kétszer-háromszor kísértünk. Kiderült, hogy néhány évig filozófiát tanított. Párizsban olvastam egypár filozófust, Spinozát és Platónt és Descartes-ot, de a nagy német filozófusok közül senkit sem ismerem, s örömmel hallgattam, mikor róluk beszélt. Egy nap, mikor a Rajnán túlra rándultunk ki s egy sörkertben üldögéltünk egy korsó sör mellett, megkérdezte, hogy protestáns vagyok-e?

– Azt hiszem – válaszoltam.

Hirtelen rám pillantott, s mintha mosoly villant volna föl a szemében. Aischylosról kezdett beszélni. Tanultam valamit görögül, tudja, de ő úgy ismerte a nagy görög tragédiaírókat, hogy ilyesmiről én nem is álmodoztam. Lelkesülten hallgattam. Nem értettem, miért fordult hozzám hirtelen azzal a kérdéssel. A gyámam, Bob Nelson bácsi, agnosztikus volt, de rendszeresen járt templomba, mert a páciensei elvárták, s ugyanezért engem is elküldött a vasárnapi iskolába. Martha, a cselédünk szigorú baptista volt, s gyermekkoromban

azzal ijesztgetett, hogy a pokol tüzéről beszélt, amely a bűnöst az örökkévalóságig emészti. Valóságos gyönyörűséggel ecsetelte, milyen kínokat fognak kiállani a különböző falunkbeliek, akiket egy vagy más okból kivétel nélkül pokolra szánt.

Mire tél lett, egész jól megismertem Ensheim atyát. Azt hiszem, elég jelentős ember volt. Sosem láttam ingerültnek. Kedves volt és jószágos, sokkal szabadabb gondolkodású, mint gondoltam, és csodálatosan türelmes. Rengeteget tudott, s bizonyára észrevette, hogy én milyen tudatlan vagyok, mégis úgy beszélt velem, mintha éppolyan tudós lennék, mint ő. Nagyon türelmesen bánt velem. Mintha nem is akart volna egyebet, mint segítségemre lenni. Egy nap, nem tudom, mitől, zsábaszerű fájdalmak rohantak meg, s Frau Grabau, a háziasszonyom, ragaszkodott hozzá, hogy melegvizes palackokkal ágyba dug. Ensheim atya, meghallva, hogy fekszem, vacsora után bejött a szobámba. A fájdalmakat leszámítva, teljesen jól éreztem magam. Tudja, milyenek a könyvolvasó emberek, folyton könyvek után fürkésznek s mikor letettem azt a könyvet, amelyet bejövetelekor olvastam, fölvette s megnézte a címlapot. A könyv Eckhart mesterről szólt, egy könyvesboltban bukkantam rá a városban. Kérdezte, miért olvasom, s akkor elmondtam neki, egyet-mást ismerek a misztikus irodalomból, megemlítettem Kostit, s hogy hogyan ébresztette föl érdeklődésemet e tárgy iránt. Végigmért feltűnően kék szemével s tekintetében olyasvalami csillogott, amit csak derűs gyöngédségnek tudok nevezni. Úgy éreztem, hogy meglehetősen nevetségesnek talál, de annyi szerető kedvesség van benne irántam, hogy ezentúl sem fog kevésbé szeretni. Sosem törődtem sokat azzal, ha az emberek egy kicsit bolondnak néznek.

– Mit keresel ezekben a könyvekben? – kérdezte.

– Ha én azt tudnám – válaszoltam –, akkor már jó úton lennék afelé, hogy megtaláljam.

– Emlékszel, egyszer megkérdeztem, hogy protestáns vagy-e? Akkor azt mondtad: azt hiszed. Hogyan értetted?

– Annak neveltek – mondtam.

– Hiszel Istenben? – kérdezte.

Nem szeretem a személyemet érintő kérdéseket, s ösztönösen arra gondoltam, megmondom neki, semmi köze hozzá. De arcán

annyi jószág tükröződött, hogy úgy éreztem, lehetetlen megsértenem. Nem tudtam, mit mondjak; sem igennel, sem nemmel nem akartam válaszolni. Talán a testi kín oldotta meg a nyelvemet, talán valami, ami belőle sugárzott. Végül mégiscsak beszélni kezdtem magamról.

Larry egy pillanatig habozott, s mikor megszólalt, tudtam, hogy nem hozzám beszél, hanem a Benedekrendi szerzeteshez. Megfedkezett rólam. Nem tudom, mi bírta rá éppen akkor és azon a helyen, hogy unszolásom nélkül beszélni kezdjen olyasmiről, amit addig hallgatásba burkolt.

– Bob Nelson bácsi nagyon demokratikusan gondolkozott, s beíratott a marvini középiskolába. Csak Louisa Bradley zsörtölődésére engedett tizennégy éves koromban a Szent Pál-gimnáziumba. Semmiben sem tűntem ki nagyon, sem tanulásban, sem sportban, de azért egész jól ment a dolog. Teljesen átlagos diák lehettem. A repülésért majd megőrültem. A repülés hőskorát élte, s Bob bácsi éppúgy bele volt bolondulva, mint én; ismert egy-két repülőst, s mikor azt mondtam, hogy szeretnék repülni tanulni, megígérte, hogy elintézi. Koromhoz képest magas növésű voltam, s tizenhat éves fejjel beiltem tizennyolcnak. Bob bácsi megígérte, hogy titokban tartja az ügyet, mert tudta, hogy mindenki a hajának esne, amiért elengedett, de tény, hogy segített átjutnom Kanadába, s ajánlólevelet adott egyik ismerőséhez. Az eredmény az lett, hogy tizenhét éves koromban repülőst vezettem Franciaországban.

Szörnyű hitvány tragacsokon repültünk akkoriban, az ember jóformán mindig kockára tette az életét, valahányszor felszállt. Mai szemmel nevetséges magasságot értünk el, de mi el sem tudtunk képzelni ennél jobb, csodálatosabb mulatságot. Szerettem repülni. Nem tudom elmondani, milyen érzés szállott meg, csak azt tudom, hogy büszke voltam és boldog. A levegőben, emelkedés közben, úgy éreztem, hogy valami rendkívül nagynak és rendkívül szépnek váltam részévé. Nem tudtam, mi lehet, csak azt tudtam, hogy nem vagyok már egyedül, magamra hagyatva, mint addig, hanem, hatszáz méter magasságban, tartozom valamihez. Nem tehetek róla, ha együgyűen hangzik. Mikor a felhők fölött repültem, s a fellegek, mint valami hatalmas juhnyáj vonultak el alattam, úgy éreztem, hazaérkeztem a végtelenhez.

Larry szünetet tartott. Rám emelte mélyen ülő, kifürkészhetetlen szemét, de nem tudom, hogy látott-e.

– Tudtam, hogy százezer számra hullnak az emberek, de egyet sem láttam elesni. Az egészre nem sok ügyet vetettem. Aztán meg láttam egy halottat, s elöntött a szégyen.

– Szégyen? – kiáltottam önkéntelenül.

– A szégyen, amiatt a fiú miatt, mindössze három-négy évvel volt idősebb nálam, akiben annyi erő és bátorság lakott, aki egy pillanattal előbb még duzzadt az életkedvtől, aki olyan jó volt s aki most roncsolt húsdarabként feküdt ott, mintha sosem lett volna benne élet.

Nem szóltam semmit. Orvostanhallgató koromban láttam halottakat, a háborúban is szép számmal. Engem az szomorított el, hogy milyen semmiségnek tűntek. Semmi méltóság nem maradt bennük. Bábuk, akiket a mutatványos a sarokba dobott.

– Aznap éjjel nem aludtam. Sírtam. Nem az ijedtségtől, hanem a felháborodástól; az egésznek a gonoszága tört meg. A háború végét ért, hazamentem. Mindig nagyon érdekelték a gépek, s úgy gondoltam, ha nem repülhetek, akkor elmegyek egy autógyárba. De sebesülésem miatt egyelőre le kellett tennem erről.

Később azt akarták, hogy dolgozzam. Én viszont képtelen voltam arra a munkára, amit kívántak tőlem. Olyan haszontalannak tűnt. Bőven volt időm gondolkozni. Egyre azt kérdeztem magamtól, mire való az élet. Hiszen pusztán véletlenség, hogy megmaradtam. Szerettem volna valamire föltenni az életemet, de nem tudtam, mire. Régebben nem nagyon gondoltam Istenre. De akkor elkezdtem gondolkozni fölöle. Nem bírtam megérteni, miért van rossz a világon. Tudtam, hogy igen tudatlan vagyok. Nem ismertem senkit, akihez fordulhattam volna, viszont tanulni akartam, elkezdtem hát vaktában olvasni.

Mikor mindezt elmondtam Ensheim atyának, így szólt:

– Szóval négy éve olvasol? Meddig jutottál?

– Semeddig – mondtam.

Ahogy rám nézett, sugárzott róla a jóság, egészen zavarba ejtett. Nem tudtam, mivel ébresztettem föl ennyire a rokonszenvét. Ujjaival könnyedén dobolt az asztalon, mintha töprengene valamin.

– Bölcs, öreg egyházunk – szólalt meg – felfedezte, ha az ember úgy cselekszik, mintha hinne, megkapja a hit ajándékát; ha kételked-

ve, de őszintén imádkozol, kételyeid eloszlanak; ha átadod magad ama szertartás szépségének, amelynek az emberi lélek fölötti hatalmát korszakok tapasztalata bizonyítja, béke száll reád. Én nemsokára visszamegyek szerzetemhez. Gyere, tölts néhány hetet közöttünk. Dolgozhatnál a mezőn a laikus testvérekkel, olvashatnál a könyvtárban. Ez sem lenne érdektelenebb élmény, mint a szénbánya vagy a német gazdaság.

– Mért mondod ezt? – kérdeztem.

– Három hónapja figyellek – mondta. – Lehet, hogy jobban ismerlek, mint te saját magadat. A távolság, amely a hittől elválaszt, nem nagyobb, mint amilyen vastag a cigarettapapír.

Erre nem szóltam egy szót sem. Furcsa érzésem támadt, mintha valaki szívembe markolna s ki akarná tépni. Végül azt válaszoltam, gondolkozom a dolgon. Ő másról kezdett beszélni. Bonni tartózkodásának hátralévő részében egyetlen szóval sem hozta elő többé a vallást, de elutazása előtt megadta a kolostor címét, s azt mondta, ha rászánom magam, hogy elmenjek, csak írjak neki egy sort s ő mindent elrendez. Jobban hiányzott, mintsem gondoltam. Telt az idő, bent jártunk a nyárban. Jól éreztem magam Bonnban. Goethét, Schillert, Heinét olvastam. És Hölderlint meg Rilket. Mégsem jutottam semeddig. Sokat gondoltam arra, amit Ensheim atya mondott, s végül úgy döntöttem, hogy elfogadom a meghívást.

Az állomáson várt. A kolostor Elzászban volt, kedves vidéken. Ensheim atya bemutatott az apátnak, aztán megmutatta a cellát, amelyet kijelöltek a számomra. Alacsony vaságy, kereszt a falon s a legszükségesebb bútorzat. Megszólalt a vacsorára hívó csengő, s én a refektóriumba igyekeztem. Hatalmas, bolthajtásos terem. Az apát az ajtóban állt két szerzetessel, az egyik mosdótálat tartott, a másik törülközőt, s az apát néhány csepp vizet hintett a vendégek kezére kézmosás címén, aztán megtörölte a törülközővel, amelyet az egyik szerzetes átnyújtott. Három vendég volt még rajtam kívül, két pap, akiknek erre vitt az útjuk s betértek vacsorára, meg egy öregedő, mogorva francia, aki ide vonult a világ elől.

Az apát és a két prior, az öregebb s a fiatalabb, a terem végében ült, mindegyik külön asztalnál; a fráterek végig a két fal mentén, a novíciusok, a laikus testvérek és a vendégek viszont a középben. El-

mondták az imát s evéshez láttunk. Egy novícius az ajtó közelében helyezkedett el s monoton hangon fölolvassott valamely épületes munkából. A végén újból ima következett. Az apát, Ensheim atya, a vendégek s az őket kísérő szerzetesek bevonultak egy szobácskába, ahol kávékat kaptunk s beszélgettünk. Aztán visszamentem a cellámba.

Három hónapig maradtam ott. Nagyon boldognak éreztem magam. Ez az élet pontosan megfelelt nekem. Jó könyvtár volt, rengeteget olvastam. Egyik szerzetes sem próbált befolyásolni, de valamenynyien örömet beszélgettek velem. Mély hatást tett rám tanultságuk, jámborságuk, világiatlanságuk. Ne gondolja, hogy tétlenül éltek. Folyton tevékenykedtek. Maguk vezették a gazdaságukat, művelték a földjüket, s örültek, hogy segíték nekik. Élveztem a pompás szertartásokat, de legjobban a hajnali misét szerettem. Hajnalban, négy órakor kezdődött. Csodálatosan megkapó volt ülni a templomban, körül még éjszaka, miközben a szerzetesek, titokzatos öltözékükben, fejükre borított kámzsával, erős férfihangon énekelték az egyszerű liturgikus dallamot. Volt valami megnyugtató a szabályos napi-rendben, s bármennyit fáradt is az ember, bármennyit töprengett is, a nyugalom állandó érzése töltötte el.

Larry kissé szomorúan mosolygott.

– Nekem a középkorban kellett volna születnem, mikor a hit magától értődő volt; akkor világosan láttam volna az utamat s igyekeztem volna belépni egy szerzetbe. De most nem tudtam hinni. Akartam és mégsem tudtam hinni abban az Istenben, aki nem jobb, mint egy átlagos tisztességes ember. A szerzetesek azt mondták, hogy az Isten a saját dicsőségére teremtette a világot. Nem találtam valami érdekes célnak. Beethoven talán a saját dicsőségére alkotta szimfóniáit? Nem hiszem. Azt hiszem, azért alkotta, mert a zene kifejezést követelt a lelkében, s aztán az volt minden gondja, hogy a lehető legtökéletesebbre formálja.

Gyakran hallgattam a szerzeteseket, amint az Úr Imáját ismételték. Csodálkoztam, hogyan tudnak kétkedés nélkül fohászkodni mennyei Atyjukhoz, hogy adja meg a mindennapi kenyerüket. Könyörögnek a gyerekek földi atyjuknak, hogy tartsa el őket? Elvárják tőle s nem érznek, nem is kell, hogy hálát érezzenek iránta emiatt;

mindenki elítélné az olyan embert, aki gyerekeket hoz a világra, de nem tud vagy nem akar gondoskodni róluk. Úgy gondoltam, ha a mindenható Teremtő nem akarja teremtményei életszükségleteit ki-elégíteni, testi és lelki vonatkozásban, akkor helyesebb lett volna, ha meg sem teremti őket.

– Kedves Larry – mondtam –, azt hiszem, szerencséje, hogy nem született a középkorban. Egész biztosan máglyán végezte volna.

Elmosolyodott.

– Magának sok sikerben volt része – folytatta. – Kívánja, hogy szembe dicsérjék?

– Nagyon zavarna.

– Gondoltam. Nem hiszem, hogy Isten kívánná. A repülőknél nem sokra becsültük az olyan fickót, aki talpnyalással akart bevágódni a felettesénél. Nehezen hittem, hogy Isten sokra tartaná az olyan embert, aki undorító hízelgéssel próbálja kicsikarni az üdvösséget. Úgy gondoltam, akkor imádjuk őt leginkább neki tetszően, ha belátásunk szerint a leghelyesebben cselekszünk.

De nem ez gyötört a legjobban. Nem tudtam megbékülni a bűnnel kapcsolatos ama előítélettel, mely, megfigyelésem szerint, sosem hagyta nyugodni a szerzetesek elméjét. Ismertem egy csomó gyereket a repülőknél. Természetesen, ha alkalom nyílt, leitták magukat, nővel voltak, mocskos dolgokat beszéltek. Akadt egy-két gazember is köztünk: az egyikről kiderült, hogy fedezetlen csekkekkel manipulált s hat hónapra lecsukták. De nem tekinthető teljesen hibásnak. Sose volt pénze, s mikor annyit kaphatott, amennyiről nem is álmodott, elvesztette a fejét. Ismertem hitvány embereket Párizsban, s mikor Chicagóba visszamentem, még többet ismertem meg, de hitványságuk a legtöbb esetben öröklött volt, amiről nem tehettek, vagy a körülményekből adódott, melyeket nem ők választottak. Azt hiszem, a társadalom sokkal inkább felelős volt a bűneikért, mint ők maguk. Ha Isten lennék, nem tudnám egyikőjüket sem, még a legrosszabbat sem, örök kárhozatra ítélni. Ensheim atya nyílt ésszel gondolkozott; mégis azt hitte, hogy a pokol nem egyéb, mint Isten jelenlétének a hiánya. Ám, ha létezik olyan elviselhetetlen büntetés, amelyet csak pokolnak lehet nevezni, elképzelhető, hogy azt a jószágos Isten alkotta? Hiszen ő teremtette az embereket, s ha úgy te-

remtette őket, hogy lehetséges számukra a bűn, bizonyára azért van így, mert így akarta. Ha arra tanítom a kutyámat, hogy ragadjon torokon minden idegent, aki az udvaromba lép, nem lenne szép dolog megverni, mikor e tanítást követi.

Ha egy jóságos és mindenható Isten teremtette a világot, miért teremtette a rosszat? A szerzetesek azt mondták, azért, hogy az ember, legyőzve a benne lévő rosszaságot, ellenállván a kísértésnek, elfogadva a kint, bánatot, szerencsétlenséget, mint megpróbáltatásokat, melyeket Isten a megtisztítására küldött, végül érdemessé válják az isteni kegyelemre. Olyannak tűnt ez előttem, mintha az ember valami megbízatással elküldené egy alakot valahová, s hogy megnehezítse a dolgát, útvesztőt szerkesztene neki, amelyen végig kell vergődnie, aztán árkot ásna, amelyen át kell úsznia, végül falat emelne, hogy átkapaszkodjak rajta. Nem voltam hajlandó hinni a mindentudó Istenben, akinek nincs józan esze. Nem láttam be, miért ne lehetne hinni egy olyan Istenben, aki nem teremtette a világot, de igyekszik a legjobbat kihozni abból a hitványságból, amit itt talált, aki sokkal jobb, bölcsőbb és nagyobb az embernél, aki harcol a rossz ellen, amelyet nem alkotott, s aki végül, remélhetőleg, győzedelmeskedni fog. De másfelől azt sem láttam be, miért lenne ilyen Isten. Azok a jóságos atyák e gyötrő kérdésekre nem tudtak olyan választ adni, amely akár eszemet, akár szívemet megnyugtatta volna. Mikor búcsúzni mentem Ensheim atyához, nem kérdezte meg, vajon az itteni tapasztalatok meghozták-e azt az eredményt, amelyet ő biztosra vett. Kimondhatatlanul kedvesen nézett rám.

– Attól félek, kiábrándulást okoztam neked, atyám – szoltam.

– Nem – felelte. – Mélységesen vallásos ember vagy, aki nem hisz Istenben. Isten megtalál téged. Vissza fogsz jönni. Hogy ide vagy máshová, csak az Isten tudja.

4

A tél hátralevő részét Párizsban töltöttem. A tudományokról fogalmam sem volt, úgy gondoltam, eljött az ideje, hogy legalább futó ismeretséget kössek velük. Rengeteget olvastam. Nem hiszem, hogy sokat megtudtam volna, kivéve azt, hogy tudatlanságom határtalan, amit viszont régebben is tudtam. Tavasszal vidékre mentem egy kis folyó menti fogadóba, egy gyönyörű régi francia város közelébe, ahol az élet kétszáz év óta mintha meg se mozdult volna.

Úgy sejtettem, ez volt az a nyár, amelyet Larry Suzanne Rouvierrel töltött, de nem szakítottam félbe.

– Aztán Spanyolországba mentem. Látni akartam Velázquez és Grecót. Kíváncsi voltam, vajon a művészet meg tudja-e mutatni az utat, amelyet a vallás nem tudott. Egy darabig kóboroltam, aztán elvetődtem Sevillába. Megtetszett a város, gondoltam, télire ott maradok.

Magam is jártam Sevillában, huszonhárom éves fővel s nekem is tetszett. Szerettem fehér, tekervényes utcáit, székesegyházát s a Guadalquivir széles lapályát. De szerettem azokat az andalúziai lányokat is, csupa báj és vidámság valamennyi, szemük sötéten villog, a hajukba tűzött szegfű kiemeli fürtjeik feketeségét, s az ellentét hatására a virág is élénkebben virít; szerettem bőrük dús színét, ajkuk hívogató érzékiségét. Akkor valóban mennyei érzés volt fiatalnak lenni. Mikor Larry itt járt, alig volt idősebb, mint én annak idején s önkéntelenül felmerült bennem a kérdés: vajon ellen tudott-e állni e bűbájos teremtések csábításának.

– Összeakadtam egy francia festővel, akit Párizsból ismertem, egy August Cottet nevű fiúval, aki valamikor kitartotta Suzanne Rouvier-t. Sevillába jött festeni, s együtt élt egy lánnyal, akit itt szedett föl. Hívott, hogy menjek el velük egy este az Eretaniába meghallgatni egy *flamenco*-énekest. Magukkal hozták egyik barátnőjüket is. Ilyen gyönyörű kis teremtet még nem is láttam. Mindössze tizennyolc éves volt. Bajba jutott egy fiúval, s el kellett jönnie a szülőfalujából, mert gyereket várt. A fiú katonaidejét szolgálta. Mikor megszületett a

gyermek, kiadta gondozásba, ő pedig elment dolgozni a dohánygyárba. Hazavittem magammal. Rendkívül vidám volt és édes, s néhány nap múlva megkérdeztem, nem akar-e velem élni. Azt mondta, szívesen, kivettünk hát két szobát egy *casa de huéspedes*-ben, egy hálót és egy nappalit. Mondtam, hogy otthagyhajta a munkáját, de nem akarta, ami nekem kellemes volt, mert így az egész napom szabad maradt. Háztartást is vezettünk, úgyhogy mielőtt munkába ment, elkészítette a reggelimet, délben hazajött és ebédet főzött, este pedig vendéglőben vacsoráztunk, aztán elmentünk a moziba vagy táncolni valahová. Úgy nézett rám, mint valami holdkórosra, mert volt egy gumi fürdőkádám s minden reggel szigorúan lemostam magam hideg vízzel. A kisgyereket egy Sevilla környéki faluban helyezték el, vasárnaponként kimentünk meglátogatni. A leány nem titkolta, hogy velem él, mert elegendő pénzt akar gyűjteni, hogy bebútorozhassanak egy lakást, ha majd a kedvese visszajön a katonaságtól. Édes kis teremtés volt, biztosra vettem, hogy jó felesége lesz Pacójának. És vidám, kiegyensúlyozott, ragaszkodó. Úgy fogta föl azt, amit finoman nemi érintkezésnek szokás nevezni, mint a test bármely más természetes funkcióját. Gyönyörrel merült el benne, s boldog volt, hogy gyönyörűséget okozhat. Egy kicsit persze olyan volt, mint az állat, de nagyon kedves, szép és szelíd állat.

Egy este aztán bejelentette, hogy Paco levelet küldött Spanyol-Marokkóból, ahol szolgál, azt írja, hogy elengedik, s néhány nap múlva Cadizban lesz. Másnap reggel összecsomagolta a holmiját, a pénzét becsúsztatta a harisnyájába, s én kikísértem az állomásra. Mikor fölsegítettem a vasúti kocsiba, kedvesen megcsókolt, de az a gondolat, hogy nemsokára újból látni fogja kedvesét, izgalommal töltötte el s nem sok ügyet vetett rám. Biztosra veszem, hogy a vonat még ki sem gördült az állomásról, máris tökéletesen elfelejtett.

Én még Sevillában maradtam, ősszel pedig elindultam arra az útra, amely Indiába vezetett.

5

Későre járt. A közönség megfogyatkozott, már alig ültek néhány asztalnál. Akik korábban pusztán azért üldögéltek ott, mert nem volt semmi más dolguk, már hazamentek. Akik színházból vagy moziból jövet betértek egy korty italra, egy harapás ételre, szintén eltávoztak. Olykor egy-egy későn jövő botlott be. Láttam, amint egy magas férfi – szemmel láthatólag angol – érkezett egy fiatal csavargóval. Az elsőnek az angol értelmiségiekre jellemző hosszúkás, kimosdatott arca, ritkuló, hullámos haja volt. Nyilvánvalóan abban a tévhitben ringatta magát, amire sokan hajlamosak, hogy mikor az ember külföldön van, otthoni ismerősei nem ismerhetnek rá. A fiatal csavargó hatalmas tál szendvicset falt, társa pedig elégedett, jóságos arccal figyelte. Micsoda étvágy! Észrevettem valakit, akit látásból ismertem, mert Nizzában ugyanahhoz a borbélyhoz jártunk. Testes, idős ember, szürkehajú, arca duzzadt és vörös, szeme alatt nagy bőrtáskák. Egy középnyugati bankár, aki az összeomlás után inkább otthagya szülővárosát, mintsem szembe kelljen néznie a vizsgálattal. Nem tudom, tett-e valami rossz fát a tűzre, ha igen, túlságosan kicsiny halacska lehetett, a hatóság nem nagyon vesződött a kiadatásával. Az olcsó politikusok hencegő modora, hamis szívélyessége jellemezte, de szeme ijedten, búsan csillogott. Sosem volt egészen részeg, sem egészen józan. Mindig valami szajhával járkált, aki nyilvánvalóan annyit préselt ki belőle, amennyit csak tudott; most két kifestett középkorú nő volt vele, ezek nem is nagyon titkolták, hogy kinevetik, ő pedig csak félig-meddig értette, amit beszéltek és ostobán vigyorgott. Víg élet! Nem tudom, nem teszi-e jobban, ha otthon marad és orvosságot szed. Egy nap teljesen lekopasztják a nők, s nem lesz más hátra, mint a folyó vagy egy jókora adag veronál.

Kettő és három között kissé megnövekedett a forgalom, gondolom, az éjjeli mulatóhelyek csukhattak. Egy csapat fiatal amerikai vetődött be, rendkívül részegen és zajosan, de nem maradtak sokáig. Nem messze tőlünk két kövér, búskomor nő ült, férfias ruha feszült rajtuk, sötétben, csöndesen itták a whisky-szódájukat. Egy estélyi ru-

hás társaság toppant be, azzal a külsővel, amelyet a franciák *gens du monde*-nak neveznek, nyilvánvalóan körútjukról érkeztek, s most némi vacsorával akarták befejezni az estéjüket. Alig érkeztek meg, már mentek is tovább. Kíváncsian kezdtem figyelni egy emberkét, aki takarosán volt öltözve s már jó órája ült egy pohár sör mellett és újságot olvasott. Csinos fekete szakálla volt és csíptetőt viselt. Végül jött egy nő és leült melléje. A férfi barátságtalanul bólintott, úgy sejtettem, bosszús, amiért a nő megvárakoztatta. F fiatal nő volt, meglehetősen kopott, de erősen kifestett. Nagyon fáradtnak látszott. Észrevettem, hogy valamit kivesz a retiküljéből s átadja a férfinak. Pénz volt. A férfi megnézte s elsötétült az arca. Beszélni kezdett a nőnek valamit, amit nem hallhattam, de a nő viselkedéséből sejtettem, hogy a férfi szidja, ő pedig védekezik. A férfi hirtelen előrehajolt és hangosan pofon ütötte a nőt, aki feljajdult és zokogni kezdett. A főpincér előjött a zajra, megnézni, mi baj van. Úgy sejttem, azt mondta nekik, menjenek haza, ha nem tudnak rendesen viselkedni. A nő feléje fordult s éles hangon – minden szavát hallani lehetett –, durva kitételekkel rátámadt, hogy törődjék a saját dolgával.

– Ha pofon ütött, megérdemeltem – kiabálta.

Ó, a nők! Mindig azt hittem, hogy aki egy nő erkölcstelen keresetéből akar élni, annak vállas, jóvágású, szexepiles fiúnak kell lennie, aki ügyesen bánik késsel, revolverrel; meglepett, hogy egy ilyen tökmag, aki külseje után ítélve, valami hivatalnok lehet, állni tudja a sarat ezen a túlzásúfolt pályán.

6

A pincérnek, aki kiszolgált bennünket, lejárt a szolgálata, s meg akarván kapni a borravalóját, hozta a számlát. Kifizettük, s rendeltünk egy kávét.

– Tehát? – kérdeztem.

Éreztem, hogy Larry beszélőkedvében van s tudtam, hogy magam meg hallgatókedvemben vagyok.

– Nem untatom?

– Nem.

– Tehát megérkeztünk Bombaybe. Úgy volt, hogy a hajó három napot áll, hogy az utasoknak alkalmuk legyen megnézni a látnivalókat és kirándulgatni. A harmadik nap délutánján kimenőt kaptam s partra szálltam. Egy darabig kószáltam, néztem a nyüzsgést: micso-da keverék! Kínaiak, mohamedánok, hinduk, koromfekete tamilok. S a hosszú szarvú, nagy púpos tulkok, amelyek a szekereket húzták! Aztán kimentem Elephanta-ba, megnézni a barlangokat. Egy indiai csatlakozott hozzánk Alexandriától Bombayig, s az utasok meglehetősen húzgálták rá az orrukát. Köpcös kis ember volt, barna, kerek arcú, fekete-zöld mintás vastag szövetruhát viselt és papos gallért. Egy éjjel kimentem egy kicsit levegőzni a fedélzetre, ekkor hozzám lépett és beszélni kezdett. Nekem nem volt kedvem beszélgetni, egyedül szerettem volna maradni. Mindenfélét kérdezett, azt hiszem, elég kurtán felelgettem. Annyit mindenesetre elmondtam, hogy diák vagyok s most azért dolgozom, hogy hazajuthassak Amerikába.

– Ki kell szállnia Indiában – mondta. – Kelet többre tudja tanítani Nyugatot, mint ahogy Nyugat képzeleli.

– Igazán? – kérdeztem.

– Mindenesetre – folytatta – feltétlenül nézze meg az elephantai barlangokat. Nem fogja megbánni. – Larry itt félbeszakítva elbeszélését, hozzám fordult: – Járt már Indiában?

– Soha.

– Éppen azt a hatalmas méretű, háromfejű szobrot nézegettem, amely Elephanta nagy látványossága, s azon tűnődtem, mi lehet, mi-

kor valaki megszólalt mögöttem: „Látom, hogy megfogadta a tanácsomat.” Megfordultam s időbe telt, míg megállapítottam, ki szólt hozzám. A vastag kockás ruhás, papi galléros emberke volt, de most hosszú, sáfrányszín palástot viselt, mint később megtudtam, a *ramakrisna swamik* palástját. Ezúttal nem tűnt nevetséges kis szószátyárnak, inkább méltóságteljes volt, szinte tündökletes. Bámultuk mindketten a hatalmas szobrot.

– Brahma, a teremtő – mondotta –, Visnu, a megőrző és Siva, a pusztító. A Végső Valóság három megtestesülése.

– Attól félek, nem értem egészen.

– Nem lep meg – válaszolta. Ajkán halvány mosoly játszott, szeme csillogott, mintha kedvesen csúfolódnék. – Az érthető Isten nem Isten. Ki tudja a Végtelent szavakkal kifejezni?

Összetámasztotta két tenyerét, s éppen csak jelezve a meghajlást, eltávozott. Én ott álltam s néztem azt a három misztikus fejet. Különös izgalomba estem, talán mert befogadóképes hangulatban voltam.

Tudja, az ember hogyan próbál néha visszaemlékezni egy névre; a nyelve hegyén van, csak kimondani képtelen: ilyesféleképp éreztem magam. Mikor kijöttem a barlangból, sokáig ültem a lépcsőn és néztem a tengert. A brahmanizmusból mindössze Emerson versét ismertem, s próbáltam eszembe idézni. Egészen elkeserített, hogy nem sikerült s mikor visszamentem Bombaybe, betértem egy könyvesboltba. Gondoltam, hátha megtalálom egy verseskönyvben. *Benne van az Oxford Book of English Verse-ben. Emlékszik rá?*

*Előlem futna! Tévedés:
vagyok a szárny, mely száll vele,
a kétkedő s a kétkedés
s a brahminok szent éneke.*

Egy hindu étkezdében vacsoráztam s miután csak tízkor kellett a hajón lennem, kísértáltam a Maidanra, s néztem a tengert. Soha annyi csillagot nem láttam még az égen. A hűvösség kellemes volt a nappali hőség után. Találtam egy közkertet, leültem egy padra. Nagyon sötét volt, szótlán, fehér alakok suhantak föl-alá. A csodálatos

nap, a ragyogó napsütés, a színes, zsebongó tömeg, kelet fanyar és zamatos szaga elbűvölt. S mint valami látomás, mint egy színfolt, amelyet a festő azért rak föl, hogy összefogja a kompozíciót, Brahma, Visnu és Siva hatalmas hármass feje misztikus jelentőséget adott az egésznek. Szívem heves dobogásba kezdett, mert hirtelen erős meggyőződéssel tudatára ébredtem, hogy India olyasmit ad nekem, amire szükségem van. Úgy tűnt föl, hogy alkalom kínálkozik, melyet itt és most kell megragadnom, mert soha többé nem kínálkozik. Gyorsan határoztam. Eldöntöttem, hogy nem megyek vissza a hajóra. Mindössze néhány dolgot hagytam ott egy táskában. Lassan visszaballagtam a bennszülött-negyedbe, s szálló után néztem. Nemsokára találtam is, és kivettem egy szobát. Megvolt a ruhám, amelyet viseltem, volt valamennyi készpénzem, útlevelem és egy csekk-könyvem. Olyan szabadnak éreztem magam, hogy felkacagtam.

A hajó tizenegykor indult, s biztonság okából addig a szobámban maradtam. Aztán kísértáram a kikötőbe, s néztem, ahogy elúszik. Onnan elmentem a Ramakrisna Székházba és megkerestem azt a *swamit*, akivel Elephantában beszéltem. A nevét nem tudtam, de megmagyaráztam, hogy azt a *swamit* keresem, aki nemrég érkezett Alexandriából. Közöltem vele elhatározásomat, hogy Indiában maradok, s megkérdeztem, mit kell megnéznem. Sokáig beszélgettünk, végül azt mondta, aznap éjszaka Benaresbe megy, nincs-e kedvem vele tartani. Kaptam az alkalmon. Harmadosztályon utaztunk. A kocsis zsúfolásig telt evő, ivó, beszélgető emberekkel, szörnyű hőség volt. Egy pillanatra sem tudtam lehunyni a szememet s reggelre bizony eltörődtem, de a *swami* olyan frissen ragyogott, mint virág a pohárban. Megkérdeztem, hogyan csinálta s ő így szólt:

– Elmélkedtem az alaktanról; s nyugalmat találtam az Abszolútumban.

Nem tudtam, mire véljem, de saját szememmel láttam, hogy olyan virgonc és éber, mintha az egész éjszakát kényelmes ágyban szundította volna át.

Mikor végre megérkeztünk Benaresbe, egy magam korú fiatalember jött elénk, s a *swami* megkérte, hogy szerezzen nekem szobát. Mahendrának hívták, az egyetemen tanított. Takaros, kedves, értel-

mes ember volt, akinek láthatólag éppúgy megtetszettem, ahogy ő nekem. Aznap este levitt csónakázni a Gangeszre. Borzongás fogott el: gyönyörű és félelmetes volt a víz s a város, amely a folyópartra zsúfolódott. De másnap reggel még szebbet mutatott; hajnalban értem jött a szállodába, s kivitt ismét a folyóhoz. Olyasvalamit láttam, amiről sohasem hittem, hogy létezhet: ezrével jöttek az emberek tisztálkodni és imádkozni. Láttam egy magas, sovány alakot, dús, csomós haja volt és bozontos szakálla, mindössze egy ágyékkötő takarta meztelenségét, ahogy ott állt hosszú karjait kitérve, fölemelt fejjel, hangosan imádkozva a felkelő naphoz. El sem tudom mondani, milyen hatással volt rám. Hat hónapot töltöttem Benaresben s hajnalban újból és újból lementem a Gangeszhez, hogy lássam ezt a különös látványt. Sohasem fogytam ki a csodálkozásból. Ezek az emberek nem félig-meddig hittek, nem fenntartással, kínzó kételyekkel, hanem lényük minden idegszálával.

Mindenki nagyon kedves volt hozzám. Mikor észrevették, hogy nem tigrisvadászatra jöttem s nem akarok venni és eladni semmit, csak tanulni, valamennyien segítségemre siettek. Tetszett nekik, hogy meg akartam tanulni a hindusztáni nyelvet, s tanítókat szereztek. Könyveket kölcsönöztek. Sosem fáradtak bele, hogy a kérdéseimre válaszoljanak. Tud valamit a hinduizmusról?

– Nagyon keveset – feleltem.

– Azt hittem, érdekli magát. Képzelmű-e csodálatosabb annál az eszménél, hogy a világnak nincs kezdete és vége, hanem a növekedést egyensúlyi helyzet, az egyensúlyt hanyatlás, a hanyatlást felbomlás, a felbomlást növekedés követi és így tovább a végtelenségig?

– S a hinduk szerint mi értelme van ennek a végtelen ismétlődésnek?

– Azt hiszem, azt válaszolnák, hogy ilyen az Abszolútum természete. Tudja, ők hisznek abban, hogy a teremtés célja nem más, mint színteret adni büntetésnek és jutalomnak, amelyet a lélek előző életeiben elkövetett tetteiért kap.

– Ennek föltétele a lélekvándorlásba vetett hit.

– Ezt a hitet az emberiség kétharmada vallja magáénak.

– Abból, hogy sokan hisznek valamit, még nem biztos, hogy igaz is.

– Nem, de mindenesetre figyelemreméltó. A kereszténység igen sokat felszívott az új-platonizmusból, könnyen felszívhatta volna ezt a gondolatot is, és kétségtelen, hogy volt is egy őskeresztény szekta, amely hitt a lélekvándorlásban, de eretneknek minősítették. Egyébként ma a keresztények éppoly bizakodva hinnének benne, ahogy Krisztus feltámadásában hisznek.

– Helyesen képzelem hát, hogy ez azt jelenti: a lélek testről testre vándorol, s mindenkori tapasztalatait előző életének erényei és bűnei határozzák meg?

– Azt hiszem, igen.

– De látja, az ember nemcsak lélek, hanem test is, s ki tudná megmondani, engem, az én egyéni valómat, mennyiben befolyásolja a testem esetlegessége. Byron lett volna Byron a rossz lába nélkül, Dosztojevszkij Dosztojevszkij az epilepsziája nélkül?

– Az indiaiak nem mondanák esetlegességnek. Azt felelnék: az előző életben elkövetett tettek határozták meg, hogy a lélek tökéletlen testbe költözzék. – Larry szórakozottan dobolt az asztalon s gondolataiba merülten nézett a levegőbe. Aztán kissé elmosolyodva, fontolgtató tekintettel folytatta: – Nem tűnt még föl magának, hogy a lélekvándorlás megmagyarázza s egyúttal igazolja is a világban levő rosszat? Ha mindaz a rossz, amit elszenvedünk, előző életeinkben elkövetett bűneink eredménye, akkor megadással viselhetjük s remélhetjük, ha ebben az életünkben az erényre törekszünk, jövődől életeinkben nem fogunk annyit szenvedni. De a saját kínjainkat elég könnyű elviselni, csak egy kis férfiaság kell hozzá; annál elviselhetlenebbek azok a kínok, melyek másokat sújtanak, gyakran látszólag teljesen méltánytalanul. Ám ha az ember meg van róla győződve, hogy ez nem egyéb, mint a múlt kikerülhetetlen következménye, akkor szánakozhat, elkövethet és el is kell követnie mindent, hogy segítsen, de nincs oka háborogni.

– De miért nem teremtett Isten szenvedés és nyomorúság nélküli világot kezdetben, mikor az egyénben nem volt sem erény, sem bűn, ami meghatározta volna tetteit?

– A hinduk azt mondanák, hogy nem volt kezdet. Az egyéni lélek, amely a mindenséggel együttlétező, időtlen idők óta létezik, s természetét valami korábbi létnek köszönheti.

– S a lélekvándorlás hitének van valami gyakorlati hatása azok életére, akik hisznek benne? Mert végül is ezen dől el a dolog.

– Azt hiszem, van. Említhetek valakit, akit személyesen ismertem, s akinek az életére nagyon is gyakorlati hatással volt. Indiai tartózkodásom első két-három évében többnyire bennszülött-szállodákban laktam, de néha meghívtak magánházhoz, s egyszer-kétszer pompában is éltem, mint valamelyik maharadzsa vendége. Az egyik benaresi barátom közvetítésével meghívást kaptam egy kisebb északi államba. A főváros barátságos volt rózsás színeivel. Ajánlást kaptam a pénzügyminiszterhez. Európai neveltetésű ember, aki Oxfordba járt. Beszélgetés közben egy haladó, intelligens, felvilágosodott férfi benyomását keltette. Rendkívül tevékeny miniszter és okos, ravasz politikus hírében állott. Európai ruhákat viselt, igen jó megjelenésű volt. Kissé kövéres – az indiaiak férfikorban hízásra hajlamosak –, rövidre nyírt, csinos bajusszal. Gyakran meghívott a házába. Nagy kertjében ültünk a hatalmas fák árnyékában és beszélgettünk. Felesége volt és két felnőtt gyermeke. Az ember közönséges, meglehetősen átlagos, elangolosodott indiainak nézte volna, s alaposan meghökkentem, mikor kiderült, hogy egy év múlva, ötvenéves korban, meg fog válni jövedelmező állásától, vagyonát átadja a feleségének és a gyermekeinek, s vándor-koldusként nekivág a világnak. De legjobban az lepett meg, hogy barátai és a maharadzsa az egészet elintézett dolognak tekintették; nem valami rendkívüli esetnek, hanem természetesnek.

Egy nap így szóltam hozzá:

– Ön, aki annyira szabadgondolkodású, aki ismeri a világot, aki annyit olvasott, tudományt, bölcseletet, irodalmat – a szíve mélyén hisz ön a lélekvándorlásban?

Egész arca megváltozott. Egy látnok arcává lett.

– Kedves barátom – mondta –, ha nem hinnék benne, az élet elvesztené minden jelentőségét számomra.

– És maga hisz benne, Larry? – kérdeztem én most.

– Erre nehéz válaszolni. Nem hiszem, hogy mi nyugatiak képesek lennénk oly magától értetődően hinni benne, mint a keletiek. Nekik vérükké vált ez a hit. Nálunk csak vélekedés formájában jelentkezik. Én hiszek is benne, meg nem is.

Egy pillanatra megállt, arcát a kezére támasztotta, nézett az asztalra. Aztán hátradőlt.

– Egy rendkívül furcsa élményemet szeretném elmondani. Éppen a meditációt gyakoroltam egy éjszaka az *ashrama* melletti szobácskában, ahogyan indiai barátaim tanítottak. Gyertyát gyújtottam s figyelmemet a lángra összpontosítottam. Egy idő múlva a lángon keresztül, de egész világosan, alakok hosszú sorát pillantottam meg, egyiket a másik mögött. Az első egy idős, csipkefőkötős hölgy volt, ősz fürtjei a fülére omlottak. Szoros fekete fűzöt viselt és fodros, fekete selyemszoknyát – olyasféle ruhadarabokat, amelyeneket, gondolom, a múlt század hetvenes éveiben hordtak; szemközt állt velem, kedves, félénk tartással, karja egyenesen lógott le kétoldalt, tenyerét felém fordította. Barázdált arcán nyájas mosoly, szelíd kifejezés. Közvetlenül mögötte, de oldalvást, úgyhogy csak az arcélét, nagy horgas orrát és vastag ajkait láthattam, egy sovány zsidó állott sárga köpenyben, sűrű, fekete haján fejhez simuló sárga sapkával. Töprengő tudósarc, zord s egyben szenvedélyes komolyság. Mögötte, ismét szembefordulva s oly világosan, mintha senki sem állna köztünk, egy fiatalember tűnt föl, vidám, piros orcával, aki csak 16. századi angol lehetett. Biztosan állt a talpán, lábát kissé szétvetve, nyers, vakmerően buja tekintettel. Ruhája csupa piros, és pompázatos, mint valami udvari öltözék, lábán széles orrú bársonycipő, fején lapos bársonysapka. E három alak mögött további alakok végtelen láncolata, mint a libasor egy mozi előtt, de ezek már homályosan álltak ott, nem vehettem ki az arcukat. Csak végtelen sokaságukat érzékeltem és mozgásukat, amely úgy szántott át rajtuk, mint mikor a búzatáblák hullámzanak a nyári szélben. Kis idő múlva, nem tudom, egy percbe telt-e vagy ötbe, tízbe, lassan beleolvadtak az éjszaka sötétjébe s nem láttam mást, mint a gyertyalángot.

Larry elmosolyodott. – Persze, lehet, hogy elszenderedtem s álmodtam az egészet. Lehet, hogy miközben arra a gyenge lángra összpontosítottam a figyelmemet, valami hipnotikus állapotba kerül-

tem, s az a három alak, akit olyan világosan láttam, ahogy magát látom, tudatalatti emlékképként merült föl bennem. De az is lehet, hogy magamat láttam elmúlt életeimben. Meglehet, hogy nem is olyan régen még öreg hölgy voltam New Englandben, azelőtt levantei zsidó, s még korábban, nem sokkal azután, hogy Cabot Sebestyén elvitorlázott Bristolból, lovag voltam Henrik walesi herceg udvarában.

– Mi történt a barátjával, aki a rózsaszín városban lakott?

– Két évvel később délen jártam egy Madura nevű helyen. Egy este a templomban valaki megérintette a karomat. Hátrapillantottam, s egy szakállas embert láttam, hosszú, fekete hajút, mindössze egy ágyékkötőt viselt, kezében a szent emberek botja és koldulóedénye. Amíg meg nem szólalt, nem ismertem rá. A barátom volt. Annyira megdöbbsentem, hogy azt se tudtam, mit szóljak. Megkérdezte, mit csináltam azóta, s én elmondtam. Kérdezte, hová tartok, mondtam, hogy Travancore-ba. Azt mondta, menjek csak el, és keressem föl Shri Ganeshát. – Tőle megkapja, amit keres – mondta. – Kértem, hogy beszéljen magáról, de mosolyogva csak annyit válaszolt, hogy a legszükségesebbet úgyis kitalálhattam, amikor megpillantottam őt. Ekkorra sikerült legyűrnöm meglepetésemet, s megkérdeztem tőle, mit csinál Madurában. Azt mondta, gyalog elzarándokol India valamennyi szent helyére. Kérdeztem, hogyan táplálkozik, hol alszik. Elmondta, hogyha valaki befogadja, akkor a tornácon alszik, egyébként fa alatt vagy templomok környékén. Ami pedig az étkezést illeti, ha valaki ad neki, akkor eszik, ha nem, továbbmegy. Végigmértem. – Lefogyott – mondtam. Nevetett és azt mondta, hogy annál jobban érzi magát. Aztán elbúcsúzott, furcsa volt, ahogy ez az ágyékkötős alak azt mondja: „Hát viszontlátásra, öregem” – s elment a templomnak abba a részébe, ahová nem követhettem.

– Egy darabig Madurában maradtam. Azt hiszem, itt van India egyetlen temploma, amelyben a fehér emberek szabadon járhatnak, kivéve a legbelső szentélyt. Este megtelt emberekkel; férfiakkal, nőkkel, gyerekekkel. A férfiak csípőig meztelenek, csak *dhoti* van rajtuk, s homlokuk, gyakran a mellük és karjuk is, vastagon be van kenve az égetett tehéntrágya fehér hamujával. Látni, amint egyik vagy másik szentély előtt hódolnak, olykor végignyúlva a földön, arccal le-

felé, az imádkozás szertartásos mozdulatával. Imát és litániákat mormoltak. Szóltak egymáshoz, üdvözölték egymást, veszekedtek, hevesen vitatkoztak egymással. Istentelen zszibongás kerekedett, és mégis, mintha valamilyen misztikus módon Isten ott lenne a közelben, elevenen.

Hosszú csarnokokon kell áthaladni, a tetőt faragott oszlopok tartják, minden oszlop tövében egy vallásos koldus ül; mindegyikőjük előtt alamizsnás csésze vagy egy kis gyékénydarab, melyre a hívők időnként egy-egy rézgarast dobnak. Némelyiken ruha van; mások szinte teljesen meztelenek. Némelyik révetegen ránéz az emberre, ahogy elmegy mellette, mások olvasnak, némán vagy hangosan s mintha nem is vennének tudomást a hömpölygő tömegről. Kerestem köztük a barátomat; de nem pillantottam meg még egyszer. Valószínűleg folytatta útját a végső cél felé.

– S mi volt a végcélja?

– Megszabadulni az újjászületés bilincseitől. A Védák szerint az emberi való, amelyet ők *atmannak* neveznek, mi pedig léleknek, különálló a testtől és az érzékszervektől, különálló az agytól és az értelemtől; nem része az Abszolútumnak – mert az Abszolútum, végtelen lévén, nem osztható részekre –, hanem maga az Abszolútum. Nem teremtmény; öröktől fogva létezik, s ha végtére leveti a tudatlanság hét fátyolát, visszatér a végtelenbe, ahonnan jött. Akár a vízcsöpp, mely fölszáll a tengerből, eső alakjában valami pocsolyába hull, aztán belegördül egy patakba, onnan a folyóba, majd a nagy folyamba, keresztültör hegyszorosokon, széles síkságokon, kanyarog erre-arra, beleütközik sziklákba és kidőlt fatörzsekbe, míg végül eléri a határtalan tengert, ahonnan vétetett.

– De ez a szegény kis vízcsöpp, újból egyesülvén a tengerrel, elveszti minden önállóságát.

Larry nevetett.

– Maga csak kóstolgatni akarja a cukrot, nem akar egygé válni vele. Mi más az önállóság, mint önzésünk kifejezése? Míg a lélek az utolsó cseppig ki nem irtja magából, nem egyesülhet az Abszolútummal.

– Maga nagyon meghitt hangnemben emlegeti az Abszolútumot, Larry, ami pedig tekintélyes szó. Tulajdonképpen mit ért rajta?

– A valóságot. Nem lehet megmondani, micsoda, csak azt lehet megmondani, mi nem. A kifejezhetetlen. Az indiaiak Brahmának nevezik. Nincs sehol és mindenütt jelen van. Minden dolog magában foglalja s minden dolog tőle függ. Nem személy, nem tárgy, nem ok. Nincs minősége. Több a maradandóságnál és változásnál; egész és rész, véges és végtelen. Örökkévaló, mert teljessége, tökéletessége nem függ az időtől. Igazság és szabadság.

– Egek! – mondtam magamban, de Larryhoz így szóltam: – Hogyan nyújthat egy puszta fogalom vigasztalást a szenvedő emberiségnek? Az emberek mindig személy szerinti Istent kívántak, akitől nyomorúságukban vigasztalást, bátorítást várhatnak.

– Talán egyszer, nagyon sokára, ráébrednek, hogy a vigasztalást és bátorítást a saját lelkükben kell keresniük. Én a magam részéről azt hiszem, hogy az istentiszteletben egy ősi emlék él tovább, amikor a kegyetlen isteneket még ki kellett engesztelni. Hiszem, hogy Isten bennem van, vagy sehol. Ha pedig így van, kit vagy mit imádjak? Magamat? Az emberek a lelki fejlődés különböző fokain állanak, s ennek megfelelően az indiai képzelet kialakította az Abszolútum megnyilatkozási formáit, melyeket Brahma, Visnu, Siva s még száz más néven emlegetnek. Az Abszolútum Isvarában van, amely teremtette a világot és uralkodik fölötte, s benne van a szegényes fétisben is, mely előtt a paraszt a napszitta mezőn bemutatja a virágáldozatot. India sokfajta istene csak eszköz, mely ahhoz a felismeréshez vezet, hogy az emberi való azonos a legfőbb valóval.

Elgondolkozva néztem Larryra.

– Kíváncsi vagyok, mi csábította magát erre a józan hitre?

– Azt hiszem, meg tudom mondani. Mindig úgy éreztem, hogy van valami érzelmösség azokban a vallásalapítókban, akik az üdvözülés feltételéül azt szabták meg, hogy az emberek higgyenek bennük. Mintha szükségük lett volna az emberek hitére, hogy higgyenek magukban. Azokra a régi pogány istenekre emlékeztetnek, akik belesápadtak, belebetegedtek, ha a hívők nem táplálták őket égő áldozatokkal. Advaita nem kívánja, hogy bármit is elhiggyünk neki, csak azt kívánja, hogy szenvedélyes vágyakozás legyen bennünk a Valóság megismerésére. Azt állítja, hogy Istent éppoly bizonyossággal lehet tapasztalni, mint az örömet vagy fájdalmat. S Indiában ma sok em-

ber van – én legalábbis százakról tudok –, kikben él a bizonyosság, hogy tapasztalta. Csodálatosan kielégítőnek látom azt a gondolatot, hogy a Valóságot el lehet érni a tudás útján. Késői korokban az indiai bölcsek, fölismerve az emberi gyöngeséget, megengedték, hogy az üdvösség a szeretet és a munka révén is elérhető, de sohasem tagadták, hogy a legkülönb s egyben legnehezebb út a tudás útja, mert a tudás eszköze az ember legbecsesebb képessége: az esze.

Félbe kell szakítanom az elbeszélést és rámutatnom, hogy távolról sem áll szándékomban a vedanta néven ismert bölcseleti rendszert fölvázolni. Ehhez nincs meg a kellő tudásom, de ha megvolna, ilyenminek akkor sincs itt helye. Beszélgetésünk hosszúra nyúlt, s Larry sokkal többet mondott el annál, amit én le tudtam írni ebben a könyvben, amely végül is regény akar lenni. Engem Larry érdekel. Semmi esetre sem érintettem volna ilyen bonyolult témát, ha nem érzem, hogy legalább vázlatosan be kell számolnom az ő töprengéseiről s a tapasztalatokról, melyek talán e töprengésekből fakadtak, mert e nélkül nem tudnám hihetővé tenni későbbi viselkedését, melyet hamarosan az olvasó elé tárok. Bosszant, hogy szavaimmal hasztalan próbálnék fogalmat adni hangjának kellemességéről, amely legfutólagosabb kijelentéseit is meggyőző erővel ruházta fel, vagy arckifejezésének folytonos változásáról, komolyból nemesen vidámba, töprengőből játékosba, amely úgy kísérte gondolatait, mint a zongoracsobogás a hegedűket, amelyek nagy lendülettel zengik egy concerto különféle témáit. Komoly dolgokról beszélt, de teljesen természetes, társalgási hangon, talán kissé restelkedve, ám semmivel sem erőltetettebben, mintha az időjárásról vagy a termésről beszélt volna. Ha szavaimból azt lehetett kivenni, hogy előadásmódjának volt valami tanító jellege, a hiba engem terhel. Szerénysége csakúgy szembeszökött, mint őszintesége.

A kávéházban már csak lézengtek az emberek. A ricsajozók rég eltávoztak. Azok a szomorú teremtések, akik a szerelemből élnek, hazamentek piszkos otthonukba. Olykor betévedt egy-egy fáradt kinézésű alak, sört és szendvicset kért, vagy egy félig alvó férfi egy csésze kávéra. Irodisták is jöttek. Az egyik éjjeli munkán volt, s igyekezett hazafelé lefeküdni; a másik, akit ébresztőóra zavart föl, vonakodva indult a hosszú napi munkába. Larry mintha sem arról nem vett volna tudomást, hány óra van, sem arról, mi történik körülöttünk. Életem folyamán sok különös helyzetet megértem. Több ízben is hajszál választott el a haláltól. Több ízben kezet fogtam a regényes-

sel s ismeretséget is kötöttünk. Póniháton lovagoltam keresztül Közép-Ázsián, azon az úton, melyen Marco Polo Kathai mesés országába jutott; ittam orosz teát egy pétervári díszes szalonban s közben egy lágyszavú, fekete kabátos, zsinóros nadrágú emberke elmondta, hogyan ölt meg egy nagyherceget; ültem Westminster egyik termében, s hallgattam egy nyugodt és derűs Haydn zongoratriót, miközben kívül csattogtak a bombák; de azt hiszem, ilyen különös helyzetbe még nem kerültem, mint mikor órák hosszat üldögéltem abban a cifra étteremben a piros plüss-széken, s Larry beszélt Istenről és az örökkévalóságról, az Abszolútumról s a végtelen keletkezés fárasztó körforgásáról.

Larry néhány pillanatig hallgatott, s én nem akarván sürgetni, vártam. Aztán barátságos kis mosolyt villantott rám, mintha hirtelen ismét tudomást vett volna rólam.

– Mikor lementem Travancore-ba, kiderült, hogy szükségtelen kérdezősködnöm Shri Ganesha felől. Mindenki ismerte. Évekig a hegyek közt élt egy barlangban, de végtére rávették, hogy költözzék le a síkságra, ahol valamely jótét lélek adott neki egy darabka földet s épített számára egy házacskát; ez a remetelak messze esett Trivandrumtól, a fővárostól, s egész napomba került, míg vonaton és ökörfogaton kijutottam az ashramához. A kapuban egy fiatalember állt, akitől megkérdeztem, beszélhetnék-e a jógival. Szokásos ajándékképpen vittem magammal egy kosár gyümölcsöt. A fiatalember néhány perc múlva visszatért, s bevezetett egy hosszú szobába, mely körben csupa ablak volt. Az egyik sarokban, tigrisbőrrel borított emelvényen Shri Ganesha ült szemlélődő testhelyzetben.

– Vártalak – mondotta. Meglepődtem, de aztán arra gondoltam, hogy madurai barátom beszélhetett rólam. Ám mikor megemlítettem a barátom nevét, a jógi tagadólag intett fejével. Áadtam neki a gyümölcsöt, amit ő a fiatalemberrel elvitetett. Egyedül maradtunk, a jógi szótlánul tekintett rám. Nem tudom, meddig tarthatott a csönd. Talán félóráig. Már elmondtam, milyen volt a külseje. De nem mondtam el, hogy milyen derű, jóság, békesség, önzetlenség sugárzott róla. Az utazástól fölhevültem, kifáradtam, de fokozatosan csodálatos pihentnek kezdtem érezni magam. Nem szólt még egy szót sem, s már tudtam, hogy ő az az ember, akit keresek.

– Tudott angolul? – szakítottam félbe Larryt.

– Nem. De, tudja, én elég könnyen tanulok nyelveket, s rám ragadt annyi a tamilból, hogy délen megértettem, amit beszélnek, és meg is tudtam értetni magam. Végtére megszólalt.

– Miért jöttél ide? – kérdezte.

Kezdttem elbeszélni, hogyan kerültem Indiába s mit csináltam három évig, hogyan mentem egyik szent embertől a másikhoz, böl-

cességük és szentségük hírét hallva, s hogyan ábrándultam ki sora belőlük. Itt félbeszakított.

– Ezt mind tudom. Nem kell elmondanod. Miért jöttél ide?

– Azért, hogy te légy az én gurum – feleltem.

– Egyedül Brahma a guru – mondta.

Továbbra is furcsán, áthatóan nézett rám, aztán teste hirtelen megmerevedett, tekintete mintha befelé fordult volna, láttam, hogy transzba, vagy ahogy az indiaiak mondják, „samadhi”-ba esik, amelyben szerintük eltűnik az alany és tárgy kettőssége s az ember Abszolút Tudássá válik. Törökülésben ültem a földön, szemközt a jógival, szívem hevesen dobogott. Nem tudom, mennyi idő telhetett el, mikor felsóhajtott, s észrevettem, hogy visszanyeri rendes öntudatát. Lágyan, szeretettel pillantott rám.

– Maradj itt – mondta. – Majd megmutatják, hol alhatsz.

Azt a kunyhót jelölték ki lakóhelyemül, amelyben Shri Ganesha lakott, mikor lejött a síkságra. A csarnokot, melyben most nappalait és éjszakáit töltötte, akkor építették, mikor tanítványok gyűltek köré s hírneve egyre több látogatót vonzott. Nem akarván feltűnést kelteni, áttértem a kényelmes indiai öltözködésre, s annyira leburnultam, hogy a felületes szemlélő bennszülöttnek nézhetett. Rengeteget olvastam. Meditáltam. Hallgattam Shri Ganeshát, mikor beszélni támadt kedve. Nem beszélt sokat, de mindig szívesen válaszolt kérdésekre, s csodálatosan lelkesítő volt hallgatni őt. Mintha zene ömlött volna az ember fülébe. Fiatalkorában szigorúan gyakorolta magát a nélkülözésekben, a tanítványaitól azonban nem követelte meg. Igyekezett kiragadni őket az önzés, a szenvedély, az érzékek rabságából, s azt tanította, hogy szabadulásukat higgadság, önmegettartóztatás, lemondás, beletörődés, lelki állhatatosság és heves szabadságvágy útján érhetik el. Az emberek kijártak a közeli, három-négy mérföldre fekvő városból, amelynek híres templomába évenként egy ünnepezen hatalmas tömegek özönlöttek. Jöttek Trivandruból és távoli helyekről, hogy elmondják neki bajaikat, kikérjék tanácsát, hallgassák tanítását; s valamennyien lélekben megerősödve, önmagukkal megbékélve távoztak. Tanítása nagyon egyszerű volt. Azt tanította, hogy az üdvösséghez nem szükséges feltétlenül a világtól való félrevonulás, csak az önmegettartás. Azt tanította, hogy az önző ér-

dek nélkül végzett munka megtisztítja a lelket, s hogy a kötelességek kínáló alkalmak, hogy az ember korlátozza saját egyéniségét, s egyesüljön a világmindenséggel. De nem is a tanítása érdemelt különösebb figyelmet, hanem maga az ember, az ő jósága, lelki nagysága, szentsége. Áldás volt pusztá jelenléte. Nagyon boldognak éreztem magam a közelében. Úgy éreztem, végre megtaláltam, amire vágytam. Hihetetlenül gyorsan teltek a hetek és hónapok. Úgy terveztem, hogy addig maradok mellette, míg halni készül s ki nem jelenti, hogy nem sokáig fog már romlandó testében lakni, vagy pedig addig, míg az illumináció állapotába nem jutok, amikor végre elszakadnak a tudatlanság kötelékei, s az ember bizonyossággal ébred rá, hogy kétséget kizáróan egyesült az Abszolúttal.

– S aztán?

– Aztán, ha igaz, amit ők mondanak, semmi sincs. A lélek földi útja befejeződött s nem tér vissza többé.

– És meghalt Shri Ganesha? – kérdeztem.

– Tudomásom szerint, nem.

Ahogy ezt kimondta, észrevette, mit rejtett magában az én kérdésem, s könnyedén elnevette magát. Pillanatnyi habozás után tovább beszélt, de olyan modorban, amelyből először arra következtettem, hogy nem akar válaszolni második kérdésemre, mely – jól tudta ő is – ott volt a nyelvem hegyén. E kérdés, természetesen, az lett volna, eljutott-e az illumináció állapotába?

– Nem tartózkodtam megszakítás nélkül az ashrama közelében. Szerencsémre összeismerkedtem egy bennszülött erdősszel, aki a hegyek alján, egy falu határában lakott. Shri Ganesha hívei közé tartozott, s ha elszabadulhatott munkájától, kijött és két-három napot köztünk töltött. Nagyon rendes ember volt, sokat beszélgettünk. Szerette angol tudását gyakorolni velem. Egy idő óta ismertük már egymást, mikor elmondta, hogy az erdészeti hivatalnak fönt a hegyek közt van egy házikója, s ha föl akarnék menni, hogy egyedül lehessenek, szívesen ideadja a kulcsot. Időnként fölmentem. Az út két napig tartott. Először autóbusszon kellett menni az erdész falujáig, aztán gyalog, de ha az ember odaért, nagyszerű érzés fogta el a fenséges magányban. Amit tudtam, becsomagoltam egy hátizsákba, fogadtam egy embert, aki élelmiszert hozott föl, s amíg az tartott, fent marad-

tam. Egy kis fakunyhó, mögötte konyha, a bútorzat pedig mindössze egy kecskelábú ágy, melyre a hálógyékényt tette az ember, egy asztal és két szék. Hideg volt itt fönt, s olykor jólesett tüzet gyújtani es-ténként. Csodálatos borzongás futott végig az emberen arra a gon-dolatra, hogy húszmérföldes körzetben egyetlen lélek sincs. Éjsza-kánként gyakran hallottam a tigrisüvöltést vagy az elefántok csörte-tését, amint keresztülrobogtak a dzsungelen. Hosszú sétákra indul-tam az erdőben. Volt egy hely, ahol szerettem elüldögélni, mert in-nen kiláthattam az előttem és alattam húzódó hegyekre s egy tóra, ahová alkonyatkor vadállatok – őz, vaddisznó, bölény, elefánt, leo-párd – jártak inni.

– Két éve laktam már az ashrama mellett, mikor egyszer visszavo-nultam erdei magányomba. Nevetni fog rajta, hogy miért. Ott akar-tam tölteni a születésnapomat. Előtte való nap érkeztem föl. Másnap hajnal előtt fölébredtem, s úgy gondoltam, megnézem a napkeltét ar-ról a helyről, amelyet az imént említettem. Vakon is odataláltam vol-na. Leültem egy fa alá és vártam. Még éjszaka volt, de a csillagok már halványan ragyogtak az égen, már közeledett a hajnal. Különös várakozó érzés fogott el. A fény, oly fokozatosan, hogy alig vettem észre, kezdett átderengeni a sötétségen, lassan, mintha valami rejté-lyes alak suhant volna a fák közé. A szívem úgy vert, mint veszély közeledtén. Fölkelt a nap.

Larry megállt, szomorú mosoly játszott ajka körül.

– Nincs leíró képességem, nem tudok szavakkal megfesteni egy képet; nem tudom láttatóan elmondani, milyen hatalmas látvány tá-rult a szemem elé, ahogy fölragyogott a hajnal. A hegyeken sűrű er-dők, a fák tetején még köd gomolyog s messze alattam a feneketlen tó. A napfény egy magas szakadékon keresztül hullott a tóra, amely úgy villogott, mint az izzó acél. Elbűvölt a világ szépsége. Soha ilyen felemelő érzést, ilyen felfoghatatlan gyönyörűséget nem tapasztal-tam. Különös érzésem támadt, tetőtől talpig bizsergés futott át raj-tam, úgy éreztem, mintha hirtelen megszabadultam volna a testem-től, s mintha pusztá lélekként részesülnék valami soha nem álmodott szépségben. Úgy éreztem, hogy emberfölötti tudás száll rám, hogy minden, ami homályos volt, kivilágosodik, minden, ami zavarba ej-tett, magyarázatot nyer.

Olyan boldog voltam, hogy már fájt, s küszködve próbáltam szabadulni ettől az érzéstől, mert tudtam, ha egy pillanattal tovább tart, belehalok. Mégis: inkább a halált vállaltam, semhogy le kelljen mondanom erről. Hogyan mondhatnám el magának, mit éreztem? Szavakkal nem fejezhető ki az én boldogságom. Kimerülten, remegve tértem magamhoz. Rögtön elaludtam.

– Késő délben ébredtem föl. Visszamentem a házikóhoz, könnyűnek éreztem magam, úgy tetszett, a lábam nem is érinti a földet. Összeütöttem valami ebédet, biz’ Isten, nagyon megéheztem. Aztán pipára gyújtottam.

Larry most is pipára gyújtott.

– Nem mertem arra gondolni, hogy én, Larry Darrell, marvini gyerek, részesülhettem az illuminációban, mikor mások nélkülözések és önsanyargatások közepette évek óta hiába várnak rá.

– Miből gondolja, hogy több volt hipnotikus révületnél, melyet lelkiállapota, magányossága, a titokzatos hajnal és annak a tónak izzó acélja együttesen váltott ki?

– Csupán az, hogy lenyűgözően valóságosnak éreztem. Hiszen olyanfajta élmény volt, amilyent a misztikusok az egész világon évszázadok óta tapasztalnak. Brahminok Indiában, szúfik Perzsiában, katolikusok Spanyolországban, protestánsok New-Englandben. S amennyire számot tudtak adni arról, ami elmondhatatlan, hasonló szavakkal adtak számot. Lehetetlenség tagadni, hogy ez van: pusztán leírni nehéz. Vajon egyesültem egy pillanatra az Abszolútummal, vagy pedig a tudat alól feltört az egyetemes szellemmel való rokonság érzése, mely mindannyiunkban ott lappang, nem tudom.

Larry pillanatnyi szünetet tartott s incselkedve pillantott rám.

– Mellesleg, össze tudja érinteni a kisujját a hüvelykujjával? – kérdezte.

– Természetesen – mondtam nevetve s mindjárt be is bizonyítottam.

– Tudja, hogy erre csak az ember és egyes majmok képesek? A kezét éppen az teszi olyan csodálatos szerszámmá, hogy a hüvelykujj szemben van a többi ujjal. Nem lehetséges, hogy ez a szemben álló hüvelykujj, persze kezdetleges formában, az ember és a gorilla távoli őséneke csak bizonyos egyedeiben volt meg, s e jellegzetesség

csak számtalan nemzedék során vált általánossá? Nincs meg legalább a lehetősége annak, hogy a Valósággal való egyesülés eme élménye, amelyet annyi különféle ember átélt, az emberi tudatban egy hatodik érzékszerv kialakulására vall, amely a távoli jövőben mindenki közös sajátjává válik, úgyhogy az emberek éppoly közvetlenül fogják érzékelni az Abszolútumot, mint mi manapság az érzéki tárgyakat?

– S mit gondol, milyen hatással lesz rájuk?

– Ezt éppúgy nem tudom megmondani, ahogy az az első teremtmény, aki rájött, hogy a kisujját össze tudja értetni a hüvelykujjával, nem tudta megmondani, milyen végtelen következmények örökségét ígéri ez a lényegtelen mozdulat. Ami engem illet, csak annyit mondhatok, hogy a békességnek, örömnak, biztonságnak az a hevessége, amely abban az elragadtatott pillanatban elfogott, most is velem van, és hogy a világ szépségének a látomása most is olyan friss és élénk bennem, mint mikor először kápráztatta el a szememet.

– De Larry, a maga Abszolútumról alkotott fogalmából az következik, hogy a világ és annak szépsége pusztán ábránd – Maya csinál-mánya.

– Tévedés azt hinni, hogy az indiaiak illúzióknak tekintik a világot; erről szó sincs; mindössze annyit mondanak, hogy nem ugyanúgy valóságos, mint az Abszolútum. Maya pusztán azoknak a buzgó bölcseknek a gondolati építménye, akik meg akarták magyarázni, hogyan alkothatta a Végtelen a Végest. Samkara, a legbölcsebb valamennyiük közt, úgy vélte, hogy megoldhatatlan misztérium. Tudja, nehéz azt megmagyarázni, hogy Brahman, aki maga a Lét, Üdvösség és Értelmelem, aki változatlan, aki állandóan nyugalomban van és úgy is marad, akinek nem hiányzik semmije, nincs szüksége semmi-re s ezért változást, küzdelmet nem ismer, aki tökéletes – miért teremtette a világot? Nos, e kérdésre rendszerint az a válasz, hogy az Abszolútum kedvtelésből alkotta a világot, minden különösebb cél nélkül. De ha az ember az árvizekre és éhínségekre, földrengésekre és orkánokra s mindazokra a veszedelmekre gondol, melyeknek a test ki van szolgáltatva, erkölcsi érzéke feljajdul arra a gondolatra, hogy ily sok rémséges dolog játékból teremthető. Shri Ganesha a maga jóságában nem hihette ezt. A világot az Abszolútum kifejező-

désének tekintette, tökéletessége kiáradásának. Azt tanította, hogy Isten nem tehet másként, s hogy a világ az ő természetének megnyilatkozása. Mikor megkérdeztem, ha a világ egy tökéletes lény természetének megnyilatkozása, hogyan lehet annyira gyűlöletes, hogy az ember ésszerűbb célt nem is tűzhet maga elé, mint kiszabadítani magát bilincseiből, Shri Ganesh a azt válaszolta, hogy a világ gyönyörei átmenetiek s csak a Végtelen nyújthat tartós boldogságot. De a végtelen tartamtól a jó nem lesz jobb, sem a fehér fehérebb. Ha a rózsa el is veszti hajnali szépségét délre, azért szépsége valóságos volt. A világon semmi sem állandó, s ostobán tesszük, ha valaminek a tartósságáért könnyörgünk, de még ostobábban, ha nem élvezzük, amíg lehet. Ha a lét lényege a változás, legokosabb, ha ezt tesszük bölcselkedésünk premisszájává. Egyikünk sem léphet kétszer ugyanabba a folyóba, mert a folyó továbbfolyik, de az a másik folyó, amelybe belépünk, szintén hideg és üdítő.

Az árják, mikor leereszkedtek Indiába, tudták, hogy az ismert világ csak árnyképe az ismeretlennek. De örömmel üdvözölték kedvességét, szépségét. Csak évszázadokkal később, mikor a hódítás kimerítő munkája, a leverő éghajlat annyira megtörte az életerejüket, hogy támadó hordáknak váltak martalékvá, csupán akkor következett be, hogy csak a rosszat látták az életben, s legközelebbi életüktől a szabadulást várták. De miért félnénk mi nyugatiak, s különösen mi amerikaiak a hanyatlástól és haláltól, éhségtől és szomjúságtól, betegségtől, öregségtől, bánattól és csalódástól? Bennünk erős az élet szelleme. Én elevenebbnek éreztem magam, mikor fakunyhóban pipáztam, mint bármikor azelőtt. Olyan erőt éreztem magamban, mely mindenképpen ki akart törni belőlem. Nem nekem találták ki, hogy otthagyjam a világot és kolostorba vonuljak, sokkal inkább, hogy a nagyvilágban éljek s szeressem a világ tárgyait, nem önmagukért, hanem a bennük rejlő Végtelenért. Ha azokban az elragadtott pillanatokban valóban egyé váltam az Abszolútummal, akkor – amennyiben igaz, amit mondtak – semmi sem érhet már, s ha kijutok jelenlegi életem *karmájából*, többé nem térek vissza. Ez a gondolat elcsüggesztett. Újból és újból élni akartam. Hajlandó voltam elviselni bármilyenfajta életet, tekintet nélkül kínokra, bánatokra. Éreztem,

hogy csak egyik élet a másik után, egyik a másik után elégítheti ki szomjamat, életerőmet, kíváncsiságomat.

Másnap reggel elindultam a hegyről lefelé, s harmadnap megérkeztem az ashramához. Shri Ganेशha meglepődött, hogy európai ruhában lát. Az erdész házában vettem magamra, mikor fölfelé indultam a hegyre, mert fönt hideg volt. S most sem vettem le.

– Búcsúzni jöttem, mester – mondtam. – Visszamegyek a népemhez.

Nem szólt egy szót sem. Mint mindig, most is törökülésben ült az emelvényen, a tigrisbőrön. Előtte tömjén égett egy rézedényben s gyöngé illata megtöltötte a levegőt. Egyedül volt, mint aznap, mikor először láttam. Olyan áthatóan nézett rám, hogy az volt a benyomásom, lényem legmélyére lát. Éreztem, tudja, hogy mi történt.

– Rendben van – mondta. – Régen volt már, hogy elhagytad.

Letérdeltem, s ő megáldott. Mikor fölemelkedtem, szemem csupa könny volt. Nemes és szent jellemű ember. Mindig kiváltságnak fogom tekinteni, hogy megismerhettem. Elbúcsúztam a hívektől. Némelyik már évek óta ott élt; némelyik utánam érkezett. Csekély holmimat, könyveimet otthagytam, gondolván, valaki még jó hasznát veheti, s hátamon a hátizsákkal, ugyanabban az ócska nadrágban és barna kabátban, amelyben érkeztem, viharvert kalappal a fejemem, visszabaktattam a városba. Egy hét múlva Bombayben hajóra ültem s ki sem szálltam Marseille-ig.

Csend hullott reánk, ahogy külön-külön tovább fűztük a gondolatainkat. S bármennyire fáradtnak is éreztem magam, volt még valami, amit mindenképpen meg kellett kérdeznem tőle. Végül tehát én szóltam:

– Larry, öreg barátom – mondtam –, ez a maga hosszas keresgélése a rossz problémájával kezdődött. Egyre a rossz problémája kergette magát. De eddig egy szóval sem utalt arra, hogy legalább valami megoldásfélét talált volna.

– Talán nincs is megoldás, talán nem vagyok olyan okos, hogy rájöjsek. Ramakrishna Isten kedvtelésének tekintette e világot. „Olyan, mint egy játék” – mondotta. „Ebben a játékban van öröm és bánat, erény és bűn, tudás és tudatlanság, jó és rossz. A játék nem folytatható, ha a bűn és a szenvedés teljesen kiküszöbölődik a teremtés-

ből.” Én teljes erőmből tagadom ezt. Legjobban úgy tudom elképzelni, hogy mikor az Abszolútum kinyilvánította magát a világban, a rossz természetes korrelációban volt a jóval. A Himaláják szédületes szépsége nem létezhetnék a földkéreg rázkódásának elképzelhetetlen borzalmi nélkül. A kínai mesterember, aki az úgynevezett tojás-héjporcelánból készíti a vázát, szépen megformálhatja, gyönyörű mintával díszítheti, elbűvölően kiszínezheti, tökéletes mázzal vonhatja be, de az anyag természetéből kifolyólag nem akadályozhatja meg, hogy ne legyen törékeny. Ha az ember leejti a földre, darabokra hullik. Nem lehetséges-e, hogy azok az értékek, melyeket nagyra becsülünk a világban, csak a rosszal összefonódva létezhetnek?

– Szellemes ötlet, Larry. De nem tartom valami kielégítőnek.

– Én sem – mosolygott. – Leginkább még azt lehet mondani: ha az ember arra az eredményre jut, hogy valami kikerülhetetlen, legokosabb, ha próbálja javára fordítani.

– Mik a tervei?

– Be kell még fejeznem itt egy munkát, aztán visszamegyek Amerikába.

– S ott mit csinál?

– Élek.

– Hogyan?

Hűvösen válaszolt, de szeme huncutul villant, mert tudta, hogy erre a válaszra nem készültem el.

– Csendesen, türelmesen, szánakozón, önzetlenül és önmegtartóztatással.

– Nehéz sor – mondtam. – És miért önmegtartóztatással? Maga fiatal ember. Okos dolog megpróbálni elfojtani azt, ami az éhség mellett az emberi állat legerősebb ösztöne?

– Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a testi élvezet inkább gyönyörűség számomra, mint szükséglet. Személyes tapasztalásból tudom, hogy az indiai bölcsek soha nem tapintottak rá jobban az igazságra, mint azzal az állításukkal, hogy a szüzesség nagymértékben növeli a lélek erejét.

– Azt hittem, a bölcsesség abban áll, hogy egyensúlyba hozzuk a test és a lélek kívánalmait.

– Éppen ez az, ami az indiaiak szerint nekünk, nyugatiaknak, nem sikerült. Az a véleményük, hogy mi, számtalan találmányunkkal, gépeinkkel és gépeinkkel s mindazzal, amit ezek termelnek, az anyagi dolgokban kerestük a boldogságot, pedig a boldogság nem ezekben rejlik, hanem a lelkiekben. S véleményük szerint az út, amelyet választottunk, pusztulásba vezet.

– És úgy gondolja, hogy Amerika megfelelő talaj azoknak az erényeknek a gyakorlására, melyeket említett?

– Nem tudom, miért ne lenne? Maguk, európaiak, semmit sem tudnak Amerikáról. Amiért nagy vagyonokat halmozunk föl, azt hiszik, semmi mással nem törődünk, csak a pénzzel. Mi egyáltalán nem törődünk a pénzzel; ahogy megkapjuk, el is költjük, hol jól, hol rosszul, de elköltjük. A pénz semmi nekünk; pusztán a siker jelképe. Mi vagyunk a világ legnagyobb idealistái; de úgy gondolom, rosszul válogattuk meg eszményeinket; úgy gondolom, hogy a legmagasztosabb eszmény, amit ember maga elé tűzhet, az öntökéletesítés.

– Nemes eszme, Larry.

– Nem érdemes föltenni rá az életünket?

– De hiheti egy pillanatig is, hogy maga, hogy egyetlen ember, hatással lehet egy olyan nyugtalan, serény, féktelen, rendkívül önző népre, amilyen az amerikai nép? Olyan ez, mintha puszta kézzel akarná föltartóztatni a Mississippit.

– Megpróbálom. Egy ember találta föl a kereket. Egy ember jött rá a nehézkedés törvényére. Semmi sem marad hatástalan, ami történik. Ha kavicsot dobunk egy tóba, a világmindenség már nem olyan, mint addig. Tévedés azt hinni, hogy azok az indiai szent emberek haszontalanul élnek. Ragyogó világosság ők a sötétségben. Képviselői egy eszménynek, amiből embertársaik erőt merítenek. Az átlagember sosem érheti el, de tiszteli s jó hatással van az életére. Ha valaki tisztává, tökéletessé válik, jellemének hatása úgy terjed, hogy az igazság keresőit természetesen magához vonzza. Talán, ha úgy élek, ahogy tervezem, hatással leszek másokra; az eredmény talán nem lesz nagyobb, mint a hullám, amit a tóba dobott kavics vet, de az egyik hullám másikat támaszt s a másik harmadikat. Nem lehetetlen, néhányan majd észreveszik, hogy az én életmódom a

boldogságot és békét kínálja, s aztán ők is továbbadják másoknak, amit tanultak.

– Nem tudom, van-e fogalma róla, mire vállalkozik maga, Larry. Nézze, a nyárspolgárok rég félretették a kárpadot és a máglyát, amelyekkel a félelmetes véleményeket nyomták el; de halálosabb romboló eszközt találtak ki helyette: a gúnyos kritikát.

– Én elég kemény legény vagyok.

– Hát annyit mindenesetre mondhatok, nagy szerencséje, hogy vagyona van.

– Sok hasznát vettem. Egyébként nem tehettem volna mindazt, amit megtettem. De az inasévek leteltek. Ezután csak terhemre lenne. Megszabadítom magam tőle.

– Azt nagyon rosszul tenné. A maga tervezett életformája csak egyféleképpen valósítható meg: ha anyagilag független.

– Ellenkezőleg, az anyagi függetlenség értelmetlenné tenné az életemet.

Nem tudtam megállni, hogy türelmetlenül meg ne mozdítsam a kezem.

– Az indiai vándorló koldusnak megfelelően; elalhat a fa alatt, s a jámbor hívők bizonyára igyekeznek érdemeket szerezni s ételt töltenek az alamizsnás csészéjébe. De az amerikai éghajlat nem kedvez nagyon a kint alvásnak, s bár nem tudok valami sokat Amerikáról, annyit megjegyeztem, hogy egy dologban minden amerikai egyetért, s ez az, hogy aki enni akar, annak dolgoznia kell. Szegény Larry, maga el sem indulna, máris dologházba dugnák mint csavargót.

Nevetett.

– Tudom. Az embernek alkalmazkodnia kell a környezetéhez s természetesen dolgozni fogok. Amint Amerikába érek, megpróbálok elhelyezkedni egy garázsban. Elég jó szerelő vagyok, nem hiszem, hogy olyan ördögös mesterség lenne.

– Nem jelenti ez azt, hogy elpazarolja az erejét, amelyet máshol jobban hasznosíthatna?

– Szeretem a testi munkát. Ha torkig voltam már a tanulással, mindig belekóstoltam s lelkileg megerősödtem. Olvastam egyszer egy Spinoza-életrajzot, s emlékszem, roppant ostobának tartottam a szerzőt, amiért szörnyű nyomorúságnak tüntette föl: Spinozának len-

cséket kellett csiszolnia, hogy szűkösen megkereshesse a kenyerét. Meg vagyok róla győződve, hogy hasznára volt szellemi tevékenységének, ha másként nem, azzal, hogy egy időre elterelte figyelmét a gondolkodás kemény munkájáról. Ha autót mosok, vagy babrálok egy karburátorral, a lelkem szabad, s ha kész vagyok, az a kellemes érzés tölt el, hogy elvégeztem valamit. Természetesen, nem szeretnék a végtelenségig egy garázsban maradni. Sok éve már, hogy Amerikában voltam, az egészet előlről kell megtanulnom. Megpróbálok teherautósofőrként elhelyezkedni. Úgy legalább keresztül-kasul utazhatom az országot.

– Megfeledkezik a pénz legfontosabb értelméről. Időmegtakarítást jelent. Az élet olyan rövid és annyi tennivaló van, az ember nem engedheti meg, hogy egy pillanatot is elvesztesse. Gondoljon csak arra, mennyi ideje kárba megy, ha például gyalog jár mindenhová, ahelyett, hogy autóbuszra ülne, vagy autóbuszon megy, ahelyett, hogy taxin menne.

Larry elmosolyodott. – Igaza van, eszembe se jutott, de ezt a nehézséget is legyőzhetem, ha veszek egy taxit.

– Hogy érti?

– Valószínűleg New Yorkban fogok letelepedni, egyéb okok mellett a könyvtárak miatt. Én nagyon kevésből megélek, nem fontos, hol alszom s beérem napi egyszeri étkezéssel. Mire mindent jól megnéztem Amerikában, amit akarok, biztosan lesz annyi megtakarított pénzem, hogy vásárolhatok egy taxit. És taxisofőr lehetek.

– Magát be kellene csukni, Larry. Tisztára örült.

– Szó sincs róla. Nagyon józan vagyok és nagyon gyakorlatias. Ha saját kocsim van, csak annyit kell dolgoznom, hogy a kosztra, lakásra és a kocsni karbantartására valót megkeressem. A többi időt más munkának szentelhetem, s ha valahová gyorsan kell elmennem, mindig ott lesz a taxim.

– De, Larry, a taxi éppúgy vagyon, mint az államkötvény – kötekedtem. – Mint taxitulajdonos, kapitalista lesz.

Nevetett.

– Nem. A taxi csak munkaeszköz. A vándorló koldus botjának és alamizsnás csészéjének fog megfelelni.

Beszélgetésünk ebben az incselkedő hangnemben fejeződött be. Észrevettem, hogy egy idő óta egyre többen kezdenek betérni a kávéházba. Egy frakkos férfi tőlünk nem messze ült le s kiadós reggelit rendelt. Arcán fáradt, de jóleső kifejezés, mint aki elégedetten tekint vissza egy szerelmes éjszakára. Néhány korán kelő öregúr – mert az öregek keveset alusznak – megfontoltan itta a *café au lait*-t s vas-tagüvegű pápaszemmel olvasta a reggeli újságot. Fiatalabbak – némelyik csinos és jól öltözött, mások kopott kabátban – útban az üzletbe vagy a hivatalba, beugrottak egy kiflire és egy csésze kávéra. Egy öreg banya érkezett halomnyi újsággal s körülkínálgatta az asztaloknál, de úgy láttam, eredménytelenül. Kinéztem a nagy üvegablakon s láttam, hogy világos nappal van. Néhány perc múlva leoltották a villanyt, csak a hatalmas étterem hátsó részében maradt égve. Megnéztem az órát. Hét óra múlt.

– Mit szólna hozzá, ha megreggeliznénk? – kérdeztem.

Kiflit ettünk, még ropogós és meleg volt, ahogy a péktől jött, és *café au lait*-t ittunk hozzá. Fáradt voltam és fásult, éreztem, hogy szörnyen nézhetek ki, Larry azonban szokottan üdének látszott. Szeme ragyogott, arcának simaságát egyetlen ránc sem törte meg, s egy nappal sem tűnt idősebbnek huszonöt évesnél. A kávé új életet öntött belém.

– Adhatok magának egy tanácsot, Larry? Nagyon ritkán szoktam osztogatni.

– Én is nagyon ritkán szoktam elfogadni – vigyorgott.

– Gondolja meg alaposan, mielőtt megfosztaná magát a vagyontárájától. Ha egyszer eldobja, örökre odavan. Jöhet még idő, mikor nagy szüksége lesz a pénzre, vagy a saját vagy valaki más részére, s akkor keserűen megbánja, hogy ilyen bolondul cselekedett.

Ahogy válaszolt, nevetés villant föl a szemében, de minden kaján-ság nélkül.

– Maga nagyobb jelentőséget tulajdonít a pénznek, mint én.

– Könnyen meglehet – válaszoltam csípősen. – Látja, magának mindig volt pénze, nekem nem mindig. A pénz azt adta nekem, amit az életben mindennél többre becsülök: a függetlenséget. El sem tudja képzelni, milyen megnyugvást jelentett arra gondolnom, ha ked-

vem tartja, a világon akárkinek megmondhatom, hogy menjen a fenébe.

– De én senkinek sem akarom azt mondani, hogy menjen a fenébe, viszont, ha akarnám, nem tartana vissza, hogy nincs pénzem a bankban. Tudja, a pénz magának a szabadságot jelenti, nekem a szolgaságot.

– Makacs egy alak maga, Larry.

– Tudom. Nem tehetek róla. De mindenképpen bőven van időm, hogy változtassak az elhatározásomon, ha kedvem tartja. Tavaszig nem megyek vissza Amerikába. Auguste Cottet barátom, a festő, kölcsönadta sanaryi villáját, a telet ott fogom tölteni.

Sanary igénytelen tengerparti üdülőhely a Riviérán Bandol és Toulon között, művészek és írók látogatják, akik nem sok ügyet vetnek St. Tropez cifra hivalkodására.

– Ha nem fél a halálos unalomtól, jól fogja érezni magát.

– Dolgozni fogok. Rengeteg anyagot gyűjtöttem, könyvet szándékosom írni.

– Miről?

– Meg fogja látni, ha megjelenik.

– Ha elküldené, mikor befejezte, azt hiszem, ki tudnám adni.

– Ne fáradjon. Néhány amerikai barátomnak nyomdája van Párizsban, megbeszéltem velük, hogy kinyomják.

– De ha így jön ki egy könyv, nem számíthat arra, hogy el lehet adni, s a kritika se vesz róla tudomást.

– Nem törődöm vele, hogy kritizálják-e, sem azzal, hogy veszik-e. Csak annyi példányt nyomatok, hogy elküldhessem indiai barátaimnak, meg annak a néhány embernek Franciaországban, akit érdekel az ilyesmi. Az egésznek nincs különösebb jelentősége. Csak azért írom meg, hogy eltakarítsam az összegyűjtött anyagot, s csak azért adom ki, mert csupán nyomtatásban lehet megállapítani, milyen egy írás.

– Megértem mind a két érvet.

Közben befejeztük a reggelit, s a pincértől kértem a számlát. Mikor megérkezett, átnyújtottam Larrynak.

– Maga úgyis az ablakon dobja ki a pénzét, egy füst alatt kifizetheti a reggelimet is.

Nevetett és fizetett. Egészen megmerevedtem a hosszas üléstől, s ahogy mentünk kifelé a vendéglőből, fájdalom hasított a derekamba. Nagyszerű volt kilépni a friss és tiszta őszi levegőre. Az ég kéken terült fölénk s az Avenue de Clichy, mely éjszaka piszkos zugutca, most nyájasan vidornak tűnt, mint valami kifestett, szikkadt nő, aki kislányosan, ruganyosan lépked s ez jól áll neki. Intettem egy arra menő taxinak.

– Elvihetem? – kérdeztem Larryt.

– Nem, én lesétálok a Szajnához s úszom egyet valamelyik fürdőben, aztán pedig a Bibliothèque-ben kell utánanéznem valaminek.

Kezet fogtunk, s elnéztem, ahogy laza, hosszú léptekkel átment az úttesten. Engem gyengébb anyagból faragtak, beültem hát a taxiba és hazamentem a szállodába. Mikor beléptem a szobámba, láttam, hogy nyolc óra.

– Szép dolog, ha egy öregúr ilyenkor jön haza – mondtam rosszalólag annak a meztelen hölgynek (az üvegbura alatt), aki 1813 óta hever az óra tetején, véleményem szerint rendkívül kényelmetlen helyzetben.

A hölgy tovább nézte aranyozott bronzarcát egy aranyozott bronz-tükörben, s az óra csak annyit mondott: tik-tak. Meleg fürdőt készítettem. Benne maradtam, míg langyosra hűlt, aztán megtörülköztem, lenyeltem egy altatót, magam mellé vettem az ágyba Valéry Le Cimetière Marinját, amely éppen az éjjeliszekrényen hevert, s elalvásig olvastam.

Hetedik fejezet

1

Félév múlva, egy áprilisi reggelen szorgalmasan írtam dolgozószo-
bámban, Cap Ferrat-i házam legtetetjén, mikor egy cseléd fölött és
jelentette, hogy rendőrök vannak itt St. Jeanból (a szomszéd faluból)
és szeretnének beszélni velem. Bosszantott, hogy megzavarnak, el
sem tudtam képzelni, mit akarhatnak. Lelkiismeretem nyugodt volt,
különben is eljuttattam már a Jótékonyági Alaphoz az adományo-
mat, amelyért egy igazolványt kaptam cserébe. Ezt aztán magam-
mal hordtam a kocsiban s ha elcsíptek, mert a szabályosnál gyor-
sabbán hajtottam, vagy az utca rossz oldalán állottam meg, feltűnés
nélkül megvillanhattam, míg elővettem a hajtási engedélyt, s így
szelíd figyelmeztetéssel megúsztam. Inkább arra gondoltam, hogy
valamelyik szolgálólány esett névtelen feljelentésnek áldozatul – a
francia élet egyik kellemes oldala a névtelen feljelentgetés –, mert
nincsenek rendben a papírjai. De jóban lévén a helybeli zsarukkal –
sosem engedtem el őket a házamból egy pohár bor nélkül – remél-
tem, hogy nem lesz különösebb nehézség. A rendőrök azonban –
mert párosával jártak – egész más ügyben kerestek.

Miután kezet fogtunk és kölcsönösen érdeklődtünk egymás egész-
sége felől, az öregebbik – *brigadier*-nek szólították és olyan tekinté-
lyes bajusza volt, amelyet még nem is láttam – egy noteszt halászott
elő a zsebéből. Pizkos hüvelykujjal belelapozott.

– Jelent Önnek valamit ez a név, hogy Sophie Macdonald? – kér-
dezte.

– Ismerek valakit, akit így hívnak – válaszoltam óvatosan.

– Most beszéltünk telefonon a touloni rendőrséggel; a főfelügyelő
arra kéri önt, hogy jelentkezzék (*vous prie de vous y rendre*) hala-
dékitalanul.

– Miért? – kérdeztem. – Csak felületesen ismertem Mrs. Macdo-
naldot.

Arra gondoltam, hogy bajba juthatott, talán az ópiummal kapcsolatban, de nem értettem, hogyan kerülök én bele az ügybe.

– Nem az én dolgom. Kétségtelen, hogy ön kapcsolatban állt ezzel a nővel. Kiderült, hogy a nő öt napja nem mutatkozott a lakásán; a kikötőben egy holttestet húztak ki, s a rendőrségnek alapos gyanúja van, hogy ennek a nőnek a holtteste. Önnek kell megállapítania az azonosságot.

Hideg borzongás futott át rajtam. A dolog egyébként nem lepett meg túlságosan. Sejthető volt, hogy az ő életmódja mellett egyszer eljön az a kétségbeesett pillanat, mikor végeznie kell magával.

– A ruhái és a papírjai alapján nem tudják azonosítani?

– Anyaszült meztelenül találták, és a nyaka el volt vágva.

– Jóságos ég! – Megborzadtam. Egy pillanatig elgondolkoztam. Úgy tudtam, a rendőrség erőszakkal is elvihet, okosabbnak látszott, ha jó képpel engedelmeskedem. – Helyes. Az első vonattal indulok.

Megnéztem a menetrendet s megállapítottam, hogy van egy vonat, amellyel öt és hat közt odaérek. A *brigadier* azt mondta, ilyen értelemben telefonál a főfelügyelőnek s kért, hogy megérkezésem után menjek azonnal a rendőrségre. Aznap délelőtt nem dolgoztam tovább. Becsomagoltam néhány szükséges holmit egy táskába, s ebéd után kikocsiztam az állomásra.

2

Mikor a touloni rendőrfőnökségen bemutatkoztam, azonnal a főfelügyelő szobájába vezettek. Az asztalnál ült, testes, fekete, komor külsejű férfi, korzikainak néztem. Gyanakvóan pillantott rám, talán megszokásból. De meglátva a becsületrend szalagját, melyet óvatosságból a gomblyukamba tűztem, kenetes mosollyal helytel kínált és hosszas mentegetődzésbe kezdett, hogy ilyen előkelő személyt kell zaklatnia. Én hasonló hangnemben megnyugtattam, hogy boldogan állok szolgálatára. Aztán a tárgyra tértünk, s ő újból felöltötte érdes, meglehetősen dölyfös modorát. Belenézett valami papírokba és azt mondta:

– Piszkos egy ügy. Úgy látszik, ez a Macdonald nevű nőszemély igen rossz hírben állott. Iszákos volt, ópiumszívó és nimfomániás. Nemcsak matrózokkal feküdt le, hanem a városi söpredékkal is. Hogyan történhetett, hogy ön, az ön korában és társadalmi helyzetében, megismerkedett ilyen személlyel?

Legszívesebben azt mondtam volna, hogy semmi köze hozzá, de szorgalmasan áttanulmányozván több száz detektívregényt, megtanultam, hogy a rendőrséggel ajánlatos udvarias hangon beszélni.

– Alig ismertem. Először lány korában találkoztam vele Chicagóban, ahol később hozzáment egy jó pozícióban levő emberhez. Aztán körülbelül egy évvel ezelőtt jöttünk össze újból, közös barátaink révén.

Nem értettem, hogy az ördögbe szőtt engem össze Sophie-val, de most egy könyvet tolt elém.

– Ezt a könyvet a szobájában találtuk. Ha lesz szíves megnézni az ajánlást, be kell látnia, hogy az nem olyan felületes ismeretségre vall, amilyenről ön beszél.

A regényem fordítása volt, amelyet Sophie meglátott a könyvesbolt kirakatában s megkért, hogy írjak bele valamit. A nevem alá ezt írtam: „*Mignonne, allons voir si la rose*”, mert hirtelen ez jutott eszembe. Kétségtelen, kissé bizalmasan hangzott.

– Ha azt gondolja, hogy a szeretője voltam, téved.

– Semmi közöm se lenne hozzá – válaszolta, majd felcsillanó szemmel folytatta: – Nem akarom megsérteni, de hozzá kell tennem, hogy amennyire tájékozva vagyok a hölgy hajlamairól, ön nem nagyon felelt volna meg neki. Viszont az is világos, hogy egy vadidegent nem szólítanak *mignonne*-nak.

– Ez a sor, *monsieur le commissaire*, Ronsard egyik híres versének kezdősora. Azt hiszem, Ronsard művei nem ismeretlenek egy olyan tanult, művelt ember előtt, mint ön. Azért írtam be ezt a sort, mert biztosra vettem, hogy Sophie ismeri a verset s eszébe jutnak a következő sorok is, amelyek ráébresztik, hogy az ő életmódja, enyhén szólva, meggondolatlan.

– Az iskolában természetesen olvastam Ronsard-t, de bevallom, tengersok dolgom közepett ezek a sorok kiestek a fejemből.

Elmondtam neki az első versszakot s jól tudva, hogy a költő nevét életében tőlem hallotta először, nem féltem, hogy eszébe idézem az utolsó strófát, amelyet bajosan lehetne erényre való buzdításnak minősíteni.

– Nyilván elég művelt nő volt. A szobájában találtunk egy csomó detektívregényt és két-három verseskönyvet. Volt egy Baudelaire, egy Rimbaud és egy angol kötet, valami Eliottól. Ismert költő ez?

– Híres.

– Nincs időm verseket olvasni. És angolul különben sem tudok. Ha jó költő, kár, hogy nem franciául ír, hogy a művelt emberek is olvashatnák.

Az a gondolat, hogy a főfelügyelő esetleg a „Waste Land”-et olvashatná, jókedvre derített. Hirtelen egy fényképet nyomott az orrom elé.

– Ismeri ezt az urat?

Rögtön ráismertem Larryra. Fürdőruhában volt s az egészen új fénykép, sejtésem szerint, nyáron készülhetett, mikor egy darabig Isabel és Gray vendégeként Dinard-ban időzött. Először ösztönösen azt akartam mondani, hogy nem ismerem, mert nem akartam Larryt belekeverni ebbe az undok ügybe, de aztán eszembe jutott, ha a rendőrség mégis megállapítja a kilétét, az én vallomásomból arra következtetnek, hogy rejtegetni akartam valamit.

– Laurence Darrell nevű amerikai állampolgár.

– Ezt az egyetlen fényképet találtuk a nő holmija közt. Milyen kapcsolat állott fönn közöttük?

– Mind a ketten ugyanabból a Chicago környéki faluból származtak. Gyerekkori pajtások voltak.

– De ezt a fényképet nemrég vették föl, úgy sejtem, valamelyik észak- vagy nyugat-francia tengerparti fürdőn. Könnyűszerrel ki lehetne nyomozni a pontos helyet. Mi a foglalkozása ennek az egyénnek?

– Író – mondtam vakmerően. A felügyelő kissé fölronta bozontos szemöldökét, amiből megsejtettem, hogy erkölcsileg nem értékeli sokra hivatásom embereit. – A vagyonából él – tettem hozzá a tisztebb hangzás kedvéért.

– Hol van most?

Újból kísértés fogott el, hogy azt mondjam, nem tudom, de megint rájöttem, hogy csak kínosabbá tenném a helyzetet. A francia rendőrségnek sok hibája van, de módszerükkel bárkit haladéktalanul föl tudnak kutatni.

– Sanaryban lakik.

A felügyelő fölpillantott, nyilvánvalóan érdekelte a dolog.

– Hol?

Nem felejtettem el, hogy Larry elmondta: Auguste Cottet kölcsönadta neki a villáját s karácsonykor, hazatérésem után, levélben hívtam meg, jöjjön át hozzám egy időre, de, amint előre tudhattam, nem fogadta el a meghívást. Megmondtam a címét a felügyelőnek.

– Telefonálok Sanaryba, hogy azonnal küldjék ide. Talán megtudhatunk tőle egyet s mást.

Úgy látszott, a felügyelő gyanakszik, s majdnem elnevettem magam. Meg voltam győződve, Larry könnyűszerrel be tudja bizonyítani, hogy semmi köze az ügyhöz. Szerettem volna valamivel többet hallani Sophie szomorú haláláról, de a felügyelő ugyanazt mondta el, valamivel részletesebben, amit már tudtam. Két halász hozta be a hullát. Az anyaszült meztelenség a helybeli rendőr romantikus túlzásának bizonyult. A gyilkos rajta hagyta az övet és a melltartót. Ha Sophie azt a ruhát viselte, amelyben utoljára láttam, akkor a tettes csak a nadrágot és a blúzt húzta le róla. Személyazonosságát semmiből sem lehetett megállapítani, s a rendőrség közzétette a sze-

mélyleírását a helybeli lapban, mire jelentkezett egy asszony, aki garniszállót tartott fönn egy zugutcában, *maison de passe*-t, ahogy a franciák mondják, ahová a férfiak nőket, fiúgyerekeket vihetnek. Ügynöke volt a rendőrségnek is, amely szerette tudni, kik és miért látogatják a házát. Sophie-t kidobták a rakparti szállóból, ahol akkor lakott, mikor összeakadtunk, mert olyan botrányosan viselkedett, hogy azt már az elnéző tulajdonos sem tűrhette. Fölajánlotta, hogy szerez neki egy szobát egy kis nappalival az említett asszony házában. A szobákat itt, a nagyobb jövedelem kedvéért, éjszakánként kétszer-háromszor is kiadták rövidebb időre, de Sophie olyan rendes lakbért kínált, hogy a szobát megkapta hónapos alapon. Az asszony most azzal jött a rendőrségre, hogy lakóját napok óta nem látta; eleinte nem törődött vele, azt hitte, kirándult Marseille-be vagy Villefranche-ba, ahová nemrég angol hadihajók érkeztek, ami mindig odavonzza a nőket, fiatalokat és öregeket, az egész partvidékről. De olvasta az elhunyt személyleírását az újságban s úgy gondolja, ráillik a lakójára. Megmutatták neki a hullát, s némi habozás után kijelentette, hogy Sophie Macdonaldé.

– De ha megállapították a személyazonosságát, mit akarnak tőlem?

– Madame Bellet nagyon tisztességes, feddhetetlen jellemű nő – mondta a felügyelő –, de a személyazonosság megállapítására lehetnek olyan okai, amelyeket mi nem ismerünk; és egyébként is szeretném, ha megnézné olyasvalaki is, aki közelebbi kapcsolatban állott vele, s megerősítené a tényállást.

– Van valami remény a gyilkos elfogására?

A felügyelő megvonta súlyos vállát. – Természetesen nyomozunk. Kihallgattunk egy csomó embert azokban a kocsmákban, ahová járt. Lehet, hogy valami féltékeny matróz gyilkolta meg, aki már el is hagyta a kikötőt, vagy egy útonálló a pénze miatt, akármilyen kevés volt is. Úgy sejtjük, mindig hordott magánál annyit, amennyi egy ilyenfajta alaknak már elég sok. Lehet, hogy némelyeknek alapos gyanújuk van a gyilkost illetően, de azokban a körökben, ahol ő forgott, senki sem szokott kotyogni, hacsak a saját érdeke nem kívánja. Aki ilyen sötét alakokkal érintkezett, annak nyilvánvalóan nem lehetett jó vége.

Erre nem volt mit mondanom. A felügyelő kért, hogy másnap reggel kilencre jöjsek el újból, akkorára beszél „ezzel a fényképen levő úrral”, s egy rendőr kivezet bennünket a hullaházba, ahol megnézhetjük a holttestet.

– És a temetés?

– Ha a személyazonosság megállapítása után számot tartanak rá, mint az elhunyt barátai, és hajlandók viselni a temetkezési költségeket, megkapják a szükséges engedélyt.

– Mr. Darrellel együtt szeretnénk a legrövidebb időn belül intézkedni.

– Teljesen megértem. Szomorú história, jobb, ha az a szerencsétlen nő minél előbb föld alá kerül. Erről jut eszembe, hogy itt van egy temetkezési vállalkozó címe, aki jutányos áron és gyorsan elintézi az ügyet, írok rá egy sort, hogy a legnagyobb előzékenységgel kezelje önöket.

Biztosra vettem, hogy jutalékot kap az összegből, de meleg hangon köszönetet mondtam neki s miután mélységes tisztelettel kikísért, egyenesen a megadott címre mentem. A temetkezési vállalkozó élénk volt és üzleties. Kiválasztottam egy koporsót, nem a legolcsóbbat, de nem is a legdrágábbat, beleegyeztem, hogy néhány koszorút rendeljen egyik virágkereskedő ismerősénél – „hogya fölmentsem monsieurra egy fájdalmas kötelesség alól, meg az elhunyt iránti tiszteletemből is”, ahogy mondta – s megállapodtunk, hogy a halottas kocsi másnap két órakor a hullaháznál lesz. Csak csodálni tudtam alaposságát, mikor kijelentette, hogy nem kell a sírhellyel sem bajlódnom, ő majd mindent elintézik, továbbá – „miután Madame protestáns volt, gondolom” –, ha akarom, papot is rendel a temetőbe, aki ellátja a halotti szertartást. De miután idegen vagyok és külföldi, biztosan nem veszem rossz néven, ha arra kér, legyen szíves csekkelőleget adni. Nagyobb összeget mondott, mint amire számítottam, nyilvánvalóan azzal a gondolattal, hogy alkudni fogok, s észrevettem, hogy meglepett vagy talán kiábrándult kifejezés ömlik el arcán, mikor elővettem a csekk-könyvemet és szó nélkül kiállítottam a csekket.

Szobát béreltem egy szállóban, s másnap reggel újból elmentem a rendőrségre. Egy darabig várakoztattak, aztán behívtak a főfelügyelő

szobájába. Larry komoly arccal, nyomorultul ült abban a székben, amelyben előző nap én ültem. A felügyelő barátságosan üdvözölt. Mint a rég elveszettnek hitt testvért.

– *Mon cher monsieur*, a barátja a legnagyobb nyíltsággal válaszolt minden kérdésre, amelyet kötelességemnek tartottam fölteni. Nincs okom kételkedni abban a kijelentésében, hogy másfél éve nem látta ezt a szerencsétlen nőt. Igen kielégítően számolt be arról, hol járt az elmúlt héten, valamint arról is, hogyan került a fényképe a hölgy szobájába. A kép Dinard-ban készült, s véletlenül a zsebében volt, mikor egyszer a hölgygel ebédelt. Sanaryból kitűnő jelentést kaptam a fiatalemberről, azonkívül, hiúság nélkül mondhatom, magam is jó jellemismerő vagyok; meggyőződésem, hogy képtelen lenne ilyenfajta büntett elkövetésére. Bátorkodtam sajnálkozásomat kifejezni, hogy gyerekkori pajtása, aki a legelőnyösebb körülmények közt, egészséges családi légkörben nőtt föl, ennyire elzüllött. De ilyen az élet. Most pedig, kedves uraim, egyik emberem elkíséri önöket a hullaházba, s ha megállapították a személyazonosságot, szabadon rendelkeznek idejükkel. Fogyasszanak el egy jó ebédet. Itt van nálam a legjobb touloni vendéglő kártyája, csak egy szót írok rá, s számíthatnak a *patron* legmesszebbmenő figyelmére. Egy üveg jó bor mindkettőjüknek használni fog ez után a kínos eset után.

Most már egyenesen tündöklött a jóakarattól. Egy rendőrrel elmentünk a hullaházba. Nem tapasztaltunk valami nagy forgalmat ebben az intézményben. Egyetlen holttest feküdt csak az egyik deszkalapon. Odaléptünk, s a halottörző kitakarta a fejet. Nem volt kellemes látvány. A tengervíz kisimította a festett, ezüstszín haj hullámaint s nedvesen a koponyához tapasztotta. Az arc rémesen földuzzadt, szörnyűség volt ránézni, de kétségtelenül felismertük Sophie vonásait. Kísérőnk lejjebb húzta a leplet, hogy megláthassuk, amiről szívesen lemondtuk volna: az iszonyú vágást a nyakon, mely az egyik fültől a másikig ért.

Visszamentünk a rendőrségre. A főfelügyelő el volt foglalva; elmondtuk az egyik helyettesének, amit kellett. Magunkra hagyott, majd nemsokára visszatért a szükséges iratokkal, amelyeket elvitünk a temetkezési vállalkozóhoz.

– Most pedig igyunk valamit – mondtam.

Mióta a rendőrségről elindultunk a hullaházba, Larry egy szót sem szólt, kivéve, mikor visszajőve kijelentette, hogy a hullában Sophie Macdonald holttestét ismerte föl. Levezettem a rakpartra, s beültünk abba a kávéházba, amelyben Sophie-val beszélgettem. Erős északnyugati szél fújt, s a máskor oly csendes kikötő most fehéren tajtékzott. A halászcsónakok méltóságteljesen hintáztak a vízen. A nap ragyogott, s a tárgyak, mint mindig, ha misztrál fúj, különös, villogó élességet kaptak, mintha erősre állított messzelátón nézné őket az ember. Idegzaklató, lüktető életerő költözött mindenbe, amit láttunk. Én brandyt ittam szódával, de Larry, akinek szintén rendeltem, hozzá sem ért a poharához. Rosszkedvűen, hallgatagon ült, nem akartam megzavarni. Aztán az órára néztem.

– Jobb lesz, ha elindulunk és eszünk valamit – szóltam. – Két órára a hullaházban kell lennünk.

– Éhes vagyok, nem reggeliztem.

A főfelügyelő bizonyára tudja, gondoltam, hol kapni jó ételt – ez már külsején is látszott –, elvittem hát Larryt abba a vendéglőbe, melyet ő ajánlott. Tudtam, hogy Larry nem nagyon eszik húst, tehát omlettet rendeltem és sült rákot, aztán átvizsgálva az italjegyzéket s ismét a rendőr tanácsát követve, régi évjáratú bort. Mikor előhozták, öntöttem Larrynak.

– Az ég szerelmére, igya ki – szóltam. – Ettől talán eszébe jut valami, amiről beszélhetünk.

Engedelmesen megtette, amit mondtam.

– Shri Ganesha mondotta, hogy a hallgatás is beszélgetés – dünnyögte.

– Jól talál a mondás azokra a kedélyes összejövetelekre, melyeket a cambridge-i egyetem nagyképű öregdiákjai szoktak rendezni.

– Attól félek, a temetési költségek teljesen magára hárulnak – mondta. – Nincs egy fillérem se.

– El vagyok készülve rá – feleltem. Aztán hirtelen megütött, amit mondott. – Csak nem tette meg valóban?

Egy pillanatig nem válaszolt. Szeme szeszélyesen, incselkedve csillogott.

– Csak nem adott túl a pénzén?

– Az utolsó fillérig. Csupán annyit tartottam meg, amiből a hajó érkezéséig megélek.

– Miféle hajó érkezéséig?

– Sanaryban a szomszédos villa tulajdonosa egy hajózási társaság marseille-i ügynöke; a hajóik a Közel-Kelet és New York közt közlekednek. Táviratot kapott Alexandriából, hogy egy Marseille-be tartó hajóból ki kellett tenniük két beteget, s kéri, hogy szerezzen a helyükbe két új utast. Jó barátom, megígérte, hogy feljuttat a hajóra. Búcsúzóban neki adom a Citroenemet. Mikor hajóra szállok, nem lesz más vagyonom, csak a rajtam levő ruha s pár holmi egy táskában.

– Azt csinál a pénzével, amit akar. Szabad, fehér ember és nagykorú.

– „Szabad” a helyes kifejezés. Soha nem voltam boldogabb, soha az életben nem éreztem magam ilyen függetlennek. New Yorkban megkapom a béremet, s élek belőle, míg nem kapok valami munkát.

– Mi van a könyvével?

– Ó, elkészült, ki is nyomták. Jegyzékbe foglaltam azokat, akiknek küldök belőle – egy-két napon belül magának is meg kell kapnia.

– Köszönöm.

Nem volt több mondanivalónk, barátságos csöndben fejeztük be az ebédet. Kávét rendeltem. Larry pipára gyújtott, én szivarra. Elgondolkozva néztem rá. Megérezte a tekintetemet, ő is rám pillantott. Ördögösen csillogott a szeme.

– Ha azt akarja mondani, hogy sült bolond vagyok, csak ki vele. Egyáltalán nem haragszom meg.

– Nem, nem éppen ezt akarom mondani. Csak azon tűnődtem, nem alakult volna szerencsésebben az élete, ha megházasodik és gyerekei lesznek, mint másoknak?

Mosolygott. Említettem már vagy húsz alkalommal mosolyának szépségét, olyan kedvesen, becsületesen, édesen tudott mosolyogni, tükrözve elbűvölő természetének nyíltságát, őszinteségét; de most ismét meg kell említenem, mert ezúttal még valami szomorúság, gyöngédség is fölillant a mosolyában.

– Most már késő. Egyetlen nőt ismertem, akit feleségül tudtam volna venni, szegény Sophie-t.

Meglepetten néztem rá.

– Ezt mondja a történetek után?

– Drága lélek volt, nyugtalan, nagyra törő és jóságos. Nagyszerű eszmények lebegtek előtte. Még abban is volt valami tragikus méltóság, ahogyan a pusztulást kereste.

Hallgattam. Nem tudtam, mit szóljak e különös szavakra.

– Akkor miért nem vette feleségül?

– Gyerek volt még. Az igazat megvallva, mikor átjártam a nagyapjáiékhöz s együtt olvastuk a verseket a szilfa alatt, eszembe se jutott, hogy az a csontos kis kölyök a lelki szépség csíráit rejtheti magában.

Meglepetéssel vettem tudomásul, hogy ennél a témánál egy szót sem szól Isabelről. Nem felejtette el, hogy jegyesek voltak, s csak azt gondolhattam, hogy az epizódot két fiatal teremtés következmény nélküli bohóságának tekintette, akik, túlságosan fiatalok lévén, maguk sem tudták, mit akarnak. Azt kellett hinnem, soha, még futólag sem ébredt föl benne a gyanú, hogy Isabel azóta is folyton epekedik utána.

Indulnunk kellett. Elsétáltunk a térre, ahol Larry a kocsiját hagyta – nagyon rozogán festett már – és kikocsiztunk a hullaházhoz. A temetkezési vállalkozó állotta a szavát. Az az üzletszerű hathatóság, amellyel mindent intézett, a rikító ég alatt, miközben a heves szél a temetői ciprusokat csavargatta, betetőzte az egész ügy borzalmait. Mikor túlestünk rajta, nyájasan a kezét nyújtotta.

– Remélem, az urak meg vannak elégedve. Nagyon jól ment minden.

– Nagyon jól – mondtam.

– Monsieur nem fog megfélelkezni róla, hogy bármikor készséggel állok rendelkezésére, ha szüksége van rám. A távolság nem akadály.

Megköszöntem a kedvességét. Mikor a temetőkapuhoz értünk, Larry megkérdezte, kívánok-e még tőle valamit.

– Semmit.

– A lehető legsürgősebben szeretnék visszamenni Sanaryba.

– Vigyen el a szállodáig, jó?

Az úton egy szót sem szóltunk. Megérkeztünk, kiszálltam. Kezet fogtunk, s ő elhajtott. Kifizettem a számlámat, fogtam a bőröndömet

s taxin kimentem az állomásra. Én is igyekeztem elmenni innen.

3

Néhány nap múlva Angliába indultam. Az volt a tervem, hogy megállás nélkül utazom, de a történetek után nagyon szerettem volna találkozni Isabellel. Úgy döntöttem, hogy huszonnégy órára kiszállok Párizsban. Sürgönyben megkérdeztem, fölkereshetem-e késő délután s maradhatok-e vacsorára. A szállodában levél várt, melyben közölte, hogy ő és Gray meg vannak híva vacsorára, de nagyon szívesen lát, ha nem megyek fél hat előtt, mert ruhapróbája van.

Hűvös idő volt, s néha alaposan zuhogott az eső, úgy sejtettem, Gray nem ment ki Montefontaine-ba golfozni, aminek nem nagyon örültem, mert négyszemközt akartam beszélni Isabellel. De ahogy megérkeztem, mindjárt azzal fogadott, hogy Gray az Ügynök-klubba ment bridzsezni.

– Mondtam neki, hogy ne maradjon későre, ha találkozni akar magával, de csak kilencre vagyunk híva, ami azt jelenti, hogy fél tíz előtt nem kell ott lennünk, van időnk alaposan kibeszélgetni magunkat. Annyi mindent kell elmondanom magának.

A lakást már kiadták, s úgy volt, hogy Elliott gyűjteményének eladására is sor kerül két héten belül. Azt még megvárják, átköltöznek a Ritzbe. Aztán hajóra ülnek. Isabel mindent el szándékozott adni, kivéve azokat a modern képeket, amelyek Elliott antibes-i házában voltak. Nem sokat törődött velük, de nagyon helyesen úgy gondolta, hogy jövődőlő lakásuk fényét emelni fogják.

– Kár, hogy szegény Elliott bácsi nem volt haladóbb. Picasso, Matisse és Rouault, tudja. Azt hiszem, a képei jók a maguk nemében, de félek, kissé régi divatúak.

– Én nem bánám a maga helyében. Néhány év múlva új festők tűnnek föl s Picasso és Matisse egy cseppel sem lesznek modernebbek, mint a maga impresszionistái.

Gray tárgyalásokat folytatott, melyek már lezárulófélben voltak: úgy tervezte, hogy az Isabel tőkéjével alelnöki minőségben belép egy virágzó vállalatba. A vállalkozás olajjal lévén kapcsolatos, Dallasban fognak lakni.

– Az első teendők, hogy találjunk egy megfelelő házat. Szeretnék egy szép kertet, hogy Graynek legyen hol babrálgatnia, mikor hazajön a munkából, s egy rendes, nagy nappalit akarok, ahol vendégeket lehet fogadni.

– Csodálom, hogy nem viszik magukkal Elliott bútorait.

– Nem hiszem, hogy nagyon megfelelne nekünk. Mindenünk teljesen modern lesz, itt-ott egy kis mexikói árnyalattal, ami éppen csak bizonyos jellegzetességet ad a bútoroknak. Amint megérkezünk New Yorkba, azonnal kiderítem, ki most a legdivatosabb lakásdíszítő.

Antoine, az inas egy tálcán palackokat hozott be, s a mindig tapintatos Isabel, jól tudva, hogy tíz férfi közül kilenc szentül meg van győződve, hogy jobb koktélt kever, mint a nők (amiben igaza is van), megkért, készítsek el kettőt. Kiöntöttem a gint és a Noilly-Prat-et s hozzácseppentettem annyi abszintot, amennyi a száraz Martinit jellegtelen italból olyan nedűvé varázsolja, amelyért az olimpusi istenek egész biztos otthagyták volna házi készítésű nektárjukat, olyan itallá, mely szerintem nagyon hasonlít a coca colához. Ahogy nyújtottam Isabelnek a poharat, egy könyvet pillantottam meg az asztalon.

– Hohó! – szóltam. – Larry könyve.

– Igen, ma reggel érkezett, de annyira el voltam foglalva, ezer dolgot kellett elintéznem ebéd előtt, aztán nem ebédeltem itthon, aztán délután Molyneux-höz kellett mennem. Nem tudom, mikor lesz egy pillanatom, hogy leülhessek mellé.

Szomorúan tűnődtem el, hány napot öl az író a könyvébe, talán a szíve vérét is beleönti, s aztán a mű olvasatlanul hever mindaddig, míg az olvasónak végre a világon semmi más dolga nem akad. Háromszáz oldalas, szépen nyomott, csinosan kötött könyv volt.

– Azt hiszem, tudja, hogy Larry az egész telet Sanaryban töltötte. Nem találkozott vele véletlenül?

– Dehogynem. Éppen valamelyik nap voltunk együtt Toulonban.

– Igazán? Mit csináltak ott?

– Sophie-t temettük.

– Csak nem halt meg? – kiáltotta Isabel.

– Ha nem halt volna meg, semmi okunk nem lett volna rá, hogy eltemessük.

– Ne tréfáljon. – Egy pillanatra elhallgatott. – Nem akarom azt mondani, hogy sajnálom. Az ital és ópium együttes hatása, nem?

– Nem, elmetszették a nyakát és anyaszült meztelenül bedobták a tengerbe.

Akár a St. Jean-i *brigadier*, én is indíttatva éreztem magam, hogy egy kicsit túlozzam az öltözetlenségét.

– Szörnyűség! Szegény teremtés. Az ő életmódja mellett nem is lehetett jó vége.

– Ugyanezt mondta a touloni *comissaire de police* is.

– Megállapították, ki a tettes?

– Nem. De én tudom. Azt hiszem, maga ölte meg.

Döbbenet nézett rám.

– Miről beszél? – Aztán árnyéknyi nevetéssel: – Találjon ki mást. Nekem biztos alibim van.

– Tavaly nyáron összeakadtam vele Toulonban. Hosszasan beszélgettünk.

– Józan volt?

– Eléggé. Elmondta, hogyan tűnt el olyan váratlanul, pár nappal azelőtt, hogy hozzáment volna Larryhoz.

Észrevettem, hogy Isabelnek megdermed az arca. Elkezdtem mondani ugyanazt, amit Sophie mondott nekem. Óvatosan hallgattott.

– Sokat gondoltam azóta erre az esetre, de minél többet töprengem rajta, annál jobban meggyőződöm, hogy valami nincs itt rendjén. Számtalanszor ebédeltem maguknál, sosem volt ital az ebédhez. Maga akkor egyedül ebédelt. Mit keresett a tálcán az a zubrovka a kávéscsészével?

– Elliott bácsi éppen akkor küldte. Meg akartam kóstolni, hogy ízlik-e annyira, mint a Ritzben.

– Igen, emlékszem, mennyire lelkesedett érte. Meglepett, mert maga sosem iszik; sokkal jobban vigyáz az alakjára. Akkor az volt a benyomásom, hogy kínozni akarja Sophie-t. Pusztán rosszmájúságnak véltem.

– Köszönöm.

– Általában pontos szokott lenni, ha megbeszél valamit. Miért kellett volna elmennie, mikor tudta, hogy Sophie esküvői ruháját mennek próbálni, ami neki oly fontos volt, s magát is érdekelte?

– Erre ő maga megfelelt. Joannak, sajnos, megfájdult a foga. A fogorvosunk nagyon el van foglalva, s el kellett fogadnom azt az időpontot, amit ajánlott.

– Ha az ember fogorvoshoz megy, előbb eleget tesz a legsürgősebb elígérésének.

– Tudom. De délelőtt felhívott, hogy később nem ér rá, csak aznap délután háromkor, így természetesen kaptam az alkalmon.

– A nevelőnő nem vihette volna el Joant?

– Nagyon félt szegénykém, úgy gondoltam, könnyebb lesz neki, ha én megyek vele.

– S mikor hazajött és látta, hogy a zubrovka kétharmada hiányzik, Sophie pedig elment, nem lepődött meg?

– Azt hittem, elunta a várakozást s elment egyedül Molyneux-höz. Mikor odasiettem, s azt mondták, nem járt náluk, nem tudtam mire vélni.

– És a zubrovka?

– Igen, észrevettem, hogy nagy része hiányzik. Azt gondoltam, Antoine itta meg, s már szólni akartam neki, de Elliott bácsi fizette s jó barátja volt Joseph-nek, úgy döntöttem, jobb, ha észrevétlenné teszem. Nagyon jó inas, s ha néha felkortyint egy kicsit, hogyan jönnék ahhoz, hogy megszidjam?

– Hogy hazudik maga, Isabel!

– Nem hisz nekem?

– Egy szavát se.

Isabel fölkel, a kandallóhoz lépkedett. Égett a tűz, ami jólesett ezen a komor napon. Fél könyékkel a kandallópárkányra támaszkodva, bájos testtartással állt; ez volt egyik legvonzóbb képessége, hogy a szándékosság látszata nélkül fel tudott öltetni egy-egy ilyen testtartást. Mint a legtöbb elegáns francia nő, ő is feketében járt napközben, amely különösen jól illett rózsás színeihez, s ez alkalommal olyan ruhát viselt, melynek drága egyszerűsége előnyösen emelte ki karcsú alakját. Egy pillanatig a cigarettáját fújta.

– Semmi okom sincs rá, hogy ne legyek teljesen őszinte magához. Szerencsétlen dolog volt, hogy el kellett mennem, s Antoine-nak persze nem lett volna szabad az italt és a kávékészletet a szobában hagynia. Mikor elmentem, ki kellett volna vinni ezt a holmit. Ahogy visszajöttem és észrevettem, hogy az üveg majdnem egészen üres, természetesen tudtam, mi történt, s miután Sophie eltűnt, sejtettem, hogy elcsatangolt. Nem szóltam róla, mert úgy gondoltam, csak keseríteném vele Larryt, eléggé gyötrődött úgyis.

– Biztos benne, hogy nem a maga határozott utasítására maradt az üveg az asztalon?

– Igen.

– Nem hiszek magának.

– Akkor ne higgyen. – Dühösen tűzbe dobta a cigarettát. Szeme elsötétedett a haragtól. – Rendben van, ha mindenáron az igazságot akarja, megtudhatja, aztán menjen a pokolba. Én tettem és újból megtenném. Megmondtam magának, semmi sem riaszt vissza attól, hogy megakadályozzam a Larryval való házasságát. Maga nem volt hajlandó segíteni, sem maga, sem Gray. Maga csak vállat vont s annyit mondott az ügyre, hogy szörnyű tévedés. De egy hajszálnyit sem törődött vele. Hát én törődtem.

– Ha békén hagyja, most életben van.

– Mint Larry felesége, s Larry rettentő nyomorultul érezné magát. Azt hitte, új asszonyt faraghat belőle. Milyen buták a férfiak! Én tudtam, hogy előbb-utóbb elbukik. Egy mérföldnyiről is látni lehetett rajta. Maga is láthatta, mikor együtt ebédeltünk a Ritz-ben, milyen elnyúzott volt. Észrevettem, hogy maga nézi őt, míg a kávéját itta; a keze annyira reszketett, hogy nem merte fél kézzel fogni a csészét, két kézzel kellett a szájához emelnie. Észrevettem, hogyan meredt a borra, mikor a pincér töltött; úgy meresztette azt a rémes, elgyötört szemét a borosüvegre, ahogy a kígyó figyeli a kitollasodott csirke szárnycsapkodását, s tudtam, hogy a lelkét is odaadná egy korty italért.

Isabel a szemembe nézett, tekintete szenvedélytől lobogott, hangja érdesen csengett. Nem győzte elég gyorsan kimondani a szavakat.

– Az ötlet akkor fogamzott meg bennem, mikor Elliott bácsi olyan nagy hűhót csapott azzal az átkozott lengyel pálinkával. Én förtelmesnek találtam, de úgy tüntettem föl, mintha soha életemben nem ittam volna még olyan csodálatos nedűt. Biztosra vettem, ha Sophie-nak alkalma nyílik inni, nem lesz ereje ellenállni. Ezért vittem el a divatbemutatóra. Ezért ajánlottam föl, hogy megcsináltatom az esküvői ruháját. Aznap, mikor az utolsó próbára kellett mennie, azt mondtam Antoine-nak, ebéd után hozza be a zubrovkát, aztán közöltem vele, hogy egy hölgy fog jönni, kérje meg, hogy várjon rám, kínálja meg kávéval, a pálinkát pedig hagyja a szobában, hátha kedve támad egy pohárra. Elmentem Joannel a fogorvoshoz, természetesen nem volt megbeszélve s nem jutottunk be hozzá, elvittem hát a kislányt egy híradómoziba. Elhatároztam, ha Sophie nem nyúl hozzá az italhoz, jó képet vágok az egészhez és megpróbálok összebarátkozni vele. Ez így igaz, esküszöm. De mikor hazaértem s megláttam az üveget, tudtam, hogy nekem volt igazam. Sophie elment, s akármibe le mertem volna fogadni, hogy végleg.

Isabel valósággal lihegett, mire befejezte.

– Többé-kevésbé magam is így képzeltem a történeteket – szóltam.

– Látja, igazam volt; maga metszette el a torkát, olyan biztosan, mintha saját kezével húzta volna végig rajta a kést.

– Rossz, rossz, rossz nő volt. Örülök, hogy meghalt. – Belevetette magát egy székbe. – Adjon még egy kis koktélt, a fene essen magába.

Indultam, s kevertem egy újabb koktélt.

– Hitvány ördög – mondta, ahogy elvette a poharat. Aztán elmosolyodott. Úgy mosolygott, mint a gyerek, aki rosszkodott és azt hiszi, hogy nyílt kedvességével kihízelegheti a bocsánatot. – Larrynak nem fogja elmondani, ugye?

– Eszem ágában sincs.

– Kezét a szívére. A férfiak oly megbízhatatlanok.

– Ígérem, hogy nem mondom el. De ha akarnám, akkor se tudnám, mert nem hiszem, hogy látom még az életben.

Felült, nyílegyenesen.

– *Hogy érti?*

– E pillanatban már hajón van, mint fedélzeti munkás vagy mint fűtő, útban New York felé.

– Csak nem gondolja komolyan? Milyen furcsa egy ember! Pár héttel ezelőtt itt járt, valaminek utánanézett a közkönyvtárban a könyvével kapcsolatban, de egy szóval sem említette, hogy Amerikába megy. Örülök, mert ez azt jelenti, hogy látni fogjuk.

– Kétlem. Az ő Amerikája olyan messze lesz a maguk Amerikájától, mint a Góbi-sivatag.

Aztán elmondtam, mit csinált Larry, s mik a tervei. Szájtátva hallgatott. A megdöbbenés rá volt írva az arcára. Időnként félbeszakított egy-egy felkiáltással: „Őrült. Teljesen örült.” Mikor befejeztem, lehajtott a fejét s láttam, hogy két könnycsepp csordul végig az arcán.

– Most vesztettem el igazán.

Elfordult tőlem és sírt, arcát a szék támlájának támasztva. Szép arcát eltorzította a fájdalom, amelyet most nem igyekezett rejtegetni. Nem volt mit tennem. Nem tudhattam, milyen hiú, ellentétes reményeket táplált magában, amelyeket beszámolóim végleg összezúzott. Az a bizonytalan sejtelmem támadt: a tény, hogy néha láthatta a férfit, vagy legalább tudta, hogy az ő világához tartozik, kötelék volt a számára, ha mégoly vékony is, melyet most Larry végleg elvágott, s ő örökre kifosztottnak érzi magát. Csodálkoztam, hogy milyen hiábavaló bánat emészti. Úgy gondoltam, jót tesz neki, ha kisírja magát. Fölvettem Larry könyvét, s nézni kezdtem a tartalomjegyzéket. Az én példányom még nem érkezett meg, mikor eljöttem a Riviéráról, s napokig nem remélhettem, hogy megkapom. Egyáltalán nem az volt, amire számítottam. Körülbelül olyan terjedelmű esszék gyűjteménye, amilyenek Lytton Strachey „Eminent Victorians”-ében olvashatók, különféle híres emberekről. Zavarba ejtett a válogatása. Az egyik Sulláról szólt, a római diktátorról, aki megszerezve az abszolút hatalmat, lemondott róla és visszavonult a magánéletbe; a másik Akbár, mogul hódítóról, aki birodalmat harcolt ki. Volt egy Rubensről, egy Goethéről s volt egy Lord Chesterfieldről, a „Levelek” szerzőjéről. Nyilvánvaló, hogy mindegyik esszéhez rengeteget kellett olvasni, s már nem csodálkoztam, hogy annyi idejébe került Larrynak, míg megírta ezt a könyvet, de nem értettem, miért tartotta érdemesnek oly sok időt befektetni s miért választotta tanulmányai tárgyául éppen ezeket az

embereket. Aztán eszembe ötlött, hogy mindegyik páratlanul sikeres pályát futott meg, s úgy sejtettem, ez érdekelte bennük Larryt. Kíváncsi volt, hogy végül is hová vezettek ezek a sikerek.

Átfutottam egy oldalt, látni akartam, hogyan ír. Tudományos, de világos és könnyen folyó stílusa volt. Nyomát sem lehetett találni benne annak az álságnak és fontoskodásnak, amely a műkedvelők stílusát szokta jellemezni. Megállapíthattam, hogy éppoly szorgalmasan kereste föl a legjobb írókat, mint Elliott Templeton a fő- és köznevelők köreit. Isabel sóhajtása szakított félbe az olvasásban. Fölült, s egy fintorral kiitta a koktélt, amely már meglangyosult.

– Ha nem hagyom abba a sírást, rémesen fog kinézni a szemem, pedig vacsorára meg vagyunk híva. – Tükröt vett elő a retiküljéből s aggódva szemlélte magát. – Igen, félóra jégtömlőt kell tennem a szememre, csak az segít. – Arcát bepúderozta, ajkát kipirosította. Aztán tűnődve nézett rám. – Rosszabb a véleménye rólam a történetek miatt?

– Fontos?

– Bármennyire furcsának találja, fontos. Szeretném, ha jó véleménye lenne rólam.

Elvigyorodtam.

– Drágám, én roppant erkölcstelen alak vagyok – feleltem. – Ha valakit igazán szeretek, sajnálkozom ugyan gonosztettein, de azért éppen úgy szeretem. Maga nem rossz asszony a maga módján, s csupa kellem és báj. Én akkor is élvezem a maga szépségét, ha tudom, hogy mennyit köszönhet a kitűnő ízlés meg a könyörtelen elhatározás szerencsés együtthatásának. Csak egy dolog hiányzik magából ahhoz, hogy tökéletesen elragadó legyen.

Mosolygott és várt.

– A gyöngédség.

A mosoly elhalt az ajkán s ahogy rám nézett, tekintetében nem volt semmi kedvesség, de még össze sem tudta szedni magát, hogy válaszoljon, mikor Gray belépett a szobába. A párizsi három év alatt alaposan meghízott, arca vörösebbé vált, haja erősen hullott, de viruló egészségnek, jó kedélynek örvendett. Őszintén örült, hogy látott. Amit mondott, csupa klisé volt. De bármennyire elnyűttnek hatottak is szövegei, oly nyilvánvaló meggyőződéssel mondotta őket,

mintha ő találta volna ki. Ha lefeküdt, úgy szundított, mint a bunda, vagy pedig az igazak álmát aludta; az eső úgy zuhogott szerinte, mintha dézsából öntenék s Párizs mindvégig „vidám Pari” volt a számára. De olyan nyájas, önzetlen, egyenes, megbízható és olyan szerény volt, hogy nem lehetett nem szeretni. Én valóban melegséget éreztem iránta. Most közelgő utazásuk egészen felizgatta.

– Biz’ Isten, alig várom, hogy újra vághassam a rendet – mondta.

– Úgy érzem, már érik az én gabonám.

– Minden el van intézve?

– Még nem kanyarítottam alá a nevemet, de már az is küszöbön van. A pofa, akivel társulok, lakótársam volt a kollégiumban, remek haver, mérget veszek rá, hogy nem ejt át. De, ha New Yorkba érek, egyenesen Texasba repülök, ahol még egyszer felmérem a helyzetet. Nyugodt lehet, alaposan kinyitom a szemem, nincs-e valami hiba a kréta körül, s csak aztán spendírozom meg Isabel dohányát.

– Tudja, Gray remek üzletember – mondta Isabel.

– Nem estem a fejemre – mosolygott a férfi.

Meglehetősen terjengősen beszélni kezdett a vállalatról, amelybe most belép, de nem nagyon érték az efféléhez, s mindössze azt vettem ki kézzelfoghatóan a szavaiból, hogy remek alkalma nyílik a vagyonszerzésre. Annyira belemelegedett a mondanivalójába, hogy hirtelen Isabelhez fordult:

– Idehallgass, hagyjuk a fenébe ezt a rohadt meghívást, és menjünk el vacsorázni hármásban!

– Jaj, drágám, nem lehet. Az egészséget a kedvünkért csinálják.

– Én semmiképp sem tudnék most elmenni – szóltam közbe. – Mikor meghallottam, hogy maguk ma estére meg vannak híva, fölhívtam Suzanne Rouvier-t s megbeszéltem vele, hogy elviszem vacsorázni.

– Ki az a Suzanne Rouvier? – kérdezte Isabel.

– Larry egyik nője – mondtam, hogy bosszantsam.

– Mindig sejtettem, hogy van valami kis pillangója dugiban – mondta Gray és vastagon nevetett hozzá.

– Képtelenség – csattant föl Isabel. – Ismerem Larry szerelmi életét. Nincs senkije.

– Helyes, igyunk még egy pohárral indulás előtt – mondta Gray.

Ittunk, aztán elbúcsúztam tőlük. Kikísértek az előszobába, s míg a kabátomat húztam, Isabel Gray karjába fűzte a karját, odabújt hozzám, s ahogy a szemébe nézett, nagyon jól mímelte azt a gyöngédséget, amelynek hiányával vádoltam.

– Gray, mondd meg őszintén, szívtelen kutya vagyok én?

– Nem, drágám, szó sincs róla. Miért, mondta valaki?

– Nem.

Elfordította a fejét, hogy az ura ne lássa, s olyan modorban, amelyet Elliott egyáltalán nem talált volna méltónak egy úrinőhöz, kiöltötte rám a nyelvét.

– Nem egészen ezt mondtam – dűnnyögtem, ahogy kiléptem az ajtón, s behúztam magam mögött.

4

Mikor legközelebb Párizson utaztam át, Maturinék már elmentek, s Elliott lakásában idegenek laktak. Isabel hiányzott. Jólesett elnézni, könnyű volt beszélgetni vele. Gyorsan fölfogott mindent, s nem volt benne rosszmájúság. Azóta nem is láttam. Rossz, hanyag levélíró vagyok, s Isabelnek sem kenyerre a levelezgetés. Ha nem érintkezhet az emberrel telefon vagy sürgöny útján, akkor nem érintkezik sehogyan. Karácsonykor kaptam tőle egy képeslapot, a képen csinos ház, gyarmati stílusban épült tornáccal, körben tölgyfák. Bizonyára az ültetvényen levő házuk, amelyet nem tudtak eladni, mikor pénzre volt szükségük, amelyetől most már valószínűleg nem akarnak megválni. A bélyegzőről kiderült, hogy a lapot Dallasban adták föl, amiből arra következtettem, hogy a megegyezés létrejött, s itt telepedtek le.

Soha nem jártam Dallasban, de úgy gondolom, hogy más amerikai városokhoz hasonlóan, itt is van villanegyed, amelyből autóval könnyen meg lehet közelíteni az üzleti városrészt és a helybeli klubot, s ahol a tehetőseknek szép, nagy kertes házaik vannak s minden nappali szoba ablakából kellemes kilátás nyílik a közeli hegyre vagy völgyre. Bizonyára ilyen negyedben és ilyen házban – melyet a pincétől a padlásig a legújabb divat szerint rendezett be a legfelkapottabb New York-i lakásdíszítő – lakik Isabel. Mégis hiszem és remélem, hogy a Renoir, a Manet- virágcsendélet, a Monet-tájkép és a Gauguin nem hat túlságosan ósdinak. Az ebédlő biztosan tágas, hol kényelmesen meg lehet tartani azokat a hölgy-ebédeket, amelyeken jó borokat és felséges ételeket szolgálnak föl. Isabel sokat tanult Párizsban. Nem költözött volna be ebbe a házba, ha első pillanatra nem látja, hogy a nappaliban nagyszerűen meg lehet majd rendezni azokat a táncmulatságokat, amelyekről lányai fölserdültével kedves kötelessége lesz gondoskodnia. Joan és Priscilla már bizonyára férjhez menő sorban vannak. Meg vagyok róla győződve, hogy remek nevelést kaptak; a legjobb iskolákba írták be őket, s Isabelnek gondja volt rá, hogy olyan műveltséget szerezzenek, mely kívánatosá teszi őket a számba jöhető fiatalemberek szemében. Graynek az-

óta biztosan még vörösebb az arca, megtokásodott, kopaszabb lett és alaposan elhízott, de nem hiszem, hogy Isabel változott volna. Még mindig szebb a lányainál. Maturinékkal bizonyára sokat nyert a város, és nem kétlem, hogy megérdemelten népszerűek. Isabel kedves, bájos, előzékeny, tapintatos; Gray pedig, természetesen, az „Átlagos Rendes Ürge” mintaképe.

5

Suzanne Rouvier-vel egy darabig még találkoztam időnként, de aztán váratlan fordulat következett be helyzetében, elköltözött Párizsból, s ezzel ő is eltűnt az életemből. Egy délután, körülbelül két évre rá, hogy az imént említett események történtek, miután az Odéon galériáján egy órát kellemesen tallóztam a könyvekben s pillanatnyilag nem volt semmi dolgom, úgy gondoltam, fölkeresem Suzanne-t. Féléve nem láttam. Ahogy kinyitja az ajtót, hüvelykujján paletta, fogai közt ecset, a köpenye csupa festék.

– *Ah, c'est vous, cher ami. Entrez, je vous en prie.*

Kissé meglepett ez a kimért megszólítás, mert általában tegeződünk, de azért beléptem abba a szobácskába, amely nappali és műterem volt egy személyben. Az állványon vászon feszült.

– Annyi a dolgom, azt se tudom, mihez kapjak, de üljön csak le, én majd folytatom a munkámat. Egy pillanatot sem szabad elvesztegetnem. Akár hiszi, akár nem, kiállításom lesz Meyerheimnél s harminc képpel kell elkészülnöm.

– Meyerheimnél? Csodálatos. Hogy a csudába csináltad?

Mert Meyerheim nem tartozik azok közé a rövidéletű kis műkereskedők közé, akiknek a boltocskái a Rue de la Seine-en sorakoznak, s akiket folyton a bezárás réme fenyeget, mert nem tudják fizetni az üzletbérüket. Meyerheimnek remek kiállítóhelyisége van a Szajna pénzes oldalán s nemzetközi hírnévnek örvend. Az a művész, akit ő felkarol, a siker útjára lépett.

– Monsieur Achille elhozta ide és megmutatta neki a munkáimat, s ő nagyon tehetségesnek találta.

– *A d'autres, ma vieille* – feleltem, ami legjobban talán úgy adható vissza, hogy „Hiszi a piszi”.

Rám pillantott és elnevette magát.

– Férfjhez megyek.

– Meyerheimhez?

– Ne hülyéskedj. – Letette az ecsetet és a palettát. – Egész nap dolgoztam, megérdemlem a pihenést. Igyunk egy pohár bort, min-

dent elmondok neked.

A francia élet egyik legkellemetlenebb vonása, hogy az emberbe egészen lehetetlen órákban belediktálhatnak valami bicskanyitogató portóit. S megadással kell túrni. Suzanne palackot s két poharat hozott, megtöltötte, aztán könnyebbült sóhajjal leült.

– Órákig álltam, belefájdultak a visszereim. Hát így áll a dolog: Monsieur Achille-nek az év elején meghalt a felesége. Jó asszony volt és jó katolikus, de Monsieur Achille nem szerelemből vette el, hanem érdekből, s bár tisztelte, becsülte, túlzás lenne azt állítani, hogy a halála miatt vigasztalhatatlan. A fia jól házasodott és rendszeren dolgozik a vállalatnál, a lányát pedig éppen most sikerül hozzáadni egy grófhoz. Igaz, hogy belga gróf, de hiteles, nagyon csinos kastélya van Namur mellett. Monsieur Achille úgy gondolja, hogy szegény felesége biztosan nem akar a két fiatal boldogságának útjába állni s az esküvő, a gyász ellenére, meglesz, amint az anyagi elrendezés létrejön. Monsieur Achille persze egyedül marad abban a tágas lille-i házban s szüksége lesz egy asszonyra, aki nemcsak a kényelmet biztosítja neki, hanem a rangjának megfelelő háztartást is vezeti. Egy szó, mint száz, hívott, hogy foglaljam el megboldogult feleségének a helyét, mert, amint nagyon okosan megjegyezte: „Először úgy házasodtam, hogy elsimítsam az ellentéteket két versengő cég között, de ez nem jelenti azt, hogy másodsorra ne nősülhetnék kedvem szerint.”

– Gratulálok – mondtam.

– Persze el fogom veszíteni a szabadságomat, amelyet nagyon szerettem. De az embernek a jövőjére is gondolnia kell. Magunk közt szólva bevallhatom, hogy túl vagyok a negyvenen. Mi lenne velem, ha hirtelen belehabarodna egy húszéves lányba? Aztán a lányomra is kell gondolnom. Tizenhat éves és éppen olyan szépnek ígérkezik, amilyen az apja volt. Szépen fölneveltettem. De semmi értelme letagadni a tényeket, amelyek a szemünkbe merednek; sem ahhoz nincs tehetsége, hogy színésznőnek menjen, sem ahhoz megfelelő vérmérséklete, hogy kurva legyen, mint szegény anyja: kérdezem tőled, mi vár így rá? Titkár nő lehet vagy postáskisasszony. Monsieur Achille rendkívül nemes lelkűen beleegyezett, hogy velünk lakjék, s megígérte, hogy rendes hozományt ad neki, amellyel jól férjhez me-

het. Hidd el, kedves barátom, az emberek mondhatnak, amit akarnak, egy asszony nem választhat jobb foglalkozást a férjhezmenetelnél. Természetes tehát, hogy amikor a lányom boldogságáról volt szó, habozás nélkül elfogadtam az ajánlatot, ha fel is kellett áldoznom bizonyos örömeiket, amelyeket az évek múltával úgyis egyre bajosabban tudnék megszerezni; mert meg kell mondanom, ha férjhez mentem, veszettül erényes asszony (*d'une vertu farouche*) szándéksom lenni, hosszas tapasztalatom során ugyanis meggyőződtem róla, hogy a boldog házasságnak csak kölcsönös hűség lehet az alapja.

– Ami rendkívül erkölcsös érzületre vall, szívem. És Monsieur Achille továbbra is föl fog utazgatni Párizsba kéthetenként üzleti ügyben?

– *Oh, la, la*, minek nézel engem, kicsikém? Mikor Monsieur Achille megkérte a kezemet, az első dolog, amit mondtam, ez volt: „Idefigyeljen, drágám, ha Párizsba jön tanácsülésre, akkor természetesen én is magával jövök. Nem fogom magát itt szabadjára engedni.” „Csak nem gondolja, hogy öreg fejjel majd legénykedem?” – válaszolta. „Monsieur Achille” – mondtam neki –, „maga még élete teljében van s én tudom a legjobban, hogy milyen szenvedélyes természetű. Remek a megjelenése, kitűnő a modora. Magában minden megvan, ami a nőknek tetszik; egyszóval: jobb, ha nincs kitéve kísértésnek.” Végül beleegyezett, hogy tanácstagságát átadja a fiának, ezentúl ő fog Párizsba járni apja helyett. Monsieur Achille úgy tett, mintha nem értené makacsságomat, de alapjában véve nagyon hízelgett neki a dolog. – Suzanne elégülten felsóhajtott. – Nekünk, szegény nőknek, még nehezebb lenne az életünk, ha a férfiak nem lennének olyan hihetetlenül hiúk.

– Mindez nagyon szép, de mi köze ennek a maga kiállításához Meyerheimnél?

– Kissé buta vagy ma, szegény barátom. Nem mondom neked már évek óta, hogy Monsieur Achille rendkívül intelligens ember? Neki gondolnia kell a pozíciójára is; és a lille-iek rendkívül kritikus szemmel nézik a dolgokat. Monsieur Achille azt akarja, hogy olyan helyet vívjak ki magamnak a társadalomban, amilyen egy magas rangú ember feleségét megilleti. Tudod, milyenek ezek a vidékiek,

szeretik beleütni az orrukat a mások dolgába s az első kérdésük az lesz: ki ez a Suzanne Rouvier? Hát majd megfelelnék rá. Kitűnő festő, akinek legutóbbi kiállítása a Meyerheim-galériában figyelemreméltó és megérdemelt sikert aratott. „Madame Suzanne Rouvier, kinek elhunyt férje a gyarmati hadsereg tisztje volt, a francia nőkre jellemző bátorsággal tartotta fenn magát s bájos lánykáját – ki az apai gondoskodást korán elvesztette – pusztán a tehetségéből. Örvendve gondolunk arra, hogy a nagyközönségnek rövidesen alkalma nyílik élvezni finom ecsetkezelését, remek technikáját a mindig éles szemű Monsieur Meyerheim kiállító-helyiségeiben.”

– Miféle halandzsa ez? – kérdeztem fölfigyelve.

– Ez, kedvesem, az előzetes kommuniké, amit Monsieur Achille közzététet. Minden valamirevaló francia lapban meg fog jelenni. Monsieur Achille nagyszerűen viselkedett. Meyerheim súlyos árat szabott, de ő úgy fogadta az egészet, mintha semmiség lenne. A megnyitáson *champagne d'honneur* lesz s a kultuszminiszter, aki le van kötelezve Monsieur Achille-nek, ékes szónoklattal vezeti be a tárlatot, kiemeli női erényeimet és festői tehetségemet és végül bejelenti majd, hogy az állam, melynek kötelessége és kiváltsága az érdemek jutalmazása, megvásárolta egyik képemet a nemzeti gyűjtemények számára. Egész Párizs ott lesz, a kritikusokról maga Meyerheim gondoskodik. Biztosított bennünket, hogy a kritikák nemcsak kedvezőek lesznek, hanem terjedelmesek is. Szegény ördögök, olyan gyengén keresnek, valóságos jótétemény egy kis mellékjövedelemhez juttatni őket.

– Megérdemled, drágám. Mindig jópipa voltál.

– *Et ta soeur* – válaszolta, ami lefordíthatatlan. – De ez nem minden. Monsieur Achille vett nekem egy villát St. Rafaelben a tengerparton, s így nemcsak egy kitűnő művész vonul be személyemben a lille-i társaságba, hanem egy vagyonos asszony is. Ő két-három éven belül visszavonul, s úgy fogunk élni a Riviérán, mint az urak (*comme des gens bien*). Monsieur Achille lubickolhat a tengerben és rákászhat, én pedig a művészetnek szentelhetem magam. Most pedig megmutatom a képeimet.

Suzanne már évek óta festett, végigcsinálta valamennyi szeretője manírját, s végül eljutott a saját stílusához. Még mindig nem tudott

rajzolni, de elég jó színérzékre tett szert. Mutatott tájképeket, melyeket Anjouban festett, az anyjánál, versailles-i kertrészleteket, fontainebleau-i erdődarabokat, utcai jeleneteket, melyek valamelyik párizsi külvárosban ragadták meg a figyelmét. Képei üresek, lényegtelenek voltak, de volt bennük valami virágszerű báj, sőt bizonyos hanyag elegancia is. Akadt egy köztük, amelyik megtetszett. Sejtettem, hogy jól fog esni neki, felajánlottam hát, hogy megvásárolom. Nem emlékszem, mi volt a címe, „Erdei tisztás” vagy „Fehér nyakravaló” s bár többször megvizsgáltam a képet, mai napig sem tudom. Megkérdeztem, mibe kerül, nem volt drága, kijelentettem, hogy megveszem.

– Angyal vagy – kiáltotta. – Az első vásárlásom. Persze, nem viheted el, csak a kiállítás után, de gondom lesz rá, hogy belekerüljön az újságokba, hogy megvetted. Egy kis hírverés neked sem árt. Örülök, hogy ezt választottad, azt hiszem, a legjobb dolgom. – Fölvett egy kézitükröt, abból nézte a képet. – Van varázsa – mondta ferde pillantással. – Tagadhatatlan. Azok a zöldek! Milyen dúsak és finomak. S az a fehér folt a középén, igazi találat; összefogja a képet, nem mindennapi. Tehetségre vall, kétség nem fér hozzá, igazi tehetségre.

Láttam, hogy már tetemesen előrehaladt azon az úton, mely a hívatásos festészethez vezet.

– Most pedig, kicsikém, elég sokat összefecsegtünk, újból munkához kell látnom.

– Nekem pedig mennem kell – mondtam.

– *A propos*, az a szegény Larry még mindig a rézbőrűek közt van?

Mert ilyen tiszteletlen hangon szokta emlegetni Isten Választott Országának lakóit.

– Tudomásom szerint, igen.

– Nehéz lehet egy ilyen édes, kedves embernek. Ha hinni lehet a moziknak, rémes az élet odaát, mindenütt gengszterek, cowboyok és mexikóiak. Nem mintha nem lenne ezekben a cowboyokban bizonyos testi vonzerő, ami mond valamit az embernek. *Oh, la, la!* De úgy tűnik föl, hogy New Yorkban *szerepelt* veszélyes revolver nélkül az utcára menni.

Kikísért az ajtóig s kétoldalt megcsókolta az arcomat.

– Sok szép időt eltöltöttünk együtt. Tarts meg jó emlékezetemben.

6

A történet itt befejeződik. Larryról semmit sem hallottam, s nem is nagyon számítottam rá, hogy halljak felőle. Miután ő általában úgy cselekedett, ahogy eltervezte, valószínűnek tartom, hogy Amerikába való visszatérése után beállt valami garázsba, aztán pedig teherautót vezetett, míg kellőleg meg nem ismerte azt az országot, melytől oly sok esztendőre elszakadt. Mikor ezzel is elkészült, nem lehetetlen, hogy valóra váltotta fantasztikus ötletét és taxisofőr lett: igaz, hogy ez a véletlen ötlet csak tréfából merült föl egy kávéházi asztalnál, de egyáltalán nem lepett volna meg, ha megvalósítja. Azóta valahányszor taxiba ülök New Yorkban, mindig megnézem a sofőrt, hátha egyszer Larry komolyan mosolygó, mélyen ülő szemébe ütközöm. De nem. Kitért a háború. A repülésből kiöregedett, de teherautót vezethet még, otthon vagy külföldön; ám az is lehet, hogy gyárban dolgozik. Szeretném hinni, hogy üres óráiban könyvet ír, melyben megpróbálja megörökíteni, amire az élet tanította s közölni az üzenetet, amelyet embertársainak át kell adnia. Ha valóban így van, sok időbe telhet, míg elkészül. Ideje van bőven, mert az évek nem hagytak nyomot rajta, s ma is fiatalember még minden tekintetben.

Nincs benne nagyravágás, sem hírhajhászás; mélységesen undorodna attól, hogy holmi közéleti nagysággá váljék; s így talán meg van elégedve, ha választott életét élheti s nem akar több lenni önmagánál. Olyan szerény, hogy nem állítja magát példának mások elé; de talán gondol arra, hogy néhány bizonytalan lélek, akik úgy vonzódnak hozzá, mint lepke a lánghoz, idővel részesévé válik az ő tündöklő hitének, mely szerint a végső kielégülés csak a lélek életében kereshető, s ha valaki egyedül, önzetlenül és lemondással követi a tökéletesedés útját, éppoly nagy szolgálatot tehet, mintha könyveket írna, vagy tömegeknek szónokolna.

De ez csak föltevés. Földből vagyok és földi vagyok; csak csodálni tudom az ilyen ritka teremtmény ragyogását, nem tudok úgy a bőrébe bújni, behatolni a szíve legmélyébe, ahogy, némelykori hitem szerint, az olyan embereknek, akik közelebb estek az átlaghoz. Larryt,

kívánságának megfelelően, fölszívta az a kavargó embersűrű, amelyet annyi ellentétes érdek dúl, amely annyira elmerült a világ-zürzavarban, amely annyira sóvárog a jó után, annyira magabiztos külsőleg, annyira bizonytalan belsőleg, oly kedves, oly zord, oly bizakodó, oly mohó, oly aljas és oly nemes, s amely nem más, mint az Egyesült Államok népe. Ez minden, amit Larryról mondhatok: tudom, hogy nagyon kevés, de nem tehetek róla. Ám ahogy a befejezését írtam ennek a könyvnek s kínosan éreztem, hogy faképnél kell hagynom az olvasót, s ez ellen nincs mit tennem, lelki szemeimmel visszatekintettem hosszú elbeszélésemre, vizsgálva, van-e mód, hogy kielégítőbben oldjam meg a befejezést; és heves meglepetésemre ráébredtem, hogy – bár a legkevésbé sem állt szándékomban – szabályos karrier-regényt írtam. Mert minden személy, akivel foglalkozom, megkapja, amire vágyik: Elliott a társadalmi rangot; Isabel a biztos pozíciót, melyet tekintélyes vagyon támaszt alá egy tevékeny, kulturált közösségben; Gray az állandó és jövedelmező állást, a hivatalt, ahová naponta kilenctől hatig bejárhat; Suzanne Rouvier a biztonságot; Sophie a halált; Larry pedig a boldogságot. S bármily kevélyen bírálgatnak is a nagyképűek, mi, a közönség, szívünk mélyén valamennyien szeretjük a sikert. És így talán nem is olyan rossz ez a befejezés.

JEGYZETEK

- [1] *Az ördög sarkantyúja* a regény magyar címe.
- [2] John Keats: *Óda egy görög vázához* (Tóth Árpád fordítása)
- [3] Pierre de Ronsard: „Nézzük meg, édes, hogy a rózsá...” (Nemes Nagy Ágnes fordítása)

TARTALOM

Első fejezet

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10

Második fejezet

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7

Harmadik fejezet

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

Negyedik fejezet

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7

8

9

Ötödik fejezet

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Hatodik fejezet

1

2

3

4

5

6

7

8

Hetedik fejezet

1

2

3

4

5

6

JEGYZETEK